

RAKOVNICKÝ HISTORICKÝ SBORNÍK

II/2001

RAKOVNICKÝ HISTORICKÝ SBORNÍK

II/2001

Obálka:

Celkový pohled na Rakovník od jihozápadu. Fridrich Bernhard Werner, po roce 1726, perokresba.

OBSAH

<i>Renata Mayerová, Archiv v roce 2001</i>	5
<i>Luboš Smitka, Historie pomníku T. G. Masaryka v Rakovníku</i>	7
<i>Jan Černý, Nové Strašecí v době první světové války</i>	25
<i>Jan Krško, Kaple Jeronýma Pražského v Hostokryjích</i>	70
<i>Zdeněk Eichinger, Vzpomínky na továrnu Františka Otty</i>	86
<i>Jan Černý, Inventarizované osobní fondy</i> <i>Státního okresního archivu Rakovník</i>	117
<i>Marie Brožová, Simona Burešová, Soupis fondů Státního okresního archivu</i> <i>Rakovník</i>	125

Úvodem

Státní okresní archiv Rakovník sídlí již šestým rokem v nové účelové budově. Touto skutečností se změnily podmínky pro uložení a ochranu archiválií. Zároveň došlo k výrazné změně k lepšímu pro pracovníky i badatele. Personálním posílením a rozšířeným vybavením archivu byly vytvořeny ty nejlepší předpoklady pro všestrannou práci s fondy včetně jejich badatelského využití. Proto se pracovníci archivu rozhodli založit novou tradici, kterou by se mělo stát vydávání Rakovnického historického sborníku, a to pokud možno každým rokem. Archiváři se touto publikací snaží dohnat informační mezeru, vzniklou neexistencí odborně zaměřené regionální literatury.

Letošní již druhé číslo přináší informace o činnosti naší instituce, odborné studie i drobnější články, které čerpají převážně z fondů rakovnického archivu. V dalších číslech bychom rádi dali příležitost také ostatním (i začínajícím) archivářům a historikům, aby informovali o písemnostech se vztahem k Rakovnicku, uložených nejenom v našem, ale i v jiných archívech.

Zároveň budeme rádi za každou Vaši připomínku, podnět či návrh, které by nám pomohly rozšířit a zkvalitnit další ročníky Rakovnického historického sborníku.

Mgr. Renata Mayerová

ARCHIV V ROCE 2001

Ve Státním okresním archivu Rakovník došlo v roce 2001 k plné konsolidaci pracovních podmínek a mohla být zahájena systematická práce ve všech oblastech archivní agendy. Archiv naplnil své poslání, a stal se tak dobrým zdrojem informací z oblasti historie, regionální i celostátní, jak pro veřejnost, tak pro kulturní instituce. Poskytoval materiál a doklady pro odškodnění obětí totálního nasazení a také další právní úkony občanům a okresnímu úřadu.

Do archivu bylo v uplynulém roce převzato 123 běžných metrů archiválií. Mezi významnější patří spisy Městského národního výboru Rakovník a některých školských zařízení okresu. Neméně významnými přírůstky se staly též části fondů Archiv města Nového Strašecí a TJ Sokol Nové Strašecí, které byly do archivu v rámci dobré spolupráce delimitovány z Okresního muzea Rakovník. V současné době spravuje archiv 1210 archivních fondů, což představuje 3048 běžných metrů archivního materiálu.

Rovněž spisovněm obecních úřadů a dalších organizací se dostalo ze strany archivu průběžné péče. Pracovníci posoudili a schválili spisové a skartační řády Městského úřadu Rakovník, Okresní správy sociálního zabezpečení Rakovník a Okresní hygienické stanice Rakovník. Na základě návrhů organizací vydali 10 povolení ke skartaci písemností s prošlou ukládací lhůtou. Přímé skartace proběhly na 29 obecních úřadech a školských zařízeních okresu.

Ve srovnání s předchozím rokem se podařilo zvýšit zpracovanost archivních materiálů (celkem uspořádáno 83,83 běžných metrů). Zaevidováno bylo 126 nových fondů. Pracovníci archivu uspořádali v daném období 42 nových fondů, z toho byly inventarizovány menší fondy (Václav Kočka – osobní fond, Farní úřad Rousínov a JZD Lány). Podle plánu pokračovaly i dlouhodobé inventarizační práce na fondech ONV Rakovník, Archiv města Rakovníka a Děkaný úřad Rakovník.

Nároky na využívání archivního materiálu ze strany občanů opět výrazně vzrostly. V archivu v průběhu roku 2001 studovalo 131 badatelů, kteří uskutečnili 430 studijních návštěv, během nichž bylo poskytnuto 1416 zápůjček. Ze studovaných témat se badatelé nejvíce věnovali kulturním dějinám, významným regionálním osobnostem, dějinám obcí a rodopisu.

Veřejná a propagační činnost měla více podob a po celý rok se okresní archiv těšil zájmu odborné i laické veřejnosti. Svědčí o tom řada odborných, studentských a žákovských exkurzí, spojených obvykle s přednáškou či besedou, popř. s výstavkou archiválií. SOkA Rakovník uspořádal pro studenty středních škol druhý ročník soutěže „*Rakovnicko a Novostrašecko v minulosti*“ se zaměřením na osobnosti rakovnického regionu. Součástí soutěže byla i přednáška PhDr. Věry Brožové „*Zikmund Winter mezi historií a beletrií*“. Ve víceúčelovém sále archivu připravili pracovníci výstavní panely představující veřejnosti obor archivnictví, historii rakovnického archivu a dějiny regionálního dějepisectví.

V rámci kulturních akcí, konaných u příležitosti 160. výročí založení Městské knihovny v Rakovníku, uspořádal archiv výstavu „*Historie městské knihovny v obraze archivních dokumentů*“. Pracovníci se autorsky prezentovali nejen v regionálním tisku, ale i na stránkách

odborných časopisů (Věstník Muzejního spolku král. města Rakovníka, Středočeský sborník historický). Podobně jako v předchozích letech měli archiváři možnost zúčastnit se řady symposií a odborných konferencí.

Na úseku ochrany archiválií byly zajištěny restaurátorské práce mapového materiálu, pergamenových listin a jedné gruntovní knihy z fondu města Nového Strašecí. Do příruční knihovny přibylo dalších 156 titulů, a knižní fond tak celkem vykazuje 28 008 svazků.

Dobrých výsledků bylo dosaženo v oblasti materiálního a technického zabezpečení archivu. Z finančně nákladnějších akcí lze uvést instalaci monitorovacího systému v prostorách badatelný, vybavení depozitáře speciálními regály na listinný materiál a mapovými skříněmi. Technické vybavení archivu bylo rozšířeno o nový počítač, digitální kopírovací přístroj a o počítačový program pro knihovnu a sbírku fotografií.

Ke zlepšení informovanosti o práci a poslání okresního archivu slouží jeho internetové stránky, které jsou průběžně aktualizovány.

HISTORIE POMNÍKU T. G. MASARYKA V RAKOVNÍKU

T. G. Masaryk od J. Fojtíka

1. Původ myšlenky

Snad nejpočetnější osud ze všech rakovnických pomníků měla Fojtíkova socha Tomáše Garrigua Masaryka, která se stala dominantou Čermákových sadů a patřila mezi nejvýraznější umělecké počiny svého druhu.

Zejména od dvacátých let 20. století začala větší města v českých zemích projevovat úctu a uznání prvním prezidentovi Československa zřizováním umělecky šťastně řešených pomníků. Jejich výjimečnost byla předznamenána skutečností, že se stavěly ještě za života známořňované osobnosti. První z těchto monumentů spatřila veřejnost údajně již v srpnu 1919 v Loučce u Litovle.¹⁾ Mohutnější vlna však proběhla až v souvislosti s oslavami deseti-letého výročí republiky v roce 1928. Rakovnickí občané se rozhodli k této vlně připojit, a na sklonku roku 1927 Městský úřad v Rakovníku požádal v této věci o cenné zkušenosti magistráty Hradce Králové, Pardubic a Poděbrad.²⁾

2. Počátky Výboru pro zřízení pomníku

Hlavní hybnou silou celé akce se stala místní jednota Československé obce legionářské, která iniciovala vznik „Výboru pro zřízení pomníku prezidentu T. G. Masarykovi v Rakovníku“. Jeho ustavující schůze proběhla 21. února 1928.³⁾ Mimo legionářské obce sdružoval Výbor od počátku ještě zástupce rakovnické městské rady, odbočky Dělnické akademie, kulturní komise Československé strany národně socialistické a Tělocvičné jednoty Sokol v Rakovníku. O dva dny později byla o vyslání svých zástupců do tohoto seskupení požádána také rakovnická spořitelna. Na návrh Stanislava Horkého, předsedy zdejší Československé obce legionářské, došlo ke zvolení následujícího předsednictva: čestným předsedou vrchní rada politické správy František Malza, výkonným předsedou starosta města Čeněk Vaněček, jednatelem Emil Toužimský a pokladníkem Ferdinand Ulrich. Do tohoto orgánu byl tehdy ještě optován ředitel městských úřadů Jindřich Šubert. Téměř o dva roky později, na schůzi 25. ledna 1930, doplnili přítomní kvůli zaneprázdněnosti Č. Vaněčka předsednictvo Výboru o místopředsedu, člena městské rady Zdeňka Zemana.⁴⁾ Za cíl si spolek předsevzal realizaci pomníku T. G. Masaryka v Rakovníku, s jehož odhalením se počítalo k osmdesátému výročí prezidentových narozenin v roce 1930.

¹⁾ Hojda, Z., Pokorný, J.: Pomníky a zapomínky. Praha – Litomyšl, Paseka 1996, s. 192.

²⁾ SOKA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

³⁾ SOKA Rakovník, f. Výbor pro zřízení pomníku prezidentu T. G. Masarykovi v Rakovníku, neuspořádáno.

⁴⁾ Tamtéž.

2. 1. Volba sochaře

Za autora budoucího díla určil Výbor jednomyslně Josefa Fojtíka, profesora Umělecko-průmyslové školy v Praze.⁵⁾ Fojtíkovi nahrávalo hned několik faktů. Jedním z hlavních argumentů pro jeho osobu se jevila bezpochyby skutečnost, že jako rodák z nedalekých Žďárů pocházel z tohoto regionu. V jeho prospěch také hovořilo, že se mu členové Výboru cítili být zavázáni za práce, které věnoval nebo chtěl věnovat městu zdarma (např. busta B. Smetany, pamětní deska Z. Wintra aj.). Svou dobrou kvalifikaci prokázal Fojtík samozřejmě především zdařilými díly, například jako autor sochy Karla Havlíčka Borovského, vytvořené v nadživotní velikosti pro město Duchcov.

3. Koncepce díla

Odhad nákladů na uskutečnění pomníku činil 150 000 Kč.⁶⁾ Suma měla být opatřena z jedné třetiny od rakovnické spořitelny, z třetiny od velkých podniků a peněžních ústavů v Rakovniku a zbývající část chtěl spolek uhradit prostřednictvím sbírek a kulturních akcí. Na schůzi městské rady 22. června 1928 a následně na schůzi Výboru pro postavení pomníku 23. června již starosta Vaněček informoval přítomné, že spolu s Františkem Malzou získali příslib k poskytnutí dostatečného množství finančních prostředků na zahájení připravovaného projektu. Rakovnická spořitelna, jejíž ředitelem byl právě Vaněček, se rozhodla věnovat ještě do konce roku 20 000 Kč a během dalších dvou let po 15 000 Kč. Spolu s obnosem 54 000 Kč, který se zavázaly Výboru darovat významné rakovnické firmy, tvořil počáteční kapitál 104 000 Kč.⁷⁾

3. 1. Určení místa

Koncem dvacátých let vrcholily přípravy na ozdobení města Rakovníka několika pomníky významných osobností české a československé kultury a historie. Potřeba jejich vhodného zakonponování do architektury města vyústila v uskutečnění komisionálního šetření, které proběhlo 29. června 1928.⁸⁾ Jednalo se o vyhledání místa pro pomník T. G. Masaryka, M. R. Štefánika, Karla Havlíčka Borovského a pro pamětní desku Z. Wintra. Z Výboru pro postavení pomníku se šetření zúčastnili Čeněk Vaněček, Ferdinand Ulrich, Emil Toužimský, Jindřich Šubert, Antonín Hodek a František Markup. Pozvání dále přijali architekt František A. Libra a J. Snížek, regulační odborníci, a architekt Josef Kumpán, odborník zahradních a sadových úprav. Ostatní členy komise tvořili významní regionální umělci, sochař Josef Fojtík, předpokládaný autor pomníku, malíři Rudolf Puchold a František Lexa, zástupci Okrašlovacího spolku v Rakovniku Antonín Vaska a Jaroslav Ošřádal, radní František Kraus a městský zahradník Emanuel Nájemník. V zápisu komise je uvedeno: „*Pro pomník T. G. Masaryka uznává se jednomyslně jako nejvhodnější místo prostranství v sadu mezi kostelem [sv. Bartoloměje] a sokolovnou, přičemž ovšem bude nutna náležitá úprava okolí.*“⁹⁾ S tímto stanoviskem vyslovila souhlas 7. července 1928 i městská rada, a pomník tak získal velmi důstojné prostředí.¹⁰⁾

⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ Tamtéž.

⁷⁾ Tamtéž.

⁸⁾ Tamtéž.

⁹⁾ Tamtéž.

¹⁰⁾ SOkA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

3. 2. Stanovení podmínek

Zakázku na provedení díla zaslal Čeněk Vaněček jménem Výboru pro postavení pomníku Josefu Fojtíkovi 12. července 1928. Výbor si stanovil následující podmínky: „Podle oba-
polně sjednaných dispozic bude pomník sestávat z bronzové portrétní postavy asi 320 cm
vysoké a ze žulového jemně pemrlovaného podstavce k postavě prezidentově vhodně kom-
ponovaného, rovněž asi 300 cm vysokého.“¹¹⁾ Smlouva Fojtíkovi garantovala odměnu
150 000 Kč. „Dle ujednání jest ve výše uvedeném sjednaném honoráři obsažena náhrada za
materiál, veškeré práce a výlohy s provedením celého pomníku spojené, osazení na místě
určení, bez úpravy terrainu a bez prací zednických (potřebných základů).“¹²⁾ Požadavky
dále zahrnují termín slavnostního odhalení pomníku, které se mělo uskutečnit 28. října 1929,
ačkoli se již na ustavující schůzi Výboru 21. února 1928 předpokládalo jeho představení
veřejnosti při příležitosti prezidentových 80. narozenin v roce 1930. Na závěr obsahuje do-
hoda splátkový kalendář, který určil mimo jiné doplacení 35 000 Kč po osazení a dohotovení
pomníku. Kromě práce na vlastní soše prezidenta probíhaly také četné diskuse o jeho archi-
tektuře. Šubert sdělil 16. října 1929 dopisem Fojtíkovi, že architekt Libra připravil situační
plánek úpravy sadů, a požádal ho, aby domyslel otázku vzhledu pomníku.¹³⁾

4. Zrod Fojtíkovo sochy

Při vytváření díla se snažil být Fojtík v kontaktu se zástupci Výboru pro zřízení pomníku
Čeněkem Vaněčkem a Jindřichem Šubertem. Z korespondence Fojtíka a ředitele Šuberta je
patrné, že ač se Šubert zavázal postup práce na pomníku sledovat, komunikace mezi oběma
nebyla ideální. Dokládá to například Fojtíkův dopis adresovaný Jindřichu Šubertovi 21. října
1929. Mimo jiné zde píše: „Velevážený pane řediteli, čekal jsem, že dnes určitě přijdete.
Odložil jsem zvětšování do příchodu pana starosty, ale zítra už musím práci tu spustiti.“¹⁴⁾
Asi začátkem listopadu 1929 proběhla zkouška vzhledu budoucího monumentu. Na Fojtíko-
vo přání nechali zástupci Výboru zhotovit kostru pomníku a iniciátor dodal siluetu presiden-
tovy postavy, která byla podlepena lepenkou. Tehdy již mělo prostranství mezi kostelem
sv. Bartoloměje a sokolovnou zřejmě vytyčeny hlavní sadové cesty.

4. 1. Názory na uměleckou kvalitu

Dne 25. ledna 1930 se v budově radnice konala další schůze Výboru pro postavení pom-
níku T. G. Masarykovi. Předseda Vaněček zde poskytl nové informace o postupu prací:
„Dnes je z větší části pomník hotov, zbývá pouze definitivní modelace hlavy.“¹⁵⁾ V diskusi
zde zazněla optimistická slova o kvalitě vznikajícího díla. Spokojenost nad formujícím se
pomníkem vyjádřili kromě Vaněčka a Šuberta také profesori místní reálky František Lexa
a Eduard Klicpera, kteří měli nedlouho předtím také možnost sochu shlédnout. Lexa uvedl,
že socha je modelována radostně, měkce, není strnulá a celým svým pojetím připomíná
tvorbu Josefa Václava Myslbeka. Vyslovil se, že pomník je klidný, výrazný, což považoval
proti jiným za jeho největší přednost. Podle tehdejšího vyjádření Klicpery splnil Fojtíkův

¹¹⁾ Tamtéž.

¹²⁾ Tamtéž.

¹³⁾ Tamtéž.

¹⁴⁾ Tamtéž.

¹⁵⁾ SOKA Rakovník, f. Výbor pro zřízení pomníku prezidentu T. G. Masarykovi v Rakovníku, neuspořádáno.

Masaryk očekávání, zachycoval lidské teplo, lidskou hloubku, ukrytou v prezidentově osobnosti. Šubert zmínil názor historika umění V. V. Štecha, že dílo je opravdu umělecky dobré a vynikající, a Štech Fojtíkovo počínání hodnotil výše než ostatní práce, dokonce lépe než pomník vytvořený Otto Gutfreundem v Hradci Králové. Na schůzi byl také bez námitek schválen projekt sadové úpravy architekta Libry.¹⁶⁾ Jedním z důležitých problémů se stala opět finanční otázka. Jindřich Šubert upozornil na okolnost, že výlohy za materiál pro pomník jsou tak značné, že vlastní Fojtíkova umělecká práce nebude dostatečně ohodnocena. Předседа Čeněk Vaněček projevil názor, že nelze připustit, aby Josef Fojtík pracoval zadarmo a že tuto záležitost bude potřeba vyřešit.

5. Pomoc veřejnosti

Výbor pro postavení pomníku také rozhodl o potřebě dát obyvatelům Rakovníka příležitost, aby měli možnost se na této akci prostřednictvím peněžního příspěvku podílet, a získat tím další finanční prostředky. K tomuto účelu bylo sestaveno provolání „Našemu občanstvu“, které Rakovničané dostali zároveň se složenkou. V letáku je mimo zdůvodnění důležitosti nového pomníku a nastínění stručné historie spolku pro jeho postavení uvedena stávající situace: *„Nícméně akce není dosud finančně zabezpečena. Je nutno opatřiti ještě neméně než 50 000 Kč. Tuto částku bude třeba opatřiti výnosem různých podniků, hlavně však obětovností našeho občanstva. Výbor jest přesvědčen, že je v našem městě velká řada osob, které by rády u vědomí samozřejmé povinnosti a s porozuměním věnovaly příspěvky, odpovídající jejich finančním poměrům, k realizaci tohoto krásného díla. Není proto pochyby, že potřebný obnos může býti v našem městě opatřen. Výbor pro zřízení pomníku obrací se proto k občanům našeho města s vřelou výzvou, aby každý dle své možnosti přispěl na vybudování pomníku Masarykova, uměleckého díla, které nám i budoucím denně bude připomínati našeho Osvoboditele.“*¹⁷⁾

6. Dokončení pomníku

6. 1. Položení základního kamene

Přestože monument ještě nebyl dokončen, započaly již počátkem roku 1930 přípravy na položení jeho základního kamene. Podstavec pro pomník zhotovovala rakovnická kamenosochařská firma Karel Havlíček (Havlíčková ul. čp. 470/II), ve které se Josef Fojtík kdysi učil.¹⁸⁾ Událost se konala 9. března 1930 v rámci uctění prezidentových osmdesátých narozenin. Organizace oslav, které probíhaly již od 27. února, se ujala rada královského města Rakovníka za součinnosti různých spolků a škol. Slavnosti položení základního kamene, jak uváděl tehdejší tisk, předcházel „mohutný průvod občanstva“, korporací, zástupců škol a úřadů od nádraží městem do Čermákových sadů a k místu budoucího pomníku pod kostelem sv. Bartoloměje. Projevy svým úvodním slovem zahájil rakovnický starosta Čeněk Vaněček. Po něm promluvil o životním díle prezidenta Masaryka poslanec František Tomášek, který svoji řeč zakončil apelem, aby občané vybudováním neživého pomníku nepovažovali povinnost vůči Masarykovi za splněnou, nýbrž aby se každý jednotlivec snažil v životě následovat

¹⁶⁾ Tamtéž.

¹⁷⁾ SOKA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

¹⁸⁾ Tamtéž.

Starosta města Čeněk Vaněček hovoří při oslavě položení základního kamene pomníku T. G. Masaryka – 9. 3. 1930 (foto B. V. Kračmar, SOkA Rakovník)

příklad, který dává Masaryk svými názory i prací. Poté František Tomášek jako první symbolicky poklepal na základní kámen Masarykova pomníku. Následovali ho zástupci četných spolků, politických stran, institucí a další významnější osobnosti. Poklepy provázela výmluvná hesla vyjadřující ztotožnění se s Masarykovým životem a jeho ideály. Kladívko, kterým je přítomní prováděli, věnoval starosta města rakovnickému muzeu. Oslavy, jejichž neméně významnou součástí se stalo otevření nové budovy Masarykovy veřejné obchodní školy a Masarykovy veřejné odborné školy pro ženská povolání v Rakovníku, zakončilo uvedení divadelního představení „Pro princeznu Svobodu“, pořádané obecními a měšťanskými školami ve zdejším Dělnickém domě.¹⁹⁾

6. 2. Masaryk modelem

Práce na prezidentově soše se zatím chýlila ke svému závěru. Fojtík chtěl dovést svůj umělecký záměr k patřičné dokonalosti, a proto projevil přání, aby mohl uskutečnit definitivní tvarování hlavy podle živého modelu. Pro prezidentovu zaneprázdněnost to byl nelehký úkol. Mimo proseb starosty Vaněčka zde patrně sehrály významnou roli přímluvy tehdejších poslanců Rudolfa Berana, Františka Tomáška a senátora Františka Soukupa. Kancelář prezidenta republiky nakonec slíbila, že prezident navštíví Fojtíkův ateliér, a umožní tak korekturu hlavy pomníku. Do prostého ateliéru Umělecko-průmyslové školy ve Škroupově ulici v Praze, kde Fojtík na prezidentově soše pracoval, zavítal Masaryk 23. července 1930.²⁰⁾ V interview s Františkem Markupem pro článek do Rakovnických novin o tomto setkání Fojtík uvedl: „Nikdy nezapomenu oněch bezmála dvou hodin jeho

¹⁹⁾ SOkA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

²⁰⁾ Tamtéž.

srdečného zájmu o moji práci.“²¹⁾ Pro nás je dnes škoda, že Fojtík tehdy nechtěl, aby noviny otiskly detaily jejich rozhovoru. Ačkoli byl prezidentův záměr jako obvykle tajen, zdavily hlavu státu při odchodu z mistrový dílny zástupy lidí. Došlo i na obdarování květinami. Během Fojtíkovy práce se postupně posouval termín odhalení pomníku. Masarykovy pochybnosti o rozhodnutí uskutečnit tuto akci 14. září způsobily přeložení události do období oslav 12. výročí samostatnosti Československa.

6. 3. Závěrečné úpravy

Na schůzi Výboru pro postavení pomníku konané v městské radnici 2. října 1930 upozornil místopředseda Zdeněk Zeman, že je již potřeba jednat o přípravách na odhalení pomníku. Ohledně úprav jeho okolí zde informoval Jindřich Šubert přítomné, že bude v parku zatím upuštěno od projektovaného ohrazení trávníkových ploch vysokými keřovými ploty, protože by neprospěly celkovému vzhledu sadu a pomníku. Zhodnotil také, v jaké fázi se nachází Masarykova socha: „Práce prof. Fojtíka je již skončena, pomník se nyní odlévá a začíštíje, práce uspokojivě pokračuje.“²²⁾ Odlití uskutečnila umělecká slévárna kovů František Barták se sídlem v Praze-Bubenči.²³⁾ Šubert dále konstatoval, že je kameníkem Havlíčkem připraven i podstavec a zbývá jen provést příslušný nápis. Text „T. G. MASARYK, PRVNÍ PRESIDENT REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKE, ZAKLADATEL STÁTU, PRŮKOPNÍK NOVÉ EVROPY, BUDITEL, BOJOVNÍK, BUDOVATEL, APOŠTOL DEMOKRACIE, LIDSKOSTI A SOCIÁLNÍ SPRAVEDLNOSTI, OTEC ŽIVOUČÍCH A PŘÍKLAD BUDOUCÍM“, který se na podstavci objevil, navrhl senátor František Soukup.²⁴⁾ Členové také odhlasovali definitivní termín odhalení pomníku, 28. říjen 1930.

6. 4. Finanční zajištění

Zprávu o finančních záležitostech podal pokladník Ferdinand Ulrich: „Z velkých příspěvků složila dosud rakovnická spořitelna přislíbených 50 000 Kč, k nimž letošního roku přidala dalších 15 000 Kč, nepočítajíc v to příspěvek 50 000 Kč věnovaný na úpravu sadů kol. pomníku. Kromě toho složili: firma Otta 10 000 Kč, sen. Č. Vaněček 5 000 Kč, firma Linhart 3 000 Kč, firma Stadion 2 500 Kč, pivovar 5 000 Kč. Ostatní firmy dosud své příspěvky neodevzdaly a bude nutno o ně žádat (šamotka 10 000 Kč, Ing. Vltavský 5 000 Kč, Keram 3 000 Kč, Münz 2 500 Kč, Perutz 2 500 Kč).“²⁵⁾ Ulrich také uvedl výsledky letní sbírkové akce, ve které bylo rozesláno přibližně 2 500 letáků s žádostí o finanční podporu a sešlo se asi 566 příspěvků v celkové výši 15 100 Kč. Po upozornění Jindřicha Šuberta na skutečnost, že získané peníze dosud nedosáhly minimální částky 150 000 Kč, potřebné k pokrytí nákladů na pomník, naznačil předseda Vaněček, že by se ve spořitelně našla ochota uhradit zbylý schodek, a to vyčleněním prostředků z následujícího rozpočtu. Příjem poslední splátky honoráře, který Fojtíkovi garantovala smlouva, nakonec autor potvrdil 4. ledna 1931. V závěru schůze konané 2. října 1930 se jednalo o programu slavnosti odhalení pomníku, do kterého se členové spolku usnesli vložit pamětní list obce a Výboru

²¹⁾ Markup, F.: Mistr Fojtík hovoří o sobě. RN, roč. 1, 1930, č. 21, s. 3.

²²⁾ SOKA Rakovník, f. Výbor pro zřízení pomníku prezidentu T. G. Masarykovi v Rakovníku, neuspořádáno.

²³⁾ Bradáč, J.: Odhalení pomníku presidenta Masaryka v Rakovníku. RN, roč. 1, 1930, č. 22, s. 3.

²⁴⁾ Text uvádíme v původním pravopisu. SOKA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

²⁵⁾ SOKA Rakovník, f. Výbor pro zřízení pomníku prezidentu T. G. Masarykovi v Rakovníku, neuspořádáno. Firma Perutz věnovala nakonec jen 1000 Kč.

a další vhodný soudobý materiál.²⁶⁾ Tento pamětní list s názvem „Čtoucímu pozdravení“ byl do pomníku vložen v říjnu 1930.²⁷⁾ Autor textu není doložen. Lze však předpokládat, že jej sestavil, jako u ostatních zdejších pomníků, městský knihovník František Markup.

7. První odhalení

7. 1. Patronát nad slavností

Členové Výboru si uvědomovali důležitost celé události, o čemž svědčí rozhodnutí požádat o patronát nad odhalením pomníku významnou osobnost politického života Československa. Ze zápisu lze vyčíst, že na tuto úlohu „aspirovali“ ministerský předseda František Udržal a ministr zahraničí Edvard Beneš. Rozhodnutí padlo nakonec na Beneše, protože spolupracoval s Masarykem během první světové války a byl jako rodák z Kožlan na Kralovicku považován za zdejšího krajana, snad i proto, že i on sám se jím cítil být.²⁸⁾ Přestože přítomní předpokládali ministrův bohatý program, doufali, že by mohl alespoň na chvíli 28. října do Rakovníka přijet. O záštitu slavnosti požádal Edvarda Beneše starosta Vaněček jménem rady královského města Rakovníka a Výboru pro zřízení pomníku T. G. Masarykovi v Rakovníku dopisem z 6. října 1930.²⁹⁾ Beneš prosbě vyhověl a slavnost ve dnech 27. a 28. října skutečně pod jeho patronátem proběhla.

7. 2. Průběh oslav

Oslavy zahájila 27. října 1930 slavnostní schůze městského zastupitelstva, na níž promluvil starosta Vaněček. Pro špatné počasí se již v předvečer téhož dne uskutečnil místo plánovaného lampionového průvodu pouze pochod legionářů s hudbou. Program prvního dne pak ještě vyplnila přednáška profesora Eduarda Klicpery o prezidentu Masarykovi, konaná v sále místní sokolovny. Druhý den slavnosti popisovaly Rakovnické noviny, tradiční glosátor podobných událostí regionu, takto: *„Dne 28. října byl hudební budíček městem, načež členstvo Jednoty čsl. obce legionářské navštívilo své mrtvé druhy na hřbitově a u pomníku gen. Štefánika vzdalo hold svému zahraničnímu vůdci. O desáté hodině šel pestrý průvod škol, spolků a občanstva, vedený městskou radou a doprovázený třemi hudebními sbory, od nádraží městem k pomníku v sadech proti sokolovně, zahalenému bílou rouškou.“*³⁰⁾ Slavnostní projevy uvedly skladby „Ktož jsú boží bojovníci“, v podání sokolské hudby, a „28. říjen“, zazpívaný sborem Pěvecko-hudebního spolku. Úvodní řeč pronesl starosta Vaněček. Jako její součást očitoval omluvný dopis Edvarda Beneše, ve kterém ministr zdůvodnil svoji nepřítomnost. Po něm se ujal slova spisovatel Alois Žipek. Ten ve svém proslovu o Masarykovi zdůraznil prezidentův přínos svému národu. Jeho význam zde přirovnal k Janu Husovi a Janu Amosovi Komenskému.

Očekávaná chvíle se přiblížila: *„A zatím, co řečník plamennými slovy ukazuje na prezidentův pomník, padá přesně o 11. hodině rouška a shromážděným objevuje se umělecké dílo Mistra Fojtíka, zrosené jemným deštěm. Všichni obnažují hlavy, prapory se sklání, s balkonu sokolovny zní: ‚Masaryku, buď nám zdráv!‘ a slavnostní řečník končí svoji výzvu slibem, že budeme svému prezidentu věrni.“*³¹⁾ Po zaznění Smetanovy skladby „Sláva Tobě!“

²⁶⁾ Tamtéž.

²⁷⁾ SOKa Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

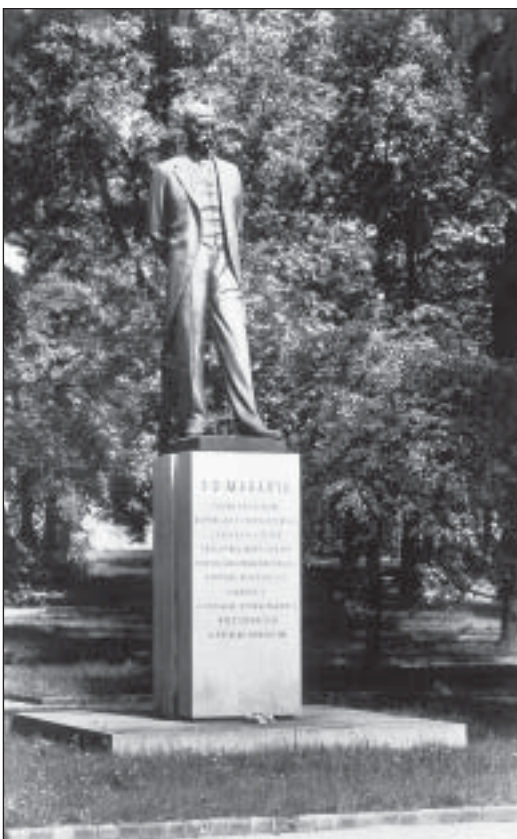
²⁸⁾ SOKa Rakovník, f. Výbor pro zřízení pomníku prezidentu T. G. Masarykovi v Rakovníku, neuspořádáno.

²⁹⁾ SOKa Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

³⁰⁾ Bradáč, Odhalení pomníku presidenta..., s. 1.

³¹⁾ Tamtéž, s. 2.

v podání mužského sboru Pěvecko - hudebního spolku, promluvil jménem těch, kteří se o postavení pomníku zasloužili, místopředseda Výboru pro postavení pomníku, náměstek starosty města a primář nemocnice v jedné osobě Zdeněk Zeman. Místopředseda podle zvyklostí nastínil zrod zajímavé myšlenky a rozhodl její realizaci. Poděkování zaznělo zejména rakovnické spořitelně, bez jejíhož financování si lze uskutečnění pomníku asi jen těžko představit. Zeman také zmínil řadu omluvných dopisů, které zdůvodňovaly neúčast mnoha osobností na tomto slavnostním aktu. Na vině byly samozřejmě celorepublikové oslavy vzniku samostatného Československa. Poté řečník odevzdal pomník městu Rakovníku. Na jeho proslov reagoval jako představitel města starosta Vaněček, který patřil paradoxně mezi hlavní aktéry vybudování tohoto památníku: „Vážený pane místopředsedo, jménem městské rady přejímám rád a s upřímnými díky do ochrany tento pomník páně prezidentův. Městská rada jistě ráda a ochotně bude pečovat o pomník

Pomník T. G. Masaryka po odhalení v roce 1930
(v majetku L. Češoka, Rakovník)

páně prezidentův a jeho okolí a věřím, že i naše občanstvo bude vždy naplněno láskou, úctou a oddaností k našemu Osvoboditeli, který bude teď žít blíž mezi námi, a že učiní vše, aby toto dílo, vzniklé z lásky a obětavosti svého tvůrce Mistra Fojtíka a příčiněním všeho našeho občanstva, bylo i v budoucnosti uchráněno všech škod a zlovůle.“³²⁾ Závěrem Vaněček přítomným oznámil, že budou zaslány pozdravné telegramy Tomáši G. Masarykovi, Františku Udržalovi a Edvardu Benešovi. Slavnost u pomníku zakončila státní hymnou kapela Ladislava Adámka. Večer završilo program představení Divadelní ochotnické jednoty Tyl v Rakovníku, která pod režijním vedením Karla Vlčka sehrála v sále Dělnického domu divadelní hru Williama Sommerseta Maughama „Posvátný plamen“.

Velmi zajímavým zjištěním je skutečnost, že se o odhalení Masarykova pomníku v Rakovníku natáčel filmový dokument. Zmiňuje se o něm Vaněček, který Josefu Fojtkovi 11. listopadu 1930 napsal: „Dnešního dne byl člen městské rady p. Antonín Hodek u výroby

³²⁾ Tamtéž.

filmů Bertiniífilm Praha II, Karlovo nám. 26, za účelem titulků filmu o odhalení pomníku Masarykova v Rakovníku. Dovolujeme si Vás zdvořile požádati, abyste si v zájmu docílení správného a výtěžného textování filmu neobtěžoval pokud možno nejdříve (než budou titulky zhotoveny) do této výroby zajít a titulky si přehlédnouti.“³³⁾ Snímek mohli shlédnout jako doplněk účastníci přednášky profesora Lexy o Josefu Fojtíkovi 1. prosince 1930.³⁴⁾ Nic bližšího bohužel o filmu nevíme.

8. Předvečer německé okupace

Ve třicátých letech si pomník našel mnoho dalších obdivovatelů. Patřil mezi ně i ministerský předseda Jan Malypetr, který si dílo prohlédl při své návštěvě města v roce 1934.³⁵⁾ Dokonce se prý dotazoval, zdali nebyly vydány malé kopie, o něž by lidé projevíli podle jeho názoru velký zájem. Se stupňujícím se ohrožením republiky německou rozpínavostí do- stával Masarykův pomník nový rozměr. Rakovníčané si u něj začali dokazovat svoji sílu a odhodlání do očekávané těžké doby. Svědčí o tom vzpomínkový večer k uctění památky prezidenta Masaryka, uspořádaný u pomníku v neděli 6. března 1938. Řečnil tu předseda zdejšího městského osvětového sboru a ředitel reálného gymnázia Adolf Krb. O události se psalo: „*Obrovský průvod vojska, spolků, korporací, mládeže, jednotlivců byl delší než rozloha celého náměstí a ubíral se k Masarykovu pomníku, který byl osvětlen reflektorem a kde plály řecké ohně.*“³⁶⁾

9. Za okupace

9. 1. Útoky vlajkařů

Odhodlání občanů zmrzil 16. březen 1939, kdy po vpádu německých vojsk do republiky vznikl Protektorát Čechy a Morava, jehož existence se stala morální zkouškou pro celý národ. Když Vaněček v roce 1930 přebíral Masarykův pomník do péče města, určitě netušil, jak těžké jej bude o několik let později za starostování Františka Diepolta chránit. Svoji averzi vůči pomníku projevovali v Rakovníku členové Českého národně sociálního tábora Vlajka. Stoupenci tohoto hnutí začali v roce 1940 stupňovat tlak na jeho odstranění. Žádali městskou radu, aby pomník ze sadů spolu s Masarykovou bustou z obchodní akademie věnovala na sbírku kovů ve prospěch Říše, jako dar Adolfu Hitlerovi k 20. dubnu, výročí jeho narození: „*Nenavrhuje odstranění pomníku nějakého skutečně o národ zasloužilého muže, nýbrž jen pomníku položida Masaryka, jehož manželka byla Židovka a jeho děti zase uzavíraly sňatky se Židy. Nevidíme v T. G. Masarykovi Osvoboditele českého národa, v režimu po 28. říjnu 1918 jen výměnu Židům přátelské vlády Habsburků za Židům přátelskou vládu T. G. Masaryka.*“³⁷⁾

Městská rada se snažila útokům těchto národních odpadlíků odolávat. Argumentovala tím, že pomník obec nefinancovala, že jí byl pouze předán do ochrany, a tudíž nemá právo s ním disponovat. Osud pomníku se již ale začal naplňovat. Radní se pokusili situaci zachránit ústupkem a na své schůzi 24. května 1940 rozhodli, po předchozí poradě s J. Fojtíkem,

³³⁾ SOKA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

³⁴⁾ RN, roč. 1, 1930, č. 24, s. 3.

³⁵⁾ RN, roč. 5, 1934, č. 26, s. 4.

³⁶⁾ RN, roč. 9, 1938, č. 11, s. 4.

³⁷⁾ SOKA Rakovník, f. ČNST Vlajka Rakovník, neuspořádáno.

dát oštukovat nápis na podstavci.³⁸⁾ Tuto úpravu provedla za 150 Kč firma Karel Havlíček.³⁹⁾ Z nápisu zůstalo jen jednoduché označení T. G. Masaryk.

Slovní útoky vlajkařů proti pomníku přerostly v noci z 15. na 16. června 1940 ve snahu o jeho zohavení či dokonce fyzické zničení. Obrázek o celé události si můžeme udělat prostřednictvím písemného oznámení policejního strážníka Františka Smetáka, které zveřejňujeme v plném znění jako přílohu na závěr tohoto článku. Smeták svou obětavou službou patrně ochránil monument od nejhoršího.⁴⁰⁾ I přes hlídání sochy se jí podařilo vlajkařům alespoň na chvíli zneuctít. Podle strážníka Filipa Kobese přilepil dne 16. června 1940 ve 12.10 hod. akademický malíř Josef Lhota, který vedl skupinu sedmi osob, na podstavec pomníku prezidenta Masaryka v městských sadech plakát s nápisem: „Žid Redlich – Masaryk musí z parku ven. Kdo chrání a dává hlídat Žida, je zločinec.“⁴¹⁾ Plakát z pomníku strážmistr Kobes ihned sejmul a později jej odevzdal vrchnímu četnickému strážmistovi Karlu Ortmanovi. Přítomni aktu byli údajně ještě další členové Vlajky: Karel Langmajer, Adolf Kunc, Stanislav Kunc, František Černohorský, František Koc a Josef Řepík.⁴²⁾ Události posledních dnů starosta, městská rada i rakovnická četnická stanice oznámili 17. června 1940 Okresnímu úřadu v Rakovníku.⁴³⁾ Jménem kladenského Oberlandratu zaslal dr. Meusel 18. června 1940 starostovi města Rakovníka dopis, ve kterém doporučil pomník z nynějšího stanoviště podle vzoru města Loun sundat, a to i proto, že na něj občané pokládali demonstrativně věnce a květiny a existovala možnost, že by mohl být poškozen.⁴⁴⁾

9. 2. Pietní odstranění

Spolu s tímto listem však již přišel na zdejší magistrát prostřednictvím rakovnického okresního úřadu přípis ministerstva vnitra, který ukládal odstranění symbolů bývalých státoprávních poměrů. Výnos Prezidia ministerstva vnitra 18. července 1940 ještě doplnilo nařízení tohoto znění: „*Dodatkem ke zdejšímu výnosu ze dne 16. června 1940 [...] se sděluje, že jest co nejrychleji z veřejností odstraniti veškeré pomníky, obrazy, pamětní desky a všechny jiné upomínky na T. G. Masaryka. Pod veřejností rozuměti jest nejen ulice, náměstí a sady, ale také všechny občanstvu přístupné prostory, úřadovny (služebny), školy apod. Při pomníku samém nerozho-*

První odstranění sochy 25. června 1940 (foto B. V. Kračmar, SOkA Rakovník)

³⁸⁾ SOkA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

³⁹⁾ Tamtéž.

⁴⁰⁾ SOkA Rakovník, f. Okresní úřad Rakovník, kart. č. 23.

⁴¹⁾ Tamtéž.

⁴²⁾ Tamtéž.

⁴³⁾ Tamtéž.

SOkA Rakovník, f. ČNST Vlajka Rakovník, neuspořádáno.

⁴⁴⁾ Tamtéž.

duje, zda byl zřízen Masarykovi jako státníku nebo jako učenci.“⁴⁵⁾ Mezitím již ale stejné rakovnická městská rada kapitulovala a nechala pomník po projednání s Josefem Fojtíkem 25. června 1940 odklidit.⁴⁶⁾ V přípisu stavební kanceláři uděloval starosta Diepolt následující pokyny: „Poněvadž k odstranění dojde některý nejbližší den a bude provedeno v časných hodinách ranních tak, aby zbytečně odstraňování pomníků [tj. i pomníku M. R. Štefánika – pozn. L. S.] nezpůsobilo neklid, musí být všechny dispozice zařízeny předem tak, aby nemohly nastat při odklízování zbytečné průtahy.“⁴⁷⁾ Kovová socha prezidenta našla své útočiště v dolejší místnosti Petrovcovy vily (čp. 74/II), tehdejšího depozitáře muzea a sídla archivu, kamenný podstavec byl uložen ve dvoře radnice.⁴⁸⁾ Na místě, kde stával Masarykův pomník, se časem objevilo veliké hmotné kaširované V, symbolizující očekávané válečné vítězství Říše.⁴⁹⁾

9. 3. Snahy o likvidaci ve prospěch Říše

Stoupencům Vlajky však uklizení pomníku z očí občanů nestačilo, požadovali jeho likvidaci. K útokům stále využívali protektorátní sbírky kovů. Jako doklad lze uvést úryvek jejich dopisu městské radě z 25. června 1941: „*Jest přáním Vlajky, aby bronz použitý k uctění mezinárodního židozednářského zločince a nepřitele našeho národa upotřeben byl k účelům válečným a k potření proradných bolševických nepřátel Říše, nacionálního socialismu i všech dobrých Čechů.*“⁵⁰⁾

Při obraně pomníku nyní městská rada změnila strategii. Hájila se tvrzením, že předměty mající uměleckou hodnotu jsou z akce sběru kovů vyjmuty. Požádala Okresní úřad v Rakovníku, aby jí sdělil, zda může Masaryka na sbírku kovů postoupit. Rakovnický okresní úřad 1. června 1942 místnímu magistrátu odpověděl, že ministerstvo vnitra výnosem z 22. května 1942 zdejšímu úřadu oznámilo, že akce odevzdání umělecky cenných předmětů Česko-moravské zemské galerii v Praze již skončila, a tudíž nepřichází v úvahu zaslání Masarykova památníku (týkalo se to i Štefánikovy busty) do uvedené galerie. Dopis dále obsahoval vyjádření, že darování pomníku do sbírky kovů nebrání nic v cestě.⁵¹⁾ Mezitím žádost městského úřadu o pokyn v této věci putovala po dalších institucích.

Konečné rozhodnutí o vydání pomníku na sbírku kovů učinilo ministerstvo hospodářství a práce výnosem ze dne 24. prosince 1942.⁵²⁾ Z úřední korespondence vyplývá, že k předání Fojtíkova díla došlo pravděpodobně v červenci roku 1943.⁵³⁾ Socha však nakonec nebyla Říši věnována celá. Rakovnický městský archivář Jan Renner ve své soukromé kronice mimo jiné uvádí: „*Když měla být na rozkaz Němců odvedena do sběru kovů, dal vládní komisař Czerny z vlastního rozhodnutí odříznout zámečником Kováříkem [Josef Kovářík, firma na zpracovávání kovů – pozn. L. S.] celé její poprsí a jen spodek sochy odevzdal k roztavení.*“⁵⁴⁾

⁴⁵⁾ SOkA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

⁴⁶⁾ Tamtéž.

⁴⁷⁾ Tamtéž.

⁴⁸⁾ Renner, J.: Kronika města Rakovníka 1931-1945, s. 64. OM Rakovník, f. Jan Renner – správce muzea, č. inv. 156, č. přír. 44/85, strojopis.

⁴⁹⁾ Tamtéž, s. 71.

⁵⁰⁾ SOkA Rakovník, f. ČNST Vlajka Rakovník, neuspořádáno.

⁵¹⁾ Tamtéž.

⁵²⁾ SOkA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

⁵³⁾ Tamtéž.

⁵⁴⁾ Renner, Kronika města Rakovníka..., s. 10-11.

Vládní komisař Karl Czerny patří mezi zajímavé postavy historie města. Přestože ho dosadila do Rakovníka německá moc, aby uskutečňoval její zájmy, snažil se městu pomoci a v některých záležitostech mu prospěl. Horní část díla tedy přečkala druhou světovou válku v budově Petrovcovy vily. Kam se poděla část spodní, zřejmě veřejnost vůbec nevěděla.

9. 4. Květen 1945

Tento stav trval až do revolučních dní roku 1945, kdy lidé opět začali vyvěšovat a vystavovat symboly svobody a nezávislosti Československa. Citujme znovu ze záznamů archiváře Rennera: „*Do archivní budovy přišli čtyři mně neznámí mladíci a žádali, abych jim vydal bronzové poprsí T. G. Masaryka. Byla to nejhořejší část prezidentovy sochy, stávající v městských sadech, odkud musela být odstraněna na neustálé naléhání místních „vlajkařů‘. [...] Protože byla majetkem města, odmítl jsem tak učinit a sdělil jim, že tak učiním, když si přinesou povolení z radnice.*“⁵⁵⁾ K 8. květnu 1945 se již ale Renner ve své kronice zmiňuje o odnesení bronzového Masarykova poprsí z archivní budovy. Jeho aktéři jej vystavili, obložené květinami, ve výloze obchodu Antonína Kořínka, prodejně střížního a galanterního zboží (Husovo nám., čp. 14)⁵⁶⁾

10. Druhé odhalení

10. 1. Hledá se Masaryk

Brzy vyvstala otázka, co se stane se zachráněným torzem dál. Na schůzi městské rady 11. října 1945 informoval kulturní referent Josef Koubek o schůzi osvětové rady, kde se mimo jiné jednalo o znovupostavení rakovnických pomníků, tedy i pomníku Masarykova. Ředitel městských úřadů v Rakovníku Bohuslav Podolka členům rady oznámil, že Masarykův pomník byl rozřezán autogenem a ujistil je, že bude vyšetřeno, kam doputovala odříznutá spodní část.⁵⁷⁾ O horní díl projevila zájem rakovnická obchodní akademie, která chtěla poprsí umístit ve svých prostorách. Jelikož se ale předpokládalo obnovení původního pomníku, rada tuto možnost zamítla.⁵⁸⁾

Iniciativy v hledání spodní části svého vlastního díla se chopil sám Josef Fojtík. Kus sochy objevil ve skladišti kovů firmy Prášek, která sídlila v Praze-Hloubětíně.⁵⁹⁾ Jednalo se ale patrně pouze o trup. Z pátrání vyplynulo, že zbylý díl, tedy Masarykovy nohy, završil svoji cestu v některé továrně až v Hamburku nebo jeho okolí a do vlasti se již zřejmě nevrátil.⁶⁰⁾ Po zjištěných skutečnostech souhlasil Fojtík s tím, že pomník uvede do původního stavu.⁶¹⁾ Místní národní výbor v Rakovníku, v jehož čele stál František Laitner, reagoval na nalezení trupu sochy 5. ledna 1946 žádostí ministerstvu průmyslu o jeho navrácení.⁶²⁾

⁵⁵⁾ Tamtéž, s. 11.

⁵⁶⁾ Tamtéž, s. 17.

⁵⁷⁾ SOKA Rakovník, f. MěstNV Rakovník, neuspořádáno, Zápisy ze schůzí rady MNV 1945, s. 119.

⁵⁸⁾ Tamtéž, s. 174-175.

⁵⁹⁾ SOKA Rakovník, f. MěstNV Rakovník, neuspořádáno. Tamtéž, Zápisy ze schůzí rady MNV 1945, s. 174.

⁶⁰⁾ Tamtéž.

⁶¹⁾ Tamtéž, Zápisy ze schůzí rady MNV 1945, s. 194.

⁶²⁾ SOKA Rakovník, f. MěstNV Rakovník, neuspořádáno.

Torzo pomníku autor převzal a začaly práce s renovací. Fojtík odhadl náklady spojené s restaurováním na 30 000 Kčs a vyžádal si potvrzení, že mu bude částka uhrazena.⁶³⁾ Vše probíhalo opět ve spolupráci s firmou František Barták, která odlila chybějící část sochy.⁶⁴⁾ Organizátoři velké sbírkové akce, jejíž úspěch lze přičíst jistě i poválečné euforii, doufali, že bude získán také dostatečný obnos pro zřízení pomníku těm, kteří padli za druhé světové války. Sbírkou provedla pod záštitou Okresního národního výboru a Místního národního výboru v Rakovníku a za spolupráce Okresní odborové rady velmi ochotně Závodní rada poštovních zaměstnanců.⁶⁵⁾

10. 2. Reinstalace díla

Potřeba dopravit zpět ze dvora radnice kamenny původního podstavce na své místo dala průchod projevům zloby a nenávisti, které se staly spolu s pocity radosti ze skončených útrap pro poválečné období tolik charakteristickými. Veřejnost přiměla vlajkaře a další zrádce, aby se zapřáhli do popruhů, a ti se marně snažili táhnout kolem kostela sv. Bartoloměje kamenné kvádry do parku. Lidé kolem, mezi nimi i příbuzní obětí nacistické tyranie, na ně křičeli a bili je.⁶⁶⁾

Renovační práce na Masarykově soše vrcholily počátkem dubna 1946. Podílela se na nich opět také rakovnická kamenická firma Karel Havlíček. Jejimi vlastníky byli bratři Karel a Jaromír Havlíčkovi, kteří v ní již několik let pracovali sami. Při osazování pomníku na místo utrpěl sochař Jaromír Havlíček vážný úraz a lékaři mu museli amputovat čtyři prsty na levé ruce.⁶⁷⁾ Původní podstavec pomníku obohatil nový žulový kvádr, který za cenu 5 500 Kčs zhotovila firma František Muzika, žulové lomy Blatná. Do obnoveného monumentu byl vložen nový pamětní list, sestavený, nyní již spisovatelem, Františkem Markupem. Znovuodhalení díla proběhlo v den prvního výročí osvobození od německé nadvlády, 9. května 1946.⁶⁸⁾

Masarykův monument po druhém odhalení v roce 1946 (foto B. V. Kračmar, Rakovník, v majetku L. Češoka)

11. Zničení sochy

11. 1. Útoky komunistů

Zpočátku se zdálo, že pomník dojde konečně svého klidu. Jeho nejtěžší chvíle však měly teprve přijít. Rozhodující roli v jeho osudu sehrál únorový převrat roku 1948. Poté, co se ve státě ujali moci komunisté, docházelo postupně znovu k odstraňování veškerých připomínek

⁶³⁾ Tamtéž, Zápisy ze schůzí rady MNV 1946, s. 21.

⁶⁴⁾ Tamtéž, s. 55.

⁶⁵⁾ Tamtéž, neuspořádáno.

⁶⁶⁾ Mička, I.: Ještě k pomníku TGM. Rozvoj, roč. 29 (39), 1990, č. 6, s. 3.

⁶⁷⁾ SOkA Rakovník, f. MěstNV Rakovník, neuspořádáno, Zápisy ze schůzí rady MNV 1946, s. 146.

⁶⁸⁾ Tamtéž, f. Berní správa Rakovník, kart. 456.

⁶⁸⁾ SOkA Rakovník, f. MěstNV Rakovník, neuspořádáno.

prvorepublikového Československa. Brzy se již ukazovalo, že dříve či později nové časy znovu dolehnou i na rakovnický Masarykův pomník. Jen těžko si lze představit, že by za soudobé politické situace v parku zůstal. Vůči osobě T. G. Masaryka vystupňovali představitelé moci kampaň, jejíž vrchol představoval projev ministra informací Václava Kopeckého na konferenci učitelů v roce 1952.⁶⁹⁾ Štvanice, pořádaná na toto rakovnické dílo v roce 1953, znamenala jeho zkázu. I proti pomníku, jak se stalo dobovým koloritem, sepisoval lid rezoluce, které jsou zmiňovány v zápisech městské rady, jako například rezoluce zaměstnanců lidového soudu, státního notářství, okresní prokuratury a advokátní poradny v Rakovníku z 27. dubna 1953.⁷⁰⁾ Monument pak odstranili vojáci zdejšího útvaru v rámci jakési úpravy parku 30. dubna 1953.⁷¹⁾

11. 2. Konečná likvidace

Co se s pomníkem dělo potom, není úplně přesně známo. Zřejmé však je, že Fojtíkova socha T. G. Masaryka byla nenávratně zničena. Irena Markupová, dcera Františka Markupa, někdejšího městského knihovníka, spisovatele a později i archiváře, v jednom ze svých článků o jejím konci napsala: „*Po Vítězném únoru 1948 odmítli sochu likvidovat i Cikáni, takže soudruzi – při svém vzdělání – nasadili vojsko, které Masarykovu sochu v řetězech drncalo přes celý rynek za vozidlem, a byla z toho*

Likvidace památníku 30. 4. 1953 (v majetku L. Češoka, Rakovník)

Podstavec památníku v Rakovníku – Huřvinách v roce 1978 (foto Z. Eichinger, Rakovník)

pěkná ostuda. Fáma praví, že ji vojáci odtáhli do kasáren a zabetonovali pod tankovým rejdištěm.“⁷²⁾

Osud sochy pomohli ozřejmit v roce 1968, kdy se po ní pátralo, dva bývalí vojáci, Karel Valenta z Děčína a Jiří Appl z České Třebové. Svým svědectvím reagovali na výzvu v deníku Svobodné slovo z 8. srpna 1968. Valenta v dopise zaznamenal: „*Já jsem viděl sochu TGM naposled při strážní služ-*

⁶⁹⁾ Hojda, Pokorný, Pomníky a zapomínky..., s. 202.

⁷⁰⁾ SOkA Rakovník, f. MěstNV Rakovník, neuspořádáno, Zápisy ze schůzí rady MNV 1953, s. 133.

⁷¹⁾ SOkA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno, Pamětní kniha okres. města Rakovník, s. 773.

⁷²⁾ Markupová, I.: Socha Karla Havlíčka Borovského slaví šedesátku. Rakovnicko, roč. 1, 1993, č. 30, s. 9.

bě již rozebranou a pohozenou u zdi v prostoru vojenských dílen a garáží. Na toto místo přivezl sochu TGM vojín s autojeřábem, jehož jméno si už nepamatují.“⁷³⁾ Jiří Appl k události uvedl: „Pomník byl pravděpodobně útvarem autojeřábem v noci odvezen do kasáren a byl rozsekán.“⁷⁴⁾ Za iniciátory tohoto činu označil Appl politické vedení vojenského útvaru. Nevíme však, jestli jednalo na něčí příkaz, nebo cílevědomě vyhovělo požadavkům tehdejší doby. Úděl pomníku se nakonec naplnil po převozu do Poldiny hutě v Kladně, kde došlo k jeho roztavení.⁷⁵⁾ Na svém místě nezůstal ani podstavec. Jeho novým stanovištěm se stal areál cihelny v Rakovníku – Huřvinách.⁷⁶⁾ Zde ležely jednotlivé části pohozeny podle pamětníků minimálně do konce sedmdesátých let, odkud byly odvezeny do skladu Technických služeb města Rakovníka.⁷⁷⁾ Takto neslavně skončil jeden z nejpozoruhodnějších rakovnických uměleckých výtvorů 20. století.

12. Snahy o nové odlití

12. 1. Znovu se hledá Masaryk

Šanci na opětovné zřízení Masarykova pomníku v Rakovníku znamenalo politické uvolňování šedesátých let. Iniciativa vzešla ze zaměstnanců závodu TOS Rakovník. Nejprve nastalo již zmiňované hledání Masarykovy sochy. Jeden z aktérů tehdejších událostí Luděk Češek vypověděl: „V roce 1968 jsme po soše pátrali, pozvali jsme sem pražského novináře a šli jsme s ním do kasáren, kde údajně měla socha být. Po zjištění, že tam není, napsal pan redaktor článek do Svobodného slova, že Rakovník hledá sochu TGM. Byly ohlasy z České Třebové a z Děčína a oba svědci nezávisle na sobě tvrdili, že byli jako vojáci u toho, když se socha rozbíjela na kousky a vezla do slévárny.“⁷⁸⁾

12. 2. Vznik Výboru pro obnovu pomníku

Tato skutečnost vyvolala úvahu vytvořit nového Masaryka pomocí sádrového odlitku, který slíbil bezplatně poskytnout Quido Fojtík, syn už zemřelého sochaře. Zaměstnancům TOSu Rakovník Jaroslavu Bestajovskému a Jiřímu Trousilovi se podařilo na skládce v Rakovníku-Huřvinách vypátrat podstavec a věc mohla nabrat spád. Češek následující období popsal: „Měl jsem v TOSu na starost kulturu, vypracovali jsme letáky na všechna pracoviště a zeptali se zaměstnanců, zdali souhlasí s obnovením sochy. Všichni souhlasili, bez výjimky. Napsali jsme dopis na MNV Rakovník předsedovi Šrubáňovi a on si nás k sobě pozval a souhlasil s námi, stejně tak rada MNV. Byli jsme pozváni na schůzku NF a tam nám bylo řečeno, že musíme utvořit spolek, abychom se stali platným členem NF. Nazvali jsme se Společnost pro obnovu pomníku TGM [oficiální název spolku zněl Výbor pro obnovu pomníku T. G. Masaryka – pozn. L. S.], vstoupil tam Svaz protifašistických bojovníků a legionářů z 1. svět. války. Bylo nás osm: Jaroslav Bestajovský, Miloslav Šturc, pan řídící Koubek, Ladislav Mička, František Mayer, Jiří Trousil, sochař Miroslav Pangrác a Luděk Češek.“⁷⁹⁾ Vše se zdálo být na dobré cestě, když však přišel 21. srpen 1968.

⁷³⁾ V majetku L. Češka, opis dopisu.

⁷⁴⁾ Tamtéž, opis dopisu.

⁷⁵⁾ Pilík, S.: Sochy a mudrosloví o lidech. Rozvoj, roč. 29 (39), 1990, č. 4, s. 2-3.

⁷⁶⁾ Procházková, M.: Tři Masarykovy pomníky v Rakovníku. Raport, roč. 7, 1997, č. 37, s. 4.

⁷⁷⁾ Lisová, K.: Prezident Masaryk znovu v rakovnickém parku. Rakovnicko, roč. 5, 1997, č. 36, s. 1.

⁷⁸⁾ Procházková, M.: Tři Masarykovy pomníky...

⁷⁹⁾ Tamtéž.

12. 3. Sovětská okupace

S příjezdem tanků Varšavské smlouvy do Československa vzal za své socialismus s lidskou tváří a v Rakovníku na místě, kde mohl stát zatím alespoň podstavec pro nový Masarykův pomník, dokončil rakovnický Okresní stavební podnik ve spolupráci s dalšími organizacemi fontánu s plameňáky, které vytvořil akademický sochař František Radvan. Fontána se stavěla mimo plán na návrh předsedy Městského národního výboru Rakovník Jaroslava Šrubaře, který jej podal na schůzi městské rady 11. května 1967.⁸⁰⁾ Záznam o dokončení stavby je z 24. července 1969.⁸¹⁾ Plastika zdobila park zřejmě jen několik let. Její odstranění někdy v sedmdesátých letech způsobily patrně technické důvody. Na místě zůstala jen kašna. Změna politické situace a neochota příslušných orgánů přiměly Výbor pro obnovu pomníku, aby zastavil svoji činnost.

T. G. Masaryk od M. Pangráce a F. Radvana

13. Vůle po odčinění likvidace

13. 1. Listopad 1989

Znovu přišla na přetřes myšlenka obnovit Masarykův pomník v Rakovníku až po listopadových událostech roku 1989. Stala se jedním z požadavků rakovnického Občanského fóra z 18. prosince 1989.⁸²⁾ Pro tento úkol opět zahájil ustavující schůzí 3. srpna 1990 svoji činnost „Výbor pro obnovu pomníku T. G. M.“⁸³⁾ Od počátku se musel potýkat s řadou problémů. Do polistopadových dní se bohužel nedochoval ani sádrový odlitek Fojtíkovy sochy, a proto bylo rozhodnuto vytvořit monument nový.

13. 2. Zápas o tradiční místo

Někteří obyvatelé města si údajně přáli do parku navrátit plameňáky, a tak musela nutně vyvstat otázka, kam obnovený pomník umístit. Aby však došlo k co největšímu napravení křivdy z roku 1953, bylo usneseno zřídit pomník na jeho tradičním prostranství. Plameňáci se tak do parku již nevrátili a 26. října 1990 byla na své místo poťetí položena spodní část podstavce původního Masarykova pomníku s kamenným kvádrem z jeho obnovy z roku 1946.⁸⁴⁾ Horní část soklu s nápisem v té době ještě renovovali sochaři v podniku VD Stavba Karlovy Vary. Své místo tedy zaujala až na jaře roku 1991.⁸⁵⁾ Výbor pro obnovu pomníku T. G. M. se později přeměnil v nadaci, kterou Okresní úřad v Rakovníku zapsal do rejstříku nadací 22. února 1995.⁸⁶⁾

14. Zrod Pangrácovy sochy

Důvěru nahradit Rakovníku zničený Fojtíkův pomník získal akademický sochař Miroslav Pangrác. První nabídku dostal už v roce 1968. To však ještě existoval sádrový odlitek před-

⁸⁰⁾ SOkA Rakovník, f. MěstNV Rakovník, neuspořádáno, Zápisy ze schůzí rady MěstNV 1967.

⁸¹⁾ Tamtéž, Zápisy ze schůzí rady MěstNV 1969.

⁸²⁾ RG Rakovník, neuspořádáno, kart. 56 – T. G. Masaryk.

⁸³⁾ Tamtéž.

⁸⁴⁾ RN, roč. 29 (39), 1990, č. 43, s. 1.

⁸⁵⁾ Tamtéž, roč. 30 (40), č. 18, s. 7.

⁸⁶⁾ V majetku L. Češka, kopie.

chozí sochy. O tom, jak se nový Masarykův pomník rodil, Miroslav Pangrác vypověděl: „*Udělal jsem tedy po roce 1990 několik vlastních návrhů. Některé byly vystaveny na radnici a lidé se měli vyjádřit pro některý z nich. A přibýly další, lepší. Vždyť čím víc jsem se do tohoto tématu ponořil, čím víc jsem sehnal obrazového materiálu... Nakonec jsem do ateliéru pozval členy Nadace pro obnovu pomníku T. G. M. v Rakovníku, ukázal všechny návrhy a za přispění akademického malíře Václava Zoubka, který ukázal na jeden a řekl – tuhlecten, bylo rozhodnuto.*“⁸⁷⁾

Na pomníku s Miroslavem Pangrácem spolupracoval sochař František Radvan, v jehož prostorném ateliéru, v Blanické ulici v Praze – Vinohradech, Masarykova postava vznikala. Nejprve byl vytvořen prezidentův hliněný model. Postup dalších prací popsal Pangrác takto: „*Hliněný Masaryk je nakonec odlit do sádry, což je rovněž záležitost fyzicky nesmírně namáhavá... Obrátili jsme se na štukatéra pana Macháčka, který nám s Radvanem kdysi ty pomníky odlíval, jenže bohužel, léta mu naskočila natolik, že už fyzicky Masaryka dát do sádry nebyl schopný. Pak si najednou Franta vzpomněl, že má syna [Andrej Radvan – pozn. L. S.], a se známým štukátem velmi dobře pomník do sádry odlili. A přišla starost, kdo sochu kvalitně a cenově dostupně odlíje do bronzu, protože všechny naše prestižní slévačské dílny a továrny uměleckého charakteru byly v té době už zrušeny. Například firma Barták, Umělecká řemesla, Zukov – prostě najednou zmizely a nebyla naděje pomník téhle velikosti někde dobře a levně odlít. Část členů Nadace objela několik kovoliteckých dílen, pečlivě se zvažovala cena, termín, vybavení dílny a vůbec možnosti jednotlivých mistrů. Nakonec to byl kovolijec Dvořák [Petr Dvořák – pozn. L. S.]. Ten mi už předtím několik věcí odlíval, a velmi dobře. Původně měl malou dílnu na Letné, pak si vystavil krásnou slévačskou dílnu za Prahou. Úkolu se nezalekl a řekl, že to za velmi schůdnou cenu pro Rakovníčany odlíje. Stalo se, a tak jsme se opět se členy Nadace jednoho dne u něho sjeli a spokojenost byla náramná.*“⁸⁸⁾

15. Třetí odhalení

K převezení sochy do Rakovníka došlo 21. července 1997.⁸⁹⁾ Nový Masaryk stál podle výúčtování přibližně 1 358 000 Kč.⁹⁰⁾ Jeho odhalení proběhlo 7. září 1997.⁹¹⁾ „Nadace pro obnovení pomníku T. G. M.“ splnila tedy svůj cíl. Na závěrečném jednání 23. října 1997 ve Wintrově síni rakovnické radnice předala toto dílo prostřednictvím starosty Rakovníka do majetku a péče města a koncem téhož roku ukončila svoji činnost.⁹²⁾

Dnes tedy opět pohled na park pod kostelem sv. Bartoloměje dotváří nová socha prezidenta Masaryka. Přejme jí mnohem příznivější osud, než měla ta předcházející.

⁸⁷⁾ Mička, I.: Být sochařem. RG Rakovník 2000, s. 78.

⁸⁸⁾ Tamtéž, s. 79.

⁸⁹⁾ Rakovnícko, roč. 5, 1997, č. 29, s. 1.

⁹⁰⁾ RG Rakovník, neuspořádáno, kart. 56 – T. G. Masaryk.

⁹¹⁾ Raport, roč. 7, 1997, č. 36, s. 1.

⁹²⁾ RG Rakovník, neuspořádáno, kart. 56 – T. G. Masaryk.

Hlášení městského policejního strážníka Františka Smetáka Okresnímu úřadu Rakovník ze dne 17. června 1940

(SOKA Rakovník, f. ČNST Vlajka Rakovník, neuspořádáno.)

Oznámení

V noci dne 15. června 1940 konal jsem službu od 22 do 24 hodin v městských sadech u pomníku prezidenta T. G. Masaryka. V 0.20 hodin stál jsem na pěšině sadové u dívčí školy, když kol. mne přešli tři muži. Mezi těmito poznal jsem kartáčníka Kunce, proto jsem dával pozor, kam jdou. Všichni tři si sedli na lavičku poblíž záchodku a bavili se. Odešel jsem blíže pomníku a stál ve tmě stromů. Za 10 minut viděl jsem, že od sokolovny po sadové pěšině pravou stranou jdou dvě osoby a od domu Jentise po sadové pěšině jde jedna osoba směrem k pomníku. Když prvé dvě osoby docházely ke mně, posvítíl jsem si na ně baterkou a poznal kartáčníka Kunce st. [a] Breitenfeldera malíře ml. Zároveň s nimi došel ke mně třetí, a to Karel Langmajer. Oslovil jsem Kunce: „Co zde hledáte? Jste na procházce?“ K. Langmajer se postavil přede mně a pravil: „A tak je to, odkdy hlídáte toho Žida? Kdo Vás sem poslal?“ Odpověděl jsem mu: „To je moje věc, Vám se zpovídat nebudu. Jsem ve službě, mám pochůzku po náměstí a v sadech dohled.“ „A co hlídáte v sadech,“ ptal se Langmajer. „Vše, co tu je,“ odpověděl jsem. „Kdo vám dal k tomu rozkaz,“ rozcíloval se Langmajer. „To je moje věc,“ odpověděl jsem. Na to řekl Langmajer: „Pane Smetáku, dejte si pozor, abyste si nepřipálil prsty.“ Odpověděl jsem: „Konám jen svou povinnost.“ Langmajer pak řekl: „Ten Žid,“ ukázal na pomník, „musí dolů, kdyby vás tu stálo dvacet.“ Na to poslal Kunc Langmajera pro J. Lhotu, který asi za 20 minut přišel. Jeho první slova byla: „Ale to je legrace,“ což opakoval několikrát, míníc v tom mou osobu jako známou. Lhota řekl: „Tak Žid je hlídán, to je legrace. Ten Žid musí stejně zmizet, přijde nás dnes víc a nikdo nám v tom nezabrání.“ Upozornil jsem Lhotu, aby toho nechal a nedělal hlouposti. Po domluvě řekl, že dnes toho nechá jen kvůli mně, ale strhnout že sochu musí. Všichni čtyři jmenovaní pak odešli, kde se u Staré pošty radili. V 1.30 hodin jsem zpozoroval, že směřuje k pomníku více osob, a to několika směry. Když přišli blíže ke mně, poznal jsem zprvu 4 jmenované, pátý byl mladý Kunc, který nesl žebřík, a šestého jsem nepoznal. Langmajer nesl nějaké prkénko v rozměru 25 × 50 cm a ml. Kunc barvu a štětce. Lhota přistoupil ke mně a řekl: „Musíme ho aspoň namalovat,“ v čemž jsem mu bránil slovní domluvou tak dlouho, že od činu vůbec upustil. Toto se dělo bez křiku a jakýchkoli hádek. Opakoval znovu: „K vůli tobě dnes nebudeme dělat nic, ale stejně ten Žid Rédlich musí zmizet.“ Na to všichni ve 2 hodiny odešli, radíce se spolu na jiný den provést to, čemu bylo v klidu zabráněno dnes. Po 2. hodině přišel ke mně službu konající strážník Kraus. O půl 4. hodině ranní přišel opět Lhota a vida dva strážníky, řekl: „Tak už Žid Rédlich je hlídán dvěma policisty,“ a odešel. Podotýkám, že jmenovaní členové Vlajky se nadepsaného úmyslu stržení pomníku T. G. Masaryka nevzdají. Jsou rozhodnuti to vykonat i ve dne!

Smeták

Literatura:

- Hojda, Z., Pokorný, J.: Pomníky a zapomínky. Praha – Litomyšl, Paseka 1996.
- Mička, I.: Být sochařem. RG Rakovník 2000.

Seznam zkratek:

AMR – Archiv města Rakovníka	OM – Okresní muzeum
ČNST – Český národně sociální tábor	RG – Rabasova galerie
MNV – Místní národní výbor	RN – Rakovnické noviny
MěstNV – Městský národní výbor	SOKA – Státní okresní archiv
NF – Národní fronta	

NOVÉ STRAŠECÍ V DOBĚ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Úvod

Při shromažďování pramenů k vývoji města Nového Strašecí a jeho nejbližšího okolí za první světové války se dnešní badatel setká s poměrně málo zpracovaným obdobím, a to nejen v rámci svého regionu. Historiky dosud více přitahovaly samotné válečné události, dění na frontách spojené s osudy našich vojáků, utváření a život československých legií nebo politická situace v Praze, ve Vídni či v zahraničním odboji. Vnitřní vývoj v jednotlivých oblastech na území Čech, rostoucí zátěž obyvatelstva, rekvizice, problémy spojené s odchodem mužské části populace na frontu, život ve školách a spolicích nebo fungování nižších úřadů tehdejší státní správy a místních samospráv – to vše zůstávalo méně povšimnuto.¹⁾ Přitom zpracování těchto událostí a zmapování situace ve vymezené oblasti může pomoci odkrýt, jak se světová válka a postavení habsburské monarchie v ní promítly do každodenních životů obyvatel Čech a jak zasáhly do mnohdy klidného venkova počátku dvacátého století.

Studium a prameny

Město Nové Strašecí, kde sídlil okresní soud, a kde tak fungoval soudní okres, spadalo od roku 1868 pod okresní hejtmanství ve Slaném. Odtud obec, mající tehdy s přidruženou částí Pecínova téměř tři a půl tisíce obyvatel, přijímala nařízení a sem také směřovala svou agendu.²⁾ Tento materiál je dnes obsažen v archivních fondech *Okresního úřadu Slaný* (SOkA Kladno, pracoviště Slaný) a *Archivu města Nového Strašecí* (SOkA Rakovník).³⁾ Badatelovu práci však ztěžuje situace, že oba tyto pro naši práci důležité fondy nejsou z větší části uspořádány. Materiál Okresního úřadu Slaný zahrnuje aspoň zpracované a inventarizované tzv. *prezidiální spisy*, kde jsou uloženy především dokumenty zasláné pražským místodržitelstvím okresnímu úřadu, ale také nařízení a výnosy pro jednotlivé obce. Prostudování celého tohoto fondu by lépe umožnilo sledovat funkční propojení mezi centrálními rakouskými úřady a nižšími složkami státní správy a místních samospráv. V rámci fondu Archiv města Nového Strašecí jsou mimo jiné vyčleněny městské knihy, které představují významný zdroj informací o dění v obci. K nim náleží zápisy ze schůzí městské rady a obecního zastupitelstva. Dále je potřeba zmínit i několik seznamů odvedenců do války. Problematicky lze však vyhledávat spisový materiál, který je v tomto neuspořádaném fondu obtížně přístupný. V Novém Strašecí také pracovalo *okresní zastupitelstvo*, jehož písemnosti jsou uloženy

¹⁾ Tuto mezeru vyplňují především publikace: Šedivý, I.: *Češi, české země a Velká válka 1914 – 1918*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001 (zde je uvedena další literatura.); *Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války 1914 – 1918, I – V*. Praha, SÚA Praha 1993 – 1997 (na počátku každého svazku se nachází úvodní studie).

²⁾ V roce 1913 mělo Nové Strašecí 2778 obyvatel a 447 domů. Novostrážecký Pecínov zahrnoval dalších 84 čísel popisných a 574 obyvatel (*Repertorium für das Königreich Böhmen*. Praha 1913, s. 537).

³⁾ SOkA Kladno, pracoviště Slaný, f. Okresní úřad Slaný, neuspořádáno.
SOkA Rakovník, f. Archiv města Nového Strašecí, neuspořádáno.

v rakovnickém archivu.⁴⁾ Při zkoumání jednotlivých oblastí se badatel musí seznámit i s fondy dalších úřadů a institucí, včetně spolků a společenských organizací (např. TJ Sokol).

Pro místní dění na počátku století je také důležité respektovat existenci tří okolních hospodářských celků, které později přešly do rukou státu a které hrály úlohu při zásobování obcí a měst. Šlo o křivoklátské panství Fürstenberků, mšecké panství Schwarzenberků a smečenské panství Clam – Martiniců. V blízkosti Nového Strašecí fungoval i těžební průmysl, především nedaleké doly Anna a Laura u Rynholce, které zaměstnávaly řadu zdejších obyvatel.

Důležitým pramenem jak faktografických informací, tak názorů a pohledů z jednotlivých období jsou novostrašecké kroniky. K nim patří obecní kronika nazvaná *Pamětní kniha pro město Nové Strašecí* (založená r. 1836).⁵⁾ Její první nedbalé zápisy byly brzy ukončeny a následující listy jsou vesměs prázdné až do stránky 118, kde začínají nové, již soustavné záznamy, a to rokem 1914. Období první světové války tak sice máme v obecní kronice zachyceno, avšak text zpětně dopsal až v letech 1926 – 27 městský pokladník Karel Horák.⁶⁾ Autor tak nezachycuje oficiální postoje města v době války, naopak je píše pohledem československého občana, který odsuzuje rakouské mocnářství. Dále sem náleží kroniky školní, především jednotlivé svazky *kronik měšťanské školy chlapecké a dívčí*.⁷⁾ Vynucovaná a sledovaná loajalita učitelů a oficiální povaha záznamů byly příčinou toho, že tyto zápisy jsou psány z přísně rakouského pohledu.

Pro válečné období v Novém Strašecí jsou zachovány také dvě kroniky soukromé. Velmi podstatné jsou tři svazky psané novostrašeckým školníkem *Bohumilem Haladou*, nazvané *Zápisky o počasí a událostech města Nového Strašecí*.⁸⁾ Halada počal své záznamy psát roku 1912 a všiml si událostí ve městě i evropského dění, o němž se dozvídal převážně z oficiálního tisku (např. víme, že používal *Večerník Práva lidu*, *Národní politiku* či *lidový deník Večer*). Těžiště jeho práce leží v období světové války. Autor dělí zápisy na místní události a na zprávy z bojiště. Ač se jedná o text nevalné úrovně, obsahuje množství cenných zpráv z každodenního života města, ve kterých Halada líčí množství problémů, s nimiž se obyvatelstvo potýkalo. Zprávy z bojiště jsou přebírány nekriticky a pro nás jsou důležité proto, že víme, nakolik byli místní obyvatelé informováni o obecných událostech. V Haladových názorech se odráží mínění běžného občana o válčícím Rakousku, jenž podléhá oficiálním zprávám a momentálním událostem. Při srovnání Haladova textu s obecní kronikou je patrné, že městský kronikář používal školnickovy zápisky, ač události interpretoval z jiného pohledu. Velmi kritické k válčícímu Rakousku i k situaci v obci jsou záznamy psané

⁴⁾ SOKA Rakovník, f. Okresní zastupitelstvo Nové Strašecí.

⁵⁾ SOKA Rakovník, *Pamětní kniha pro město Nové Strašecí 1836 – 1955*, bez sign. (dále jen KNS).

⁶⁾ Vacek, F.: *Dějiny města Nového Strašecí*. Vyd. F. Soukup 1930, s. 464.

⁷⁾ SOKA Rakovník, *Školní kronika měšťanské školy dívčí v Novém Strašecí 1902 – 1921*, bez sign., nestr.; *Základní škola J. A. Komenského N. Strašecí, Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké I, 1896 – 1916; II, 1916 – 1940*, nestr.

⁸⁾ Halada, B.: *Zápisky o počasí a událostech města Nového Strašecí 1912 – 1929*. SOKA Rakovník, bez sign., rukopis, 3 sv. (dále jen *Halada*). *Bohumil Halada* žil v letech 1876 – 1953 a je pochován na novostrašeckém hřbitově.

Růženu Eliáškovou, manželkou místního stavitele. Autorka si ale spíše všímá obecných událostí, vlastního hospodářství a bídy, která její rodinu postihla.⁹⁾

Vnitřní vývoj ve městě za první světové války můžeme sledovat i z dalších zdrojů. *Dějiny města Nového Strašecí* (1930 – 35), jejichž autorem je *František Vacek*, popisují minulost obce od prvních písemných zmínek až po tehdejší současnost. Vacek tu ve stručnosti popsal i některé události z období světové války, během níž pobýval v přilehlém Pecínově.¹⁰⁾ Začíná příchodem haličských a italských uprchlíků, věnuje se zásobování, peněžním sbírkám, zmiňuje se o náladě ve městě. Líčí také rekvizice zvonů v r. 1917, píše o rabování okolních statků na konci války. Autor řadí jednotlivá fakta ve stručnosti do odstavců, opatrně se dotýká dopadů na obyvatelstvo. Komplexně však válečné období nezmapoval, uceleně nepostihuje ani rekvizice. Některých oblastí si nevšiml vůbec (např. školství). Přesto Vacek vymezil řadu závažných jevů, které se Nového Strašecí týkaly v době první světové války.

Po roce 1918 se někteří pamětníci vraceli k prožitým válečným létům a snažili se zejména mladé generaci přiblížit mnohé obtíže, s nimiž se museli obyvatelé města potýkat. Jde především o publikované texty ve *Vlastivědném sborníku školního okresu slánského*.¹¹⁾ Zde se nachází mj. série článků na pokračování, které jsou vzpomínkami na válečné období v Novém Strašecí. Jejich autorem je ředitel zdejší chlapecké měšťanky *Jan Hron*, jenž svou práci nazval *Z dob světové války 1914 – 18*.¹²⁾ Hron se tu snaží z vlastního pohledu vylíčit celé válečné období a jeho dopad na život ve městě. Věnuje se mobilizaci, pobytu vystěhovalců, školství, učitelstvu a školní mládeži, zdravotnictví, bezpečnosti, zásobování, rekvizicím, postavení žen za války atd. Hron se také pokusil rehabilitovat učitelstvo, které bylo během války nuceno vystupovat ve prospěch rakouského mocnářství a ocitlo se pod přísným dohledem školního inspektora, kontrolovaného okresním hejtmánem. Hronovy vzpomínkové texty jsou důležité jak pro obraz místních poměrů za války, tak pro názory, které se oficiálně vyjadřovaly za první republiky. Z řádků je dále patrná skutečnost, že text byl původně určený mládeži, a mnohé záležitosti jsou tak zjemnělé a zastřené. Ve *Vlastivědném sborníku* se nachází další drobné články vztahující se ke světové válce. Ty jsou obsaženy zejména v 6. ročníku, který vycházel v desátém roce samostatné republiky (1928 – 29). Vedle událostí 28. října 1918 v Novém Strašecí a Rynholci se tyto texty zaměřují spíše na záležitosti legionářů a odboje.¹³⁾ První světové války se také dotkl v osmdesátých letech *Zpravodaj Vlastivědného muzea v Novém Strašecí*, kde vedle drobného článku vyšel rozhovor s místním legionářem F. Kuthanem.¹⁴⁾

⁹⁾ MMNS, Paměti města Nového Strašecí, bez sign. (dále jen *Eliášková*). Text je primárně přepisem (pořízeným r. 1913) kroniky novostrašeckého učitele V. Preinheltra (z 1. pol. 19. století), v níž se Eliášková pokusila pokračovat. Její text se netají silným antisemitismem. Po druhé světové válce byla Eliášková (od r. 1924 vdova) se svými dvěma syny odsouzena za kolaboraci a udavačství.

¹⁰⁾ Vacek, *Dějiny města Nového Strašecí*, s. 454 – 456.

¹¹⁾ *Vlastivědný sborník školního okresu slánského* (později také novostrašeckého) vycházel v letech 1923 – 1941. Ač se jedná o časopis pro děti a mládež, lze tu nalézt několik přírůskových článků z dějepisu, přírodopisu a vlastivědy, podobně jako značné množství národopisného materiálu.

¹²⁾ Hron, J.: *Z dob světové války 1914 – 18*. *Vlast. sb.*, roč. 4, 1926 – 27, s. 77 – 78, 89 – 91, 159 – 162; roč. 5, 1927 – 28, s. 29 – 33, 49 – 52, 81 – 86, 91 – 94, 138 – 140; roč. 6, 1928 – 29, s. 29, 111 – 113; roč. 7, 1929 – 30, s. 83 – 85, 168 – 173 (dále jen *Hron*).

¹³⁾ Hron, J.: 28. říjen v Novém Strašecí. *Vlast. sb.*, roč. 6, 1928 – 29, s. 48 – 51.; Bauman, J.: Jak v Rynholci vyhlásili republiku. *Tamtéž*, s. 34.; Typolt, V.: Naš kraj v boji za svobodu. *Tamtéž*, roč. 9, 1931 – 32, s. 27 – 33.

¹⁴⁾ První světová válka. *ZVM*, roč. 9, 1984, č. 6, s. 1 – 2.; Hajný, A.: Pamětníci vypravují (František Kuthan). *Tamtéž*, č. 2, s. 8.

V orientaci nám může pomoci také dobový regionální tisk. Avšak ten, nechtěl-li být během války zastaven, musel s jednotlivými informacemi a komentáři zacházet přinejmenším opatrně. Skutečně potíže jsou zde obcházeny, zamlčovány nebo podávány tak, aby jejich vyznění působilo loajálně a nepopouzelo občany k neposlušnosti. Během války vycházel například na Rakovnicku *Rakovnický obzor* nebo na Slánsku *Svobodný občan* či *Světlo*. Z časopisů je třeba jmenovat *Slánský obzor*, a to čísla věnovaná válečným událostem (roč. 24 – 27, 1916 – 19).

V naší práci se pokusíme při využití uvedených pramenů zmapovat život v Novém Strašecí za první světové války, postihnout zátěž místního obyvatelstva a vůbec celkovou problematiku dopadu válečných událostí na konkrétní region.¹⁵⁾

Počátky první světové války

Rychlý postup událostí, který následoval po sarajevském atentátu, českou společnost víceméně zaskočil a obyvatelstvo, přeci jen po dlouhém období míru zvyklé na poklidný život, bylo překvapeno. Do jisté míry tolerantní Rakousko ze změnilo a úřady se začaly chovat nepřátelsky. Dne 25. července 1914 došlo k uzavření říšské rady a zemských sněmů na Moravě a ve Slezsku (v Čechách byl zemský sněm rozpuštěn již 26. července 1913 tzv. anenskými patenty). Vyšlo nařízení předlitavské vlády o omezení všeobecných občanských práv, ať už šlo o svobodu tisku, projevu či spolčování. Byla zavedena ostrá cenzura a zastavila se činnost porotních soudů; iniciativu převzaly soudy vojenské. Na řízení státu vzrostl vliv armádního velení, které nerespektovalo rozdíly zemské ani národnostní.

Česká politika, také zaskočena válkou, se v té době odmíčila. Ztratila možnost vystupovat v parlamentu a postavila se k situaci zdrženlivě. Čeští politici se zachovali dvojsmyslně, nevěděli si příliš rady s nově vzniklou situací. Postupně braly za své předválečné představy o demokratizaci a federalizaci Rakouska-Uherska. Válka prokázala, že monarchie dovede vládnout nedemokraticky, tedy bez zastupitelských orgánů a prostřednictvím vojenských úřadů, které si vyhrazovaly právo dohledu nad každým občanem státu. Byl zřízen *Válečný dohlédací úřad*, jehož úkolem měla být kontrola cenzury „a předávání podkladů a instrukcí s platností ministerských nařízení k zajištění hladkého plnění válečných opatření zodpovědným vojenským a správním úředníkům“.¹⁶⁾ Stupňoval se tak obnovený absolutismus, spojený s centralizačním tlakem ústřední moci. V této situaci docházelo u nás k projevům loajality k monarchii, především od klerikálů a z kruhů samosprávy. Katolická církev, propojená s militaristickými kruhy, se postavila na stranu monarchie a osvědčovala vedení války. Podobně kosmopolitní šlechta, která držela rozhodující úřady, byla oddána Habsburkům. Ani dělnické strany se nedokázaly politicky postavit proti válce, naopak mnohdy působily prorakousky. Otevřeně se proti Rakousku postavili jen realisté kolem T. G. Masaryka, kteří měli malou podporu.

Válka příznivý ohlas v české společnosti nezískala, česká kultura ji odmítala a Češi do boje nechtěli. Odmítali jít proti slovanským státům, zejména proti Rusku. Do každodenního života obyvatel vstoupily zprávy o dění na frontách. Postupně se zhoršovaly sociální poměry a vážlo zásobování, což se dotklo především měst. Denní tisk přinášel zprávy o válečných

¹⁵⁾ Tato práce proto neusiluje o komplexní rozbor situace v našem zázemí za první světové války. Odkazujeme zde na novou, výše citovanou publikaci J. Šedivého, a to především na část IV. *Zázemí* (s. 217 – 285).

¹⁶⁾ Šedivý, Češi..., s. 33.

Nové Strašecí na počátku 20. století (MMNS, sbírka pohlednic)

událostech, o zabitých, raněných či zajatých vojácích. Omezilo se cestování a deformoval kulturní život. Tíživě dopadla válka na školství, na denním pořádku byla vynucovaná dobročinnost, do které byly školy zapojeny. Už vyhlášení války, které přišlo v době žní, a mobilizace mužů a koní měly dopad na sklizeň roku 1914. Po přechodu na *válečné hospodářství* se zintenzivnila účelová výroba, průmysl se podřizoval potřebám války. V Předlitavsku se zavádělo centrální hospodářské plánování, došlo k řízení průmyslové a zemědělské výroby a k dirigování procesu spotřeby. Po celé zemi postupně vznikaly vojenské lazarety a zajatecké tábory.¹⁷⁾

Město na počátku války

Mobilizace

Už v den atentátu, 28. června, obdrželo okresní hejtmanství ve Slaném z c. k. místodržitelství telegram o sarajevské události a poté došel oběžník o nutnosti udržení klidu všemi prostředky.¹⁸⁾ Následovala upozornění na „srbofilské a protimilitaristické akce“ a na další možné útoky proti rakouským představitelům. V den vyhlášení částečné mobilizace, 25. července, bylo nařízeno uzavření všech hostinců a soukromých domů do 21. hodiny a druhý den začal platit výjimečný stav, aby mohly nerušeně probíhat vojenské přípravy. Již 31. července vydalo místodržitelství vyhlášku o maximálních cenách potravin.

¹⁷⁾ Šedivý, Češi...; Sborník dokumentů... I – V.

¹⁸⁾ SOKA Kladno, pracoviště Slaný, f. OkÚ Slaný, Prezidiální spisy I, kart. č. 42 (dále jen *Prezidiální spisy*).

Zapadlý venkov roku 1914 žil svým vlastním životem dozrívajícího devatenáctého století. Zemědělský kraj na Novostrašecku se připravoval na žně, malé město jen z povzdálí sledovalo politické a mocenské dění, o němž informoval oficiální tisk. Sarajevský atentát, vyhlášení války a mobilizace tak znamenaly překvapení, které vneslo do města nebývalý ruch. Avšak zápisy ze zasedání městské rady a zastupitelstva o tom příliš nesvědčí. První zpráva o událostech zde byla zaznamenána až při zasedání městské rady 10. července, a to pouze v souvislosti s chystanou slavností 50letého trvání místního Čtenářského spolku. Ta „vzhledem ku tragédii sarajevské odložena byla na měsíc září“.¹⁹⁾ Skutečné válečné problémy řešila rada poprvé až na schůzi 8. srpna, v souvislosti s osobami povolanými na vojnu.

O situaci, která panovala ve městě, podrobněji zpravují zápisy přímých účastníků pohnutých událostí. Školník Bohumil Halada, jak jsme se zmínili, uvedl ve své kronice jedinečné svědectví psané formou denních poznámek. Víme tak přesně, kdy se město dozvíдалo jednotlivé informace. Osmadvacátého června Halada zaznamenal: „K večeru přišla zpráva, že byl následník trůnu se svojí chotí zavražděn v Bosně.“²⁰⁾ K druhému dni pak vypsal podrobný záznam o atentátu, převzatý z tisku.

Třetího července se od čtyř do pěti hodin večer zvonilo na znamení smutku zvony. Během celého měsíce pak město žilo patrně dále svými všedními starostmi. Halada píše o pozastavení oslav Čtenářského spolku a o zrušení sjezdu rodáků, i když 19. července ještě pořádal Sokol na náměstí veřejné cvičení, které se údajně velice vydařilo. Nálada obyvatelstva byla zřejmě klidná, vzruch přinesl až 26. červenec, kdy se „dopoledne [...] povídalo, že je mobilizace, ale žádný nevěděl nic určitého“.²¹⁾ Haladovy zápisy pokračují: „Až po desáté hodině přijel automobil a přivezl vyhlášky MOBILIZACE. Hned nastal po městě veliký šum, hned bylo plné náměstí lidu. Ve vyhlášce bylo všechno vojsko, které patří 8. armádnímu sboru, do 37 roků. Musí hned totiž do 24 hodin narukovati. Někteří jeli ještě ten den odpo-

Bohumil Halada, školník a autor Zápisků o počasí a událostech města Nového Strašecí (foto B. Vála, dar B. Haladové, N. Strašecí)

¹⁹⁾ SOkA Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno, Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919.

²⁰⁾ Halada, s. 104.

²¹⁾ Halada, s. 111.

ledne.“ Haladovo líčení lze doložit zachovaným telegramem o vyhlášení mobilizace, který zaslal okresní hejtman *Bohumil Stříbrný* obci Nové Strašecí dne 26. 7. ve čtyři hodiny ráno.²²⁾

Druhý den byl chladný, foukal vítr a chvílemi pršelo. Celé město bylo zaujato náhlým sledem událostí, který postihl první odvedence do války. Novostrašecký školník své dojmy z 27. července shrnul takto: „*Od rána je po městě šum, lidé běhají do záložny a spořitelny šmahem vyzvednouti vklady své. Ale žádný nedostane více, ve spořitelně 100 K, v hospodářské záložně 200 K, a ne více. Po desáté hodině dopoledne táhly plné ulice lidu na nádraží. Tam bylo lidu, že to není k vypsání. Vlaky jezdily plné [...], totiž již vojáků. O 1/2 12. přijel vlak, četníci zakročili, lidé museli ustoupit; kupředu jen ti, kteří rukoují. Nastala krátká chvíle loučení a pláče, tu drželi děti tatínka a plakaly a otec též, tu zase žena s mužem, tam zase otec se synem. Kam se ohlé[dneš], každý usazené oči, což bylo přerušeno hnutím stroje. Zvoláním sbohem navzájem zmizel vlak. Do vlaku nevešli se všichni, musel přijet druhý ve 2 hodiny a [o] 1/2 4. hodině. Pak teprv lidé se začali rozcházeti. Nic jiného se nehovořilo nežli o válce.“²³⁾*

Z Nového Strašecí a Pecínova odjelo podle Halady 416 vojáků. V noci na 29. července se přivezly noviny se zprávou o vypovězení války Srbsku (28. 7.) a poté město obdrželo císařův manifest *Mým národům*, který byl veřejně vyvěšen. Haladovy zápisy potvrzuje obecní kronika, sice retrospektivně dopsaná až po válce, avšak také pamětníky dobových událostí. Paniku v souvislosti s vybíráním peněz obyvateli z peněžních ústavů vysvětluje obecní kronika tak, že „*rozkřiklo se mezi lidem, že sáhnuto bude na soukromé vklady“*.²⁴⁾ Spořitelna pak skutečně vyplácela pouze po 100 K a hospodářská záložna po 200 K.

Červnové a červencové události roku 1914 popsal také učitel Jan Hron, a to po válce v uvedeném Vlastivědném sborníku školního okresu slánského. Text je didaktický a upjaté vlastenecký, nicméně z Hronova článku můžeme vybrat některé věty: „*Velké vzrušení mezi obyvatelstvem našeho města nastalo dne 26. července, kdy před samým polednem z městského úřadu bubnováním bylo oznamováno, aby vojíni první výzvy do 24 hodin dostavili se k službě vojenské, ke svým oddílům. To se týkalo všech vojínů do stáří 37 let. [...] Druhého dne, 27. července ráno, celé proudy lidstva nejen z Nového Strašecí, ale i z okolí doprovázely naše vojíny na nádraží ke vlaku, kterým odjížděli. Před nádražím plno povozů z vesnic, v čekárnách a na nástupišti takový nával lidu, že místní četnictvo, zvláště při nastupování do vozů, musilo udržovati pořádek. Každý se sháněl po novinách, jaké přinášejí zprávy. Těžko líčiti chvíle, kdy bylo slyšeti vlak, blížící se od Řevničova. Nastalo loučení.“²⁵⁾ Z novostrašeckého nádraží odjížděli do války i obyvatelé z okolních vesnic. Tyto zprávy máme například zachované ve mšecké obecní kronice, kde události později podrobně vylíčil ruský legionář profesor Leopold Zubr.²⁶⁾ Nikoho tehdy nenapadlo, že válka bude tak dlouhá. Vojáci a jejich rodiny byli podle četných svědectví přesvědčeni o brzkém návratu domů.*

²²⁾ SOKa Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno. Text telegramu zní: „*Samostatná mobilizace je nařízena. Nejstarší povolání ročník domobrany, 37letí, očekávejte posla s mobilizačními spisy. Přečtete ihned mobilizační instrukci a rozvrh času a práci. [?] Připravte vše ku vyhlášení mobilizace, svolujte členy obce pomáhající při mobilizaci.“* Telegram byl vydán na základě pokynu z místodržitelství z téhož dne (Prezidiální spisy, kart. č. 44). Okresní hejtman *Bohumil Stříbrný* stál v čele svého úřadu v letech 1901 – 1916. V letech 1916 – 1917 vedl správu úřadu komisař *Rudolf Hollec*, r. 1918 řídil okres hejtman *Karel Hertl*. Až od prvního září 1919 jej vystřídal místodržitelství rada *Jaromír Vysoký*.

²³⁾ Halada, s. 112.

²⁴⁾ KNS, s. 119.

²⁵⁾ Hron, roč. 4, 1926 – 27, s. 77 – 78.

²⁶⁾ Mšecká obecní kronika je uložena na Obecním úřadě Mšec.

Zásobování a první opatření

Léto a podzim roku 1914 provázely zcela odlišné starosti, než jaké mohli obyvatelé malého města ještě před pár týdny předvídat. Vedle povolávání mužů na vojnu začalo docházet k prvním hospodářským zásahům a omezením ve prospěch války, zprvu předně k odvodům koní, na něž se vztahovala už mobilizace z konce července. Podle obecní kroniky začaly odvodů těchto zvířat ve městě druhého srpna. V té době Novým Strašecím procházelo vojsko i civilní občané, kteří dopravovali koně do Prahy ze sousedního rakovnického okresu. Ze slánského okresu bylo na počátku srpna odvedeno 1200 těchto zvířat. Nejistota se zvyšovala absencí zpráv z bojiště, a tak kolovalo mnoho nepravd a povídaček: „*Jak někdo něco uslyší, již to tvrdí, že je to pravdou.*“²⁷⁾ Lidé si začali dělat domácí zásoby a vykupovali zboží z obchodů, především mouku, sůl, cukr a tabák. Halada píše, že na konci července mají obchodníci již vykoupené zásoby a ze skladu nemohou nic dostat, neboť vše je podřízeno vojsku. Podobně se přestaly v obchodech uplatňovat papírové peníze, ke kterým nebyla důvěra, naopak docházelo k hromadnému tezaurování mincí. Aprovizace tak musela být brzy regulována. Vše se dělo přesto, že rok byl úrodný a sklizeň bohatá. R. Eliášková píše: „*Jaro bylo kupodivu krásné, sena se velmi urodilo a krásně se všechno dostalo domů, což se málokdy hodí. Úroda všeho byla obrovská. I ovoce hojně všeho bylo. Podobal se ten začátek krásnému dni, kdy ale odpoledne přitrhne strašlivá bouře.*“²⁸⁾ O dobré sklizni píše i Halada.

Dne 22. srpna jednala městská rada o ustanovení občanské stráže, která měla hlídat příjezdy do města a blízkého okolí. Rada vzala na vědomí sdělení Sokola a Sboru dobrovolných hasičů, že jejich členové jsou ochotni tuto hlídku vykonávat.²⁹⁾ Dobrovolné hlídky pak byly podle Halady zavedeny druhý den, a to po osmnácti lidech. Třicátého srpna jednala rada o hlídkách znovu, neboť někteří městští strážníci museli rukovat. Jednalo se opět se Sokolem a s hasiči o zavedení stráže od osmé hodiny večer do šesté hodiny ranní. Ke každé hlídce se přidělil jeden policejní strážník a zbůsob vykonávání si měl každý spolek stanovit sám. Za pořádání občanských hlídek pak 14. října 1914 městská rada Sokolu poděkovala.³⁰⁾

Žně končily ve městě na přelomu srpna a září. Lidé zpracovávali klasy na parních mlátičkách a svázeli zásoby do stodol. Už tak narušená sklizeň byla dále postižena nuceným vývozem obilí z města pro vojsko. Okresní hejtmanství dostávalo pokyny od nadřízených úřadů o tom, kolik musí odevzdat zásob, a podle toho jednotlivá obkynství požadovalo od obcí okresu. Příkazy od hejtmanství se opakovaly a postupně rostly. V obci již tak docházelo k rekvizicím, ač za stanovenou náhradu. Například 29. října zaslal starosta města František Kurzveil³¹⁾ rolníkovi Josefu Koňasovi (čp. 80) úřední dopis, kde mu oznámil, že „*následkem doždání C. k. okresního hejtmanství v Slaném za rekvírování potřebného množství obilí*

²⁷⁾ Halada, s. 118.

²⁸⁾ Eliášková, s. 230.

²⁹⁾ Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919.

³⁰⁾ SOKA Rakovník, f. TJ Sokol Nové Strašecí, neuspořádáno, korespondence s Městským úřadem N. Strašecí.

Halada nás zpravuje (s. 118) také o hlídání železničního tunelu v Rynholci, který však zabezpečovali vojáci, a to od 6. srpna. Mezi vojáky byli i místní občané (Měchura, Lébr, Neubert, Bechyně, Šrám).

³¹⁾ František Kurzveil stál v čele města v letech 1906 – 1919. Naposledy se před válkou měnilo obecní zastupitelstvo po volbách v roce 1911. Do městské rady, která vedla obec v době první světové války, byli dále zvoleni: dr. Otakar Šarapatka, František Eliášek, zmíněný stavitel, František Frolík, Bohumil Josífek, Antonín Trohoř, Lukáš Vaska, Václav Žanda, dr. Bohumil Dvořák, okresní tajemník, a Václav Měchura. Měchuru po jeho smrti vystřídal v roce 1912 Josef Hálek a roku 1913 byl na místo O. Šarapatky zvolen Hynek Navrátil.

různého druhu pro c. k. vojsko zabavujeme pro účel ten [...] Vám náležející pšenici, a sice 70 pytlů, každý pytel v čisté váze 70 kg³²⁾ Podle zápisů městské rady dostal Koňas za obilí zaplacen 31 K za jeden metrický cent. V říjnu muselo město ještě odevzdat mimo jiné 41 pytlů žita a 50 ovsy (pytle po 50 a 70 kg) a na konci roku se odevzdávalo 70 pytlů ječmene, 145 ovsy, 13 pšenice a 76 žita.³³⁾

Obec se snažila tlaku ohledně odvozu zásob bránit. Dne 29. října žádala okresní hejtmantství, aby „zakázalo vývoz obilí z města, neboť hrozí vážný nedostatek“. Hejtmantství odpovědělo, že to není v jeho kompetenci a že úlevy jednotlivým obcím nejsou možné.³⁴⁾ Město tedy už krátce po žních muselo řešit situaci se zásobováním vlastních obyvatel moukou. Osmnáctého listopadu rozhodla městská rada o koupi jednoho vagonu od ředitelství velkostatku ve Vraném. S financemi vypomohla spořitelna. Halada pak poznamenal, že město mouku prodávalo podle jakosti za 61, 44 a 36 haléřů, otruby za 17 haléřů za jeden kilogram. U obchodníků stála mouka 72 haléřů a vajíčko 12 haléřů; ceny však stoupaly. Akci s prodejem mouky rozhodla na počátku prosince městská rada opakovat a usnesla se požádat velkostatek v Pozdni, resp. ve Vraném a ve Mšeci, za jakou cenu by přenechal pšenici a žito.³⁵⁾ Obec také vydala zákaz řezníkům porážet telata na konzum a počítalo se s jejich postupným zabavováním. Vedle koní a potravin se začaly zabírat i ostatní věci potřebné pro vojsko, například byly nuceně vykupovány saně, jichž slánské hejtmantství odevzdalo 129.³⁶⁾ Řada opatření dále rostla. Město muselo klidnit tíživou situaci a na druhé straně plnit příkazy z centra (z hejtmantství a to z místordžitelství). Dne 26. října vydalo okresní hejtmantství vyhlášku upozorňující obecní starosty, že vojenské úřady a vojenští velitelé mohou požadovat v nutných případech přímo od obcí válečná plnění, pokud ten, kdo je žádá, má písemné zmocnění vydané od komanda nebo úřadu k požádání válečného plnění. V takovém případě bylo nařízeno vyhovět.³⁷⁾ Podobné pokyny byly výrazem centralizace rakouského státu a rostoucího vlivu armády na jeho řízení.

V listopadu 1914 započala státem organizovaná akce, která se poté opakovala podle potřeby v průběhu celého období první světové války. Dvanáctého listopadu zaslal ministerský předseda Stürgkh českému místodržiteli Thun-Hohensteinovi sdělení o chystaném vypsání **válečné půjčky**, kterou vydal ministr financí na základě císařského nařízení ze čtvrtého srpna. Čtrnáctého listopadu pak vydal místodržitel výzvu k upisování této půjčky, jejíž účelem bylo stahování peněz ve prospěch války. Thun ve výzvě zdůraznil, „aby nelíčeně skvělým úspěchem této půjčky zjištěno bylo krytí pokud možno největší části válečných nákladů a aby výsledek této finanční operace byl zároveň projevem hospodářské síly a prozíravosti, důvěry a vlasteneckého smýšlení obyvatelstva“. Výzva zdůvodňuje výhodu krytí válečných nákladů z výtěžku půjčky, jakož i výhody plynoucí ze záruky státem (a také poukazuje na vyšší úroku, která činila 5,5 %). Dále apeluje na vlasteneckou povinnost a projevuje víru v množství zápůjček od institucí i jednotlivců.³⁸⁾ První rakouskou válečnou půjčku, zbavenou daňového zatížení, vypsal vláda od 16. do 24. listopadu 1914.

³²⁾ SOKA Račovník, f. AMNS, neuspořádáno.

³³⁾ Tamtéž. Čísla jsou uváděna orientačně, nejedná se tedy o úplný soupis odevzdaného obilí, neboť ten nemáme k dispozici.

³⁴⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 44.

³⁵⁾ Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919.

³⁶⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 44. Nové Strašecí odevzdalo 8 saní, Řevničov 10, Třtice 6, Stochov 4, Rynholec 7, Ruda 3, Mšec 6, Lodenice 2, Honice 5, Čelechovice 8 atd.

³⁷⁾ Tamtéž. Více viz Šedivý, Češi..., s. 239 – 243.

³⁸⁾ Sborník dokumentů..., č. 52, s. 115 – 116.

O vypsaní první válečné půjčky v Novém Strašecí nemáme bohužel žádné oficiální zprávy. Musíme se spolehnout na zápisy Haladovy, které k 13. listopadu sdělují: „Dnes je vyhláška k upisování válečné půjčky. 5 1/2% daněprostá rakouská válečná půjčka z 1914, splatná dne 1. dubna 1920. Subrikpce [!] počne 16. listopadu 1914 a bude uzavřena v úterý dne 24. listopadu 1914 ve 12 hodin v poledne. Nejmenší půjčka počíná 25 korun.“ Obecní kronika poznamenala, že okresní hejtmán nařizuje povinné upisování válečné půjčky, kdy každý povinně musel upisovat, a kdo neupsal, byl prý četníkem označen a hrozilo mu „v dohledné době leccos nemilého“. ³⁹⁾ Ostatní prameny o výši vybraných peněz ve městě mlčí, avšak víme, že samotná obec poskytla 5000 K.

Odvody do války a příchody prvních uprchlíků

Zároveň probíhaly další odvody a řešila se řada záležitostí souvisejících s návraty raněných a s příchody uprchlíků z ohrožených území, která se nacházela v blízkosti válečných front. Odvody byly postupně takřka na denním pořádku. Klesal počet mužů ve městě, a rostla tím sklíčená atmosféra, neboť každý měl svého blízkého ve válce. V půli září 1914 vyjádřil svůj pocit Halada takto: „14. 9. bylo posvícení. Žádná muzika ani zábava nebyla, byla nálada velice stísněná, jelikož je mnoho lidu na bojišti.“ ⁴⁰⁾ Napětí rostlo postupně s přicházejícími zprávami z pole o raněných a mrtvých a také s návraty prvních vojáků z fronty, většinou do domácího ošetření. Od počátku září se k odvodu dostavovali muži do 42 let. Většina jich šla do války, někteří se vrátili a čekali, až budou znovu povoláni. V říjnu se pak k odvodu dostavili nováčkové 20 – 22letí. Řada z nich rukovala na konci měsíce. Podle vyhlášky si každý měl ve svém vlastním zájmu s sebou vzít silné zimní prádlo, dobré boty, rukavice, kuklu na hlavu a kožich nebo zimník. ⁴¹⁾ Další odvody pak průběžně pokračovaly. Těsně před Vánoci se musely předat do Slaného dříve odvedení koně, kteří byli zaplaceni, nakládání do vozů a odvážení na frontu. ⁴²⁾ Město zažilo ponuré Vánoce a smutného Silvestra, kdy už po 12. hodině zavíraly hostince. Poslední prohlídky domobranců z Nového Strašecí ve Slaném se v roce 1914 konaly 29. prosince a odvedení rukovali po Novém roce. ⁴³⁾

Zprávy o prvních **raněných a padlých** začaly docházet už v první polovině srpna. Po Čechách se zřizovaly lazarety (na okrese to bylo ve Slaném) a očekávalo se množství vojáků. V říjnu se z fronty vrátil do města první známý raněný, kterým byl kovář Josef Zima s prostře-

³⁹⁾ Halada, s. 144; KNS, s. 124.

⁴⁰⁾ Halada, s. 125.

⁴¹⁾ Okresní hejtmanství o tom bylo zpraveno prezidiem místodržitelství telegramem z 21. 10. 1914 (Prezidiální spisy, kart. č. 44). Text vydané vyhlášky pak zněl: „Domobrancí narození v letech 1892, 1893 a 1894, kteří dne 26. října 1914 službu nastoupiti mají, nechť ve vlastním svém zájmu přinesou s sebou pevnou, dobře padnoucí pohodlnou obuv, eventuelně boty (opánky), pak teplé, vlněné prádlo, teplé šaty (vlněnou vestu s rukávy, vlněný živátek, svetr, kožichy, teplé zimníky a podobně), vlněné ponožky nebo vlněné onuce, vlněné rukavice, sněhovou kukli, nátepníčky, teplé rukavice, teplou příkrývku (houni) a vak, každým způsobem však jídelní náčiní a nádobku k jídlu, přirozeně pokud takovéto výbrojné předměty mají; za věci tyto, budou-li uznány za upotřebitelné ve vojenské službě, vyplacena bude dle ceny jejich náhrada. C. k. okresní hejtmanství v Slaném 22. října 1914“ (SOKA Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno).

⁴²⁾ R. Eliášková však k roku 1914 píše: „Těž museli dát jsme na říjnov koně i s vozem a kočím. O těch máme zprávy, že jsou posud živí, ale umořené v městě Bochnii. Moje milé ubohé koničky, je nám jich velice líto. Peníze jsme posud za ně neviděli“ (s. 230 – 231).

⁴³⁾ Domobrancí se mohli hlásit u obce o příspěvek na stravu (pro den u odvodu), neboť jich mnoho bylo odkázáno na denní mzdu. Obec pak vyplácela podporu po 2 K. Tyto příspěvky byly vypláceny i předešlým rukujícím a také jako slušné těm, kteří pomáhali při odvozech koní.

lenou nohou (3. 10.). Avšak na konci listopadu už zase musel rukovat. K dalším patřil hostinský Karel Slezák, jenž měl prostřelenou ruku. Návraty z bojiště pokračovaly, rostla tak i informovanost obyvatel o dění a situaci na frontě. Už v září oznámil místní obvodní lékař dr. Josef Kafka obecnímu úřadu, že ošetřuje několik raněných vojnů z války, pro které již nemá obvazy, a žádal obec, aby mu je opatřila, neboť ranění jsou chudí. O koho šlo, nevíme. Obecní zastupitelstvo však souhlasilo. Šestnáctého září vydal Okresní soud v Novém Strašecí vyhlášku, že seznam osob onemocnělých, raněných a padlých ve válce je podle nařízení ministerstva práv ze třetího srpna 1914 vyložen k nahlédnutí denně od 9 do 10 hodin dopoledne v úřadovně okresního soudu.

S příchodem raněných vzešla **obava z nakažlivých infekcí**, které se mohly zanést do zázemí. Na konci října nařídilo místodržitelství, aby se vojáci vracející se z pole podrobili povinné 5denní karanténě v některém vojenském zdravotnickém ústavu. Ve druhé polovině srpna 1914 obdrželo město přípis z okresního hejtmánství (z 24. 8.), který nařizoval, aby obec zřídila ve zvláštním domku izolační místnost pro nemocné s nakažlivými chorobami a aby ji opatřila potřebnými lůžky, prádlem, dezinfekčními látkami a ostatními potřebami.⁴⁴⁾ Obec sama vydala nařízení pro všechny domácnosti na zostření hygieny. Na každou domácnost se vztahovala ohlašovací povinnost v případě výskytu nemoci, měla se přísně dodržovat čistota ulic, náměstí a všech budov, nařízení se dále týkalo čistoty žump, záchodů, hnojišť a studní, nabádalo se k osobní hygieně a ke kontrole pitné vody, mléčných výrobků, ovoce a zeleniny a dalších syrových pokrmů. Patnáctého září řešilo obecní zastupitelstvo zřízení infekční izolace a hledalo vhodný objekt. Nakonec projevil ochotu okresní výbor a propůjčil dům čp. 309, který tehdy stál osamocen za městem a sídlila zde okresní stravovna. Město se mělo postarat o náhradní byt pro správce stravovny a zajistit stravu docházejícím cestujícím. Zastupitelstvo se usneslo, že zřídí místnost ihned, „*jakmile infekční nemoci v dáli by se objevily*“.⁴⁵⁾ Ta situace nastala v lednu 1915. Stravovna se poté přesunula do hostince U Hájků (čp. 104). Po městě se také již pořádaly sbírky ve prospěch vojáků v poli, organizované zejména místními školami (viz níže) a konané za podpory města.

Odvody na vojnu se zpočátku netýkaly všech, neboť některá řemesla a důležité práce se musely v zájmu zásobování vojska provozovat dále. Již třetího a sedmého srpna 1914 přikázalo hejtmánství na pokyn místodržitelství všem dolům, aby úředníci, dozorcí a horníci dále docházeli do práce.⁴⁶⁾ Horníci, kteří fárali, pak byli zbaveni povinnosti jít na frontu. Řada mužů toho během války využila a raději se přihlásila na šachtu a pracovala za minimální mzdu, než aby musela rukovat. Místodržitelství kontrolovalo vybrané podniky, které se zabývaly vojenskou výrobou a jejichž zaměstnanci tak byli z vojenské služby uvolněni (v našem regionu se jednalo právě zejména o doly na Slánsku a Kladensku). Podobně oběžník z prezidia místodržitelství (z 21. 8.) osvobozoval od vojenské služby kvalifikovaný zemědělský personál. Omezeně rukovali někteří řemeslníci, především kováři. Na počátku války pořídilo hejtmánství seznam šedesáti kovářů a ti pak odcházeli na vojnu podle potřeby. V září jich

⁴⁴⁾ SOKa Rakovník, f. AMNS, neuspořádané, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1911 – 1923. K dezinfekčním prostředkům tehdy patřilo především vápno, karbonová kyselina, odorit (roztok krezolového mýdla) a určitá dávka mazlavého mýdla (40 kg na 3000 obyvatel). Přípisy ohledně úpravy izolačních místností pak okresní hejtmánství zaslalo 12. a 22. října.

⁴⁵⁾ Tamtéž. O propůjčení domků k tomto účelu se jednalo i s pí Havlínovou a K. Elznicem.

⁴⁶⁾ Podobné záležitosti se týkal i oběžník z místodržitelství ze dne 1. 12. 1914 o uvolňování zaměstnanců uhelných dolů z vojenské služby (viz Prezidiální spisy, kart. č. 44).

rukovalo deset.⁴⁷⁾ V Novém Strašecí však už v prosinci ze čtyř kovářů zůstal pouze jeden. Na konci listopadu se za podobným účelem na okrese pořídil soupis řemenářů, sedlářů a koželuhů. Nejvíce bylo odvodů postiženo rolnické a dělnické obyvatelstvo, existenčně závislé především na práci mužů.

Zásah do života obcí představoval příchod nových lidí, **uprchlíků** zejména z Haliče a Bukoviny, kde se rozvinula východní fronta proti Rusku. Na počátku září 1914 dostalo hejtmanství instrukce k péči o uprchlíky z Polska, pro něž se počítalo se státní podporou 70 halěrů na osobu a den.⁴⁸⁾ Zároveň během října zasílalo místodržitelství pokyny k možnosti výskytu ruských agentů, kteří by se mohli s uprchlíky dostat do vnitrozemí. Na konci měsíce prováděly úřady evidenční soupis těchto nově příchozích obyvatel. Ti byli převážně židovského a katolického vyznání. Další příliv lidí z Haliče se očekával v první polovině listopadu. Šestnáctého listopadu sdělilo hejtmanství prezidiu místodržitelství, že mezi 9. a 13. t. m. bylo na okrese ubytováno 1284 uprchlíků, a uvádí počty podle jednotlivých obcí (N. Strašecí 207 lidí, Mšec 176, Lány 61, Slaný například 199).⁴⁹⁾ K 30. listopadu se na okrese umístilo celkem 1792 osob, většinou Poláků a Rusínů. Evidence proběhla také 19. prosince, kdy na okrese přebývalo již 1817 nových osob, z nichž 1628 nemělo zaměstnání. Ubytovaní, hygienu, výživu, vzdělávání a zapojení přistěhovalců do nového života musely obce řešit samy, ač za určité podpory státu (viz níže).⁵⁰⁾

Sedmnáctého listopadu vydal český místodržitel František kníže Thun-Hohenstein prosláná k obyvatelům Čech na podporu uprchlíků z Haliče a Bukoviny. Vyzývá zde jako vždy k vlastenecké obětavosti, státoobčanské pospolitosti a lidumilnému působení. Píše, že „*stát o tyto své občany potud pečuje, že jim opatřuje přístřeší z nouze a stravu*“, avšak nyní před zimou že potřebují „*teplého oděvu, přilepšení ve stravě a mnoho jiného, čeho v denním životě často zapotřebí*“. Dále uvedl: „*Skoro ve všech okresech v Čechách jsou dnes uprchlíci ubytováni a nedalo se ve většině případů dělati jinak, nežli je rozdělití po obcích a okresech. [...] Jedná se toliko o to, aby pomocná akce, s níž zajisté všude bylo počato, náležitě byla řízena a organizována, ve kterémžto směru rozvinouti mohou úspěšnou činnost především obcím nadřízené autonomní úřady, jež při tom mohou bezpečně spoléhati na podporu ze strany politických úřadů.*“⁵¹⁾

Už osmého listopadu 1914 přijel do Nového Strašecí okresní hejtmán a opatřil zde tři sály pro uprchlíky z Haliče, a to v hostincích U Lípy (čp. 105), U Zeleného stromu (čp. 58) a U Lva (čp. 184). Hostinští museli pro ně připravovat stravu a obdrželi zmíněných 70 halěrů na jednoho. Počítalo se s příjezdem 300 osob. Podle obecní kroniky a Halady přijelo 10. listopadu prvních šestnáct uprchlíků z Haliče a druhý den vlakem dalších osmdesát. Třináctého t. m. mohl kronikář zaznamenat, že ve městě bylo ubytováno 205 osob, „*přivezli si někteří s sebou krávy, slepice, hrnce, peřiny aj. domácí maličkosti*“. Někteří s sebou vezli i koně, uhlí, obilí či dříví a své zboží pak prodávali. Dvanáctého listopadu informoval starosta Kurzveil o příjezdu uprchlíků městskou radu a žádal ji o souhlas se sbírkou šatstva. V prosinci dívčí škola rozdávala dětem uprchlíků pečivo a počítalo se se zřízením polské školy. Obyva-

⁴⁷⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 44.

⁴⁸⁾ Tamtéž, kart. č. 43.

⁴⁹⁾ Tamtéž, kart. č. 44.

⁵⁰⁾ Tamtéž. Během prosince obdrželo okresní hejtmanství směrnice o pomoci válečným uprchlíkům.

⁵¹⁾ Sborník dokumentů... I, č. 55, s. 123.

telstvo se však na nově přichozí obyvatele z východu dívalo spíše rezervovaně, jak opět svědčí pozorovatel všedních událostí ve městě Bohumil Halada: „Uprchlíků jest zde několik slečen, které hrají po hostincích na housle, a jeden mužský na harmonium. Hudba prý není zvláštní, zato ženské jsou prý výstředně oblékané a též se výstředně chovají. To se ví, jak aby pak z toho nebyly následky!“ V polovině prosince rozhořčeně napsal: „Dělají Polákům pomýšlení [tj. ve městě se o ně dobře starají a poskytují jim různé podpory – pozn. J. Č.], a ti nedělají ničeho. Jen courají, ženské v plétách přes sebe po městě a některé chodí na vcaku (kořalka). Jen aby tito se pak špatně za to neodměnili!“⁵²⁾ Že přistěhovalci měli s sebou kapele, dokládá i zápis městské rady z 18. listopadu, který říká, že „sem přistěhovalé kapele usneseno dávatí povolení ku hře od případu ku případu proti podání žádostí“.⁵³⁾ Od počátku byli uprchlíci obdarováváni různými potřebami, především, podle městské rady, „velmi značným počtem obnošeného šatstva, prádla a obuvi apod.“

Učitel Jan Hron po válce o polských přistěhovalcích napsal: „Dne 10. a 11. listopadu 1914 přišla z nařízení okresního hejtmanství první skupina polských vystěhovalců z míst, v nichž zuřila válka. Bylo jich celkem 96 osob, nejvíce polských Židů obojího pohlaví, z nichž bylo 42 dětí. Přišli ve stavu velice zbědovaném. Umístění byli zpravidla v sálech hostinců, ale i v domech měšťanů. [...] Výrazné postavy mužů v černých, dlouhých, usmolených kaftanech, hlavy zarostlé dlouhými, černými vlasy a kryté klobouky se širokým okrajem. Od uší dolů visely dlouhé pejzy. Sotva se v městě poohlédli, začaly různé malé obchody po domech. Nejčastěji nabízeli drobné zboží, jako mýdlo, jehly, knoflíčky, tkaničky apod. za potraviny. Vyběraví nebyli, brali vše. Kde si toto zboží opatřovali, nevím, nejspíše od svých soukmenovců v Praze, kam velmi často otcové rodin dojížděli. Mluvíli zvláštním nářečím, v němž bylo asi hojnost hebrejštiny. Byly to obrázky hodny štěte malířského, když za letního podvečera vyesedávaly celé rodiny před domy, kolem nichž pobíhaly děti, a do okolí se rozléhala obecnstvu nesrozumitelná řeč.“⁵⁴⁾

Na počátku prosince 1914 se usnesla místní školní rada zřídit pro děti uprchlíků školu. Myšlenka mohla být uskutečněna tím spíše, že mezi přistěhovalci byl i polský učitel L. Dudkiewicz z Ropczyc. Ve školní budově bylo málo místa, a tak se rozhodlo dát pro tento účel jednu místnost ve zmíněné stravovně, která zatím čekala na zřízení izolační místnosti v případě potřeby. Školu město otevřelo 14. prosince. Navštěvovalo ji přes 30 dětí a školník Halada tam musel chodit topit a uklízet. Zároveň místní školní rada přichystala pro polské děti navštěvující školu vánoční nadílku s vánočním stromkem. Vše zařizovala ředitelka dívčí měšťanky Antonie Langová s dalšími učitelkami. Obec věnovala na vánoční stromek 46 korun z prodeje mouky a 23 korun, které byly sebrány na podporu uprchlíků.⁵⁵⁾ Slavnost „vánočního stromku“ se uskutečnila 20. prosince v hostinci U Zeleného stromu ve čtyři hodiny odpoledne za přítomnosti zástupců okresního a obecního zastupitelstva. Zahájila ji A. Langová proslovem, pak se zpívaly koledy a polské děti zazpívaly národní písně. Projev měl poté okresní tajemník dr. Bohumil Dvořák a rozdělily se dárky 35 školním dětem a také třiceti školou ještě nepovinným. Děti dostaly vánočku, jablka, ořechy, pomeranče a cukroví. Hala-

⁵²⁾ Halada, s. 142 – 166; KNS, s. 124 – 125.

⁵³⁾ Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919.

⁵⁴⁾ Hron, roč. 4, 1926 – 27, s. 89.

⁵⁵⁾ Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919.

da dále zapsal, že poté měl projev v polštině „jakýsi“ doktor práv z Polska. Všechna svědectví se shodují na velkém dojetí (Hron, Halada, obecní kronika).

Situace ale nebyla tak optimistická. Brzy poté musely být děti na popud okresní školní rady pečlivě lékařsky prohlíženy, neboť mohly s sebou z Haliče přinést infekční nemoci, například cholera, tyfus, neštovice nebo úplavici, nehledě k tomu, že měly vši. Obyvatelstvo tak zachovávalo více a více rezervovanější postoj, který se zhoršil ještě tím, že na konci ledna 1915 se mezi uprchlíky zjistilo nakažlivé onemocnění (viz dále). Ve stravovně se pak musela zařídit izolační místnost, a vyučování polských dětí se tím zastavilo.

Školství

Zvláštní kapitolu pro vývoj v zázemí tvořilo učitelstvo a školství. Nejen že učitelé byli nuceni loajalitu k císaři a státu, kterou museli projevovat v každodenním styku s dětmi a mládeží, ale podíleli se povinně na nejrůznějších sbírkách, soupisech zásob v obcích, asistovali při rekvizicích a přerozdělování zásob. Mnoho učitelů také muselo rukovat a školní výuku pak zvládali zbylí kantoři za pomoci učitelek či penzistů. V důsledku toho se třídy spojovaly a na vesnicích se vyučovalo polodenně. Typický doklad pro nucené vystupování učitelstva představuje oběžník ze 14. listopadu 1914, který zaslala zemská školní rada c. k. okresním školním inspektorům. Hovoří se tu ve vztahu k učitelům o nutnosti občanské kázně, bylo potřeba, aby „*zejména ale učitelé škol obecných a měšťanských, jakožto vychovatelé mládeže a vlivní reprezentanti inteligence zvláště na venkově živili v sobě a podporovali i jejich city naprosté a bezvýhradné oddanosti a věrnosti k vlasti a trůnu, střehouce se všeho, co by citům těm mohlo býti na úkor*“. Oběžník ukládal inspektorům, aby chování svých učitelů sledovali, „*a kdyby nějaký závadný zvláštní případ nebo snad nějaké rusofilské nebo srbofilské hnutí mezi učitelstvem pozoroval, vyrozuměje o tom pana předsedu c. k. okresní školní rady*“. Inspektor musel pátrat a informovat a „*vyžadují-li toho okolnosti jednotlivého případu, provediž pan školní inspektor ihned suspenzi dotyčné osoby učitelské, popřípadě učiní příslušný návrh*“. Příkaz byl přísně důvěrný a počítal se zásahem předsedy okresní školní rady a s případným trestním oznámením.⁵⁶⁾

Loajalita, která byla vyžadována a přísně kontrolována, se nutně odrazila v aktivitách a činnosti školy. Situaci shrnul po válce Hron: „*Musilo se mlčet a dělat to, co se žádalo. Škola vše odnesla.*“⁵⁷⁾ Třicátého června 1914 zaslala zemská školní rada okresní školní radě příkaz konat na všech školách smuteční bohoslužby za oběti sarajevského atentátu. Proběhly ještě před koncem školního roku a vyučování se mělo na ten den zastavit. Každoroční slavnost na závěr školního roku pak bylo nařízeno omezit jen na děkovací bohoslužby a zdržet se slavnostního rázu.⁵⁸⁾ Na doporučení se v Novém Strašecí smuteční mše konala 3. července za účasti vši mládeže a učitelských sborů. Rovněž tak byl bohoslužbami ukončen školní rok 15. t. m., po návratu do škol se rozdalo vysvědčení a upustilo se od jakýchkoli slavností.⁵⁹⁾

S blížícím se novým školním rokem, který tehdy začínal v polovině září, již byly školy úkolovány pomocnými záležitostmi ve prospěch válečné péče, kterým se věnovaly s rostoucími obtížemi. O pomocných akcích se učitelstvo muselo radit už během prázdnin (ve druhé

⁵⁶⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 43.

⁵⁷⁾ Hron, roč. 4, 1926 – 27, s. 160.

⁵⁸⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 42.

⁵⁹⁾ Ve městě působila obecní a měšťanská škola chlapecká i škola dívčí. Viz níže.

polovině srpna 1914), a to na základě nařízení okresní školní rady z 20. 8. Po zahájení školního roku učinili učitelé veřejnou sbírku, jejíž výtěžek věnovali *Polévkovému ústavu pro stravování chudé mládeže*. Polévkový ústav zahájil svou činnost 7. prosince a vařil polévku čtyřikrát týdně pro asi 150 žáků. Na základě nařízení se na všech školách sbíralo ostružinové listí. V říjnu a listopadu vyráběly dívky zimní oblečení pro vojáky v poli (vlněné ponožky, kukly, košile aj.). Pomoc byla poskytována i příchozím válečným uprchlíkům, kterým škola rozdávala pečivo.⁶⁰⁾ Kronika dívčí školy hovoří s neskrývaným patosem o přípravě uvedeného vánočního stromku pro polské děti: „[...] byly to zase žačky naše, které za vedení industriální učitelky Valerie Laucké vyhotovily pěkné ozdoby na vánoční stromek polský, hotovily sáčky z bílého mušelínu, ozdobené snítkami jedlovými, a snášejíce po jablíčku, samy všecka jablka pro nadílku opatřily.“⁶¹⁾ Škola také podle příkazů připravovala oficiální oslavy pro děti. Ať šlo například druhého prosince o 66 let panování císaře Františka Josefa I. nebo průběžně o oslavy jmenin a narozenin členů vládnoucího rodu. Zrovna tak na pořadu byly výzdoby školy (praporem) a slavnosti konané v důsledku válečných úspěchů centrálních mocností (např. v prosinci po dobytí Bělehradu).⁶²⁾ Sázely se památné stromy a při každé slavnosti nařídily úřady zpívat rakouskou hymnu. Vše se dělo jako výraz oddanosti monarchii.

Druhá polovina roku 1914 pouze naznačila či uvedla problémy, které se v pozdějších letech prohlubovaly a měly negativní vliv na život ve městě i na školy a jejich poslání.

Válečná léta

Zásobování a rekvizice

Mezi důležité úkoly válčícího Rakouska-Uherska patřilo zajištění zásobování armády i obyvatelstva v týlu, což se dělo přerozdělováním zásob. Velká část zemědělských produktů tak byla zabírána pro vojsko. Zásobování země obilím zajišťoval od léta 1915 *Válečný obilní ústav*. Celkové zásobování Předlitavska potravinami kontroloval od prosince 1916 *Úřad pro výživu lidu*, na zákonost dodávek zboží a na boj proti lichvě dohlížela řada nižších institucí.⁶³⁾ Samotná aprovizace však závisela na jednotlivých obcích, které si ji řešily vlastním způsobem. Zemědělci byli nuceni prodávat své zásoby za určené ceny. Od února 1915 probíhaly soupisy zásob a císařské nařízení zakázalo zpracovávat a nad určitou míru spotřebovat obilí. Válečný průmysl sice t. r. prodělával konjunkturu (do pol. r. 1916), avšak zemědělství se ocitlo v krizi.⁶⁴⁾ Od léta 1915 docházelo k nuceným výkupům a rekvizicím již naplno. Nátlaky se s pokračující válkou stupňovaly a vrcholu dosáhly před žněmi roku 1917, kdy vyhladovělé obyvatelstvo už citelně vnímalo ekonomické potíže. Ve válečném hospodářství Rakouska-Uherska se postupně projevila vyčerpanost zdrojů, především potravin a topiva. Zásobování se řešilo přidělovým systémem, brzy byly zaváděny poukázky na odběr

⁶⁰⁾ Podle Halady dostaly polské děti 4. prosince 1914 95 kusů různého pečiva (buchty, vdolky, lívance, koláče aj.), 2 bochníky chleba a jitrnice.

⁶¹⁾ Školní kronika měšťanské školy dívčí v Novém Strašecí 1902 – 1921.

⁶²⁾ Podle Halady například přišlo 5. 12. nařízení od okresního hejtmana, aby se daly praporey na školní budovu na oslavu dobytí Bělehradu. Zmiňuje se o tom i Hron.

⁶³⁾ Množství těchto centrál a svazů zastřešil v březnu 1917 *Generální komisariát pro válečné a přechodné hospodářství*, jakožto nadstavbová instituce válečné ekonomiky (Šedivý, Češi..., s. 219).

⁶⁴⁾ Šedivý, Češi..., s. 222.

zboží. Větší problémy samozřejmě působila aprovizace měst a průmyslových aglomerací než venkova.⁶⁵⁾

Nové Strašecí se muselo zabývat **aprovizací** už od počátku války. Jan Hron uvedl: „*Běhalo se od jednoho obchodníka ke druhému, často i zbytečně, zvláště když se rozhlásilo, že ta neb ona potřeba dochází a nebude ke koupi, ač v krátkém čase došel této celý vagon. Tím se nejen ceny velmi zvyšovaly, ale protože někdo nakoupil velmi mnoho, na druhého se již nedostalo a ten vskutku trpěl nouzí. Aby se zabránilo hromadění potravin u jedněch a nedostatku u druhých, zřízeny v obcích zásobovací komise (aprovizační), k stejnoměrnému rozdělování potravin.*“⁶⁶⁾ Z dopisu městského úřadu Okresnímu výboru v N. Strašecí z prvního října 1916 se můžeme dozvědět: „*Hned po vyhlášení mobilizace objevila se potřeba toho, aby obyvatelstvo zdejšího města bylo zásobeno, neboť obchodníci požadavkům na ně kladeným vyhověti nemohli. V důsledku toho ustavena byla proto zásobovací komise zpočátku o 11 členech.*“⁶⁷⁾ Později se komise rozšířila na členů čtrnáct. Jejím předsedou byl starosta města F. Kurzveil a aprovizaci vedl městský radní František Frolík. V roce 1916 v aprovizační komisi zasedali: starosta Kurzveil (nebo jeho náměstek), dr. B. Dvořák, dr. H. Fischer, F. Grüner, F. Frolík, V. Jelínek, V. Malec, V. Nežerný, F. Rátz, J. Šír, J. Vyskočil, L. Vaska, J. Zimmerhakl a V. Žanda. Dále bylo potřeba řešit zřízení aprovizační místnosti. Dne 12. srpna 1915 rozhodla městská rada o pronájmu sálu za účelem zásobování v hostinci U Lípy za 12 K měsíčně.⁶⁸⁾ V říjnu t. r. zřídilo město prodejnu mouky v Novostrašeckém Pecínově. Obec zajistila pro zásobování potravinami půjčku u spořitelny 3000 K, avšak zatím jí do konce roku 1915 nebylo potřeba, neboť cenu zboží pokryli kupující.⁶⁹⁾ Na počátku října 1916 schválila rada rozhodnutí městské aprovizační komise, aby obec prodávala mouku ve vlastní prodejně v najatých místnostech domu čp. 213, který vlastnila Marie Šedivá. Město zde 30. října pronajalo čtyři místnosti za roční nájem 240 K a muselo zde nechat prorazit krámské dveře.⁷⁰⁾ Aprovizační komise zpočátku zajišťovala především mouku, brambory a sádlo, později také mléko, konzervy, ryby, máslo, sýry, zvěřinu atd. Mouka se prodávala obyvatelstvu za stanovenou cenu prostřednictvím místních obchodníků, ale po neshodách ji obec raději prodávala sama.⁷¹⁾ V pozdějších letech války však toto zásobování zcela selhávalo.

S počátkem roku **1915** nemělo Nové Strašecí se zásobováním ještě závažnější potíže. Podle Halady rostly ceny a obyvatelstvo bylo vyzýváno k šetření potravinami. Řezníci dostali zákaz porážet telata bez dovolení úřadů, projevoval se nedostatek soli. Od počátku roku 1915 kupovalo město stále obilí od okolních velkostatků (Mšec, Lány), nechávalo jej semlít a prodávalo ho obyvatelstvu; platby pak prováděla místní spořitelna. Jak jsme uvedli, mouku

⁶⁵⁾ O zoufalé situaci, vyostřené během roku 1917, svědčí i rezoluce Svazu českých měst z 27. srpna 1917, adresovaná Zemské správní komisi pro Království české. Rezoluce podrobně uvádí obtíže při zásobování obyvatelstva (Sborník dokumentů..., r. 1917, č. 66, s. 155 – 161).

⁶⁶⁾ Hron, roč. 5, 1927 – 28, s. 82.

⁶⁷⁾ SOKa Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno, kart. r. 1916. O případném ustavení aprovizační komise v roce 1914 bližší zprávy nemáme.

⁶⁸⁾ Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919, zápis z 12. 8. 1915.

⁶⁹⁾ V roce 1915 vydala aprovizační komise za potraviny 80 214 K 56 h.

⁷⁰⁾ Protokol o pronájmu se dochoval (SOKa Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno, kart. r. 1916).

⁷¹⁾ F. Vacek však uvedl, že „*v dalších letech války byl prodej chleba a mouky zůstavován pekařům...*“ (Vacek, s. 455). Velmi kritická k přerozdělování zásob je R. Eliášková, která viní městské úředníky a starostu Kurzveila z manipulace se zásobami ve vlastní prospěch (Eliášková, s. 243 – 245).

obec prodávala obyvatelstvu přímo nebo přes místní obchodníky, avšak ti měli nařízené cenové relace. Například 14. února koupila obec pšenici, nechala ji semlít ve mlýně Josefa Šíra a pšeničnou mouku pak prodávala za 56 haléřů za jeden kilogram. „*Mouka jest výtečné jakosti a druh jen jeden,*“ zaznamenal si tehdy Halada.⁷²⁾ V únoru dostali pekaři zakázáno péci bílé pečivo a brzy nato mohli vyrábět jen jednotné žemle. Jan Hron na toto období vzpomínal: „*Ještě v prvním roce války nebylo tak zle; sklídilo se a byly dosud zásoby starší nejen potravin a obilí, ale i oděvu. Hůře bylo již následujícího roku, kdy se tušilo a veřejně usuzovalo, že válka tak brzy neskončí, jak se stále soudilo. V předtuše budoucího nedostatku chtěl si každý udělati nějakou zásobu. Nastal proto shon za vším a každý snažil, co se dalo koupit.*“⁷³⁾

Z 21. února 1915 pochází zmíněné císařské nařízení o omezené spotřebě a soupisech obilí a mlýnských výrobků. Postupně se tak v obci rozmáhaly soupisy zásob, při nichž chodily komise dům od domu. Evidovalo se obilí, mouka, kroupy, krupice, rýže, později i dobytek, sláma či seno. Hron k soupisům uvedl: „*Nastalo dříve sepisování zásob potravin dům od domu. Kam těžce sehnané a snesené zásoby uschova[li] i před komisí, která všecko všude prohledala? Vědělo se sice, že zásoby majiteli brány nebudou, ale určí se, jak dlouho musí ta zásoba pro rodinu vystačiti dle určitých přidělů pro jednotlivce.*“⁷⁴⁾ Již 24. února 1915 tak byl ve městě nařízen soupis obilí u držitelů pozemků a potravin u obchodníků. Na počátku března musela každá obec přihlásit zásobu obilí a mouky nad 20 kg.⁷⁵⁾ Město bylo dále nuceno odevzdávat **rekvírované** obilí (přebytky!) pro potřeby státu, pokračovaly odvody koní. V květnu 1915 se obyvatelstvo potýkalo s nedostatkem chleba, brambor (ač v půli dubna jich obec koupila vagon) a mouky. V té době se také již zaváděl **prodej na lístky** pro chléb.⁷⁶⁾ Pouze na úřední výkazní lístky mohly být mouka a chléb prodávány od 22. srpna 1915. Podle telegramu z místodržitelství odeslaného 15. března okresnímu hejtmánství se měly výsledky soupisu mouky tajit a bralo se v úvahu, že „*velkou roli bude hrát kukuřičná mouka, je nutno zvykat obyvatelstvo na kukuřičný chléb.*“⁷⁷⁾ Podle dalších příkazů se musely potlačovat zprávy o nedostatku obilovin a chleba. Lístky, které regulovaly množství spotřeby, byly postupně na všechno: „*Kdo neměl zásob, byl odkázán na místní aprovizační komisi. Tam dostal v ustanovený den poukázku na určité množství té neb oné potraviny neb jiné potřeby (moučenku, cukřenku, chleбенku, tabačenu atd.) a na tu si mohl koupit příslušnou věc u místních obchodníků.*“⁷⁸⁾ František Vacek k přerozdělování zásob poznamenal: „*Výkazní lístky opravňoval spotřebitele koupiti si na den 200 g mouky aneb 280 g chleba, čili na týden 1 kg 40 dkg mouky aneb 1 kg 96 dkg chleba. Pro polní hospodáře, jejich příslušníky v domácnosti a dělníky platilo pravidlo, že smějí spotřebovati na hlavu denně 400 g obilí nebo 320 g mlýnských výrobků, čili na týden 2 kg 80 dkg obilí nebo 2 kg 24 dkg mlýnských*

⁷²⁾ Halada, s. 213.

⁷³⁾ Hron, roč. 5, 1927 – 28, s. 82.

⁷⁴⁾ Tamtéž.

⁷⁵⁾ KNS, s. 136.

⁷⁶⁾ Dne 3. května 1915 vzalo obecní zastupitelstvo na vědomí, že „*zavedeny budou v zdejším městě chlebové lístky.*“ (Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1911 – 1923, zápis z 3. 5. 1915.) Okresní hejtmánství obdrželo dne 27. března pokyn k zavedení lístků na chleba a k nové reorganizaci zásobování (Prezidiální spisy, kart. č. 45). Podle obecní kroniky se chleбенky zavedly 22. dubna (s. 138), což v podstatě potvrzuje i Halada.

⁷⁷⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 45.

⁷⁸⁾ Hron, roč. 5, 1927 – 28, s. 82.

výrobků. Na zatažení zásob mouky nebo obilí v domácnosti o váze větší 2 kg usuzoval se trest propadnutí zásoby ve prospěch státu.⁷⁹⁾

V červnu 1915 koupila obec pro potřeby obyvatel sádlo a salámy, které pak prodávala na městských jatkách. Obecní prodeje byly levnější než prodeje u živnostníků. Podle Halady například v červenci (během žní) prodávala obec kukuřičnou mouku za 54 h za 1 kg, avšak v té době ji pekař Karel Tuhý prodával za 70 h. Léto 1915 však podle Halady znamenalo dobré žně a mnoho obilí, že rolníci jej zatím bez větších potíží prodávali státu za maximální ceny. Eliášková si naopak na konci června 1915 stěžuje: „*Jarní práce přílišným mokrem byly zdrženy, v květnu pak uhodilo sucho, které přes pět týdnů trvalo. Následek toho je, že je velice špatná úroda k očekávání. Dnes je senoseč skončena a proti loni dala poloviční výnos. Jařiny nejsou vůbec vymetány, žita a pšenice jsou řídká a krátká. Brambory většinou špatné, mimo těch, co byly velice brzy vsazeny.*“⁸⁰⁾ Obec dále prodávala různé zásoby, když se jí podařilo nějaké odkoupit od okolních statků, například brambory či mléko.⁸¹⁾ Potíže nastávaly s výčepem piva. Hostinští ho dostávali čím dál méně, měli nařízeno s pivem šetřit a brzy zavírat hostince. V listopadu si Halada zapsal: „*Přišly nyní doby, [kdy] hostinští nemají pivo, několik již jich zavřelo [...]. Je to rozděleno, co se vytočilo vloni, nyní dostane polovic piva.*“⁸²⁾ Na konci roku 1915 byly všechny hostince kromě dvou zavřené.⁸³⁾ Před Vánoci t. r. se také zakázaly péct vánočky.

Jedenáctého května 1915 došlo na soupis kovů: „*Dnes přišlo nařízení, by po městě provedl soupis kovů v domech, a sice kliky a závěry kovové, mosazné u oken. I zde ve škole jsem musel vše spočítati. Jest 90 klik a 320 u oken mosazných kusů ve váze 58 kilo 20 deka.*“⁸⁴⁾ Výzvy k prodeji kovů se stále množily, další známý soupis proběhl 18. září. Na denním pořádku byly stále komisionální soupisy, například u pekařů pečiva či u řezníků masa. K soupisům obilí Halada v březnu 1916 poznamenal: „*Po několik dní po městě chodí komisionář se strážníkem a spisuje zásoby obilí, a kdo má pole, musí se dostavit do kanceláře, kdež je komise a při ní je jeden od hejtmanství. Dle loňského roku, kolik měl osetých polí, musí odevzdati obilí. Tam mu rozpočítají dle členů rodiny, kolik smí spotřebovat podle předepsaných lístků, a přebytečné obilí neb mouka se odebere. Tak zde sebrali na 1000 metrických centů obilí a mouky.*“⁸⁵⁾

Ke konci dubna museli všichni, kdo měli pole, hlásit osetou plochu a druh osevu kvůli příštím soupisům. V dubnu 1916 se projevil značný nedostatek hovězího masa. O Velikonocích si málo lidí mohlo dopřát doutník nebo cigaretu a pivo se stávalo sváteční záležitostí. K dalším rekvizicím Halada v květnu 1916 uvedl: „*Dnes [23. 5.] přijela létačí komise a prohlíželi u hospodářů zásoby. Prohlíží důkladně půdy, sklepy, kvelby, hnoje, zahrady, jestli není nic zakopáno. U Koňase vše sebrali a i jinde – na jednom místě 1 1/2 met-*

⁷⁹⁾ Vacek, s. 454.

⁸⁰⁾ Eliášková, s. 235.

⁸¹⁾ Například knížecí schwarzenberské ředitelství panství ve Mšeci zaslalo 26. dubna 1916 městské aprovizací komisi v N. Strašecí nabídku o dodávce mléka pro městskou aprovizaci (denně 40 – 50 litrů, od května 80 litrů) a pro okresní chorobinec (ob den střídavě 15 a 20 litrů), a to do konce roku 1916 za cenu 34 h za 1 litr (SOKA Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno, kart. r. 1916).

⁸²⁾ Halada, s. 386.

⁸³⁾ V lednu 1916 bylo v Novém Strašecí 20 hostinců.

⁸⁴⁾ Halada, s. 274. Pokyn k soupisu zásob mědi, zinku a mosazi vydalo místopředsedství dne 1. dubna (Prezidiální spisy, kart. č. 45).

⁸⁵⁾ Halada, s. 461.

rického centu mouky. [...] Létací komise na zásoby našla a zabavila [dne 25. 5.] u Koňase 15 metr. centů obilí, u Vožecha Lud. 130 kilo mouky, u Fr. Vožecha též mouku, u Stříbrského Ant. obilí a jinde. Dnes prodávali maso, nucený výsek, 1 kilo 2 K 40. Byla taková tlačenička, že 1 osoba omdlela. Dnes je soupis úrody na polích, každý musí správně udati, co má zaseto a míru pole. Hrozí se velkou pokutou.“⁸⁶⁾

O žních roku 1916 již byl nedostatek citelnější. Na trhu chyběl chléb, všechny mlýny se očitly pod dohledem, neboť se smělo semlít jen na čtyři týdny zásob.⁸⁷⁾ V hospodářstvích se pak tajně využívaly ruční šrotovniky. Pekaři přestali péci, výdeje mouky klesaly, podobně nebylo k sehnání maso a sádlo. Obec dále rozprodávala získané brambory.⁸⁸⁾ Tyto plodiny se stávaly hlavní stravou, ale i brambor se brzy začal jevit nedostatek. V říjnu 1916 se zavedl jejich prodej na lístky,⁸⁹⁾ avšak zásoby stále chyběly. Musely se nahrazovat tuřínem. Podobně město zajišťovalo na jatkách prodej výseků masa. Halada si stěžuje, že vládní protekce, chudí dostanou maso horší a bohatí pěkné. Vyhlásily se také bezmasé dny, v říjnu 1916 to bylo pondělí, středa a pátek. V tyto dny se nesmělo maso prodávat a také v domácnostech platil zákaz jeho konzumace. V září směli hostinští čepovat jen po jedné sklenici piva. Od října pak směly hostince podle vyhlášky okresního hejtmanství čepovat pivo ve všední dny od 7 do 10 a o svátky a neděle od 6 do 12 hodin večer. Nedostatek tabáku se nahrazoval jahodovým, ořechovým, třesňovým či chmelovým listím. Tabák kupovali i ti, kteří nekouřili, neboť jej pak mohli směnít u sedláka za obilí. Drahota zboží se dále regulovala maximálními cenami, na které obec dohlížela.

Na konci léta 1916 rostl zájem úřadů o další soupisy a odevzdávání kovů. Již v srpnu se proslýchalo, že dojde k rekvizici kostelních zvonů. V listopadu vyšlo nařízení o rekvizicích kovového nářadí v kostelech (křítelnice, lampy, svícny, kadidelnice atd.).⁹⁰⁾ Čtrnáctého prosince přijela komise ze Slaného a sbírala po městě kovové nářadí a hmoždíře. S rekvizicemi zvonů se pak začalo v únoru 1917 (viz níže). V závěru roku 1916 se přestalo čepovat pivo a nebyl k sehnání petrolej, ač v říjnu vzala městská rada na vědomí zprávu o zakoupení 1000 litrů petroleje.⁹¹⁾ V té době došlo k dalšímu zabírání dobytka, z novostražického okre-

⁸⁶⁾ Halada, s. 501, 511 – 512.

⁸⁷⁾ Hron k tomu napsal: „Ti, kdož sklízeli obilí, na moučenky a chlebenky poukázání nebyli. Těm ponecháno určité množství obilí dle sklizňových listů na celý rok, které si mohli dáti semlít ve mlýně na zvláštní poukázky, mlecí výkazy zvané. Ostatní obilí musili odevzdati do mlýnů pro zásoby aprovační komise. [...] Mele-li se ve mlýnech řádně dle mlecích výkazů, o to se starala zvláštní létací komise, která v nich konala časté a nepředvídané prohlídky. Našla-li více obilí než namleté mouky, než mělo býti dle výkazů, vše zabavila a nejen hospodáře, ale mlynáře těžce pokutovala. Přes všechny prohlídky dovedli naši hospodáři často dosti obilí schovati a mlynáři buď tajně bez výkazů semlít, nebo vyšetřiti a uschovati něco mouky přes vykázanou míru. Oba proto zůstali těmi, k nimž utíkali se lidé o pomoc v nejkruťější bídě a nouzi“ (Vlast. sb., roč. 5, 1927 – 28, s. 83).

⁸⁸⁾ Dne 2. srpna 1916 sdělil městský úřad okresnímu hejtmanství, že si obec opatřuje brambory „ku zásobování zdejšího obyvatelstva buď cestou rekvizice za pomoci tamního úřadu u zdejších producentů, aneb u správ okolních velkostatků“ (SOKa Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno, kart. r. 1916). 26. října 1916 vzala městská rada na vědomí zprávu starosty Kurzveila, „že pro zdejší město p. správce dvora v Rudě pro jaro na sázení rezervoval celkem 300 q pěkných bramborů“ (Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919).

⁸⁹⁾ O množství koupených brambor na lístky Halada uvedl: „Na měsíc říjen [r. 1916] jsem měl dostati dle lístku 101 kilo pro 7 osob, ale ve skutečnosti jsem dostal 43 kilo, protože je v moukárně neměli. Jen když máme lístky. Na měsíc listopad již jen 7 osob. Lístky máme na lůj, máslo, ale nic nedostaneme.“ (Halada, s. 609).

⁹⁰⁾ Ve druhé polovině roku 1916 se také zvýšil počet rozeslaných oficiálních oběžníků vztahujících se k rekvizicím kovů (Prezidiální spisy, kart. č. 48 – 49).

⁹¹⁾ Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919, zápis z 26. 10. Obecní kronika k tomu uvádí, že na konci října obdržel obchodník K. S. Fischer 10 sudů petroleje, který byl rozprodán „za návalu lidstva zdejšího i venkovského“ (s. 180).

su ho na konci listopadu 1916 bylo odvedeno na nádraží 170 kusů.⁹²⁾ V sílícím zimním počasí se projevil i nedostatek uhlí, ač se město nacházelo blízko dolů; ty ho však musely odevzdávat státu.

Pátého ledna **1917** uhodily silné mrazy. V únoru klesaly ranní teploty na 17 °C pod nulou, v březnu pak napadlo velké množství sněhu. Mrazivé počasí trvalo ještě v dubnu. Topilo se minimálně, ve školách se neučilo. Devátého února přikázalo oběžníkem prezidium místodržitelství omezit spotřebu uhlí a šetřit energií, 12. dubna vydalo okresní hejtmanství z důvodu nedostatku uhlí nařízení zavírat obchody do 8. hodiny a hostince do 10. hodiny večerní, omezit svícení v domácnostech a neosvětlovat výkladní okna.⁹³⁾ Hejtmanství v tomto smyslu uvědomilo příslušné úřady a obce v okrese.⁹⁴⁾ Počátek nového roku tak nevydal příliš nadějně. Zboží se neustále zdražovalo a přitom nebylo k dostání. Běžným jevem se staly zástupy lidu před obchodem, kam právě dostali zásobu na prodej. Tlačence regulovali strážníci, docházelo k mnohým vzájemným nadávkám a urážkám. Halada si stěžuje na velkou bídu a hlad, které jsou příčinou úpadku mravů. Potyčky ve velkých frontách se objevovaly stále častěji.

Znehodnocení peněz mělo za následek rozvinutí výměnného obchodu: *„Peníze nic neplatějí, nic se za ně nemůže koupit. Natiskli papíru tak, že toho každý má hromady, ale koupit za to nemůže. Říkají tomu ouplavice, kvaltovky, matyldy a všelijak. Zlatá 10 kor. má cenu 50 K. Vyvinul se obchod výměnný, zboží za zboží. Následkem toho rolníci, mlynáři, obchodníci spíše vše dostanou nežli drobný lid, který na výměnu nic nemá.“*⁹⁵⁾ Co se týče cen, uvádí Eliášková, že se běžně tvořily „pod rukou“ a za maximální ceny že nikdo neprodává.

Přes rok 1917 se vystupňovaly rekvizice, které kulminovaly v létě kolem žní. Halada například uvedl: *„Po městě chodí prohlídky na zásoby (rekvizice). Seberou, na co přijdou, obilí i mouku, i 2 kila mouky odebrali. Dle předpisu mají odebrati 75 % a 25 % mají ponechatí. [...] Jest křiku po městě, jak sbírají zásoby. Ve mlýnech zabavili, kdo si dal semlíti, ať to bylo na mlecí lístky aneb bez nich, pod ruku, jak se říká, všechno jako přebytečné zabaveno.“*⁹⁶⁾ S rostoucí nervozitou a všeobecným nedostatkem docházelo k vzájemnému udávání lidí kvůli skrývaným zásobám. Situace se zhoršovala, parné a suché léto opět vystřídaly silné mrazy. Rostoucí nervozity a špatného chování lidí si všimá také Hron: *„Všecka důvěra, přátelské ohledy vymizely a zahrnázila se nepřízeň, sobectví, nenávisť, škodolibost, zlomyslnost, ano i udavačství. Neboť když dne 19. listopadu 1917 začala ve městě a okolí přísná vojenská rekvizice obilí a mouky (již prováděl finanční úředník z Mladé Boleslavi, maje k ruce vojáky a jednoho hospodáře místního), dostávala tato komise mnoho anonymních dopisů, v nichž byly udávány osoby, aby se u nich hledalo, ano i místa, kde prý je obilí schováno.“*⁹⁷⁾ K nabývajícím zlým vztahům se řadila i lichva provozovaná překupníky, kteří vydělávali na nedostatku potravin. Ty pak prodávali za nadměrné ceny. *„Byli to tak zvaní keťasové. Mnozí z nich provozovali řetězový obchod, tj. kupovali věci a zase je za mnohem vyšší ceny*

⁹²⁾ KNS, s. 181.

⁹³⁾ SOKA Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno. Vyhláška vyšla na základě ministerského nařízení z 8. 2. 1917.

⁹⁴⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 50.

⁹⁵⁾ Eliášková, s. 239.

⁹⁶⁾ Halada, s. 722 – 723. Zápis se vztahuje k 20. a 21. květnu 1917.

⁹⁷⁾ Hron, roč. 5, 1927 – 28, s. 83.

prodávali.“⁹⁸⁾ V říjnu 1917 aspoň získala obec od okresního hejtmanství přiděly brambor a prodávala ryby z výlovů svých rybníků.⁹⁹⁾

Jak již zmíněno, řada zásob či potravin se upravovala nebo získávala svépomocí, často na způsob **náhražek**. Pivo se podle Hrona později vařilo bez sladu, údajně z pýru. V domácnostech se vařily nealkoholické nápoje, a to z jablečných a hruškových křížal, cukrovky a kvasnic. Někdy se přidával i chmel. Nedostatek cukru hospodyně nahrazovali v lepším případě medem, v horším sirupem z cukrové řepy. Nedostatek petroleje, který se projevil zejména na konci roku 1916, se řešil užíváním karbidu, z něhož se jednoduchou úpravou vyráběl nebezpečný acetylen. Avšak ani karbid nebyl brzy k dostání.¹⁰⁰⁾ Lidé pak svítili podomácku vyrobenými svíčkami. Doma se vyrábělo také mýdlo, vařené ze sody, vápna, starých tuků (lůj, máslo, sádlo, olej) a smůly. Na venkově bylo v hospodářství možné vyrobit drobnější náradí. Známé jsou například jednoduché kartáče („rejžáky“) z prkénka a stříhaných husích brk.¹⁰¹⁾ Jak jsme uvedli, brambory se nahrazovaly tuřínem a tabák různými příměsy z listů. Eliášková si v roce 1917 stěžuje: „*Tabák už vůbec není, teď hrabou v lesích dubové a břízkové listí, napouštějí ljejj tabákovým výtažkem a za to chtějí 16 h paklíček. Pivo už také není, to co vaří, a toho je velice málo, vaří z chrástu a řepy, boty jsou z lepenky, prádlo z papíru, káva též není, ta je z mrkve, a zkrátka co jméno má, není ničeho, vše je jen padělek.*“¹⁰²⁾

Městské hospodářství postupně v průběhu války upouštělo od rozestavěných podniků (především silnice a cesty, jednání o elektrizaci, během války vzniklý plán na vodovod) a zaměřovalo se na zásobování obyvatel a plnění požadavků rekvizic. Obec se účastnila rakouských válečných půjček, a to vždy po 5000 K, které získala zástavou cenných papírů z chudinského a penzijního fondu nebo si je vypůjčila od městské spořitelny. Na konci roku 1915 již finanční odbor konstatoval úbytek příjmů obce a vzrůst nedoplatků a navrhl půjčku u městské spořitelny 20 000 K.¹⁰³⁾ Větší obnosy město získalo prodejem mouky obyvatelům. Obecní zastupitelstvo si na konci roku 1915 pochvalovalo, že ze státních zásilek mouky vydělává po 400 K. Ve druhé polovině t. r. tak získalo 6000 K. Část obnosu se dala na chudé děti, část pak jako podíl při vstupu do České komunální ústředny hospodářské.¹⁰⁴⁾ Město se rozhodloval, jak naloží se zbytkem. Nakupovalo potraviny u okolních statků, ať se jednalo opět o Lány, Mšec nebo Rudu. Rozpočty města byly v té době schodkové, vždy mezi 22 a 23 tisíci korun ročně, rozpočet na rok 1918 pak počítal se ztrátou přes 26 tisíc korun. Schodky město jako obvykle vyrovnávalo obecními a školními přírážkami k daním.

V rámci odevzdávání kovů se stala výjimečnou událostí **rekvizice zvonů** nacházejících se ve věži kostela. Již 30. května 1915 se dotazovala arcibiskupská konzistoř v Praze farního

⁹⁸⁾ Tamtéž, s. 84.

⁹⁹⁾ Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919, zápis z 22. 10. 1917.

¹⁰⁰⁾ Například 14. listopadu 1917 žádal městský úřad karbidovou společností ve Vídni o 12 barelů karbidu po 100 kg. Jako důvod uvádí: „*Místnosti MÚ i městské spořitelny, pak místnosti zásobovací komise, městské policejní strážnice a část města osvětlována jest svítilnami acetylenovými. Ve svítilnách veřejných nelze nám nyní svítiti a rovněž i v kancelářích, poněvadž máme nedostatek karbidu, a následkem toho musí kanceláře zůstatí neosvětleny, ačkoliv bylo by a je nutno za účelem vyřízení agendy, aby se mohlo v kancelářích svítiti.*“ (SOka Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno).

¹⁰¹⁾ Hron, roč. 6, 1928 – 29, s. 111 – 113.

¹⁰²⁾ Eliášková, s. 238.

¹⁰³⁾ Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1911 – 1923, zápis z 30. 12. 1915.

¹⁰⁴⁾ Tamtéž. K České komunální ústředně hospodářské se obec rozhodla přistoupit na zasedání rady dne 30. 11. 1915, a to s vkladem 1000 K (Zápisy ze schůzí městské rady...).

úřadu, jestli se v místě nachází zvony, „kterých není nezbytně potřebí a které by mohly za souhlasu příslušných činitelův a dozorcích úřadů zdarma býti vydány c. a k. krajské správě, by tak získala potřebný kov“.¹⁰⁵) Městská rada 27. června rekvizici zvonů odmítla.¹⁰⁶) V srpnu t. r. oznamoval zemský konzervátorský úřad v Praze místnímu muzeu, že v dohledné době dojde ke snímání zvonů pro vojenské účely, a že tak doporučuje, aby se u rekvírovaných zvonů zajistily fotografie, opisy a otisky nápisů a ozdob či jejich sádrové odlitky.¹⁰⁷) S rekvizicemi se tak počítalo již tohoto roku. Sedmého srpna píše novostražecký farář František Svatoš městskému úřadu: „Dle vynesení c. k. ministerstva kultu a vyučování ze dne 21. července 1916 [...] musí 2 třetiny zvonů odevzdány býti eráru. Na vynesení osměluji se upozorniti, aby do 14. srpna t. r., kdy zvony se budou odbíráti, bylo ujednáno, které zvony by se měly ponechati kostelu [...].“¹⁰⁸) Rada projednávala Svatošovu zprávu právě 14. srpna a usnesla se, „aby tu ponechány byly dva zvony, a to první a druhý a jeden maličký zvonek jako umíráček. Ostatní zvony mohou býti ponechány eráru“.¹⁰⁹)

Že zvony budou rekvírovány, se brzy proslýchlo. Halada zaznamenal 10. srpna 1916: „Je vyhlášeno, že budou odebíráti zvony, a sice prvně z farních kostelů, a sice třetinu.“¹¹⁰) Na konci září t. r. pak žádalo prezidium místodržitelství okresní hejmanství o předložení zprávy o zabavení zvonů, měděných střech a hromosvodů pro válečné účely.¹¹¹) Situace se

Rekvizice zvonu Ježíš před katolickým kostelem – únor 1917 (foto R. A. Jindra, MMNS, č. přír. 214/88)

¹⁰⁵) SOKA Rakovník, f. Farní úřad ŘK Nové Strašecí, neuspořádáno. Zvony na kostele patřily do městské správy.

¹⁰⁶) Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919, zápis z 27. 6. 1915.

¹⁰⁷) SOKA Rakovník, AMNS, neuspořádáno.

¹⁰⁸) Tamtéž.

¹⁰⁹) Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919, zápis ze 14. 8. 1916.

¹¹⁰) Halada, s. 560.

¹¹¹) Prezidiální spisy, kart. č. 49.

zvony začala být znovu aktuální na počátku roku 1917. Osmého února oznámil starosta obce členům městské rady, že toho dne přijede do města „vojenská komise v záležitosti odebrání zvonů“. Komise měla být na místě ve tři hodiny odpoledne a radní se jí měli „laskavě zúčastniti“. Schůzka pak byla svolána ke kostelu.¹¹²⁾ Halada mohl zapsat, že „dnes [8. 2.] zde byla komise z patronátu a od vojska 2 důstojníci a 2 vojáci ohledně odebrání zvonů ze zdejšího kostela“.¹¹³⁾

Se snímáním zvonů se začalo v mrazivém počasí 12. února 1917: „O půl 3. hodině začalo se všemi zvony zvoniti naposled, asi čtvrt hodiny. Potom začalo osm vojínů za vedení 2 důstojníků [s] rozebíráním a připravováním na snětí největšího zvonu Ježíš. Jak začali zvoniti, seběhlo se obrovské množství lidu zdejšího, by přihlíželo k této práci za všelijakých poznámek, ale nic nebylo viděti, přípravy činné uvnitř, jen jak vojíni přinášeli provazy a řetězy a kladky. Až zítra snad je sundají dolů.“ O den později Halada napsal: „Dnes sňali zvon největší z věže a pustili jen po kladkách k půdě kostela, dál to nešlo, protože by se zbořily schody. Tam navrtali do něho několik děr a klíny jej rozbili na 21 kusů, pak jej naložili na vůz a odvezli na nádraží.“¹¹⁴⁾

Haladovo líčení lze doplnit líčením J. Hrona. Ten uvádí, že vojíni se rozhodli vzít dva největší zvony. Větší z nich rozbili ve věži a poté jej snesli po kusech dolů. Na nádraží ho však odvezli na saních, což můžeme potvrdit z dochované fotografie.¹¹⁵⁾ Menší zvon byl podle Hrona snesen dolů, uložen pod věžními schody a asi po 14 dnech odvezen i s cínovými píšťalami varhan. Větší zvon Ježíš ulil v roce 1817 pražský zvonář Bellmann, zčásti z kovu získaného z původních starších zvonů, zničených při požáru města v roce 1812. Menší zvon Marie, také z r. 1817, byl znovu přelit v roce 1862.

Hron se nezmiňuje o třetím zvonu, umíráčku Josefovi. F. Vacek k tomu neurčitě píše: „V pamětní knize farní je poznamenáno, že velký zvon byl odvezen z města v týž den [tj. 12. 2. – pozn. J. Č.] a že jiné zvony byly odvezeny odtud v r. 1918. Podle toho přišel kostel aspoň o tři zvony.“¹¹⁶⁾ Umíráček byl podle farní kroniky odebrán někdy na přelomu let 1917 – 1918. Tento zápis byl snad pořízen na počátku roku 1918; je neurčitěho data a také žádné datum vztahující se k odebrání zvonu neuvádí. Farní pamětní kniha tedy zaznamenává pouze rekvizici Ježíše a umíráčku, sdělení F. Vacka není přesné.¹¹⁷⁾ Kostel tak zřejmě nepřišel

Jan Hron, ředitel chlapecké měšťanky (MMNS, č. přír. 39/89)

¹¹²⁾ SOKA Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno.

¹¹³⁾ Halada, s. 675.

¹¹⁴⁾ Halada, s. 677 – 678.

¹¹⁵⁾ V novostražecké farní kronice se nachází 2 fotografie z rekvizice zvonů. Na první jsou účastníci snímání ve věži vkleče u zvonu Ježíš a na druhé je zachycen zástup převážně dětí kolem jednoduchých saní s rozbitými kusy téhož zvonu (ŘK farní úřad Lány, Pamětní kniha fary v Novém Strašecí 1836 – 1988, s. 61). Stejně fotografie jsou uloženy v Městském muzeu Nové Strašecí, a to pod č. 214/88.

¹¹⁶⁾ Vacek, s. 455.

¹¹⁷⁾ Pamětní kniha fary v Novém Strašecí 1836 – 1988, s. 61 – 62.

o všechny své zvony. Městská rada se dne 12. ledna 1918 usnesla: „Na věž kostelní dá se zvonek z vížky u kaple sv. Isidora, který se opět vrátí, jakmile nové zvony na věž kostelní dány budou, neboť po voj. rekvizicích zůstal na věži jediný zvon a aby rozdíl ve zvonění poledne neb hodinky a podob. byl znatelný.“¹¹⁸⁾ O měsíc později zaslalo však město zprávu (z 8. února 1918) okresnímu hejtmánství, v níž se uvádí, že zvony z věže kostela byly sejmuty, a v městě se tak nachází jen čtyři zvony: dva na kapliče sv. Isidora, jeden na hřbitově a jeden v Novostrašeckém Pecínově. Možné datum odvozu druhého zvonu tak zatím známe jen přibližně. Hronova zpráva týkající se odvozu Marie však nemusí být pravdivá. Halada uvedl 24. listopadu 1917: „Dnes odebrali zase jeden zvon, takže už je tu jen jeden.“¹¹⁹⁾ Mohlo jít o zvon Marie i o Josefa. Jeden z nich zbyl, ale ten mohl být odebrán snad během ledna nebo února.¹²⁰⁾ V roce 1925 získal kostel tři nové zvony (pojmenované sv. Václav, sv. Ludmila a sv. František) s tím, že jeden zdejší zvon přes první světovou válku vydržel. Novostrašecká farní kronika r. 1942 uvádí: „Ve čtvrtek po Velikonocích, tj. dne 9. 4. 1942, byly sejmuty zvony z farního kostela zdejšího v počtu 5 a odevzdány pro válečné účely, a to zvon 622 kg sv. Václav, zvon 241 kg sv. Ludmila, zvon 72 kg (umíráček) sv. František a pak zvon Maria, který tu zůstal přes první světovou válku, asi 250 kg. Ze sanktusové věže odevzdán také jeden sanktusový zvonek, asi 30 kg.“¹²¹⁾ Velké zvony dodnes novostrašecký kostel nemá.

Zprávy kolem rekvizicí zvonů jsou trochu zmatené. Víme, že byl zrekvírován největší Ježíš. Připustíme-li, že nový ředitel chlapecké měšťanky Jan Hron dobře neznal (nebo nechtěl prozradit) pozadí rekvizic, pak je zcela zřejmé, že ve městě nakonec zůstal zvon Marie. Lze pak přijmout tezi, že v listopadu 1917 byl odvezen umíráček Josef a rekvizice zvonu Marie byla oddálena nebo zamlčena. F. Vacek jako pražský katecheta ve výslužbě, který žil za války na odpočinku v Pecínově a úzce spolupracoval s místní farou, musel pozadí rekvizic znát, ale spíše se informacím vyhýbá. Zrovna tak se jim mohla vyhýbat i městská rada, farní kronika a možná i Hron. Kromě uvedených do jisté míry nepřímých zmínek (Hron, Vacek, městská rada) nejsou žádné jiné zprávy o tom, že by zvon Marie byl během první světové války odvezen a už vůbec není známo, že by byl případně později vrácen.

Odvody do války a příchody dalších uprchlíků

Také opakující se prohlídky branců a **odvody** na vojnu se staly běžnou součástí života obyvatel. S postupem války byli takto postihováni i mladší muži od osmnácti let nebo naopak starší generace. Bohumil Halada pečlivě zaznamenával jednotlivé odchody na tyto prohlídky do Slaného nebo do Prahy, až nakonec musel v červnu 1917 na vojnu sám. Již ke konci ledna 1915 obdrželo město vyhlášku, že k odvodu se mají dostavit mj. ročníky narozené r. 1896, kterým tehdy bylo 18 a 19 let. V dubnu se pak domobranecká povinnost rozšířila od 18 do 50 roků. V červnu začaly odvody ročníků 1897 a tehdy bylo ve městě z jedenadvaceti těchto mladíků odvedeno devět. Velký ruch zaznamenal Halada 5. května 1915, když šli

¹¹⁸⁾ Zápisy ze schůzí městské rady 1909 – 1919, zápis z 12. 1. 1918.

¹¹⁹⁾ Halada, s. 738. K tomuto datu se také vztahuje potvrzení městského úřadu o příjmu zvonu (blíže nespecifikovaného) sejmutého z místního kostela od zřízcenců stavitele Paroulka z Prahy. Ač není z potvrzení jasné, kdo komu zvon předal, s nejvyšší pravděpodobností se doklad vztahuje k uvedené Haladově zprávě (SOkA Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno, kart. Vojenské záležitosti).

¹²⁰⁾ Rekvizice novostrašeckých zvonů si všiml přehled vypracovaný Z. Wirthem a publikovaný ve Slánském obzoru (roč. 1918, s. 43 – 45). Wirth uvádí jen rekvizici jednoho zvonu z r. 1817.

¹²¹⁾ Pamětní kniha fary v Novém Strašecí 1836 – 1988, s. 114.

k odvodu až 42letí občané. Na nádraží je vyprovázelo mnoho lidí; část těchto odvedenců pak rukovala o deset dní později.¹²²⁾ Když 21. ledna 1916 odjížděli 48 – 50letí, Halada zapsal: „*Bylo to smutné rukování, v ulici k nádraží stálo více občanstva a každý měl oči usazené, když viděl, [že] tak staří živnostníci musí vše zanechat, živnosti a rodiny, je opustiti.*“¹²³⁾ Odvody a posléze rukování byly ve městě obyčejně provázeny průvodem lidí na nádraží, někdy i s hudbou. Podobný průvod s muzikou byl pořádán, když se doslechlo, že se někteří vojáci vrací domů. Avšak se nevraceli samozřejmě na dlouho. Někdy vojáci přijížděli v době žní na nejnужnější práce, ale hned museli zpět na vojnu. Čtrnáctého ledna 1915 vydalo místodržitelství oběžník o přísných kontrolách vojáků na dovolené. Kritická a znechucená Eliášková si zapsala poznámku o úplatcích při odvozech: „*Něco podobného jistě je možno, neboť všichni zdejší vojáci, kteří měli a chtěli nebo snad mohli dáti peníze, buď vůbec nikam nešli, anebo jim bylo hodně uleveno. Nejvíce se běře ohled na srdeční vadu.*“¹²⁴⁾

Do města se dále dostávaly zprávy o zraněných a mrtvých spoluobčanech a o těch, kteří byli zajati. Osmého února 1915 Halada zapsal: „*Zemřel v nemocnici v Linci Pecka, který byl na bojišti těžce raněn a v nemocnici dokonal. [...] Pokud nám zde známo, nalézají se v zajetí v Srbsku Andrášek Rud., Šoura Václav, Podroužek V., býv. hostinský zde, Čermák Václ., Měchura Fr. V ruském zajetí: Procházka Václav, Neubert Václav.*“¹²⁵⁾ Devětadvacátého března přišla zpráva o ruském zajetí učitele Františka Tůmy, pozdějšího legionáře a ředitele chlapecké měšťanky. Podle Halady pak také například 27. března odpoledne zvonili ve Strašecí umíráčkem padlému Robertu Vyskočilovi, který byl čtvrtým tehdy známým padlým občanem města. Šestadvacátého listopadu zase přišla zpráva, že padl strašecký správce jatek Jan Čermák, o den později se místní občané dozvěděli o úmrtí Antonína Tuhého na jižním bojišti a sedmého prosince se rozneslo, že padl řezník Josef Thüringer. Takto smutných zpráv přibývalo.

Postupně dále odcházeli také vybraní řemeslníci, kterých bylo pro válku potřeba. V únoru 1915 mělo být z města odvedeno celkem 16 řemeslníků, a to truhláři, zámečníci a zedníci. Ti všichni pak v obci chyběli. Na počátku toho roku muselo také okresní četnické velitelství na příkaz Vojenského velitelství v Praze pořídit soupis řemeslníků v okrese pro vojenské účely. Šlo především o zámečníky, soustružníky, koláře, sedláře a mechaniky. Prvního března 1916 odešel na vojnu poslední kovář ve městě. Odchody mužů způsobovaly doma komplikace, které pak musely snášet ženy. Zastávaly různé mužské práce a samy se staraly o chod a živobytí domácností. Postižené rodiny se však dočkávaly státních podpor. Smutnou svatbu nám například zaznamenal Halada: „*Též se dnes [15. 2. 1915] odbývala svatba (oddavky) v zastoupení, to je Václav Veselý, syn zedníka, který dlí na bojišti. Měl s Annou Kožíškovou děcko a přál si, by spolu byli oddáni, což se stalo. Jelikož on nebyl přítomen, totiž ženich, zastupoval jej jeho otec. Tak oddavky byly vykonány bez ženicha. To jsou oddavky v době válečné přípustné, když je ženich v boji. Ona jako žena dostane podporu i podporu na děcko.*“¹²⁶⁾

¹²²⁾ Halada, s. 268, 276.

¹²³⁾ Halada, s. 438.

¹²⁴⁾ Eliášková, s. 234.

¹²⁵⁾ Halada, s. 209.

¹²⁶⁾ Halada, s. 213. Tuto svatbu můžeme potvrdit z příslušné novostrašecké matriky (SOkA Rakovník, duplikáty matrik, ŘK fara N. Strašecí, matrika k roku 1915).

Ve prospěch vojáků se vedle četných sbírek organizovaly různé oficiální akce a zábavy, zejména v závěru roku. Například 19. prosince 1915 byla uspořádána vánoční nadílka a školy zorganizovaly divadelní produkci, jejíž výtěžek byl dán vojákům v poli. Učitelky také vybalily 166 balíčků a zaslaly je poštou 83 místním vojákům na frontu. Balíčky obsahovaly cigarety, ručník, mýdlo a čokoládu. Podobné akce musely být interpretovány jako výraz rakouského vlastenectví. Halada pak podle svých informací uvádí k 19. prosinci 1915 jména 84 zdejších občanů na frontě a 19 raněných nacházejících se v nemocnicích.¹²⁷⁾

Stále pokračovaly také odchody mužů na práci do dolů či do strojírenských firem, aby nemuseli rukovat. Jak jsme uvedli, tyto důležité podniky pro zásobování byly vytypovány jako potřebné, a musely tak být v provozu. V okolí Nového Strašecí přicházely v úvahu doly Anna a Laura v Rynholci. Zde horníci pracovali za malou mzdu. Halada k tomu uvedl: „*Většina selských synků a sedláků, kteří byli odvedeni, přihlásili se do práce. Těm nezáleží na platě, poněvadž mají vše doma. Hůře je těm horníkům, kteří mají děti a spoléhají na výdělek, a nyní mouka a vše ostatní je tak drahé. [...] Jak vypráví horníci, jsou tam hrozné poměry, kdež vydělal 9 korun na práci, dnes 3 kor. [...] Sedláci dělají za 60 krejcarů denně, jen aby nemuseli na vojnu.*“¹²⁸⁾ Na šachtách docházelo k nepokojům a stávkám, po kterých řada horníků šla na frontu.¹²⁹⁾ V listopadu 1915 muselo okresní hejtmanství zdůvodňovat prezidiu místodržitelství, proč jsou v pražské oblasti velmi nízká procenta branců schopných vojenské služby. Hejtmanství jako důvod uvedlo velký počet horníků, kteří by jinak mohli nastoupit vojenskou službu. V té době bylo na okrese uznáno při odvodech 32 % branců schopných.¹³⁰⁾ Když se pak v roce 1917 rapidně zhoršovala sociální situace a ve válečně důležitých závodech rostly nepokoje, místodržitelství stále hrozilo dělníkům, že budou rukovat.

Do války také nemuseli vybraní úředníci, starostové obcí a někteří radní. Avšak postupem doby byli stejně prověřováni a museli se dostavovat k odvodům. Na městě pak chyběly síly k vyřizování agendy; tuto práci často suplovali učitelé. Dva zdejší radní byli například u odvodu na počátku roku 1916 (F. Frolík, L. Vaska) a další brzy následovali. Nedostatky úředníků ve vyřizování agendy na obcích dokládají i žádosti jiných městských či obecních úřadů zaslane do Nového Strašecí za účelem propůjčení úřednické síly. Například 20. června 1916 sdělil Městský úřad v N. Strašecí Obecnímu úřadu v Hnidousích: „*Žádosti této v době nynější vyhověti nám nelze, a to z té příčiny, že u zdejší městské obce zbyla nám síla jediná – městský tajemník – který pracemi tak zaměstnán jest, že pracuje pozdě do noci, aby práci došlou a s vedením městského úřadu spojenou aspoň v kolejích udržel, ježto v nynější době jest takový nával práce, že není s to práci tu v úředních hodinách zpracovati.*“¹³¹⁾

Ke všednímu koloritu života města přibylí **váleční uprchlíci** z postižené Haliče. Kolem jejich ubytování a financování se zpočátku angažovaly okresní výbory. V Novém Strašecí se výbor usnesl, že bude obci hradit výlohy spojené s ubytováním vystěhovalců z Haliče (léky,

¹²⁷⁾ Halada, s. 411 – 416.

¹²⁸⁾ Halada, s. 430 – 431.

¹²⁹⁾ Například ve dnech 12. – 14. ledna 1916 došlo ke stávce horníků na jmenovaných dolech Anna a Laura v Rynholci, k níž se z 978 horníků přihlásilo 798. Důvodem byly nízké mzdy. Po stávce bylo propuštěno 38 horníků, kteří tak museli rukovat (Prezidiální spisy, kart. č. 48). K této stávce se vztahuje i výše uvedený Haladův záznam o poměrech na dolech.

¹³⁰⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 47. Například v Litoměřicích bylo podle této zprávy z místodržitelství uznáno 57,1 % branců.

¹³¹⁾ SOKA Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno, kart. r. 1916.

slamníky aj.). Obec pak 17. prosince 1915 po zdejších okresním výboru tyto výlohy požadovala.¹³²⁾ Okresní hejtmánství v roce 1915 žádalo prezidium místodržitelství o finanční částku na pomoc válečným uprchlíkům, která čítala 55 000 korun. Částku obdrželo na konci ledna a v březnu získalo dalších 30 000. Finanční podpory pak během roku 1915 dostávalo hejtmánství takřka pravidelně, ale pro pozdější roky nám tyto informace z pramenů mizí. Podle sdělení okresního hejtmánství z 19. ledna 1915 byly ve Slaném, Zlonicích, Zvoleněvsi, Novém Strašecí a v Lánech ustaveny výbory pro pomoc válečným uprchlíkům.¹³³⁾ O činnosti podobného výboru ve městě však nic bližšího nevíme. Ve stejném sdělení se uvádí, že v této době vznikl komitét pro péči a podporu haličských uprchlíků ve slánském okrese. Jiná zpráva hejtmánství z léta 1915 uvádí, že se v Novém Strašecí utvořil výbor pro péči o všechny uprchlíky pod vedením advokáta JUDr. Fischera a továrníka Frolíka.¹³⁴⁾ Zda je tento výbor totožný s výše uvedeným, nemůžeme zjistit.

Jak jsme uvedli, místní obyvatelstvo přijalo nově příchozí s rozpaky. Vadil mu především jejich odlišný životní styl a také to, že ve městě skupovali už tak nedostatečné zásoby. Růžena Eliášková někdy na počátku roku 1915 zapsala: „Zde ve Strašecí je 216 Poláků, chudí jsou ubytováni po hostincích v sálech, zámožnější v bytech; většinou jen ženské, starci a děti. Jsou hezčí, ale líní a špinaví a mají hmyz a pijí moc kořalku, následkem toho je zde moc rádi nemají. V jiných obcích, a není jediné, kde by nebyli, jsou většinou Židi, a ti jsou ještě daleko horší než Poláci. Vypravuje se s odporem o jejich hrozné špině.“¹³⁵⁾ Nedůvěra se vystupňovala v lednu 1915, když se mezi přistěhovalci ubytovanými v čp. 290 na tehdejší Rakovnickém předměstí (dnes náměstí 5. května) objevilo nakažlivé onemocnění. To znamenalo ukončení činnosti polské školy ve stravovně, kde podle uvedených původních plánů bylo počítáno se zřízením izolační místnosti v případě výskytu infekční nemoci. Školník Halada, který stěhoval a udržoval zařízení i polské školy, 29. ledna uvedl: „Přijel dnes na vyzvání okresní lékař (Pelikán)¹³⁶⁾ prohlížet polské rodiny. Nařídil ihned osoby nemocné dopravit do izolačního domu. [...] Veškeré zařízení školy se muselo vystěhovat do zahrady a tam ponechat. Do místností těch daly se lůžka pro nemocné, na druhé straně chodby zřízena pozorovací stanice s pěti lůžky.“¹³⁷⁾ O těchto krocích rozhodla podle nařízení lékaře městská rada na svém zasedání téhož dne. Nemocní byli do okresní stravovny přepraveni 30. ledna večer a podle obecní kroniky bylo „vyhlášeno“, že jde o skvrnitý tyfus. Okresní hejtmánství ve Slaném však 5. února t. r. sdělilo městskému úřadu, že skvrnitý tyfus u onemocnělých uprchlíků je vyloučen a že se jedná o tyf střevní.¹³⁸⁾ K události se také opatrně vyjádřil Jan Hron. Podle něj byla nemoc mezi uprchlíky ubytovanými v čp. 290 zjištěna 28. ledna a jednalo se o šest postižených. Druhého dne prý jedna žena z nich zemřela. Městská rada na uvedeném zasedání kromě zrušení polské školy nařídila, aby se nemocným dala za ošetřovatelku jedna Polka. Úmrtí můžeme částečně potvrdit z příslušné dochované matriky, evidující však pouze katolíky. Podle ní polská žena z Haliče zemřela na střevní katar 2. února, a to a v čísle popisném 309, tedy v izolačním domě. O tři dny později zemřel ve stravovně ještě muž,

¹³²⁾ Tamtéž, neuspořádáno.

¹³³⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 45.

¹³⁴⁾ Tamtéž, kart. č. 46.

¹³⁵⁾ Eliášková, s. 231.

¹³⁶⁾ Jde o c. k. okresního lékaře MUDr. Bedřicha Pelikána.

¹³⁷⁾ Halada, s. 202.

¹³⁸⁾ SOKA Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno.

kteřý pocházel také z Haliče. Jako příčina úmrtí byl stanoven zánět mozkových blan.¹³⁹⁾ Zdá se, že tyto informace byly před obyvateli města skrývány.

Škola pro polské uprchlíky vydržovaná obcí tak definitivně skončila. Hron však píše: „*Od června r. 1915 byla obnovena škola pro děti polských vystěhovalců, ale zřejmě pro děti izraelitů bydlících v Novém Strašecí a Pecínově. Školu navřdržoval velkopeněžník Hirsch z Vídně. Umístěna byla v domě zdejšího obchodníka s chmelem Strausse, a sice v místnosti, kde před lety bývala židovská škola německá pro děti židovských rodin zdejších i okolních. Několik málo dětí polských vystěhovalců – katolíků vzaly mezi sebe. Školu navřřěvovalo 25 dětí různého věku. Byly rozděleny na 2 třídy po 2 odděleních. Od června 1915 až do 16. března 1916 učil je izraelitský učitel Emil Turleltaub z Kosova v Haliči, od 16. března 1916 až do 13. července 1918 slečna Friederika Reinholdová, maturantka učitelského ústavu v rodišti Stanislavově v Haliči.*“¹⁴⁰⁾ Škola byla zavřřena 13. července 1918, kdy se vystěhovalci chystali na cestu zpět do Haliče.

K třetímu březnu 1915 bylo v okresním hejtmanství ubytováno 1582 utečenců, z valné většiny Poláků. Tehdy také podalo hejtmanství zprávu o tom, že většina uprchlíků byla z okresu „odtransportována“, avšak počátkem dubna přišlo dalších 800 Židů do Slaného, Velké Kvíce, Nového Strašecí, Mšece, Zlonic, Kamenných Žehrovic, Pcher a Brandýska.¹⁴¹⁾ Eliášková píše: „*Dne 15. března [r. 1915] byli odtud všickni Poláci přestěhováni do tábora vystěhovalců v Chocni. [...] Poláci jdou odtud neradi, líbilo se jim tady, ale lidu nebyli sympatičtí.*“¹⁴²⁾ Dále však uvádí, že stěhování bylo odkládáno a že všichni odjeli až 27. března. Podle Halady odešlo na počátku března 1915 z města 55 Poláků a Rusínů: „*Každý Polák dostane řádnou pěknou houni a pár řádných bot (střevíců stojí pár 14 korun), tak hned obuvníci je muse-li zhotoviti a na městský úřad odvésti a tam jim byly rozdány, staré boty jim podraziti (oni o nás by se tak nestarali).*“¹⁴³⁾ Dvě stě nových polských uprchlíků pak přijelo na novostrašecké nádraží 12. dubna 1915. Osmdesát jich bylo ubytováno v Pecínově a 120 ve Mšeci. Podle okresního hejtmanství bylo 30. dubna celkem na okrese přes 1587 těchto osob: „*Podmínky pro ubytování jsou příznivé, největší problémy však působí, jak vést uprchlíky k čistotnosti.*“¹⁴⁴⁾ V květnu 1915 sdělovalo hejtmanství prezidiu místodržitelství, že je možno v okrese umístit ještě dalších 978 válečných uprchlíků, ale žádalo, aby to nebyli Židé.

Dvacátého května zajiřřřoval okres umíštění 809 nových uprchlíků, avšak tentokrát z jižní části monarchie. Jan Hron uvádí: „*Některým obcím kolem N. Strašecí byli v řřřjnu r. 1915 přiděleni vystěhovalci národnosti italské z jižních Tyrol. Byly to výhradně ženy s dětmi.*“¹⁴⁵⁾ Nemáme přesné informace o tom, že by italští uprchlíci byli ubytováni přímo v Novém Strašecí, víme, že přišli do okolních obcí. F. Vacek však nepřilíš určitě píše: „*Pozdě na podzim [r.*

¹³⁹⁾ SOKA Rakovník, duplikáty matrik, ŘK fara N. Strašecí, matrika k roku 1915. Žena se jmenovala Stefanie Wojtowiczova a pocházela od Přemýšle. Odtud pocházel i zemřelý muž, Wladislaw Kotula. Stáří u obou uvedeno není.

¹⁴⁰⁾ Hron, roč. 4, 1926 – 27, s. 90 – 91. O škole také informuje kronika chlapecké měřřřanky, nad kterou v té době měl již dohled Hron, pověřený od zářřř 1916 řízením školy.

¹⁴¹⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 45. Místodržitelství oznámilo okresnímu hejtmanství přijezd 800 židovských uprchlíků 11. dubna.

¹⁴²⁾ Eliášková, s. 232.

¹⁴³⁾ Halada, s. 225.

¹⁴⁴⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 45. Eliášková zase k tomu píše, že přijeli 10. dubna, a to v počtu 70. Ubytování prý byli v Pecínově v hostinci Na Růžku.

¹⁴⁵⁾ Hron, roč. 4, 1926 – 27, s. 91.

Obecní zastupitelstvo města Nového Strašecí 29. října 1916. V dolní řadě členové městské rady: uprostřed starosta města František Kurzveil, po jeho pravici: Bohumír Josífek, JUDr. Bohumil Dvořák, Lukáš Vaska, Hynek Navrátil; po starostově levi: František Frolík, Václav Žanda, Antonín Trohoř a Josef Hálek. Horní řada zleva: Filip Hyšman (s plnovousem), Václav Jelínek, JUDr. Hugo Fišer, Václav Preinhalter, Vojtěch Burg (městský tajemník), František Vozech, Josef Vyskočil a Antonín Svoboda (foto B. Vála, MMNS, č. přír. 17/89)

1914] byl sem k pobytu dopraven hlouček haličských běženců, tj. vystěhovalců z jejich zničených domovů, a o půl léta později hlouček Vlachů, vystěhovaných z jižního Tyrolska z obavy, aby se nepropůjčili ke službám italského vojska.¹⁴⁶⁾ V Novém Strašecí se v roce 1918 pro italské děti zřídila škola, kde se vyučovalo česky i italsky. O ní pojednáváme na jiném místě. Kronika chlapecké školy uvádí, že škola se zřídila pro děti italských uprchlíků „žijících buď v místě, nebo v okolí“.¹⁴⁷⁾ Přesnější zprávy o pobytu Italů nemáme.

K 31. květnu 1915 bylo na okrese ubytováno 2396 haličských vystěhovalců, ač na počátku června jejich počet klesl na 1864. K třetímu červenci to zas bylo 1463 uprchlíků z Haliče a 817 Italů z jižní části monarchie, na konci listopadu podle hlášení okresního hejtmantství klesl počet Poláků na 770, zatímco Italů mírně vzrostl na 839. Na ubytování uprchlíků dostával okres dále subvence od státu, neboť prostředky obcí nedostačovaly. Úřady také dohlížely na kulturní péči o přistěhovalce a vedly jejich evidenci. Uprchlíci samozřejmě podléhali vojenské povinnosti. Třetího dubna 1916 vydalo hejtmantství vyhlášku o ohlašovací povinnosti všech mužů, uprchlíků z Haliče, ročníků 1865 – 98.¹⁴⁸⁾ Devětatváctého prosince 1915 školník Halada zaznamenal: „Dnes jeli odtud, co zde byli

¹⁴⁶⁾ Vacek, s. 454.

¹⁴⁷⁾ Kronika obecní i měšťanské školy chlapecké v Novém Strašecí 1916 – 1940. Stejnou informaci uvedl po válce také Hron, ten však je zřejmě i autorem textu ve školní kronice.

¹⁴⁸⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 50.

*polský Židé, jeli zpět do Haliče.*¹⁴⁹⁾ Nových čtyřicet uprchlíků z Haliče, většinou žen, však podle Halady znovu do města přijelo v noci čtvrtého února 1916. Tato zpráva může souviset s oznámením okresního hejtmána starostovi Kurzveilovi zasláným 30. prosince 1915, že následkem přesazení 400 uprchlíků z tábora v Chocni jich přidělí do obce padesát. Pro valnou část roku 1916 a pro r. 1917 nám informace o osudech uprchlíků mizí. Nelze se také kromě uvedeného roku 1914 dopátrat, kolik těchto lidí bylo přesně v Novém Strašecí ubytováno a jak jejich počet dále kolísal.

Umístění **válečných zajatců** bylo město víceméně ušetřeno. Místní obyvatelé se s nimi setkali pouze zřídka, jak nás o tom informuje kronika chlapecké měšťanské školy: *„Od srpna 1916 jest občas viděti u nás ruské zajatce počtem asi 12. Zajatci tito, kteří svým typem ukazují na různé národy, jsou na polní práci ve dvoře Amálii, patřící k panství fürstenberskému, blíže vesnice Rudy, a každých 14 dnů přicházejí do Nového Strašecí k lékařské prohlídce, jsou-li zdraví.*“¹⁵⁰⁾

Školství, spolková a humanitární činnost

Postupem času se prohlubovalo specifické zaměření škol, jaké musely zastávat během válečného období. Jak jsme se zmínili, tyto instituce se dostaly do nucené loajality a měly vyjadřovat sílu rakouského vlastenectví na venkově. Postavení učitelů nebylo jednoduché. Jejich počet klesal z důvodu odchodů do války, navíc vykonávali při nedostatku úředníků příslušné práce na městském úřadě, kde podléhali nařízením starosty, podíleli se povinně na soupisech zásob a účastnili se rekvizic. Školy organizovaly sběry různých surovin, plodin (bylinné listí, kaučuk, akce „Zlato za železo“ aj.) i finančních prostředků pro potřeby státu. Děti, pravidelně využívané pro tyto akce, začaly chodit do škol méně. Jednak musely doma, kde chyběla mužská síla, zastat různé práce, jednak je matky do okleštěných škol nerady posílaly. Výuka tak byla postupem času redukována. Vynechávaly se předměty, třídy se spojovaly nebo se v některých případech vyučování zastavilo úplně. Podle Hronova svědectví byla v průběhu války jeden měsíc měšťanská chlapecká škola prázdná. Také živnostenská pokračovací škola zastavila 4. října 1914 prozatím své vyučování.

Důraz se postupně kladl na tělesnou výchovu a různá cvičení vojenského rázu. Vynucené vlastenectví muselo být pěstováno podle rakouského vzoru širší vlasti, naopak se potlačovalo vlastenectví národní a slovanské. Musely se redukovat také školní knihovny a zlikvidovat příslušné učebnice. To se týkalo především husitství, Jiráskových spisů nebo slovanských písní. Podobně se nesměla nikde objevovat kombinace červené, modré a bílé barvy. Na pokyn místodržitelství nařídilo hejtmanství 11. dubna 1916 všem školám v okrese vyřadit 20 titulů školních učebnic, které vyjmenovalo v příloženém seznamu.¹⁵¹⁾ Později se do obecných a měšťanských škol zaváděly nové čítanky a zasílaly se nástěnné obrazy s válečnými a habsburskými motivy. Děti měly odevzdávat dárky ve prospěch válečných akcí, což učitelé zaznamenávali do předtištěných archů. O péči věnované rakouským oslavám, týkajícím se zejména panovnických výročí nebo válečných úspěchů, jsme se také několikrát zmínili. Nový loajální ráz musely mít i různé školní slavnosti. Všechny tyto akce byly zakončovány rakouskou hymnou a okázale se při nich zdobila školní budova.

¹⁴⁹⁾ Halada, s. 420.

¹⁵⁰⁾ Kronika obecné i měšťanské školy chlapecké v Novém Strašecí 1916 – 1940.

¹⁵¹⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 48. Šlo především o zpěvníky, čítanky a jazykové učebnice.

V Novém Strašecí, kde fungovala chlapecká a dívčí měšťanská škola, každá se svou vlastní správou, byli tímto učitelé postiženi podobně jako v jiných českých školách. Svědectví můžeme nalézt v tendenčních školních kronikách nebo naopak ve vlasteneckém poválečném vyprávění Jana Hrona. Ten líčí uvedené útrapy školy a učitelů. Nemůžeme však potvrdit příkré protirakouské zaměření všech učitelů během války. O tom svědčí i zpráva okresního hejtmanství z 30. června 1916, zaslaná na místodržitelství, která informuje o tom, že nelze předložit seznam učitelů vystupujících nepřístupným způsobem proti válce, protože takoví na okrese nejsou.¹⁵²⁾ A okresní hejtmanství tyto případy sledovalo přesně a neúprosně. Podobně za bezpečnou považovalo hejtmanství činnost místní učitelské jednoty Budeč. Z dostupných materiálů je patrné, že rakouské úřady byly s prací místního učitelstva plně spokojeny a nezaevidovaly sebemenší náznaky neloajálního projevu.¹⁵³⁾ Nelze však kantorům upřít neúměrnou zátěž během války, kdy za malé mzdy, na nichž byli existenčně závislí, vykonávali velké množství práce. Vedle toho se starali o humanitární záležitosti. Máme na mysli především činnost zmíněného Polévkového ústavu, na který sháněli finanční podporu. Ze svého platu dávali novostrašečtí učitelé jedno procento ve prospěch Červeného kříže a půl procenta pro sirotky po padlých učitelích. Na schůzi spolku Budeč založili *Okresní pomocný a poradní komitét*, který měl zdravotnický a právní odbor a staral se o sbírání knih raněným vojnům. Jeho předsedou se stal ředitel chlapecké školy Filip Hyšman. Všechna tato činnost se kvalifikovala jako výraz rakouského vlastenectví.

Podle Hrona začala zdejší učitelům práce se soupisy potravin, dobytka a jiných zásob na jaře roku 1915. Museli pak vykonávat: „*Soupis zásob různých potravin. Soupisy branců. Matriku branců. Časté soupisy dobytka a sena. Revize zásob. Soupisy sklizně. Sklizňové listy jako podklad pro rekvizici. Přehledy zásob a potřeb obilí. Zjišťování osevních ploch na katastru obce novostrašecké. Sestavování osevních ploch. Některé tyto soupisy a prohlídky konaly se za dobu války několikrát, např. soupis dobytka šestkrát. Mimo to byli učitelé jmenováni předsedy komise při vojenských prohlídkách u hospodářů a při nuceném výmlatu v září r. 1918. Agitace pro válečné půjčky (III. až VIII.) dům od domu musili z nařízení provést učitelé, když předem o každé půjčce přednesli veřejnou přednášku.*“¹⁵⁴⁾ Hron si stěžuje, že zejména při prohlídkách a soupisech dům od domu docházelo ke konfliktům s hospodáři, čímž učitelská autorita trpěla. Učitelstvo také vykonávalo různé veřejné přednášky po vesnicích, pořádalo sbírky pro vdovy a sirotčí fond, konalo besedy s rodiči. Hron také uvádí: „*Žádalo se, aby sbory učitelské vždy 2. prosince každého roku na oslavu téhož dne r. 1848 [tj. výročí panování císaře Františka Josefa I. – pozn. J. Č.] pořádaly akademie, koncerty, tělocvičné produkce aj. ve prospěch zakoupení vánočních dárků pro vojíny. Učitelé měli pořádali kurzy a přednášky o šetření a v nich měli doporučovat kukuřičné výrobky a nabízet do rodin válečné střídanek ve prospěch válečných akcí.*“ Při nedostatku úředníků vyhotovovali kantorů mlecí výkazy, někdy měli na starost vydávání aprovizace a mnohé jiné nařízené povinnosti. Učitel se tak stal nástrojem válčící monarchie, který měl po vzoru rakouského

¹⁵²⁾ Tamtéž.

¹⁵³⁾ Tamtéž, kart. č. 49, 51. Za loajální a příkladnou činnost za dobu válečnou získali na podzim 1916 vyznamenání vybraní učitelé okresu, mezi nimi i ředitelka dívčí měšťanky v N. Strašecí Antonie Langová, která tak obdržela válečný kříž III. třídy za občanské zásluhy.

¹⁵⁴⁾ Hron, roč. 5, 1927 – 28, s. 49 – 52.

vlastenectví působit v zázemí, i když se ke konci války snažil rakouský stát tuto vynucenou širokou mimoškolní činnost omezit.¹⁵⁵⁾

Na chlapecké škole (kam chodilo zhruba 250 žáků do obecné a 150 do měšťanské školy) nastaly problémy již ve školním roce 1914 – 15. Z obecné školy byli povoláni do války učitelé Alois Rössler, František Tůma a Josef Chládek, které nahradily učitelky R. Weiszová z dívčí školy a B. Hyšmanová. Z měšťanky byl povolán Vladimír Fejfar, avšak ten byl zařazen mezi neaktivní vojíny, a mohl tak vyučovat. Práci polního kuráta odešel vykonávat katecheta Jan Mojžíš, a náboženství tím vyučovali místní kaplan Bohumil Tůma a farář František Svatoš. Brzy byli odchody v roce 1915 postiženi kantoři Rudolf Jindra a Jan Vaško. Vraceli se však na dovolené a zapojili se do školní i uvedené mimoškolní práce. Trvale tak zůstali ve válce Tůma, Chládek a Rössler.¹⁵⁶⁾ Od září 1916 si vyžádal ředitel chlapecké měšťanky Filip Hyšman dovolenou, po níž nastoupil penzi, a školu za něj vedl Jan Hron, který se prvního srpna 1917 stal zatímním ředitelem. Na škole začaly působit další ženské síly (kvalifikované), které zajišťovaly výuku (Z. Szymová, L. Hronová, M. Lvová). Roku 1916 rozhodla chlapecká škola o umístění pamětních desek se jmény padlých a raněných vojínů a se jmény místních vyznamenaných vojínů. Jejich zřízení se ujal učitel R. Jindra a „desky ty umístěny byly začátkem škol. roku 1916 – 17 v hlavní chodbě budovy školní pro chlapce“.¹⁵⁷⁾

Typickou ukázkou pak představuje zápis ve školní kronice z jara 1917: „Dne 6. března 1917 byl p. odbor. učitel Rudolf Jindra povolán přípisem C. k. okres. hejtmanství v Slaném za předsedu obilní komise při vojenské prohlídce ve Slaném, Jemníkách a Knovízi, která trvala až do 2. dubna t. r. Dne 9. března t. r. pomáhali pp. Vlad. Fejfar, odb. učitel, a Jan Vaško, učitel, na městském úřadě při zdělávání přehledů zásob a potřeby obilí, což trvalo až do 16. března t. r. Pan J. Vaško vrátil se opět do školy, ale p. Vl. Fejfar byl toho dne povolán za předsedu komise při vojenské prohlídce obilí v Lodenici, Mšec. Žehrovicích a Čelechovicích, což trvalo až do 3. dubna t. r. Po celou dobu, než se pp. Rud. Jindra a Vl. Fejfar vrátili, vyučovali na měšť. šk. jen sl. Zd. Szymová a Jan Hron; byly tudíž třídy II. a III. spojeny.“¹⁵⁸⁾

Místní obecná a měšťanská škola dívčí, kterou navštěvoval přibližně stejný počet dětí jako chlapeckou, se zdá být ve všech popisovaných loajálních projevech aktivnější a okázalejší než škola chlapecká. Zásahu na tom měla zejména ředitelka Antonie Langová. Zápisy v kronice dívčí školy nešetří projevy oddanosti a dlouhosáhlými popisy všech aktivit, na které byla chlapecká škola skoupější a držela se více stranou. V kronice dívčí školy tak máme záznamy jednotlivých sběrů, účastí učitelek na soupisech zásob, dále různých slavností, výzdob budovy nebo slavnostních sázení stromků atd. O skutečných problémech se odtud mnoho nedozvíme. Uvedené aktivity také v průběhu válečných let často prezentoval slánský tisk Světlo a Svobodný občan.

¹⁵⁵⁾ Školy také, podobně jako obecní úřady, zasílaly na okresní hejtmanství různé zdvořilostní projevy loajality, mj. k výročí panování císaře Františka Josefa I. Zachovalo se například podobné blahopřání z obecné a měšťanské chlapecké školy zasláné k 67. výročí panování císaře a podepsané ředitelem Filipem Hyšmanem a obdobný telegram ze škol dívčích (Prezidiální spisy, kart. č. 48).

¹⁵⁶⁾ F. Tůma se vrátil až v roce 1920, a to jako ruský legionář. J. Chládek sloužil do června 1918 v rakouské armádě jako četář skladník u štábního odd. c. k. zemského pluku č. 29 v Chebu a pak znovu začal vyučovat. Zprávy nám však mizí o A. Rösslerovi, který již do školy v N. Strašecí nenastoupil. V květnu 1918 zemřel ve válce zdejší katecheta Jan Mojžíš. Ten sloužil jako polní kurát na italské frontě.

¹⁵⁷⁾ Kronika obecné i měšťanské školy chlapecké v Novém Strašecí 1916 – 1940. O odhalení těchto pamětních desek informuje i slánský Svobodný občan (roč. 45, 1916, č. 19, s. 3).

¹⁵⁸⁾ Kronika obecné i měšťanské školy chlapecké v Novém Strašecí 1916 – 1940.

Za první světové války působila ve městě několikrát zmíněná škola pro polské uprchlíky z Halíče, zrušená kvůli infekčnímu onemocnění na počátku roku 1915. Částečně ji pak nahradila také již uvedená škola původně určená pro židovské děti uprchlíků, otevřená v červnu t. r., která pracovala až do r. 1918. K vyučování dětí italských vystěhovalců, ubytovaných zřejmě spíše v okolních obcích, uvedl Jan Hron: „*Vystěhovalci byli považováni za osoby do obce přesídlené, a proto dle zákona, jakož i dle nařízení školních úřadů, byly děti jejich přijímány k vyučování do našich škol a vyučovány ovšem jazykem českým, a to až do jara 1918. Tu pak na vyzvání okresního hejtmanství v Slaném [...] zřízena byla v Novém Strašecí zvláštní škola pro tyto děti, bydlící u nás [!] i v okolí, s vyučovacím jazykem italským. Škola zřízena byla v I. třídě školy chlapecké. Začalo se vyučovati dne 4. dubna 1918, a to denně od 10 hodin do 1 hod. odpo., aby místnosti mohly použití opět děti školy naší. Školu tu navštěvovalo 26 dětí (12 hochů a 14 dívek) různého věku. Děti byly rozděleny ve 3 odděleních a vyučovala je učitelka Italka, slečna Adelia Bergonzini. Mimo vyučování mluvily děti mezi sebou a s našimi dětmi jazykem českým. Naučily se česky mluvit, čísti a psátí v dřívějších školách českých.*“¹⁵⁹⁾ Vyučování pak přestalo na počátku školního roku 1918 – 19, kdy se italské rodiny vrátily domů.

Nemáme mnoho informací o práci místní *živnostenské pokračovací školy*, která po potížení na počátku války později přesto fungovala. O zahájení nového školního roku na živnostenské pokračovačce nás informuje v listopadu 1915 slánský čtrnáctideník Světlo.¹⁶⁰⁾ Na konci roku 1916 žádal výbor této školy obecní zastupitelstvo o propůjčení zasedací síně pro školní vyučování z důvodu nedostatku petroleje, kvůli kterému by musela přerušit provoz. Zastupitelstvo žádosti vyhovělo. Škola tak patrně vyučovala v odpoledních a večerních hodinách.

Okresní hejtmanství také sledovalo činnost jednotlivých **spolků a společenských organizací**. Projevy neposlušnosti či protirakouské agitace se trestaly zastavením činnosti a rozpuštěním příslušného spolku. Ten se tak musel aspoň navenek tvářit jako oddaný monarchii a vyvarovat se projevům neloyalitativ vůči státu. Spolková práce pohasla také kvůli novým závažným starostem, které muselo obyvatelstvo v důsledku války řešit. Nelze však říci, že by spolkový ruch utichl. Zdejší prameny o tom příliš nesvědčí, ač kvůli zhoršujícím se poměrům aktivity ustávaly, zejména ve druhé polovině války. Ani v době rozpuštění České obce sokolské a Svazu slovanského sokolstva (v listopadu 1915), které však neznamenalo ukončení práce jednotlivých sokolských organizací, nevíme o žádné vážné represii vedené vůči spolkům ve městě.

Například *Okrašlovací spolek* se snažil během roku 1915 jako v předchozích letech upravit místní parky (pod fortanou, u kostela, před školou, na náměstí, na Šibeňáku, pěšina k nádraží aj.), Žižkovo náměstí a Rakovnické předměstí. Spolek se také mohl dokonce zúčastnit na jaře t. r. sázení Husovy lípy na náměstí, kterou zasadili žáci místního Sokola na paměť 500 let upálení Jana Husa. Tyto lípy byly sázeny také v okolních obcích (Řevničov, Třitice, Mšec, Rynholec, Ruda, Čelechovice atd.). Již 14. dubna 1916 založil Okrašlovací spolek fond pro postavení památníku padlým vojínům ze zdejšího města. Městské radě také navrhl přejmenovat Rakovnické předměstí na Husovo náměstí. Rada diplomaticky tento návrh na svém zasedání dne 2. dubna 1916 „zatímně odložila“. Ke konci roku 1916 činnost spolku ochabla, patrně proto, že členové byli zaměstnáni jinými starostmi a také se nedostávalo peněz na

¹⁵⁹⁾ Hron, roč. 4, 1926 – 27, s. 91.

¹⁶⁰⁾ Světlo, roč. 38, 1915, č. 21, s. 4.

plánované úpravy. Běžně také musel fungovat místní *Sbor dobrovolných hasičů*, který zajišťoval mj. požární hlídky při divadlech a zábavách, a to i během celé války. Sbor konal své schůze a valné hromady, přispíval na dobročinné účely a zasahoval při požárech, ač se někdy nedostávalo koní ke stříkačce. Účastnil se také Husových vzpomínkových akcí v roce 1915. O místní učitelské jednotě *Budeč* již byla řeč. Při jejich schůzích zaznívaly projevy oddanosti rakouskému státu, i když například spolek podpořil prohlášení českých poslanců v říšské radě ze dne 30. května 1917. Po 28. říjnu 1918 se členové schůze přihlásili ke všem novým změnám. Ve městě také dále pracoval *Čtenářský spolek*. Ten kromě své knihovny, umístěné tehdy v prostorách záložny, zajišťoval svou nadaci pro chudé občany a nemajetné studenty. K dalším fungujícím spolkům patřil například *Kroužek mládežců*, který na konci roku 1915 uspořádal zábavu ve prospěch vojáků v poli. Na samém konci války, v závěru léta 1918, vzešla ze strany Sokola iniciativa na obnovení činnosti místního *muzea*, kterou městský úřad aktivně podpořil.

Podrobněji charakterizujeme činnost novostrašecké *Tělocvičné jednoty Sokol* během války: Na příkaz prezidia místodržitelství vydalo okresní hejtmánství vyhlášku o rozpuštění České obce sokolské prvního prosince 1915. V červenci následujícího roku pak oznámilo na místodržitelství, že všichni úředníci, kteří byli v okrese členy Sokola, již z něho vystoupili.¹⁶¹⁾ Po rozpuštění České obce sokolské převzaly organizační záležitosti sokolstva jednotlivé župy. Přes tyto represe činnost řady sokolských organizací zastavena nebyla. Novostrašecká tělocvičná jednota, která měla na konci roku 1914 stopětadvacet členů, dále vyvíjela svou činnost a korespondovala s okresním hejtmánstvím. To sice mělo nad jednotou dohled a kontrolovalo její knihovnu, avšak místní Sokol, ochromený poklesem členstva a zpřísněnými poměry, dále pořádal své schůze¹⁶²⁾ a tělocvičná cvičení, hrál divadelní představení (některá ve prospěch vojinů) a organizoval výlety do okolí. Zasazení Husovy lípy ve spolupráci s Okrašlovacím spolkem jsme již zmínili. Tato akce mj. zapříčinila spor s katolickým farářem F. Svatošem. V říjnu 1914 zahájila činnost sokolská učňovská besídka. Dramatický odbor se rozvíjel úspěšně, a dokonce konkuroval dramatickému odboru Čtenářského spolku do té míry, že tato záležitost nutila k rezignaci starostu zdejší jednoty dr. B. Dvořáka, který byl angažovaný v obou spolcích. V čele jednoty nakonec Dvořák zůstal do r. 1928. Situace v jednotlivých sokolských organizacích na venkově však byla různá, jak se dozvídáme z oběžníků Sokolské župy budečské v Kladně. Řada z nich činnost z uvedených důvodů nevyvíjela nebo například jednota v Družci byla úředně zastavena. Podle pokynů kladenské župy z července 1918 se nesměl užívat sokolský kroj a sokolský úřední odznak. Dále bylo v roce 1916 zakázáno školní mládeži navštěvovat sokolská cvičení. V červnu tedy místní Sokol zahájil cvičení dětí školou nepovinných a konal přednášky o Husovi a Fügnerovi. Jak se dozvídáme ze zachovaného „Výkazu o činnosti jednoty v letech válečných“, organizace na konci roku 1917 měla 137 členů, z nichž 84 bylo odvedeno do války. O další činnosti zpráva uvádí: „*Jednota postavila se v čelo místních podniků národně obranných, odvedla 550 [?] K na ohrožené sokolské a národní domy v uzavřeném území,*

¹⁶¹⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 46, 49.

¹⁶²⁾ Protokoly ze schůzí z tohoto období se nedochovaly, avšak máme zachovaná některá pozvání a programy na výborové schůze i valné hromady novostrašeckého Sokola. Podobně se můžeme o schůzích a jejich počtu dozvědět z jednatelských a jiných zpráv, uložených v příslušném fondu (SOkA Rakovník, f. TJ Sokol N. Strašecí, neuspořádáno).

přispěla aktivně a činně ku sbírce ve prospěch amnestovaných a dala popud k podpoře Českého srdce, ku kterémuž účelu také z vlastních prostředků přispěla.“¹⁶³⁾ Zdejší jednota také finančně podporovala některé rodiny svých členů, kteří byli ve válce. Vedle Sokola udržovalo ve městě činnost *Družstvo pro zbudování tělocvičny Sokola*, které v roce 1916 zakoupilo dům hostince U Zeleného stromu (čp. 58), a to za účelem provozování hostinské živnosti a získání prostor pro tělocvičnu. Za tímto domem byla ve 20. letech postavena sokolovna a zřízen biograf.

Jak jsme již vícekrát zmínili, fungovalo v té době ve městě několik **dobročinných aktivit** ve prospěch občanů. Tuto činnost zajišťovalo v mnohých případech město, novostrašecký okresní výbor, školy a řada spolků. Spolky také pomáhaly některým svým členům neoficiálně, jak jsme například uvedli u místního Sokola. V lednu napsal městský úřad okresnímu hejtmanství sdělení, v němž jmenuje dobročinné spolky ve městě: odbočku *Červeného kříže*, *okresní komisi pro péči o mládež*, katolickou *Konferenci narození Panny Marie a spolek pro potírání tuberkulózy*.¹⁶⁴⁾ Za humanitární péči o zdejší obyvatelstvo můžeme považovat kromě podpor vdov, sirotků a chudé školní mládeže také hmotnou podporu vojáků v poli. Školy a místní školní rada organizovaly práci *Polévkového ústavu*, o který se patrně staral také *Spolek pro vydržování kuchyně pro chudou školní mládež*. Ten s pomocí učitelů pracoval už před válkou; za války zajišťoval sbírky po městě, získal prostředky například od městské spořitelny, okresního hejtmanství, okresního výboru či okresní hospodářské záložny. Významnou také byla *nadace Františky Seisserové*, založená již roku 1885, nad níž si udržovalo dohled město. Podporovala chudé školní děti a chudé vdovy. Také během války z ní byly obdarovávány děti, především obuvi a šatstvem. Další prostředky věnoval novostrašecký okresní výbor, jehož péčí vznikl *fond pro podporu vdov a sirotků po padlých vojácích z okresu*. Nadace pro chudé studující na středních, vysokých či odborných školách, zřízená také již v dřívějších letech, fungovala pod názvem *Nadace Čtenářského spolku a městské obce v Novém Strašecí*. Jejím předsedou byl ředitel chlapecké školy Filip Hyšman. Městský úřad také pravidelně vyřizoval žádosti o chudinské podpory, které několika rodinám vyplácel.

Novostrašecký **římskokatolický farní úřad** se během války do místních záležitostí vměšoval přinejmenším opatrně a snažil se plnit příkazy z arcibiskupství a respektovat žádosti a vyhlášky okresního hejtmanství. Účastnil se válečných půjček a měl v tomto směru také působit na věřící. Okresní hejtmanství žádalo, aby různé sbírkové akce byly ohlašovány z kazatelny. Oběžník hejtmanství z 26. června 1916 také nabádal farní úřady, aby působily aktivně na výchovu a vojenskou přípravu mládeže, a to jak ve školách, tak při vykonávání duchovních úkonů. Na faráře Františka Svatoše (v čele farnosti v letech 1906 – 1928) tak připadly nové povinnosti. Fara musela suplovat výuku náboženství na školách za nepřítomné katechety a spolupracovala s úřady na doplňování seznamů branců, neboť vedla matriky katolického obyvatelstva. Oběžníky arcibiskupské konzistoře také vybízely kněze k péči o chudé děti a k různým dobročinným aktivitám. Farní úřad pořádal podle příkazů slavnostní mše, které připomínaly válečné úspěchy monarchie a císařskou rodinu. Novostrašecký kostel však postihly uvedené rekvizice, týkající se především zvonů a některých kovových předmětů. O vlašném a prorakouském přístupu katolické církve během války pak svědčí

¹⁶³⁾ Tamtéž.

¹⁶⁴⁾ SOkA Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno, kart. r. 1916.

například velmi stručné a opatrné řádky ve farní kronice a také hromadné výstupy místních obyvatel z církve po válce, zejména od roku 1919.¹⁶⁵⁾

Rok 1918

Poslední měsíce války

Důležitý zpravodaj dění ve městě školník Bohumil Halada rukoval do války 28. června 1917. Kroniku pak vedla patrně jeho manželka. Zápisy jsou již stručné, Halada znovu začal psát události k prosinci t. r., kdy líčí až apokalypticky velkou bídu a nenávisť mezi lidmi: *„Hrozná drahota, až k neuvěření, všech životních potřeb, že ten ubohý lid začíná zmíratí hladem. Veliká zima, která již panuje, uhlí není k dostání, takže lid mrzne, poměry jsou k nevypsání. Odbývá se zde rekvizice obilí, lidé o překot zasílají anonymní dopisy a žalují na sebe, kdo trochu obilí má, které bez náhrady jest zabaveno. Vojínům, kteří rekvizici tu provádí, jest slíbeno 5 kor. z jednoho metrického centu.“*¹⁶⁶⁾ Nevíme však, do jaké míry jsou Haladovy informace přesné a původní. Od prosince 1917 jsou jeho záznamy prováděny pouze po měsících, a to do dubna 1918, kdy končí úplně. Autor zdůrazňuje, že od r. 1917 je na vojně. Tyto zprávy tedy patrně psal retrospektivně. I když se od roku 1919 pokouší znova psát a stručné poznámky se nám dochovaly až do r. 1926, přesto již jeho zápisky nejsou zdaleka tak podrobné. Haladovy uvedené zprávy můžeme ale doplnit R. Eliáškovou: *„Nemíním se nikterak rozepisovati – vše už omrzelo. Snad to peklo bude trvat věčně. Co včera byla pravda, dnes je lež. Jen ta bída je pravdivá.“* Na jiném místě píše: *„Hodně by se mýlil, kdo by myslel, že v neštěstí se lidé podporují. Nikdy nebylo tolik podvodníků, zlodějů a lumpů jako teď, a jistě více mezi těmi vyššími, nežli mezi nižší třídou. O vojně ani mluvit nechci. Lidé tomu zvykli a počínají si, jako by ani nebyla – každou neděli čteně navštívená zábava.“*¹⁶⁷⁾ S obdobnými pocity jako Halada a Eliášková vstupovali místní lidé do posledního roku války. O tom však neměli zatím tušení.

Bohumil Halada tedy nezapsal události z podzimu 1918. Podobně o tomto roce neinformuje ani obecní kronika, která již vypisuje pouze ceny zboží a pak události 28. října. Neblahé informace však potvrzuje Jan Hron, který také píše o velmi zbědovaných životních poměrech. Stálými rekvizicemi vyčerpaná menší hospodářství se zadlužovala u bohatších na úkor příští sklizně. Bujel černý obchod, provozovaný tzv. keřasy, za vysoké ceny. Hron dále uvádí, že místní aprovizace v té době zcela selhala, což nejhůře snášeli zaměstnanci za mzdy, kteří neměli vlastní pole. V březnu 1918 ležela podle Halady řada polí ladem, neboť se nedostávalo osiva. Taktéž scházely dobytek, ale rekvizice stále pokračovaly. Zrovna tak docházelo k nekonečným odvodům mužů. Pro město můžeme doložit věkový rozsah odvedenců od 18 do 50 let. Kdo již byl uznán za neschopného nastoupit vojenskou službu, musel se odvodnímu řízení podrobovat znovu. Podle Hrona nastala nejkritičtější situace před žněmi, kdy se rozmohly četné krádeže. Město je řešilo postavením občanských hlídek. Ředitel chlapecké měšťanky dále běduje nad nuzným postavením učitelů, kteří byli s úředníky vyloučeni z aprovizace, neboť pobírali služné. Sociální napětí rostlo a nepokoje byly na spad-

¹⁶⁵⁾ SOKA Rakovník, Farní úřad ŘK Nové Strašecí, neuspořádáno.; Pamětní kniha fary v Novém Strašecí 1836 – 1988.

¹⁶⁶⁾ Halada, nestr.

¹⁶⁷⁾ Eliášková, s. 239.

Čekání na vydávání tabáku před čp. 191 na náměstí – r. 1917 (MMNS, č. přír. 136/88d)

Odvod koní v Palackého ulici před čp. 40 – duben 1918 (MMNS, č. přír. 57/89)

nutí. Vlny stávek horníků a dělníků v továrnách probíhaly od roku 1917 v celém Předlitavsku a sociální hnutí narůstalo od jara 1918, kdy se stávky a hladové bouře stávaly častějším jevem.

Zápisy městské rady o vážné krizi příliš nesvědčí, avšak jsou spíše vyhyčivé. Týkají se méně podstatných záležitostí a podezřele působí i skutečnost, že od roku 1917 zasedala rada minimálně. Zatímco v roce 1916 konala dvanáct zasedání, o rok později již jen šest. V roce 1918 zasedala do poloviny prosince jen třikrát a na konci roku učinila dvě schůze. Rada se zabývala například udělením čestného občanství bývalému řediteli chlapecké měšťanky Filipu Hyšmanovi, na jaře 1918 pak výstavbou vodovodu a v srpnu obnovením činnosti místního muzea. Dále řešila některé nedoplatky a vzala na vědomí vypsání osmé válečné půjčky. Podobně obecní zastupitelstvo zasedalo v tomto roce jen jednou, a to dvanáctého září. Vedle obecných záležitostí zkoumalo požadavek započítat válečná léta úředníkům obce dvojnásobně do penze, avšak nakonec jej odložilo na dobu po skončení války. Zdá se, že situace ve městě se během roku 1918 vymykala běžné kontrole a šla spíše samospádem.

Od roku 1918 se ale objevovaly některé signály o blížícím se konci války. Ať to byl znatelný a všude pozorovatelný rozvrat státního hospodářství a selhání zásobovacího systému nebo například vyhlášení míru s Ruskem v březnu 1918. Špatnou zásobovací situaci ve slánském okresním hejtmanství pak dokládá oznámení okresu podané na místodržitelství dne 4. dubna. V něm byla 27. března upozorněna Válečná obilní komise v Praze na nedostatky mouky v okrese Slaný a na nebezpečí stávek horníků i dělníků významných podniků, neboť jsou nespokojeni se špatným zásobováním chlebem. Hejtmanství žádalo o zvýšení přídělů mouky. Obavy ze sociálního napětí se stupňovaly s blížícími se oslavami Prvního máje 1918, které hrozily vypuknout v nepokoje. Oslavy však nakonec proběhly bez vážnějších konfliktů. Ve Slaném se konal průvod 12 000 lidí a v Novém Strašecí se podle hlášení z hejtmanství sešla nepovolená schůze pod širým nebem a průvodu se zúčastnilo kolem 1500 horníků, zejména z Rynholce.¹⁶⁸⁾ Jiné zprávy hovoří o tom, že májová manifestace v Novém Strašecí proběhla za účasti 5000 osob.¹⁶⁹⁾ Růžena Eliášková k tomu poznamenává: „Na 1. máje byla zde velká oslava a na náměstí řeč vůdců sociálně demokratické strany.“¹⁷⁰⁾ Oslavám podle okresního hejtmanství předcházelo jednání s místními předáky sociální demokracie, na jejíž rostoucí vliv mezi dělníky a horníky v době špatné sociální situace místodržitelství upozorňovalo stále častěji. Hejtmanství v té době také požadovalo z obav před **živelnými nepokoji** posílení počtu četníků na jednotlivých stanicích okresu.

Vážnější potíže nastaly brzy po prvomájových oslavách na počátku května. Souhrnně o nich informuje pamětník, bývalý středoškolský katecheta František Vacek, který píše o útocích podniknutých ve dnech 5. – 7. května „na majetkové objekty knížete Maxe Egona z Fürstenberka na Křivoklátsku a knížete Jana Nep. ze Švarcenberka na Mšecku. Nezmiňovali bychom se o tom, kdyby mezi panskými dvory tak napadenými nebyl dvůr v Rudě. Dav lidu otevřel si přístup ke všem místnostem toho dvora a některé věci tam shledané zničil, jiných pak se zmocnil a je odnesl nebo odvezl. Týmž způsobem byly popleněny dvory v Lánech, v Ploskově, ve Mšeci a ve Třtici. Ježto i v jiných krajinách udály se takové násilnosti, byl dne 8. května prohlášen stav bezodkladného práva a trestání. Sem do města přišla

¹⁶⁸⁾ Prezidiální spisy, kart. č. 52.

¹⁶⁹⁾ Görtler, M.: Splněné tužby. Praha, Středočeské nakladatelství a knihkupectví 1982, s. 125, pozn. č. III/17.

¹⁷⁰⁾ Eliášková, s. 240.

četa vojska na hlídky a do 200 osob podezřelých z účastenství ve zločinu propadlo zatčení a soudnímu řízení.¹⁷¹⁾ Vackovo líčení lze doplnit záznamem z kroniky obecné školy v Rudě: „Dne 6. května asi o 5. hodině odpoledne vtrhl do dvora knížete Fürstenberka v Rudě veliký zástup lidí z okolí (Kladna, Rynholce, Pecínova, N. Strašecí aj.), muži, ženy, ba i děti, k nimž přidali se i velmi mnozí obyvatelé obce zdejší [...], a tam donutili správce dvora Antonína Junka, že musel vydati jim brambory. [...] K večeru vzrostl dav ten dle odhadu na 600 lidí. Dobývali se na sýpku, ale tam se nedostali. Za to, vyraživše dveře, vnikli do kanceláře, kde sebrali, co se dalo, i knihy. Vzali tu i několik pytlů mouky, určené pro válečné zajatce ruské, na dvoře zaměstnané. Poněvadž každý chtěl mouku dostati, rozřezali pytle na zádech těch, kteří je odnášeli, a tak většina mouky byla rozházena a zničena. Otevřeli i kurník patřící správci dvora a odnesli 35 slepic, 3 kachny a 3 krůty. Ani kvočny na vejcích sedící neušly jejich pozornosti. Tak hospodařili ve dvoře asi do půl desáté v noci. [...] Podnět k těmto nezákonným činům zvdali haviři z dolů v Kladně a Rynholci. Ti stávkující ponoukali a vyzývali obyvatele vesnic, by se k nim na tažení jejich přidali. V nynější kalamitě vyživovací nebylo jim třeba mnoho nutiti. [...] Do obce přišli vojáci a ti s úředníkem 9. 5. obcházel ty, kteří ze dvora brambory odnesli, a donutili je brambory vrátiti. Ti, kteří nejvíc drancovali, byli zatčeni a dodáni do vazby vyšetřovací.“¹⁷²⁾

Jak jsme naznačili, tyto nepokoje, které se města přímo nedotkly, avšak účastnili se jich místní občané, jsou podrobněji zaznamenány v pramenech vztahujících se k jednotlivým obcím, především v kronikách.¹⁷³⁾ Bezprostředním podnětem k nepokojům se stala stávka horníků na počátku května na Kladensku, k níž se 6. t. m. přidaly i doly u Rynholce. „Stávkující horníci s ženami a dětmi se shlukovali ze svých bydlišť do skupin různě početných od padesáti lidí do sta. Během cesty dalšími vesnicemi narůstaly hloučky do zástupů, čítajících několik set lidí. Tyto proudy se vydaly na putování po kraji [...].“¹⁷⁴⁾ K rabujícím se tak přidávali místní občané z jednotlivých obcí. Kronika obecné školy ve Třtici uvádí: „Následky nouze a hladu brzy se ukázaly. Z Kladna a okolí shlukly se houfy lidí, kteří přepadli mlýny a dvory, ano i selské statky a drancovali. Tak počátkem května drancovány zámek a dvůr Lány, Ruda, Mš. Žehrovice, mlýn v Srbčici aj. Dne 7. května dopoledne přiváhl se do zdejší obce zástup lidí od Nov. Strašecí a Kladna a zamířil hned ke zdejší dvoru. Ač byl dvůr obsazen četou vojáků, vnikl zástup dovnitř a vynutil si prodej bramborů. [...] Odpoledne přišel od Nov. Strašecí nový zástup lidí. Ten však po krátké zastávce odešel do Srbče, kdež raboval ve mlýně parním a jinde. K zástupům přidávali se však i domkáři, kteří o bídě ani nevěděli.“¹⁷⁵⁾ O nepokojné atmosféře ze zmiňuje i Hron: „Lid počal se na některých místech, i u nás, shlukovati a za vedení odvážných vůdců přepadal mlýny, panské dvory i menší statky. Vý-

¹⁷¹⁾ Vacek, s. 456. O rabování informuje také farní kronika (ŘK farní úřad Lány, Pamětní kniha fary v Novém Strašecí 1836 – 1988, s. 62).

¹⁷²⁾ SOKA Rakovník, Kronika školy rudské 1848 – 1919, bez sign., nestr.

¹⁷³⁾ Například obecní kronika Mšece informuje o nepokojích 7. a 8. května. Uvádí však, že přímo do Mšece drancující nevpadli, patrně z obavy před četnickou stanicí a selskou pohotovostí. Napadli však okolní mlýny, např. Bdín a Hájek, a dvory, např. Mšecké Žehrovice, Martinice, Srbeč (Obecní úřad Mšec, obecní kronika, s. 234). Školní kronika rynholecká píše o stávce horníků 6. května a o drancování 6. a 7. t. m. dvorů Ruda, Třtice, Hájek, Lány, Ploskov, Požáry a Amálie (SOKA Rakovník, Kronika obecné školy v Rynholci 1895 – 1933, bez sign., s. 131). Farní kronika stochovská zase píše o drancování 6. května rolnických usedlostí v Honicích a mlýna v Čelechovicích (ŘK fara Stochov, Pamětní kniha osady stochovské 1896 – 1970, nestr.).

¹⁷⁴⁾ Görtler, s. 129.

¹⁷⁵⁾ SOKA Rakovník, Pamětní kniha školy ve Třtici 1892 – 1953, s. 172.

pravy konaly se nejčastěji v noci a bralo se hlavně, co bylo k jídlu. [...] Četnictvo, jehož tou dobou bylo v Novém Strašecí málo, mělo tolik práce, že nemohlo v obraně napadených postačiti. Následkem toho bylo k nám a do okolních dvorů povoláno z Prahy vojsko k udržování pořádku. Do Nového Strašecí přišli většinou vojíní Maďaři a ubytováni byli v hostinci U Stromu a důstojník je vedoucí na náměstí v hostinci Na Knížecím.“¹⁷⁶⁾ Eliášková k tomu uvedla, že ve městě je 150 vojáků s puškami.

Rabování chudiny na okolních statcích tak vyneslo 8. a 9. května vyhlášení stanného práva pro soudní okresy Kladno, Slaný, Nové Strašecí, Unhošť, Rakovník a Křivoklát, a to pro zločiny vzbouření a loupeže. Porušení vyhlášky se mělo trestat smrtí provazem. Stanné právo pak bylo odvoláno 16. září s platností od 19. t. m. O těchto nepokojích informují i oficiální zprávy. Podle hlášení pražského prezidia místodržitelství stávkovalo 6. května 1918 v politických okresech Kladno a Slaný 15 šachet a okolo 9000 zaměstnanců. Další hlášení zpravují o přepadení mlýnů v Libušíně, Třebichovicích, Liboci, Nouzově, dvou mlýnů blízko Unhoště, jednoho v Horním Bezděkově a Chyňavě, dále o událostech v Ploskově, Rudě, Honicích, Družci, Čelechovicích, Srbči, Pcherách, Mšeci, Třtici, Tuchlovicích, Lodenici aj. Sedmého května se hlášení týká vyslání tří vojenských rot do Kladna a jednoho praporu do Slaného. O den později byli do Slaného a Kladna vysláni dva civilní úředníci, aby řídili vyšetřování nepokojů.¹⁷⁷⁾ Senátní soudy s rebelanty započaly 28. května. Mimo jiné bylo v červnu souzeno 54 občanů z Novostrašicka, z nichž si 33 vysloužilo tresty od jednoho do tří měsíců žaláře.¹⁷⁸⁾

Vážnější starosti přinesla také na konci září 1918 epidemie **španělské chřipky**, která se přehnalá Evropou. V Novém Strašecí onemocnělo několik učitelů a 55 % žáků chlapeckých škol. Postiženy byly i školy dívčí a celá řada rodin. Školy tak od počátku října až do 5. listopadu nevyučovaly. Informací o španělské chřipce ve městě máme málo, epidemie však postihla především mladší část populace. Z místní matriky úmrtí lze zjistit, že této nemoci podlehlo mezi 23. zářím a 15. listopadem osmnáct občanů z Nového Strašecí a Novostrašeckého Pecínova; tedy přesněji řečeno zemřeli většinou na zápal plic, který se v tomto období začal vyskytovat nápadně často. Nejvyšší úmrtnost postihla mladé lidi do 30 let (15 případů), z toho čtyři děti do 13 let.¹⁷⁹⁾ Čtyřladvacátého října žádala písemně městská rada městského lékaře dr. J. Hrdého, zda by se nemohl uvolnit z vojny a přijet do města aspoň po dobu epidemie. Starý dr. Kafka, obvodní lékař, podle tohoto dopisu již na situaci nestačí a po několika týdnech je vyčerpán. Mnoho lidí prý umírá bez lékařské pomoci: „*Žádosti o Vaše uvolnění od služby vojenské byly zamítnuty, naléhavá potřeba však toho žádá, abyste aspoň po dobu této epidemie byl zde a poskytl lékařskou pomoc nemocným. Snad bylo by možno žádati u Vašeho velitelství dovolenou?*“¹⁸⁰⁾

¹⁷⁶⁾ Hron, roč. 5, 1927 – 28, s. 139.

¹⁷⁷⁾ Souhrnná hlášení prezidia pražského místodržitelství o protistátní, protirakouské a protiválečné činnosti v Čechách 1915 – 1918. Ed. L. Otáhalová, Praha, Čs. akademie věd 1957, s. 352 – 354.; Soupis dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za 1. světové války II, léta 1917 – 1918. Praha, SÚA 1998, č. 963, 1241.

¹⁷⁸⁾ Görtler, s. 135; Rakovnický obzor, roč. 10, 1918, č. 23, s. 2; č. 24, s. 3 – 4; č. 25, s. 4.

¹⁷⁹⁾ SOKA Rakovník, duplikáty matrik, RK fara Nové Strašecí, matrika k roku 1918. Číslo je však třeba brát orientačně, neboť několik dalších lidí zemřelo na tuberkulózu plic nebo na různé záněty. Přesnou diagnózu mnohdy neznáme.

¹⁸⁰⁾ SOKA Rakovník, f. AMNS, neuspořádáno.

Události 28. října

I když příznaky konce války byly již delší dobu patrné, přesto z místních pramenů není zřejmé, že by se ukončení bojů očekávalo. Bohumil Halada už k prosinci 1917 napsal, že Češi usilují o samostatnost a o spojení se Slováky. Tato skutečnost byla ve městě známa, ale měla zatím spíše neurčitou podobu. Třináctého dubna pak školník píše o přísaze českého národa, že vytrvá v boji za práva a svoji samostatnost. Nevíme ale, jestli se v tu dobu Halada ve městě zdržoval, či nikoli, a tak opět nemůžeme říci, nakolik byly pro město tyto do jisté míry vzdálené události aktuální. Místní oficiální prameny si do poslední chvíle z pochopitelných důvodů zachovávají loajalitu a jiné soukromé zprávy neznáme. Lepší informace o zahraničních akcích získávalo okresní hejtmánství, což lze zjistit z pokynů zaslanych z prezidia místodržitelství. Tuto skutečnost podpořil i fakt, že v nedaleké obci Řevničov stál dům, který patřil bývalému policejnímu radovi V. Oličovi a kde na počátku války přebývali manželé Benešovi. Po odchodu dr. Edvarda Beneše do zahraničí bylo hejtmánství upozorňováno na Benešovu protistátní činnost a na pobyty jeho manželky Hany (Anny) a Oličovy rodiny v Řevničově. Pokyny vyjadřující nutnost prorakouských loajálních projevů se množily rokem 1918, kdy rostla informovanost o československé zahraniční akci. Sedmnáctého září zaslalo místodržitelství oběžník s upozorněním, že Češi, Poláci a Jihoslované chystají na 28. říjen politický puč. Větší aktivita pak narostla s událostmi 14. října 1918, kdy na popud Socialistické rady docházelo na některých místech našeho území k vyhlášení republiky. O ohlasu těchto událostí ve městě nic nevíme. Situace však již nebyla udržitelná a počet oběžníků s údaji o protirakouských projevech rostl.

Děň ve městě 28. října 1918 nejpodrobněji zachycuje vzpomínkový článek Jana Hrona, publikovaný k desetiletému výročí samostatnosti.¹⁸¹⁾ Můžeme jej doplnit údaji uvedenými v kronice chlapecké školy, jejichž autorem je zřejmě také Hron a které se téměř shodují s jmenovaným článkem. Z Hronova líčení je patrné, že místní obyvatelé konec války neočekávali a že vyhlášení míru bylo do určité míry překvapením. Podle Hrona 28. října ve 3 hodiny odpoledne bubnoval městský strážník na náměstí oznámení, že Rakousko-Uhersko uzavřelo mír s dohodovými mocnostmi. Z náměstí se prý začalo ozývat provolávání slávy T. G. Masarykovi a W. Wilsonovi a Hron opět pateticky vykresluje velké pohnutí místních obyvatel. Z jednoho hostince, nevíme z kterého, vyšla na náměstí hudba, připravená k pohřbu místního žáka (podle matryky úmrtí mohlo jít o desetiletého Jaroslava Kodeta z čp. 447, zemřelého na zápal plic, patrně důsledkem španělské chřipky). Hudba zahrála před radnicí písně *Kde domov můj* a *Hej Slované* za zpěvu obyvatel, kterého na náměstí přibývalo. „*Když hudebníci vrátili se ze hřbitova do města, připojilo se k nim připravené již obecnstvo s lampiony a při hudbě národních písní procházelo ulicemi za jásání a provolávání slávy.*“¹⁸²⁾ Líčení ředitele chlapecké měšťanky lze doplnit slovy z obecní kroniky: „*Státní rozvrat říše rakousko-uherské a osamostatnění národa čs. překvapil město naše nečekaně. První zprávu sdělil p. Josef Prokop, bednář, právě v Kladně jsoucí, ovšem telefonicky, a to ještě dosti nerosrozumitelně, a přece již počal v městě rozruch. Právě v den převratu vracející se hudba ze hřbitova z jistého pohřbu došla do města, když přišla ona určitá srozumitelná zpráva o ukončení války, tak i o utvoření republiky čs. a rozpadnutí staré říše rakousko-uherské.*“¹⁸³⁾

¹⁸¹⁾ Hron, J.: 28. říjen 1918 v Novém Strašecí. Vlast. sb., roč. 6, 1928 – 29, s. 48 – 51.

¹⁸²⁾ Tamtéž.

¹⁸³⁾ KNS, s. 207.

Druhý den se podle Hrona nikde nepracovalo a školy byly v důsledku chřipkové epidemie zavřené. Před devátou hodinou se na náměstí tvořily hloučky svátečně oděných lidí. Asi v 9 hodin se na výzvu bubnu místní občané shromáždili před radnicí, kde za přítomnosti městské rady přečetl starosta města František Kurzveil přípis z Prahy, který oznamoval samostatnost československého státu. Zazpívaly se opět písně *Kde domov můj a Hej Slované* a začalo se s odstraňováním symbolů rakousko-uherského státu. Obecní kronika uvádí: „*Rozruch byl veliký, neb občanstvo naše vyšlo svorně do ulic a procházelo městem s hudbou odstraňující znaky staré říše habsburské – dvojhlavé orly a nápisy s císařskou a královskou zkratkou c. a k. Tak byl stržen i orel nad vchodem do radnice, ale na věži trčí dále.*“ Přes velkou námahu se později sundal i tento plechový dvouhlavý orel, umístěný na špičce radnice: „*Na věži zdejší straší ještě dvojhlavý orel, a nikdo nemá odvalu vyléztí na vrchol věže, až asi za měsíc [tj. za měsíc po událostech konce října – pozn. J. Č.] dva občané, a to p. J. Osvald, klempíř, a Václ. Kulhánek se k tomu odhodlali za odměnu 150 Kč a orla shodili dolů.*“¹⁸⁴⁾ Učitelé upravili vnitřní prostory školy. Jan Hron uvádí: „*Když žáci dne 5. listopadu opět přišli do školy, našli místnosti školní upraveny a vyzdobeny v duchu vlasteneckém se znaky Čsl. republiky na přední stěně.*“

Dne 29. října asi ve dvě hodiny odpoledne se také konala porada městské rady a zástupců místních úřadů a spolků o oslavách konce války a o vyhlášení samostatnosti. Žádný zápis z této ve všeobecné euforii konané schůze nemáme. Kolem páté hodiny se tak u starého hřbitova (tj. u dnešního parku vedle kaple sv. Isidora) seřadili členové městské rady, místních úřadů a spolků, učitelské sbory a další obyvatelstvo. Všichni vyšli v průvodu za hudbou, městskou radou a učiteli do města, spolky a další organizace nesly své prapory. K průvodu se přidávalo mnoho lidí, kolem svítily lampiony a v oknách svíčky, ač jich byl tehdy nedostatek. Průvod došel na náměstí, kde promluvili dva řečníci z Kladna a novostrašecký okresní tajemník dr. Bohumil Dvořák. Slavnost byla opět ukončena písněmi. Večer došlo podle Hrona k ustavení „Okresního výboru“, který začal úřadovat jako složka Národního výboru v Praze. 30. října nastal normální pracovní den. K ustavení národního výboru se vyjadřuje obecní kronika: „*Poté svoláni byli [tj. po uvedeném průvodu 29. října – pozn. J. Č.] zástupci všech politických stran a utvořen byl národní výbor, který byl i v jiných městech a i [?] hlavní při státu a jenž vládl všude, než se utvoří hlavní samospráva státní. Předsedou zvolen pan JUDr. Edmund Hueber, advokát zdejší, a jednatelem pak p. Ferd. Pichner, dělník z Pecínova. Dále byli pánové Karel Šmíd, předn. dráhy, Jos. Vyskočil, truhlář, Kurzveil. Fr., starosta města, Kochman Josef, hostinský, Ant. Sedláček, zřízenec městské spořitel., Libovický Alois, pekař, V. Nežerný, ředitel Okresní záložny hospod., Jos. Prokop, bednář.*“¹⁸⁵⁾

Slavnostní události zachycují také v patetické podobě školní kroniky. Text v kronice chlapeckých škol dále informuje o sázení Lípy svobody v neděli dne 3. listopadu, k němuž dal podnět místní Okrašlovací spolek: „*Ku 11. hod. sestavila se mládež obojího pohlaví, členové spolků, dorost sokolský a mnoho lidu na předměstí rakovnickém. V čele průvodu nesl jinoch připravenou lípu. Za zpěvu pochodových písní došel průvod na Žižkovo náměstí. Lid seskupil se kolem vykopané jámy. Z povýšeného místa promluvil o významu této akce p. okresní tajemník JUDr. B. Dvořák a pak ještě řečník z lidu a za zpěvu národních písní vsazena lípa. Při tom vzpomenuť všech, kdo o vznik našeho státu československého nejvíce si získali*

¹⁸⁴⁾ Tamtéž, s. 210.

¹⁸⁵⁾ Tamtéž, s. 208 – 209.

zásluh, a těm provolána trojnásobně: sláva!“ Pátého listopadu zahájily školy vyučování. Ráno v osm hodin pronesl ředitel J. Hron k učitelům a poslěze i ke shromážděným žákům vlasteneckou řeč o vzniku nového státu a T. G. Masarykovi. Tyto události zastínily občanům konec války. Nové školní „slavnosti“ nenechaly na sebe dlouho čekat. Ať šlo ještě v listopadu o vzpomínku na bělohorskou bitvu nebo v březnu o Masarykovo narození. Patetická slova samozřejmě zapsala i kronika dívčí školy; o situaci ve městě se však z nich nic nedozvíme. Chladně se k událostem staví se svými stručnými zápisy farní kronika, která pouze jednou větou zaznamenává vznik Československé republiky. Konec války, avšak především počátek nového státu a zásluhy T. G. Masaryka byly také připomenuty na jednotlivých schůzích novostrašeckých spolků a dalších organizací.

A válka skončila...

Konec roku 1918 tak měli obyvatelé vyplněný radostnějšími událostmi, ač potíže pokračovaly. Z války se vracela řada vojáků, mnoho rodin však mělo své padlé. Radostně zaznamenala obecní kronika Masarykův příjezd do vlasti v prosinci t. r. Místní Sokol vyslal uvítací delegaci a jeden jeho člen, V. Bečvářík, se zúčastnil čestné sokolské stráže u vlaku a u prezidentova automobilu. Od nového roku město rozvažovalo jak opět pokračovat v přerušené práci, především zamýšlelo realizovat elektrizaci obce a zřídit místní vodovod. Podobně se v té době začalo s výstavbou obytných domků směrem k šibeničnímu vrchu (okolí Molkovy ulice), což bylo spojeno se zřízením *Bytového a stavebního družstva* a se státní subvencí. Hospodářská krize však trvala dále. Město muselo navíc řešit potíže spojené s návraty vojinů a s jejich nezaměstnaností. Euforie vyvolaná uvolněním poměrů se obrátila proti válečným lichvářům, tzv. keřasům. Obecní kronika i farní pamětní kniha shodně píše o zřízení jednoduché šibenice, která musela být 25. května 1919 označenými údajnými „keřasy“ nesena městem, jak k tomu docházelo i v jiných obcích. Vybíjela se tím mnohá osobní nenávisť a pranýřovali často nevinní. Patnáctého června 1919 se konaly první poválečné volby, a to do obecních zastupitelstev. Ve městě zvítězila sociální demokracie, která získala dvanáct křesel v zastupitelstvu. Následovali ji národní socialisté (8), živnostníci (4), lidovci (2), národní demokraté (2) a agráři (2). Novým starostou města se po Františku Kurzveilovi stal obchodník Josef Vyskočil, který stál v čele obce do r. 1928.

Ze zachovaných pramenů lze s těžší zjistiť kolik občanů bylo z města během války celkem odvedeno a kolik jich poté skutečně rukovalo. Odhady mohou hovořit snad nejvíce o 600 – 700 odvedených mužích. Halada, jak jsme zmínili, uvádí, že na konci července 1914 odjelo již 416 lidí, avšak to se jednalo o mobilizaci. Podle obecní kroniky padlo 74 místních občanů.¹⁸⁶⁾ Kronika také uvádí, že 11. června 1921 se ustavilo volné sdružení k uctění památky padlých za světové války. Rozhodlo se zřídit jim **pomník**, a tak se uspořádala sbírka po městě, která vynesla 2691 korun. Tento obnos však nestačil, a celá záležitost se počala odkládat. K roku 1923 hovoří zas obecní kronika o tom, že volné sdružení spolků konstatovalo nedostatek finančních prostředků, a proto ustoupilo od úmyslu zřídit pomník a uvažovalo pouze o pamětní desce, která by se vsadila do průčelí radnice. Město rozhodovalo také o uctění zdejších legionářů. V roce 1924 se usneslo umístit do zasedací místnosti městského úřadu tablo s fotografiemi 75 těchto vojáků, z nichž 31 bylo považováno za zdejší občany. Fotografie pořídil legionář, místní fotograf Josef Dubec. Tablo později skončilo v novostrašeckém

¹⁸⁶⁾ KNS, s. 221.

muzeu, kde je uloženo dodnes. V roce 1927 se zemřelým legionářům zřídilo společné čestné místo na novostrašeckém hřbitově. Jako první zde byl na počátku září t. r. pochován uvedený fotograf Dubec, avšak ze záměru zřejmě později sešlo. Již druhý zemřelý legionář, Václav Beneš, byl r. 1929 pohřben do rodinného hrobu, nikoli do čestného.¹⁸⁷⁾

V roce 1928 znovu ožila snaha o zřízení pomníku padlým. Opět se podle obecní kroniky svolala po čtyřleté přestávce schůze za tím účelem ustaveným sdružením spolků a ostatních organizací. Částka vybraná na zřízení desky stoupla na 4859 Kč 42 h. Diskutovalo se o jejím umístění v parku u kaple sv. Isidora nebo před Okresním domem. Zvítězil starší návrh připevnit ji na dům radnice. Desku, která měla stát 5000 Kč, se plánovalo odhalit na desáté výročí vzniku republiky, avšak nestalo se tak. Záštitu nad odhalením vzalo obecní zastupitelstvo na sebe o dva roky později, 25. dubna 1930.¹⁸⁸⁾ Obecní kronika pak píše: „*Volné sdružení spolků a korporací pro postavení pomníku padlým shledalo, že někteří [tj. některá jména padlých – pozn. J. Č.] tam schází, proto usneseno onu hotovou desku nastavití a opatřiti příbuznými jmény, což si vyžádá zvětšený náklad o 1936 Kč mimo vlastní zasazení desky nákladem 480 Kč. Deska je zasazena v tzv. slepém okně na budově radnice se jmény 74 padlých [...].*“¹⁸⁹⁾

Pamětní deska pak byla odhalena za účasti místních spolků 11. května 1930. Do schránky pod ní se umístila prst ze tří bojišť světové války, ale nevíme z kterých. Předpokládat můžeme Zborov, Píavu a snad Arras, kde padl místní Karel Toms. Obecní kronika si stěžuje, že někteří občané a organizace se odhalení nezúčastnili. Tři mramorové desky se jmény padlých byly také odhaleny v katolickém kostele, avšak nevíme k tomu nic určitého. Obecní kronika jen uvádí, že jsou zde jména padlých katolíků a těch, jejichž pozůstalí si to výslovně přáli a na zřízení desek finančně přispěli. Vacek k tomu poznamenal, že jde o 63 jmen, „*dílem týchž, kteří jsou jmenováni na pamětní desce radniční, dílem jiných ze zdejší farní osady*“.¹⁹⁰⁾ Pecínovští zřídili svůj pomník padlým již v roce 1921, avšak beze jmen.

Všechny tyto pomníky, spolu s deskou uvedeného francouzského legionáře K. Tomse, odhalenou v roce 1947 na budově místní školy, máme dosud zachovány. Pro dnešní obyvatele města Nového Strašecí jsou jedinou viditelnou připomínkou strastí zdejších občanů prožitých za první světové války.

¹⁸⁷⁾ Tyto informace můžeme zčásti potvrdit ze hřbitovní knihy z let 1914 – 1941 (SOKa Rakovník, AMNS, neuspořádaná). Podle ní byl do tohoto hrobu pohřben ještě legionář Vilém Mošna, a to v říjnu 1937.

¹⁸⁸⁾ SOKa Rakovník, f. AMNS, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1929 – 1939.

¹⁸⁹⁾ Tamtéž, s. 252.

¹⁹⁰⁾ Vacek, s. 456.

Soupis padlých z Nového Strašecí podle obecní kroniky a B. Halady

Václav Altera, Václav Kolský, František Kos, Jiří Krob, Karel Kurzveil, František Landa, Václav Lébr, Václav Malec, Josef Mařík, Vojtěch Melč, Josef Mrázek, Antonín Mrnka, Jaroslav Novák, Karel Pergler, Antonín Piontek, Antonín Reichl, Karel Sušický, Josef Thüringer, Robert Vyskočil, Antonín Burgr, Bohumil Bechyně, Václav Bechyně, Václav Brüner, Josef Bureš, František Čermák, Jan Čermák, Václav Čermák, Václav Douša, Karel Drvota, Antonín Fořt, Jan Haskl, Antonín Tuhý, Robert Tuhý, František Hamouz, František Hlaváček, Josef Kýnský, Václav Neubert, Josef Brabec, František Gregor, Václav Měchura, Stanislav Neuman, František Preinhalter, Václav Slanička, Jan Spurný, Karel Toms, Karel Volek, Jaroslav Kalista, Bohumil Pech, Josef Šebek, Václav Vingr, Václav Trnka, Antonín Kraus, Emil Reichl, Jan Simon, Jan Krejčí, Robert Hlaváček, Rudolf Fridrich, Jan Mojžíš, Alois Hlaváček, Josef Šrám, František Pavelka, Josef Vyskočil, Josef Osvald, Rudolf Štáiman, Edvard Lébr, Bohumil Seidl, Karel Taller, Adolf Čermák, František Melč, Václav Procházka, Jan Král, Antonín Simon, Bohdan May, Bohumil Švec

Soupis novostrašeckých legionářů podle obecní kroniky a B. Halady¹⁹¹⁾

Jan Kříž, V. Černý, František Jansa, Bohumil Bechyně, Josef Král, Jaroslav Krob, Jan Kurzveil, Václav Beneš, Josef Soukup, František Tůma, Josef Dubec, František Ludvík, František Kuthan, Václav Frolík, Václav Kolský, Vojtěch Diepolt, Josef Bechyně, Antonín Kraus, Antonín Regál, Karel Toms, František Štancl, Antonín Osvald, František Pátek, Rudolf Andrášek, Petr Novotný, Vilém Mošna, František Kos, Jan Liška, H. Krejčí, František Andrášek, Emanuel Kříž

Růst cen vybraných potravin ve městě podle B. Halady a obecní kroniky

(ceny jsou uváděny v korunách)

hovězí maso (1 kg) – před válkou – 1, 44; 22. 4. 1915 – 3, 20; 9. 3. 1916 – 4, 40; 1918 – 8, 80;
vepřové maso (1 kg) – před válkou – 1, 60; 31. 5. 1915 – 4, 40; 9. 3. 1916 – 4, 40; 1918 – 30;
sádlo (1 kg) – před válkou – 1, 80; 9. 2. 1915 – 4; 9. 3. 1916 – 8; 20. 4. 1916 – 10;
máslo (1 kg) – před válkou – 2, 40; 29. 4. 1915 – 5; 9. 3. 1916 – 8, 40; 19. 8. 1917 – 28;
pšenice (1 q) – 11. 1. 1915 – 42; 11. 10. 1916 – 100; 19. 8. 1917 – 300; 1918 – 560;
ječmen (1 q) – 11. 1. 1915 – 28; 19. 8. 1917 – 80;
mouka pšeničná (1 kg) – před válkou – 36 h; 31. 5. 1915 – 1; 11. 10. 1916 – 2, 40; 1918 – 10;
brambory (1 q) – před válkou – 40; 31. 5. 1915 – 160; 19. 8. 1917 – 100; 1918 – 200;
mléko (1 litr) – před válkou – 12 h; 31. 5. 1915 – 24 h; 11. 10. 1916 – 40 h; 19. 8. 1917 – 50 – 60 h;
vejce (1 ks) – před válkou – 6 h; 31. 5. 1915 – 14 h; 11. 10. 1916 – 36 h; 19. 8. 1917 – 60 – 80 h;

Seznam zkratk:

AMNS – Archiv města Nového Strašecí

AMR – Archiv města Rakovníka

KNS – Pamětní kniha pro město Nové Strašecí 1836 – 1955 (obecní kronika)

MMNS – Městské muzeum Nové Strašecí

ŘK – římskokatolický

SOKA – Státní okresní archiv

SÚA – Státní ústřední archiv

Vlast. sb. – Vlastivědný sborník školního okresu slánského (a novostrašeckého)

ZVM – Zpravodaj Vlastivědného muzea v Novém Strašecí

¹⁹¹⁾ Námí uvedený seznam z obecní kroniky se ne zcela shoduje se soupisem legionářů publikovaným v poslední době (Krůta, V.: Českoslovenští legionáři. Okres Rakovník. Rakovník, OM Rakovník 2001, s. 41 – 43). Tento Krůtův soupis zahrnuje i osoby související s městem jen volně (viz s. 11), na druhou stranu zde není řada jmen uvedena kvůli opomenutí regionálních pramenů (snad kromě citovaných matrik).

KAPLE JERONÝMA PRAŽSKÉHO V HOSTOKRYJÍCH

Úvod

Ke specifickým náboženského vývoje Rakovnícka patří výrazné konfesijní změny po první světové válce. Na řadě míst této oblasti se právě vzniklá církev československá (dále jen ČČS) stává početně nejsilnějším křesťanským společenstvím. Nastalá situace samozřejmě ovlivnila způsoby vyjadřování zdejších obyvatel v oblasti religiozity. V praktické rovině se tato skutečnost projevila mezi jiným i ve výstavbě nových církevních objektů s odlišným ideovým zaměřením. Přes své postavení nejsilnější konfese však neměla církev československá ani na Rakovnícku dostatek finančních a jiných prostředků, aby ve sféře sakrálních staveb dokázala rozhodujícím způsobem změnit dosavadní religiozně kulturní tvář krajiny. Ojedinelost staveb ČČS, a to i v rámci regionu, tak posiluje jejich historický význam bez ohledu na skutečnost, zda se jedná o relativně nevelký objekt, jakým je například kaple Jeronýma Pražského v Hostokryjích.

I. Náboženské poměry v Hostokryjích po vzniku republiky

Obdobně jako dnes patřily na sklonku druhého desetiletí 20. století Hostokryje k nepříliš velkým obcím centrálního Rakovnícka. Jejich postavení odrážel i fakt, že lokalita neměla vlastní faru ani kostel. Zdejší věřící tak museli na bohoslužby chodit do nedalekých Senomat.¹⁾ S největší pravděpodobností pak právě prostřednictvím senomatského faráře získávali občané Hostokryj informace o poválečné krizové situaci v římskokatolické církvi. Bouřlivá atmosféra provázející vznik samostatného státu se totiž projevila i v dominantní konfesi, kde dochází k aktivizaci reformního hnutí kněží. Stoupenci změn v církvi zakládají organizaci „Jednotu československého duchovenstva“ a předkládají své požadavky přímo papežské kúrii. Vatikán však reformy odmítl a začal nekompromisně postupovat vůči Jednotě. Radikální křídlo reformistů se proto rozhodlo opustit dosavadní konfesi a 8. ledna 1920 založilo samostatnou církev československou.

O angažovanosti tehdejšího senomatského faráře Josefa Chalupského v událostech kolem církevního schizmatu nemůžeme mnoho říci. Víme jen, že stejně jako drtivá většina duchovních rakovníckého vikariátu vstoupil do Jednoty a zúčastnil se schůzí místní sekce.²⁾ Neexistují však žádné zprávy o jeho vlastní iniciativní práci v Jednotě, takže lze předpokládat, že k reformnímu hnutí kněží přistupoval víceméně pasivně a s určitou opatrností. V každém případě se jméno senomatského duchovního neobjevuje na seznamu skupiny radikálních reformistů.³⁾ K ČČS pak zaujímal kritický postoj, který dal několikrát najevo pro-

¹⁾ *Catalogus cleri archidioeceseos pragensis 1918. Praha 1918, s. 226.*

²⁾ *SOkA Rakovník, f. Římskokatolický farní úřad Lužná, neuspořádáno, Protokoly schůzí vikariátní skupiny rakovnícké katolického duchovenstva 1918 – 1919.* V současné době máme k dispozici zápisy jen ze tří schůzí zdejší Jednoty. Z těchto dochovaných záznamů pak jméno senomatského kněze nefiguruje v jednom protokolu, kde však nebyli uvedeni všichni přítomní.

³⁾ *ÚAM ČČSH Praha, f. Ohnisko a Klub reformních kněží, sig. All – 49, č. i. 1, Seznam členů Klubu reformních kněží.*

střednictvím kazatelny.⁴⁾ Přes tyto skutečnosti mohlo Chalupského vystupování vzbudit u jeho farníků hlubší zájem či paradoxně i sympatie k novému křesťanskému společenství. Vlastní míra popularity dotyčného kněze zde nemusela hrát závažnou roli.

Navíc ve druhé polovině roku 1920 vzrůstá na Rakovnicku propagační aktivita stoupenců CČS, která měla u obyvatel Hostokryj zřejmě větší váhu než Chalupského argumenty. Pro nedostatek pramenů lze jen stěží podat přesný obraz následného procesu akceptování věrouky CČS místními občany. Víme však, že do sčítání lidu 15. února 1921 vstoupila značná část obyvatel Hostokryj do nové církve. Z celkového počtu 296 občanů se tehdy k CČS přihlásilo 143 obyvatel, zatímco jen 132 zůstalo katolíky. CČS tak získala na svou stranu 48 % zdejší populace a stala se nejsilnějším náboženským společenstvím v Hostokryjích.⁵⁾

V následujících týdnech po sčítání lidu se zdejší členové CČS snažili vybudovat vlastní organizační strukturu. Zvláštní úlohu zde sehrál řídicí učitel Gustav Treybal, který patrně inicioval svolání schůze místních stoupenců CČS na 5. březen 1921. V úvodu zasedání vystoupil Treybal a promluvil o ideových principech nového křesťanského společenství. Po Treybalově proslovu přistoupilo shromáždění k volbě hostokryjského vedení CČS – rady starších. Na základě výsledků hlasování se tak předsedou rady stal Gustav Treybal, místopředsedou František Klouček, jednatelem Bohuslav Vávra a pokladníkem Otakar Pastor. Radu starších ještě doplňovali František Vomastek, Ludvík Hvězda, František Urban a Marie Mísová. Za náhradníky pak shromáždění určilo Antonína Smetanu, Františka Kučeru a Marii Vomastkovou.⁶⁾

⁴⁾ Při bohoslužbě 29. června 1920 promluvil Chalupský na téma „Národní církve není církví Kristovou“ (*SOKA Rakovník, f. Římskokatolický farní úřad Senomaty, neuspořádáno, Kniha pořádku služeb Božích (Ordo Divinum) 1906 – 1930, zápis o bohoslužbě 29. června 1920*). Na počátku příštího roku pak jedno kázání senomatského duchovního mělo název: „Ježíš v naší republice odmítán – hlavně Církví československou“ (*Tamtéž, zápis o bohoslužbě 23. ledna 1921*).

⁵⁾ *Statistický lexikon v zemi české I. Praha 1923, s. 221*. V evidenci okresního úřadu se první přestupy k CČS datují právě až do období kolem sčítání lidu. Tento časový údaj je však s největší pravděpodobností nepřesný, neboť úředníci okresní správy nestačili při návalu práce s vyřizováním žádostí o změnu vyznání včas zaznamenávat všechny přestupy. Zápisy pak zřejmě prováděli vždy za určité období (*SOKA Rakovník, f. OkÚ Rakovník, kn. 50, Vystoupení z víry v soudním okrese rakovnickém. Srovnej, tamtéž, f. Římskokatolický farní úřad Senomaty, neuspořádáno, přestupní lístky ze 14. února 1921 zasláné okresní správou*). V senomatské farní knize změn náboženství jsou pak nejstarší přestupy do CČS v případě Hostokryj časově zařazeny až k 1. dubnu 1921 (*Tamtéž, f. Římskokatolický farní úřad Senomaty, neuspořádáno, Kniha změn náboženství ve farní osadě svatého 1913 – 1950*). Řada obyvatel Hostokryj však patrně konvertovala k nové církvi mnohem dříve. Více světla do tohoto problému nemohou vnést ani evidence zhotovené CČS. Seznamy totiž většinou zachycují jen čísla legitimace členů bez data (*ACČSH Rakovník, f. Duchovní správa, K – 1a, č. i. 23v, Jmenný rejstřík příslušníků CČS s odkazem na vydané legitimace. Tamtéž, Seznam členů I – III*).

⁶⁾ S průběhem schůze nás seznamuje prakticky jen článek z regionálního tisku CČS (*Hostokryje. Husova stráž pod Krakovcem, 1, 24. března 1921, č. 9, s. 4*). O volbě první rady starších 5. března 1921 se sice zmiňuje i dopis hostokryjské samosprávy CČS z pozdějších let, ale velice stručně (*ACČSH Rakovník, f. Rada starších, sig. IB2, č. i. 2/IIIC – spisy 1921, dopis hostokryjské rady starších z března 1923 bez data*). Personální obsazení postu předsedy i ostatních funkcí však teoreticky nebylo ještě definitivní, protože ustavení rady starších mělo vstoupit v platnost až po schválení vyššími církevními a státními orgány. Zatímco ze strany vedení CČS šlo pouze o formální záležitost, okresní úřad se k problému postavil rezervovaně. Odmítl uznat volbu rady starších před schválením základní jednotky správní struktury CČS, kterou měla být náboženská obec. Státní úřady musí nejprve potvrdit samotné pole územní a organizační působnosti rady starších a teprve v návaznosti odsouhlasit ustavení vlastní řídicí instituce (*ACČSH Rakovník, f. Rada starších, sig. ID2 – 8, č. i. 8/Pol. spr., dopis okresní správy politické z 23. března 1921*). Ke schválení náboženské obce však mělo dojít až po prokázání její hmotné soběstačnosti. Konkrétně se jednalo především o finanční zabezpečení duchovního správce a o získání vhodného bohoslužebného prostoru. Uvedená skutečnost souvisí s faktem, že CČS nedostávala v této době od státu prakticky žádnou finanční podporu. Hostokryjští stoupenoci nové konfese se proto museli spolehnout jen na vlastní prostředky.

Volbou rady starších se Hostokryje zařadily mezi rozrůstající se řadu obcí Rakovnicka s vlastní samosprávou ČČS. V regionu se tak vytvářel specifický model církevní správy, představovaný hustou sítí místních rad starších podřízených okresní radě v Rakovniku. Problémy se státním schvalováním jednotlivých rad starších si však v budoucnu vyžádaly modifikaci tohoto systému.⁷⁾

K prvořadým úkolům zvolené rady starších patřilo řešení otázky bohoslužebného prostoru. Za nejvhodnější možnost považovali hostokryjští představitelé ČČS využití senomatského hřbitovního kostela sv. Štěpána. Jednalo se sice o katolický objekt, nicméně rada starších se rozhodla odvolat na skutečnost, že kostel sv. Štěpána je v jádře českobratrská stavba z předbělohorského období. ČČS má pak podle rady starších jako reformační konfese morální právo konat zde bohoslužby.

S touto argumentací se hostokryjští zástupci ČČS obrátili na Obecní úřad Senomaty, jakožto patrona kostela.⁸⁾ Ve své iniciativě se musela rada starších spolehnout víceméně na sebe, neboť ve vlastních Senomatech neprojevovali na rozdíl od Hostokryj obyvatelé příliš velký zájem o novou konfesi, a nevznikla zde tedy ani místní samospráva ČČS. Na druhé straně většina populace Senomat vystoupila z katolické církve a zůstala bez vyznání, takže se dal očekávat neutrální či dokonce kladný postoj obecní samosprávy k možnosti konat mše ČČS v kostele sv. Štěpána.⁹⁾ Senomatské zastupitelstvo pak na své schůzi, konané 30. března 1921, skutečně požadavku rady starších vyhovělo.¹⁰⁾

K celé záležitosti se však negativně postavil farář Chalupský, který několikrát vyzval obecní úřad, aby své protiprávní rozhodnutí stáhl.¹¹⁾ Zároveň se kněz obrátil na arcibis-

Závislost na vnitřních zdrojích se ale samozřejmě projeví na možnostech vytvořit samostatnou náboženskou obec. Rozhodnutí okresní správy tak dostávalo představitele ČČS v Hostokryjích do určitého začarovaného kruhu. Neschválením zdejší rady starších ze strany státu se totiž její existence stala jen vnitřní církevní záležitostí. V budoucnu pak nemohla počítat s žádnými dotacemi. V této souvislosti však musíme podotknout, že v roce 1921 nebyla státně potvrzena žádná rada starších či náboženská obec na Rakovnicku, a to ani v samotném okresním městě. V celém regionu schválily státní orgány nejprve náboženskou obec v Lišanech, a to 28. května 1923. Rakovnickou pak potvrdily až 21. ledna 1924 (*Schematismus československé církve. Praha 1933, s. 116 a 156*). Záleželo proto jen na vlastní aktivitě a vůli každé rady starších překonat nepřívznou situaci.

⁷⁾ Krško, J.: *Husovy oslavy ČČS na Krakovci z historického hlediska. Rakovník 1999, s. 11.*

⁸⁾ Vlastní žádost rady starších senomatské samosprávě se nedochovala a není uvedena ani v jednacím protokolu obecního úřadu (*SOkA Rakovník, f. Obecní úřad Senomaty, kn. 31, Jednací protokol 1916 – 1922*). Její existence a obsahová forma však vyplývá ze zápisu ze schůze obecního zastupitelstva (*Tamtéž, kn. 4, Zápis ze schůze obecního zastupitelstva 1911 – 1932, zápis ze schůze 30. března 1921*) a z dalších pramenů uvedených v poznámkách č. 10 – 15.

⁹⁾ Při sčítání lidu 15. února 1921 uvedlo v Senomatech z celkového počtu 911 obyvatel svoji příslušnost k ČČS jen 66 občanů (*Statistický lexikon v zemi české I. Praha 1923, s. 222*). Skutečnost, že v Senomatech neexistovala rada starších ČČS, dokládají odpovědi na různé dotazníky z Rakovníka (*ACČSH Rakovník, f. Rada starších, sig. IB3, č. i. 3/IIIC – spisy 1921, dopis Františka Kapouna z 21. dubna 1921. Tamtéž, sig. IB5, č. i. 5/IIIC – spisy 1923, dopis Českobratrské evangelické kazatelské stanice v Senomatech ze 16. března 1923*).

¹⁰⁾ *SOkA Rakovník, f. Obecní úřad Senomaty, kn. 4, Zápis ze schůze obecního zastupitelstva 1911 – 1932, zápis ze schůze 30. března 1921*. Hostokryjští představitelé ČČS zaslali senomatské samosprávě za její vstřícný krok děkovný dopis. Text listu však známe pouze z místního tisku ČČS (*Zasláno. Husova stráž pod Krakovcem, 1, 8. dubna 1921, č. 11, s. 4*), kde je nesprávně uvedeno křestní jméno předsedy rady starších.

¹¹⁾ Ve fondu Obecního úřadu Senomaty se žádná korespondence s Chalupským ohledně sporu o kostel sv. Štěpána nenachází. Rovněž v jednacím protokolu samosprávy nejsou žádné zprávy o listech senomatského duchovního (*SOkA Rakovník, f. Obecní úřad Senomaty, kn. 31, Jednací protokol 1916 – 1922*). Naštěstí máme k dispozici kopii jednoho dopisu Chalupského obecnímu úřadu (*SOkA Rakovník, f. Římskokatolický farní úřad Senomaty, neuspořádáno, opis dopisu obecnímu úřadu z 9. dubna 1921*) a pak záznamy z farního jednacího protokolu (*Tamtéž, Jednací protokol 1905 – 1925, dopisy obecnímu úřadu odeslané 2. dubna 1921 čj. 80 a 9. dubna 1921 čj. 89*).

kupství¹²⁾ a okresní politickou správu¹³⁾ s žádostí o pomoc. Nová situace nakonec přiměla zástupce Senomat k větší obezřetnosti. Když se pak 10. dubna 1921 objevili na obecním úřadě lišanický duchovní ČČS Josef Hlaváček a předseda hostokryjské rady starších Treybal s žádostí o zapůjčení kostelních klíčů, zdráhal se jim starosta nejprve vyhovět. Ustoupil teprve poté, co Hlaváček s Treybalem slíbili, že veškerou zodpovědnost berou na sebe. Hlaváček tak mohl v kostele sv. Štěpána vykonat první mši ČČS v Senomatech. Liturgie se těšila velkému zájmu obyvatel z širokého okolí, avšak převážnou část přítomných tvořili věřící z Hostokryj.

Stejně jako vstup jinověrců do kostela, tak i samotný průběh bohoslužeb vyvolal u senomatského faráře vlnu rozhořčení. Chalupský kritizoval především ten fakt, že Hlaváček vysluhoval svátost oltářní pod obojím způsobem všem, kdo projevíli zájem, včetně malých dětí a osob oficiálně vedených jako bez vyznání. Obdobně se senomatský farář stavěl i k Hlaváčekově způsobu veřejné zpovědi. Nakonec pod vlivem vzrušené atmosféry označil mši ČČS za znesvěcení kostela a prohlásil, že bude nutno tento bohoslužebný prostor znovu vysvětit.¹⁴⁾

O celé události informoval senomatský kněz arcibiskupství s tím, že „zabrániti vniknutí do kostela hřbitovního nebylo možno se odvážiti, ježto hrstka mužů katolíků byla by nestačila čeliti všelijakým až z Rakovníka zfanatizovaným individuím, která se k bohoslužbám seběhla a vyhrožovala, že si sama pomůže, nedostane-li klíč k obecním úřadě“.¹⁵⁾ Arcidiecéze intervenovala u zemské politické správy a doporučila Chalupskému, aby začal organizovat své farníky na obranu katolického kostela.¹⁶⁾

Silná slova o znesvěcení kostela a nutnosti obrany katolického majetku padala v té době stejně často, jako propukaly konflikty mezi oběma církvemi. Vyhrčená tvrzení patřila do tehdejšího kulturního boje, který rozhodně neměl jen konfesijní rámec a kdy žádná strana nezůstávala nikomu nic dlužna. Naštěstí k přímým fyzickým střetům docházelo jen zřídka a většina útoků se omezila právě jen na verbální rovinu.¹⁷⁾ Nám pak tento exkurs k senomatské bohoslužbě nemá v žádném případě vnucovat myšlenku o výjimečnosti celé akce. Spíše jde o potvrzení skutečnosti, že hostokryjská rada starších patřila k aktivnějším samosprávám ČČS

¹²⁾ Dopis arcidiecézi se nedochoval. Odesláni listu však máme zaznamenáno v jednacím protokolu (*Tamtéž, Jednací protokol 1905 – 1925, dopis arcibiskupství odeslaný 4. dubna 1921 čj. 83*).

¹³⁾ *Tamtéž, opis dopisů okresní správě ze 3. a 6. dubna 1921. Tamtéž, Jednací protokol 1905 – 1925, dopisy okresní správě odeslané 3. dubna 1921 čj. 81 a 6. dubna 1921 čj. 87.* Okresní správa ale bezprostředně na žádost faráře nijak nereagovala.

¹⁴⁾ Nejvíce informací o průběhu bohoslužeb ČČS v kostele sv. Štěpána přináší Chalupský (*SOKA Rakovník, f. Římskokatolický farní úřad Senomaty, neuspořádáno, opis dopisu arcibiskupství z dubna 1921. Tamtéž, opis dopisu vikářů z 25. 4. 1921. Tamtéž, Farní kronika Senomaty 1847-1925*). Stanovisko ČČS k těmto událostem je zachyceno v jejím regionálním listu (*Hradiště senomatské. Husova stráž pod Krakovcem, 1, 23. dubna 1921, č. 12, s. 4*). Zde se nachází i poděkování hostokryjské rady starších Hlaváčkovi za vykonanou bohoslužbu (*Z Hostokrej. Husova stráž pod Krakovcem, 1, 23. dubna 1921, č. 12, s. 4*). Neutrální postoj by měla zaujímat senomatská obecní kronika, avšak její autor spíše sympatizuje s ČČS (*SOKA Rakovník, Pamětní kniha obce senomatské 1884-1931, s. 265*).

¹⁵⁾ *SOKA Rakovník, f. Římskokatolický farní úřad Senomaty, neuspořádáno, opis dopisu arcibiskupství z dubna 1921.* Z jednacího protokolu pak vyplývá, že list byl napsán a odeslán 14. dubna 1921 (*Tamtéž, Jednací protokol 1905 – 1925, dopis arcibiskupství odeslaný 14. dubna 1921 čj. 97*).

¹⁶⁾ Dopis arcibiskupství zemské politické správě se nedochoval. Postup církevního vedení však vyplývá z jeho listu senomatskému faráři (*Tamtéž, dopis arcibiskupství farnímu úřadu Senomaty z 18. dubna 1921*).

¹⁷⁾ Na Rakovnícku došlo v rámci četných sporů o kostely k fyzickému střetu v Rousínově, kde přívrženci ČČS napadli místního faráře (*Krško, J.: Rousínov v obraze náboženských konfliktů po rozpadu habsburské monarchie. In: Rakovnícký historický sborník, 1, 2000, s. 49 – 66*).

a zároveň o navození představy tehdejších kontroverznějších náboženských poměrů v oblasti.¹⁸⁾

Třebaže arcibiskupství s obranou kostela senomatskými katolíky příliš nepočítalo, nehdlo na druhé straně bohoslužby ČČS v kostele sv. Štěpána tolerovat. Na základě zmiňované intervence katolické hierarchie nařídila zemská správa okresnímu úřadu, aby podle platných zákonů celou záležitost urychleně vyřešil.¹⁹⁾ Okresní správa tak změnila dosavadní netečný postoj a 30. července 1921 zrušila usnesení senomatského zastupitelstva o přístupu ČČS do kostela sv. Štěpána.²⁰⁾ Rada starších se ale zřejmě ještě před výnosem okresního úřadu rozhodla, s ohledem na komplikace při první mši, již další bohoslužby v tomto kostele neplánovat.²¹⁾ Náhradu posléze ČČS našla v prostorách hostokryjské školy. První liturgie ČČS se zde však konala až 1. dubna 1923.²²⁾

K zhodnocení následujícího vývoje ČČS v Hostokryjích, po neúspěšném pokusu použít kostel sv. Štěpána, nám brání citelný nedostatek pramenů. Z provenience místní rady starších totiž máme v originálech k dispozici jen tři písemnosti. První se týká návrhu hostokryjských zástupců ČČS na personální obsazení jednotlivých biskupských stolců. Z dokumentu vyplývá, že rada starších doporučovala vytvoření sedmi diecézí. Hostokryje pak měly spadat pod rakovnické biskupství, v jehož čele by stál dosavadní lišanský kněz Hlaváček.²³⁾ S obdobnými názory vystoupily i další samosprávy ČČS v regionu včetně samotné okresní rady starších. Na sjezdu ČČS v srpnu 1921 však došlo ke schválení církevní ústavy, kde se počítalo se západočeskou, východočeskou a moravskoslezskou diecézí. Rakovnicko se tak

¹⁸⁾ O větší zainteresovanosti hostokryjských představitelů ČČS svědčí například ta skutečnost, že již krátce po vzniku zdejší církevní samosprávy byli schopni na rozdíl od jiných míst Rakovnicka zorganizovat vybírání příspěvků okresní radě starších na plat duchovního (*Náš venkov. Husova stráž pod Krakovcem, 1, 4. dubna 1921, č. 10, s. 4*). Zprávu z regionálního tisku ČČS bohužel nelze ověřit z účetního materiálu rakovnické náboženské obce (*ACCŠH Rakovník, f. Rada starších, K – 1a/3, č. i. 70, Účetní kniha 1920 – 1921*).

¹⁹⁾ Dopis zemského úřadu okresní správě nemáme bohužel k dispozici. Existenci listu však dokládá korespondence arcidiecéze se senomatským knězem (*SOkA Rakovník, f. Římskokatolický farní úřad Senomaty, neuspořádaná, dopisy arcibiskupství farnímu úřadu Senomaty z 18. dubna a 12. května 1921*).

²⁰⁾ Oznámení okresního úřadu se dochovalo pouze v kopii zaslané Chalupskému na vědomí (*Tamtéž, dopis okresní správy starostovi obce v Senomatech z 30. července 1921*).

²¹⁾ Hostokryjští stoupenci ČČS rezignovali na další používání kostela sv. Štěpána i přesto, že jeden zaměstnanec okresního úřadu doporučoval radě starších, aby zákaz nerespektovala, protože stejně nebude nikdo trestán (*SOkA Rakovník, Pamětní kniha obce senomatské 1884 -1931, s. 265*). O jediné mši nové konfese v kostele sv. Štěpána se později zmínil i nástupce Chalupského na senomatské fáře kněz Václav Vlček, když odpovídal na dotaz okresní správy, zda ČČS používala či dosud využívá některý katolický bohoslužebný prostor. Konkrétně se vyjádřil v tom smyslu, že „ve zdejších farních obvodech nebyl žádný kostel ani kaple církví československé zabrán. Dle pamětní knihy sice pokoušeli se o vloupání, avšak s nezdarem. To bylo r. 1921“ (*SOkA Rakovník, f. OkÚ Rakovník, presidiální spisy, kart. 3, dopis faráře Vlčka z 24. září 1926*).

²²⁾ *ACCŠH Rakovník, f. Duchovní správa, K – 1 a/22, č. i. 89, Ohlašní kniha služeb Božích ČČS v Rakovníku 1920 – 1929 I. Tamtéž, f. Rada starších, sig. 1B – 8, č. i. 8/IIc – ustavující valná hromada z 6. dubna 1924, zpráva tajemnická*.

²³⁾ Za další biskupy pak rada starších navrhovala významné představitele nové církve, a to Karla Farského, Emila Dlouhého – Pokorného, Matěje Pavlíka, Ferdinanda Štibora, Antonína Procházku a Václava Rába. Z materiálu ale není patrné, kde by se měla nacházet centra ostatních diecézí (*ÚAM ČČSH Praha, f. Ústřední rada, sig. AI – 4, č. i. 9/III a1/j, dopis rady starších Hostokryje ze 6. června 1921*).

stalo součástí pražského (západočeského) biskupství v čele s duchovním vůdcem CČS Karlem Farským.²⁴⁾

S volbou Farského na úřad biskupa ale nesouhlasily z věroučných i z osobních důvodů některé náboženské obce. Problémy v ideové rovině se především týkaly postoje Farského k přijetí pravoslavné dogmatiky CČS. V září 1921 tak smíchovská rada starších vydává leták namířený proti hlavě diecéze. Aktivita odpůrců Farského ovšem vyvolala reakce jeho příznivců. Na vedení CČS začaly přicházet nesčetné dopisy jednotlivých rad starších vyjadřující Farskému plnou podporu, takže ve výsledném efektu byla iniciativa Smíchova víceméně eliminována. Mezi řadou prohlášení stoupců Farského se objevuje i rezoluce rady starších Hostokryje. List hostokryjských zástupců CČS tak ukazuje na jejich poměrně velký zájem o vnitrocírkevní dění.²⁵⁾

Třetí dochovaná písemnost, zhotovená radou starších, vznikla až v březnu 1923. Hostokryjští zde oznamují rakovnické radě starších jména příslušníků CČS ve své obci a personální obsazení místní církevní samosprávy. Ve složení rady starších Hostokryje se oproti stavu před dvěma lety projevila především ta skutečnost, že se dosavadní předseda Treybal odstěhoval do Zbraslavi. Jeho funkci pak převzal Oldřich Richtr. Ke změnám ale došlo i na dalších postech rady. Místopředsedou se stal Václav Kubínek, jednatelem Ludvík Hvězda a pokladníkem Rudolf Pastor. Jako další členy rady pak přehled z roku 1923 uvádí Františka Vávru, Bohumila Milera a Josefa Pastora. V roli náhradníků zde figurují František Urban, Adolf Mís a Josef Kýna. Důvody tak výrazných personálních změn v radě starších za relativně krátké časové období nelze pro nedostatek písemností zjišťovat.²⁶⁾

²⁴⁾ Do současné doby se v rámci oblasti dochovaly vedle Hostokryj a Rakovníka (*ACČSH Rakovník, f. Rada starších, sig. IB2, č. i. 2/IIIC – spisy 1921, opis dopisu okresní rady starších z 1. června 1921. ÚAM CČSH Praha, f. Ústřední rada, sig. AI – 4, č. i. 9/III a1/f, dopis okresní rady starších Rakovník z 1. června 1921*) jen návrhy rad starších z Kounova (*ÚAM CČSH Praha, f. Ústřední rada, sig. AI – 4, č. i. 9/III a1/j, dopis rady starších Kounov z 5. června 1921*), Lišan (*Tamtéž, dopis rady starších Lišany ze 3. června 1921*) a Městečka (*ACČSH Rakovník, f. Rada starších, sig. IB2, č. i. 2/IIIC – spisy 1921, dopis rady starších Městečko ze 4. června 1921*). Stanoviska těchto samospráv CČS se prakticky shodovala s výjimkou rady starších Kounov, která místo Antonína Procházky prosazovala pozdějšího skutečného biskupa východočeské diecéze Gustava Adolfa Procházku. Mohlo však jít pouze o nešťastnou záměnu křestního jména. Jednotný postup zdejších rad starších vycházel z okresní konference CČS ze dne 29. května 1921 (*ACČSH Rakovník, f. Rada starších, sig. IB2, č. i. 2/IIIC – spisy 1921, pozvání na okresní konferenci CČS na 29. květen 1921. Tamtéž, prezenční listina účastníků okresní konference 29. května 1921*). Na shromáždění se delegáti jednotlivých rad starších dohodli, že budou prosazovat vedle již zmiňovaných záležitostí ohledně počtu diecézí a osoby rakovnického biskupa i požadavek, aby se vůbec celé volby z organizačních důvodů odložily. Do dalšího termínu voleb pak účastníci schůze považovali za nezbytné změnit způsob hlasování v tom smyslu, že by o biskupovi rozhodovali jen členové CČS z dané diecéze. V závěru okresní konference se přítomní usnesli sestavit delegaci, která měla připomínky projednat s církevním vedením v Praze (*ÚAM CČSH Praha, f. Ústřední rada, sig. AI – 4, č. i. 9/III a3, dopis delegace okresní konference rad starších v Rakovníku z 30. května 1921*). Vůdčí činitelé CČS ale většinu požadavků z Rakovníka odmítli. Zdejší stoupců CČS tak museli bezprostředně přistoupit k volbám a vybrat vhodné kandidáty pro všechna biskupství (*ACČSH Rakovník, f. Rada starších, sig. IB2, č. i. 2/IIIC – spisy 1921, dopis místním radám starších z 31. května 1921*).

²⁵⁾ *ÚAM CČSH Praha, f. Ústřední rada, sig. AI – 8, č. i. 1/Va107, dopis rady starších Hostokryje z 28. září 1921*. Obdobně jako hostokryjští představitelé CČS se k otázce postavila i samotná rakovnická okresní rada starších (*ACČSH Rakovník, f. Rada starších, sig. IB2, č. i. 2/IIIC – spisy 1921, opis dopisu konzistoří církve československé ze 4. října 1921. Tamtéž, opis dopisu radě starších Smíchov ze 4. října 1921. ÚAM Praha, f. Ústřední rada, sig. AI – 8, č. i. 1/Va53, dopis rady starších Rakovník ze 4. října 1921*).

²⁶⁾ *ACČSH Rakovník, f. Rada starších, sig. IB2, č. i. 2/IIIC – spisy 1921, dopis hostokryjské rady starších z března 1923 bez data. Srovnej, Hostokryje. Husova stráž pod Krakovcem, 1, 24. března 1921, č. 9, s. 4.*

Fluktuace členů rady starších se však s největší pravděpodobností podstatně neodrazila na vlastní činnosti tohoto orgánu, neboť i v dalších letech patřila hostokryjská samospráva ČČS k těm aktivnějším. Svědčí o tom poděkování rakovnické rady starších zveřejněné v církevním tisku na počátku roku 1926. Rakovničtí zástupci ČČS zde chválí stoupence konfese v Hostokryjích, že jako první ze všech okolních obcí uspořádali sbírku na stavbu kostela v okresním městě.²⁷⁾ Celé akci předcházela apel rakovnických představitelů ČČS zdejší radě starších, který je zároveň posledním dokladem o existenci hostokryjské samosprávy tohoto náboženského společenství.²⁸⁾

Problémy se státním schvalováním jednotlivých rad starších totiž nakonec vedly ke změně systému správní struktury ČČS na Rakovnicku. Místo husté sítě lokálních církevních samospráv podřízené okresní radě starších se prosazuje existence několika na sobě nezávislých rad starších. V reorganizačním procesu proto záleželo na tom, která z místních církevních samospráv převezme řízení náboženského života i pro okolní vesnice. Zdejší zástupci ČČS sice projevovali výraznější aktivitu než jejich kolegové z řady sousedních vsí, avšak s ohledem na celkové postavení obce se zřejmě Hostokryje nemohly stát přirozeným centrem určité oblasti.²⁹⁾ Relativní blízkost Rakovníka a možné problémy při plnění základních kritérií pro státní uznání zřejmě nakonec vedly k zániku rady starších Hostokryje. Obec tak přešla pod přímou pravomoc rakovnických představitelů ČČS.³⁰⁾

Likvidace místní samosprávy ČČS se však patrně výrazněji neodrazila na popularitě této náboženské společnosti v Hostokryjích. V průběhu druhé poloviny 20. let lze v obci i nadále zaznamenat určité konfesní změny ve prospěch ČČS, třebaže menšího rozsahu než v předcházejícím období.³¹⁾ Koneckonců na zajištění běžných církevních úkonů, které stejně i dříve vykonávali v Hostokryjích rakovničtí kněží, se reorganizace správy ČČS prakticky nepodepsala.³²⁾ Při sčítání lidu roku 1930 se tak k ČČS hlásilo 59 % obyvatel Hostokryj.³³⁾

Stoupenci ČČS sice měli v obci převahu, nikoliv však absolutní většinu. Z tohoto důvodu se nám může jevit prostor daný ČČS v kapitole o všeobecné náboženské situaci v Hostokryjích nepřiměřeně velký. Jako pochopitelné se pak zdají závěry o určité tendenci výše uvedených skutečností. Katolická menšina však přes svoji relativně velkou početní sílu ve vlastní činnosti za přívrženci ČČS více než zaostávala. Pro období první republiky totiž není známa

²⁷⁾ *Z Rakovníka. Český zápas*, 9, 28. leden 1926, č. 5, s. 5. Zprávu bohužel nelze ověřit z účetního materiálu rakovnické náboženské obce.

²⁸⁾ *ACCŠH Rakovník, f. Rada starších, sig. IB10, č. i. 10/IIIC – spisy 1925, dopis místní radě starších Hostokryje z 18. srpna 1925.*

²⁹⁾ Činnost většiny místních rad starších není sice dosud prakticky zmapována, avšak určitý obrázek o jejich práci si badatel může udělat ze spisového materiálu rakovnické náboženské obce. Zde se nachází korespondence rakovnických farních úřadů ČČS s jejich kolegy z okolních obcí, která často tvoří jediný doklad o existenci jednotlivých lokálních rad starších (*ACCŠH Rakovník, f. Rada starších, sig. IB2, č. i. 2/IIIC – spisy 1921. Tamtéž, sig. IB3, č. i. 3/IIIC – spisy 1921.*)

³⁰⁾ *Schematismus československé církve. Praha 1933, s. 156.*

³¹⁾ *SOka Rakovník, f. OkÚ Rakovník, kn. 50, Vystoupení z víry v soudním okrese rakovnickém. Srovnej, f. Římskokatolický farní úřad Senomaty, neuspořádáno, Kniha změn náboženství ve farní osadě senomatské 1913 – 1950.*

³²⁾ Od první mše 1. dubna 1923 sloužili rakovničtí duchovní v Hostokryjích liturgie asi čtyřikrát do roka, a to bez ohledu na existenci místní rady starších (*ACCŠH Rakovník, f. Duchovní správa, K – 1 a/22, č. i. 89, Ohlášni kniha služeb Božích v Rakovníku 1920 – 1929 I.*)

³³⁾ Příslušnost k římskokatolické církvi uvedlo 37% zdejších občanů (*Statistický lexikon obcí v zemi české. Praha 1934, s. 297.*)

jediná iniciativa hostokryjských katolíků. Příčinou je s největší pravděpodobností absence místního farního úřadu, a s tím spojená orientace zdejších katolíků na případné aktivity kněze v sousedních Senomatech. Hostokryjští katolíci jistě určitým způsobem projevovali svoji příslušnost ke své konfesi, avšak na samotné dění v obci měly jejich postoje výrazně omezený vliv.

Tyto faktory samozřejmě hrály při rozhodování o ideovém zaměření hostokryjské kaple závažnou roli. Bez znalosti alespoň obrysově religiozní atmosféry v obci nám může řada okolností kolem vzniku zdejší kaple zůstat skryta. V tomto ohledu pak spíše pochopíme smysl pro někoho snad obsírnější exkurze do oblasti vývoje ČČS v Hostokryjích, a to přes nesporný fakt, že se jedná o záležitost lokálního významu.

II. Stavba obecní kaple

Jediným sakrálním objektem v Hostokryjích byla zdejší obecní kaple, která se však na počátku 20. století nacházela v katastrofálním stavu. Rekonstrukci či případnou výstavbu nové kaple však místní zastupitelé z finančních důvodů neustále odkládali. S určitým řešením přišel až roku 1920 člen obecní samosprávy Ludvík Palkoska v souvislosti s uprázdněním místa zdejšího ponocného. Palkoska doporučoval nepřijímat již nového ponocného a jeho práci rozdělit mezi hostokryjské obyvatele. Odpadly by tak problémy s hmotným zabezpečením ponocného a získané finanční rezervy se mohly využít na stavbu kaple. Obecní zastupitelstvo Palkoskův návrh schválilo za předpokladu, že kladné stanovisko zaujmou i jednotliví občané.³⁴⁾ Hostokryjští ale nehdlnali brát povinnosti ponocného na sebe, a obecní úřad proto musel hledat placeného zájemce. Palkoskova iniciativa tak skončila neúspěšně.³⁵⁾

Představitelé obce však i nadále vedli celou záležitost v patrnosti, jak o tom svědčí zápis ze schůze obecního zastupitelstva 7. září 1921. Shromáždění se zde usneslo zahájit v případě dostatečného množství prostředků v obecním rozpočtu opravu kaple.³⁶⁾ S největší pravděpodobností pak právě opět finanční problémy pozdržely realizaci záměru, takže teprve v létě příštího roku vznikl stavební plán budoucí kaple.

V této souvislosti je třeba upozornit na v jistém smyslu nelogické změny v otázce řešení problému, zda nechat stávající kapli, či nikoliv. Přesněji řečeno, v protokolech ze zasedání obecního zastupitelstva se někdy hovoří o rekonstrukci, jindy o výstavbě nového objektu. Představitelé Hostokryj zřejmě neměli jasnou představu, která z variant je výhodnější. Situace se mění až po zhotovení plánu kaple, kde se již jednoznačně počítá s novostavbou.

O samotném plánu kaple nemůžeme mnoho říci, protože se k objektu žádná projektová dokumentace nedochovala. Víme však, že po předložení projektu zdejší samosprávě 3. července 1922 vzbudil návrh rozporuplné reakce. Starosta obce Václav Palkoska kritizoval ideový rámec kaple jako objektu ČČS. Poukazoval na skutečnost, že výstavba kaple bude financována z obecních peněz, takže musí sloužit všem občanům bez rozdílu vyznání. Konec konců i přes výrazné konfesní změny zůstávala v Hostokryjích více než třetina obyvatel ka-

³⁴⁾ *SOkA Rakovník, f. Obecní úřad Hostokryje, kn. 3, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1918 – 1935, zápis ze schůze 2. května 1920.* Předpokládáný zisk z nevyplácení mzdy ponocnému ale zdaleka nemohl kryt všechny výdaje spojené se stavbou nové kaple. Zdejší samospráva totiž odměňovala ponocného 5 Kč za jednu noční směnu (*Tamtéž, zápis ze schůze 29. listopadu 1920*).

³⁵⁾ *Tamtéž, zápis ze schůze 10. října 1920.*

³⁶⁾ *Tamtéž, zápis ze schůze 7. září 1921.*

Snímek hostokryjské kaple zhotovený jen několik let po vzniku objektu (Obecní úřad Hostokryje)

tolíky. Starosta tak navrhoval neupravovat výzdobu kaple symbolikou určité církve, ale koncipovat celkový vzhled stavby ve všeobecně křesťanském duchu.

Starostův postoj se zřejmě nesetkal u ostatních členů zastupitelstva s jednoznačnou podporou, neboť bylo nakonec rozhodnuto zahájit výstavbu a řešení otázky výzdoby odložit na další schůzi.³⁷⁾

Představitelé Hostokryj se pak problémem budování kaple zabývali až 10. září 1922, kdy si na zasedání opětovně prohlédli stavební plány. V zápisu z této schůze se poprvé objevuje jméno autora projektu, a to architektka Václava Zábranského z Kněževsi. Nás pak okolnost, že autorství plánu je zdůrazňováno až v záznamu z 10. září, vede k domněnce o existenci dvou návrhů podoby kaple. Teoreticky vzato, zapisovatel, aby upozornil na fakt, že jeden projekt si zastupitelstvo prohlíželo 3. července a druhý 10. září, uvedl u jednoho z nich jméno tvůrce. V každém případě se nakonec objekt budoval podle návrhu Zábranského.

Zástupci obce sice na schůzi 10. září 1922 plán Zábranského předběžně akceptovali, avšak nesouhlasili s výší předpokládaných výdajů. Rozhodli se posunout realizaci projektu až na jaro 1923 a mezitím přesvědčit architektka, aby se pokusil snížit náklady na stavbu.³⁸⁾ Při projednávání obecního rozpočtu na rok 1923 se pak zastupitelstvo usneslo vyčlenit na vybudování kaple 3000 Kč.³⁹⁾ Na žádost hostokryjských představitelů provedl sice Zábranský některé úpravy v projektové dokumentaci, avšak docílil tím jen minimální změny v oblasti finančního zatížení stavby. Obecní zastupitelstvo přesto Zábranského nové návrhy plně schválilo.⁴⁰⁾

V průběhu jara 1923 došlo k demolicí zbytků staré kaple a na jejím místě se přistoupilo k budování nového objektu.⁴¹⁾ Se zahájením stavebních prací se pro představitele Hostokryj stala více než aktuální otázka výzdoby kaple. Na schůzi obecního zastupitelstva 16. dubna 1923 vystoupil Rudolf Pastor s požadavkem umístit na průčelí budovy husitský kalich. Většinu přítomných se po následné diskusi postavila k Pastorovu návrhu kladně.

Kaple se tak měla stát objektem ČČS bez ohledu na skutečnost, že toto náboženské společenství nezáskalo v Hostokryjích tak výraznou převahu jako v jiných obcích Rakovnicka. Bezpochyby k hlavním důvodům postupu zdejší samosprávy patřila konfesní orientace jejích členů. Na zasedání 16. dubna bylo z devíti přítomných zastupitelů sedm stoupenců ČČS. Pak nás již nemůže překvapit, že při rozhodování o umístění kalicha na kapli podpořilo návrh šest poslanců, dva se vyslovili proti a jeden se zdržel hlasování.

Představitelé obce se ale museli ohlížet i na mínění obyvatel Hostokryj. V této rovině zřejmě sehrálo důležitou roli aktivnější působení přívrženců ČČS v obci než jejich katolic-

³⁷⁾ *Tamtéž, zápis ze schůze 3. července 1922.*

³⁸⁾ *Tamtéž, zápis ze schůze 10. září 1922.* V současnosti bohužel neznáme, jakou konkrétní výši nákladů uvedl ve svém projektu Zábranský. V obecní kronice jsou pak výsledky schůze z 10. září 1922 interpretovány ve smyslu, že se hostokryjská samospráva právě na tomto zasedání rozhodla postavit kapli (*Obecní úřad Hostokryje, Pamětní kniha obce v Hostokryjích (1912) 1926 – 1979, s. 18.*)

³⁹⁾ *SOkA Rakovník, f. Obecní úřad Hostokryje, kn. 3, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1918 – 1935, zápis ze schůze 10. listopadu 1922.* Pro nedostatek písemností nelze údaj ověřit z účetního materiálu obecního úřadu.

⁴⁰⁾ Členové hostokryjské samosprávy nejprve na své schůzi 25. března 1923 pověřili starostu, aby vedl se Zábranským jednání kolem snížení nákladů na stavbu (*Tamtéž, zápis ze schůze 25. března 1923*). Přepřacovanou projektovou dokumentaci pak zastupitelstvo potvrdilo 3. dubna 1923 (*Tamtéž, zápis ze schůze 3. dubna 1923*).

⁴¹⁾ O prvních stavebních aktivitách nás informuje prakticky jen obecní kronika, a to velice stručně (*Obecní úřad Hostokryje, Pamětní kniha obce v Hostokryjích (1912) 1926 – 1979, s. 18 – 19.*)

kých sousedů. Všeobecné vědomí o výraznější činnosti ČČS s největší pravděpodobností zatlačilo do pozadí případné argumenty o reálném postavení jednotlivých církví.⁴²⁾

Další stavební práce tak probíhaly v duchu jednoznačného konfesního pojetí kaple. O vlastním průběhu budování objektu nemáme prakticky žádné zprávy. S ohledem na zápisy ze schůzí zastupitelstva lze jen odvodit, že na počátku května roku 1924 se stavba chýlíla ke svému závěru.⁴³⁾ V prvních májových týdnech pak mohli hostokryjští občané spatřit více-méně dokončenou kapli. Její tehdejší vzhled se prakticky nelišil od dnešní podoby.

Objekt má půdorys ve tvaru písmene T, kde k průčelní straně obdélníka o rozměrech 2,6 × 1,8 m byla ještě přistavěna zeď o délce 3,3 m. Průčelí pak architekt orientoval na sever. Uprostřed čelní zdi se nachází vchod a po jeho stranách pamětní desky se jmény padlých v první světové válce. Přistavěné průčelí je zakončené stříškou osazenou prejzovou krytinou. Stříška představuje dynamický prvek kaple, neboť podobou vlny navozuje atmosféru pohybu. Nad vstup umístil stavitel reliéfně pojatý husitský kalich.

Vchod má obdélný tvar, pouze v horní části je lichoběžníkově zkosený. Vytváří tak dojem drapérie. Pro zabezpečení vnitřních prostor se do vchodu nainstalovala okrasná mříž. Vstupní otvor znamená zároveň jediný zdroj osvětlení interiéru kaple. Věžička vyzdvížená nad vlastní stavbu slouží totiž jen k zavěšení zvonce a neumožňuje průnik světla do vnitřního prostoru kaple. Jehlancovou osmibokou stanovou střechu věže nese osm trámů, mezi nimiž existuje volný prostor. Věž tak působí lehkým, vzdušným dojmem. Střechu věže pak zakončuje špička jehlovitého tvaru s baňkou a cibulkou.

Samotná obdélníková stavba kaple výškově přesahuje přistavěnou průčelní zeď. Římsa vlastního objektu je v ose vchodu přerušena a její část zasahuje do oblasti střechy. V této části se pak nachází již zmiňovaný kalich, který vedle funkce symbolu má i dekorativní význam. Z obdobně estetických důvodů nechal architekt před kaplí oplotit prostranství o rozměrech 3,7 × 2,4 m, kam byly vysázeny okrasné keře.

Nevelký vnitřní prostor s plochým stropem dostal výrazně strohý ráz bez jakékoliv výzdoby.

Z architektonického hlediska neznamenalo tedy budování hostokryjské kaple převratnou událost. To vyplývá z celkové hodnoty stavitelské činnosti Zábranského, která nepřekročila regionální rámec.⁴⁴⁾ Na druhé straně, s ohledem na současný stav budovy, odvedli architekt i dělníci vcelku fortelnou řemeslnou práci. Spokojenost byla zřejmě i na straně hostokryjské samosprávy, protože obecní zastupitelstvo bez případných komentářů slíbilo zaplatit veškeré náklady na stavbu ve výši 8400 Kč.⁴⁵⁾

⁴²⁾ SOKA Rakovník, f. Obecní úřad Hostokryje, kn. 3, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1918 – 1935, zápis ze schůze 16. dubna 1923. Srovnej, SOKA Rakovník, f. OkÚ Rakovník, kn. 50, Vystoupení z víry v soudním okrese rakovnickém.

⁴³⁾ SOKA Rakovník, f. Obecní úřad Hostokryje, kn. 3, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1918 – 1935, zápis ze schůze 4. května 1924.

⁴⁴⁾ Zábranský vesměs navrhoval obytné a hospodářské budovy pro zemědělské usedlosti. Některé jeho projekty se nacházejí mezi písemnostmi rakovnické berní správy (SOKA Rakovník, f. Berní správa Rakovník, kart. 37, inv. č. 156, Janov – plány a spisy katastru. Tamtéž, kart. 70, inv. č. 177, Milostín – plány. Tamtéž, kart. 78, inv. č. 180, Nesuchyně – plány. Tamtéž, kart. 91, inv. č. 193, Přílepy – plány). Z významnějších prací snad stojí za pozornost plán provozní budovy dolu František II (SOKA Rakovník, f. Obecní úřad Kněžvese, kart. 3, stavební věci).

⁴⁵⁾ Uvedenou hodnotu nákladů však můžeme zpochybnit tím, že se sice objevuje v zápisech ze schůzí (SOKA Rakovník, f. Obecní úřad Hostokryje, kn. 3, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1918 – 1935, zápis ze schůze 21. června 1924) a v obecní kronice (Obecní úřad Hostokryje, Pamětní kniha obce v Hostokryjích (1912) 1926 – 1979, s. 19), nicméně ji nelze pro absenci písemností ověřit z účetního materiálu obecního úřadu.

III. Slavnostní otevření kaple a jeronýmské poutě

V průběhu závěrečných prací vyvstala před zástupci Hostokryj otázka, jakým způsobem důstojně oslavit vybudování kaple. Na schůzi místní samosprávy 4. května 1924 se proto představitelé obce rozhodli vytvořit zvláštní „komitét“, který by vedle organizačních záležitostí kolem završení výstavby zajistil i přípravu ke slavnosti otevření kaple.⁴⁶⁾

K otázce personálního složení „komitétu“ chybí jakákoliv písemná dokumentace. Může ale předpokládat členství nového řídicího učitele Josefa Seidla. Podle záznamu v obecní kronice se totiž Seidlovi podařilo prosadit, aby se kaple pojmenovala po Jeronýmu Pražském. Ze Seidlovy iniciativy se též slavnost otevření kaple měla koncipovat jako první jeronýmská pouť, která by se každoročně opakovala vždy první červnovou nedělí po výročí smrti tohoto kostnického mučedníka. V roce 1924 tak oslava připadala na 1. červen.⁴⁷⁾

Důvody Seidlova návrhu nelze přesně stanovit, protože Jeroným žádný vztah k Hostokryjím neměl. S největší pravděpodobností se Seidl a následně s ním i ostatní hostokryjští představitelé pokoušeli vytvořit určitou protiváhu k nedalekému hradu Krakovci, kde se pravidelně konaly velké poutě k památce Jana Husa.⁴⁸⁾

O postoji zdejších zastupitelů ke slavnosti otevření kaple jako k prestižní záležitosti pak svědčí skutečnost, že se k účasti na akci pokoušeli získat i Farského. Prostřednictvím hostokryjské rady starších se obecní úřad obrátil na rakovnického kněze CČS Rudolfa Konečného, aby přímo u Farského v této věci intervenoval. Konečný sice napsal tomuto duchovnímu vůdci CČS výrazně citově zabarvený list, nicméně Farský již slíbil účast na jiné akci, a tak musel pozvání odmítnout. Organizátoři slavnosti se tedy rozhodli zaangažovat do celé záležitosti jen osobnosti z Rakovnicka.⁴⁹⁾

Přes nepřítomnost Farského se první jeronýmská pouť měla těšit velkému zájmu obyvatel z širokého okolí, takže podle obecní kroniky nebylo „pamětníka, aby někdy v Hostokryjích tolik lidí účastno bylo“.⁵⁰⁾ V úvodní části oslav vystoupilo několik řečníků z Hostokryj a Rakovnicka. Následovala hudební vložka, kdy místní žáci přednesli několik básní a rakovnický pěvecký sbor CČS zapěl husitský chorál „Ktož jsú boží bojovníci“. Hlavním bodem programu slavnosti pak byla mše sloužená duchovním Konečným. Za pozornost stálo závěrečné slovo starosty Václava Palkosky. Ve svém projevu totiž oznámil předání kaple nikoliv CČS, ale široké veřejnosti. Jednoznačné ideové pojetí kaple jako stavby CČS nicméně Palkoskovy výroky nemohly narušit.⁵¹⁾

⁴⁶⁾ SOKA Rakovník, f. Obecní úřad Hostokryje, kn. 3, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1918 – 1935, zápis ze schůze 4. května 1924.

⁴⁷⁾ Obecní úřad Hostokryje, Pamětní kniha obce v Hostokryjích (1912) 1926 – 1979, s. 19. Věrohodnost zprávy o Seidlových aktivitách však snižuje fakt, že kronikářské záznamy vedl právě sám řídicí učitel.

⁴⁸⁾ Základní údaje k Husovým slavnostem na Krakovci obsahuje monografie: Krško, J.: *Husovy oslavy CČS na Krakovci z historického hlediska*. Rakovník 1999.

⁴⁹⁾ ÚAM CČSH Praha, f. Karel Farský, sig. AVI – 48, č. i. 2296.

⁵⁰⁾ Obecní úřad Hostokryje, Pamětní kniha obce v Hostokryjích (1912) 1926 – 1979, s. 19. Vysokou návštěvnost potvrdila při rozhovoru 16. května 2001 i přímá účastnice slavnosti otevření kaple Marie Bidmanová (nar. 1913), avšak stejně jako zpráva z kroniky bez konkrétnějšího údaje.

⁵¹⁾ Nejvíce informací o průběhu první jeronýmské poutě nalezneme v obecní kronice (*Obecní úřad Hostokryje, Pamětní kniha obce v Hostokryjích (1912) 1926 – 1979, s. 19*). Stručné zprávy o konání slavnosti otevření kaple se objevují i v ohlášni knize rakovnické duchovní správy (*ACČSH Rakovník, f. Duchovní správa, K – 1 a/22, č. i. 89, Ohlášni kniha služeb Božích CČS v Rakovníku 1920 – 1929 I*) a ve článku z regionálního tisku (*Z Hostokryje. Naše snahy, 6, 24. května 1924, č. 21, s. 4*). Toto oznámení z novin uvádí mezi organizátory pouť vedle obecního úřadu a CČS i Místní osvětovou komisi Hostokryje. Na základě výpovědi Bidmanové měli při první jeronýmské pouti u kaple vystoupit jen řečníci a zbytek oslav probíhal ve zdejším škole. Uvedená skutečnost se ale neshoduje se zápisem v obecní kronice.

Pohlednice Hostokryj z období první republiky (Obecní úřad Hostokryje)

Hostokryští však oslavovali dokončení kaple v jistém smyslu předčasně, neboť objekt ještě neměl vnitřní zařízení. Zdejší rada starších se tak snažila do příští jeronýmské poutě tento nedostatek odstranit. S ohledem na finanční problémy se obrátila na obecní úřad, zda by nezaplátil výlohy spojené s nákupem vybavení do kaple. Místní zastupitelstvo projevovalo, stejně jako rada starších, zájem o kompletní vyřešení všech problémů týkajících se kaple, a tak na své schůzi 24. dubna 1925 žádosti vyhovělo.⁵²⁾

Na základě subvence obecní samosprávy pak hostokryští stoupcenci ČČS pořídili oltář a obraz. V případě oltáře jde v duchu reformační tradice ve své podstatě o oltářní menzu. Jednoduchá truhlářská práce o rozměrech 1 × 1,1 × 0,5 m má jednotlivé hrany zpevněny lištami. Na čelní straně pak je připevněn dřevěný kalich. Vzhledem ke stísněným podmínkám v kapli se oltář musel pro konání bohoslužeb vždy vynést před vchod na volné prostranství. Přes částečné poškození kalichu se oltář dochoval do současné doby.

Jiný osud měl obraz, který se podle sdělení Františka Kotíka nacházel v kapli jen do roku 1945.⁵³⁾ Dnes již přesně neznáme ani námět obrazu. Jen na základě ústního svědectví Jiřího Skoupého víme, že na obraze byla vyobrazena postava se „středověkým biretem“. S ohledem na pojmenování kaple se tak s největší pravděpodobností jednalo o Jeronýma Pražského.⁵⁴⁾ Tuto skutečnost potvrzuje i Kotík. Podle Kotíkovy výpovědi byly ve 30. letech v kapli obrazy Husa a Jeronýma. K existenci druhého obrazu však chybějí jakékoliv jiné zprávy.

Po dovybavení kaple vnitřním inventářem se další jeronýmské poutě mohly uskutečnit v důstojnějších podmínkách. O jejich průběhu však nemáme téměř žádné písemné informace. Výjimku tvoří několik oznámení v mešní knize ohlášek a krátký článek v tisku ČČS věnovaný třetímu výročí poutě. Novinová zpráva je ve své podstatě jen pozvání na slavnost.⁵⁵⁾ Ze záznamů v ohlášni knize lze prakticky vyvodit pouze tu skutečnost, že se poutě konaly pravidelně alespoň do roku 1931, přičemž poslední dvě léta nebyl přesně dodržen termín akce, tj. první červnová neděle po výročí Jeronýmova upálení. Pro další období pak nejsme schopni kolikiv konkrétnějšího stanovit, neboť v ohlášni knize již neexistovala přesná evidence mší.⁵⁶⁾

Více světla snad do problému vnáší výpověď Skoupého, podle kterého se poslední mše u kaple konala roku 1932. V příštích letech se všechny bohoslužby odehrávaly pouze v místní škole, a to bez přímé vazby na původní koncepci jeronýmské poutě. Do hostokryjské školy pak docházel kněz sloužit mše až do roku 1957, kdy byla pod tlakem státních orgánů zrušena většina venkovských středisek duchovní správy rakovnické náboženské obce.⁵⁷⁾

⁵²⁾ *SOkA Rakovník, f. Obecní úřad Hostokryje, kn. 3, Zápisy ze schůzí obecního zastupitelstva 1918 – 1935, zápis ze schůze 24. dubna 1925.*

⁵³⁾ Ústní svědectví Františka Kotíka (nar. 1929) ze dne 3. října 2001. Z výpovědi Kotíka též vyplývá, že obraz nechal odstranit národní výbor v souvislosti s instalací pamětní desky protifašistického bojovníka Antonína Kouteckého. Toto tvrzení bohužel nelze podepřít písemným materiálem.

⁵⁴⁾ Ústní svědectví Jiřího Skoupého (nar. 1925) ze dne 16. května 2001. Obraz byl zřejmě pouhou reprodukcí, protože za obě položky inventáře kaple zaplatila obec jen 210 Kč (*Tamtéž, kart. 2, inv. č. 69, finanční spisy, Obecní účet za rok 1925*).

⁵⁵⁾ *Hostokreje u Rakovníka. Český zápas, 9, 3. června 1926, č. 23, s. 5.*

⁵⁶⁾ *ACČSH Rakovník, f. Duchovní správa, K – 1 a/22, č. i. 89, Ohlášni kniha služeb Božích ČČS v Rakovníku 1920 – 1929 I. Tamtéž, nesignováno, Oznámení při bohoslužbách 1930 – 1934 II.* K následujícím letům se žádné mešní ohlášni knihy nedochovaly.

⁵⁷⁾ *Horek, O.: Historie Církve československé v Rakovníku. Události 1945 – 1971. Obrazová kronika 1972 – 2000. Rakovník 2001, s. 62.*

Současný stav hostokryjské kaple. Pohled ze severovýchodu a severu (foto autor)

Na poměrně krátkém trvání jeronýmských poutí se zřejmě hlavní měrou podepsala v celkovém výhledu nižší účast, než si organizátoři představovali. Slavnosti sice podle tvrzení Skoupého vzbudily zájem široké veřejnosti z Hostokryj a z okolních vsí, ale počet přítomných zdaleka nedosahoval návštěvnosti krakoveckých shromáždění.

Se zánikem jeronýmských poutí zůstalo místní kapli její uplatnění především ve funkci zvonice. Podle zápisu v obecní kronice zvonil zdejší ponocný poledne, večerní klekání a především pak při úmrtí některého obyvatele Hostokryj. V rámci pohřbu se nejprve v domě zemřelého vykonaly církevní obřady. Následně se seřadil smuteční průvod, který doprovázel zesnulého z obce až na senomatský hřbitov. Jakmile průvod vykročil ke svému cíli, začal ponocný vyzvánět, a to až do chvíle, kdy pozůstalí s rakví překročili hranici obecního katastru.⁵⁸⁾

Tuto službu obstarával ponocný všem zemřelým bez ohledu na jejich vyznání, což nebylo v celostátním měřítku samozřejmostí. Římskokatolická církev totiž ve svých objektech zakazovala vyzvánět jinověrcům. Důvody tolerantních poměrů v Hostokryjích zřejmě tkví nejen v otevřenějším přístupu ČČS, ale i ve snaze některých zastupitelů dát kapli neutrální ideovou podstatu.

Tendence určité snášenlivosti ze strany ČČS se pak projevil i po druhé světové válce. Místní národní výbor se totiž na své schůzi 3. září 1945 rozhodl umístit do kaple nad oltář pamětní desku protifašistickému bojovníku Antonínu Kouteckému.⁵⁹⁾ Na desce se však obje-

⁵⁸⁾ *Obecní úřad Hostokryje, Pamětní kniha obce v Hostokryjích (1912) 1926 – 1979, s. 98.*

⁵⁹⁾ *SOkA Rakovník, f. Obecní úřad Hostokryje, kn. 4, Záписy ze schůzí obecního zastupitelstva 1935 – 1948, zápis ze schůze 3. září 1945.*

vily některé skutečnosti, které ve spojení se sakrálním objektem působily zajímavým dojmem. Vedle nápisu „na věčnou paměť národního mučedníka – hlasatele socialismu“ se především jednalo o rudou pěticípou hvězdu. Stanovisko ČČS k odhalení pomníku nemáme sice v písemné podobě, avšak podle svědectví Skoupého bylo jednoznačně pozitivní. Pamětní deska zůstala na svém místě i po listopadových událostech, takže dosud může dokumentovat zvláštní projev celospolečenské atmosféry ve druhé polovině 40. let.

Závěr

Výstavba nové hostokryjské kaple a pořádání jeronýmských poutí bezpochyby znamenaly v úzkém pojetí dějin obce podstatné události. S ohledem na demografické a správněpolitické postavení Hostokryj chápeme jako nezanedbatelný ten fakt, že se zdejších oslav Jeronýma Pražského zúčastnili občané z řady sousedních obcí. Poutě se tak staly jednou z mála akcí, která svou úlohou překračovala hranice vlastní obce. V otázce samotné kaple pak vycházíme ze závěru, že objekt patří i přes kontroverzní architektonickou hodnotu k čelným hostokryjským stavbám. Míra významu v lokální rovině ale pochopitelně klesá již ve vztahu k vlastnímu regionu. Přesněji řečeno, popisované události nemohly na Rakovnicku zásadním způsobem ovlivnit společenský vývoj.

V této souvislosti se tak nabízí otázka, zda nevěnujeme hostokryjské kapli a jeronýmským poutím příliš velký prostor. Před vyslovením jednoznačné odpovědi však musíme vzít na zřetel ideovou rovinu. Svou originalitou zde působí myšlenka pěstování jeronýmského kultu jako protiváhy či lépe řečeno dialektické vyváženosti k husovské tradici na Krakovci. Realizace představy dvou poutních center ve vzájemné ideové provázanosti znamenala bezesporu zvláštní pokus o změnu místní religiozně kulturní tváře krajiny. Po této stránce pak význam kaple a poutí přesahoval hranice Rakovnicka, neboť i v samotné ČČS nebyly příliš časté projevy úcty k Jeronýmu Pražskému.

Svou historickou hodnotu rovněž přinášejí sledované události pro v současné době zdůrazňovanou tematiku každodenního života. Náboženská stránka hrála v první republice nadále závažnou roli, a proto poznání různých aspektů religiozity i v rámci úzce vymezené oblasti patří k důležitým faktorům pro vytvoření komplexní představy obrazu doby.

Seznam zkratk:

ACČSH – Archiv církve československé husitské

ČČS – Církev československá

ČČSH – Církev československá husitská

OkÚ – Okresní úřad

SOKA – Státní okresní archiv

ÚAM – Ústřední archiv a muzeum

VZPOMÍNKY NA TOVÁRNU FRANTIŠKA OTTY

Otta – mýdlo – Rakovník

Každý z nás používá k udržení čistoty svého těla toaletní mýdlo a snad si ani neuvědomuje, že tento kus příjemně vonící hmoty prošel dlouhým vývojem, než se stal běžným prostředkem denní hygienické potřeby kulturní lidské společnosti. První pokusy výroby mýdla či hmoty, která se mýdlu podobala, můžeme vystopovat ve starověku u Egypťanů a vyspělých kultur v Malé Asii. Od nich se naučili vyrábět mýdlo Féničané, kterým patří zásluha, že jako rození obchodníci přenesli jeho výrobu mezi národy usazené kolem Středomořího moře. Odtud se rozšířila po celé Evropě. Takto získaná mýdla však dlouhou dobu sloužila k jiným účelům než k mytí a praní. Používalo se jich jako prostředků pro zkrášlení zevnějšku, k odbarvování vlasů a jako přípravku k léčení různých kožních chorob.

Počátkem křesťanské éry se začínalo používat mýdlo vyráběné z tuku a potaše. V 7. století byl tak zaveden nový způsob výroby louhu sodného, který se hodil lépe pro zpracování mýdla. To však bylo pro nemajetné vrstvy obyvatelstva stále příliš drahé, a proto nedostupné. Ve středověku vynikala mydlářstvím a obchodem s mýdly hlavně města Marseille, Benátky, Savona a Janov. V 16. století nastal velký rozvoj výroby mýdla v Anglii. K němu přispěl dovoz laciných surovin ze zámoří, hlavně z kolonií. Po technologické stránce nastal zvrat ve výrobě mýdla objevem výroby umělé sody francouzským chemikem Leblancem v roce 1791 a objevem glycerinu při zmýdelňování tuku v roce 1799 Scheelem. Tím se výroba zlevňovala. Když se ke konci 19. století uvedl na trh elektrolytický luh, počala cena mýdla dále klesat, a tak se tyto výrobky začaly stávat běžným předmětem denní potřeby všeho obyvatelstva.¹⁾

Z historie mydlářství v Rakovníku

Mydláři a svícníci se začínali objevovat v Čechách „již v době lucemburské“. V 15. a 16. století tato řemesla rostla, „ale ne tou měrou, jak by badatel čekal. Na loudavost kultury přitom ovšem nelze nic sváděti: mýdla i svíček u nás užíváno dosti, ale mýdlo vařily sobě také hospodyně a nejedna měšťanka lojovky sobě lila velmi snadnou prací; také řezníci ze svých neodbytých lojů hotovili to, co náleželo svícníkům a mydlářům“.²⁾

V Rakovníku měli z počátku mydláři společný cech s řezníky, a to kvůli tomu, že mydlářů bylo ve městě málo a svým řemeslem záviseli na řeznících, jelikož od nich odebírali lůj. Mydláři jej zpracovávali, vařili mýdlo a lisovali ho do táhlí (tabulí). Lili též lojové svíčky. Svícníci zpracovávali vosk, a proto byli nazýváni voštináři (též voskaři). Svícník táhl z vosku sloupky, lil svíce a vyráběl fakule. S lojem svícníci též pracovali.³⁾

¹⁾ Šimon, J.: Kapitola z historie mýdla. Rakovnické noviny (dále jen RN), roč. 6, 1935, č. 50, s. 2. Potaš – uhličitán draselný, pův. z dřevěného popela, užívaný k výrobě mýdla, skla aj.

²⁾ Winter, Z.: Řemeslnictvo a živností XVI. věku v Čechách (1526 – 1620). Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1909, s. 601.

³⁾ Renner, J.: Mydlářství v Rakovníku. RN, roč. 6, 1935, č. 50, s. 3.

Rakovnický cech se z počátku řídil řádem cechu řezníků z Kadaně. V roce 1597 si vyžádali artikule řezníků berounských, kteří se spravovali řádem řezníků všech tří měst pražských.⁴⁾ Bezpečnější zprávy o rakovnických mydlářích jsou v dochované knize cechu řeznického, založené v roce 1597. Zde nacházíme jména tehdejších mydlářských mistrů: Jan Myller, Jiřík Vomačka, Jiřík Sklenářovic a Samuel Březovec.⁵⁾ Do učení k mydlářským mistrům chodili v tehdejší době do Rakovníka mladí synci z dalekého okolí, hlavně z pohraničních měst Cynperka, Kadaně, Litoměřic, Marienperku a dalších. V roce 1680 provozovali řemeslo mydlářské Kateřina Rychterová, vdova po mydláři, Jan Rozýn, Jan Rejček ml., Simeon Rejček a Jan Březovec. V pozdějších letech sem patřili ještě další mistři cechu mydlářského.⁶⁾ V roce 1735 se uvádí svícnař Václav Rozín, jehož zaměstnání se zřejmě shodovalo se zaměstnáním svícníků. Jelikož se svíčky vyráběly hlavně z vosku, platilo i zde běžnější pojmenování pro výrobce svíček „voskař“.

Takovým voskařem a zároveň mydlářem byl v Rakovníku Jan Heinz, syn obecního správce Michala Heinze. Oženil se v roce 1810 s Marií roz. Engelthalerovou.⁷⁾ V tomtéž roce dne 1. listopadu koupil právovárečný dům čp. 117/I na náměstí od pana Václava Rudlofa za trhovou cenu 4000 zl. Po jeho úmrtí zdědil dům i živnost syn Josef Heinz, který pokračoval v řemeslu svého otce. Oženil se v roce 1840 s Annou roz. Vidalíkovou, dcerou nájemce hostince Václava Vidalíka, pocházejícího z Varvažova. Po úmrtí Josefa Heinze v roce 1865 připadl dům dědictvím jeho jediné dceři Pavlíně, provdané za fürstenberského inspektora a nadlesního Karla Šmída, bytem na lesní správě v Lužné.⁸⁾ Jelikož nebyl nikdo z příbuzných, kdo by se ujal mydlářské živnosti, dům i s mydlářskou dílnou pronajala Pavlína Šmídová mydlářskému mistrovi Josefu Hellerovi, který se do Rakovníka přistěhoval z Děkova (tehdejší okres Podbořany). V té době žil ještě v Rakovníku v domě čp. 127/I na náměstí mydlář Václav Rudlof, který však pro stáří řemeslo neprovozoval, a proto Heller zde neměl žádného konkurenta. Jelikož za těchto podmínek jeho živnost dobře prosperovala, koupil v roce 1875 od kupce Josefa Plasse, který odcházel do Ameriky, výhodně dům čp. 17/I na jižní straně náměstí. Ten zboural, postavil nový a s ním i mydlářskou dílnu.⁹⁾ A tak mydlářská dílna v domě čp. 117/I zůstala prázdná. Její další osud byl již spojen s podnikáním Františka Otty.

Krátký rodopis Ottů z Kostelce nad Labem

Rodopis Ottů počal sestavovat koncem roku 1939 historik Václav Kočka, bohužel ho však nedokončil. Torzo jeho zápisků z bývalého podnikového archivu (mimochodem jedinečně uspořádaného vedoucím oddělení reklamy a propagace Pavlem Donátem) zachránil před zničením bývalý zaměstnanec Josef Bouma a v květnu roku 1959 jej odevzdal k uložení archiváři Františku Markupovi do rakovnického okresního archivu, kde se dochovalo dosud.¹⁰⁾

Ze zápisků je patrné, že František Otta se narodil v Kostelci nad Labem. Protože Kostelec byl komorním panstvím, podle právního řádu té doby tam mohl přijít zase příslušník z ko-

⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ Tamtéž.

⁷⁾ SOKA Rakovník, f. Děkanský úřad Rakovník, neuspořádáno.

⁸⁾ Tamtéž.

⁹⁾ Herold, B.: Droby vzpomínek na rakovnické domy a jejich obyvatele v XIX. a XX. století. Rakovník, Muzejní spolek král. města Rakovníka 1938, s. 71 – 72.

¹⁰⁾ Kočka, V.: Rodopis Ottů z Kostelce nad Labem. Rukopis, SOKA Rakovník, Otta František – osobní fond, kart. č. 1.

morního panství. Tím byly v okolí města Poděbrady, Kolín a Pardubice. Na Poděbradsku známe ze vsi Bobovice Jiříka Otta, usedlého zde již r. 1654. Jeho poslední potomek v této vsi se jmenoval Václav Otta, zemělý v roce 1775. Z potomků tohoto rodu pravděpodobně pocházel také Antonín Otta, který se v roce 1797 zakoupil v Kostelci nad Labem a zde 3. srpna 1817 zemřel. Se svou manželkou Alžbětou měl syna Antonína, kožešníka, Václava, koželuha, Josefa, truhláře, a Františka a Aloise, oba domkáře. Dále měli dvě dcery, Barboru a Marii Annu, které zemřely v roce 1839. Otcem Františka Otty byl zmíněný Antonín Otta, měšťan a kožešnický mistr, od roku 1840 majitel domu čp. 74. Antonín se oženil s Kateřinou Kujalovou z Kostelce nad Labem.¹¹⁾ Narodilo se jim celkem 7 dětí. Nás budou zajímat pouze dva synové, a to Antonín a František, kteří měli později vztah k Rakovníku.

Starší syn Antonín Otta, narozen r. 1844 v Kostelci, měšťan a kožešnický mistr, žil od roku 1870 v Rakovníku. Jeho manželkou se stala Marie, narozená v r. 1846.¹²⁾ Měli čtyři děti, které se všechny narodily v Rakovníku, a sice Annu (nar. 1871), vyučenou modistku, Antonína (1873), jenž žil ve Velvarech, a dále Boženu (1877), provdanou Bauerovou, která žila s manželem v Pletnici v Savonii. Po ovdovění se Božena vrátila do Rakovníka a stala se společnicí sestry Anny v modistickém obchodě. V roce 1885 se ještě narodil syn Josef. Jako inženýr strojař působil ve Škodových závodech, od roku 1929 v Brně.¹³⁾ Antonín Otta koupil dle trhové smlouvy ze dne 28. prosince 1872 od Jana Vodrážky, měšťana a hodinářského mistra, várečný dům čp. 29/1 na náměstí v Rakovníku za umluvenou částku 3800 zl. r.¹⁴⁾ Byl to právě on, kdo v roce 1875 upozornil svého mladšího bratra Františka, mydlářského mistra, na možnost pronajmutí volné mydlářské dílny v Rakovníku.

Učednická a tovaryšská léta Františka Otty

František Otta se narodil 16. dubna 1848 v Kostelci nad Labem.¹⁵⁾ O svém mládí později vyprávěl: *„Otec můj tam byl kožišníkem. Tenkrát bylo kožišníkům daleko více potřeba než dnes. Sedláci nosívali koženky – a na ty se kupovala kůže u kožišníků. A také se beranice tenkrát ještě hodně nosily. Vzpomínám si, když se tak v neděli sedláci z okolí sešli v Kostelci, jak bývalo u nás v obchodě živo. Otec byl poctivý řemeslník, ve své práci se vyznal, a měl tedy mezi lidmi dobré jméno. Nemohl si jistě stěžovat, že by mu obchod nešel – ale bylo nás sedm dětí! Neměli jsme tedy nikdy nazbyt a na parádu také nezbývalo. Lítali jsme celé léto bosí a – protože na nás klucích všecko zrovna hořelo – leckdy také všelijak oblečení.“*¹⁶⁾

Když už František začal pomalu odrůstat školní docházce, otec přemýšlel, co by pro syna bylo nejlepší, čím by se měl vyučit. Tázal se jej, co chce po škole dělat, a od synka dostával stále stejnou odpověď, že se bude učit mydlářem. *„Snad se divíte,“* pokračuje F. Otta ve svých vzpomínkách, *„kde se to ve mně vzalo! To bylo tak: U nás v Kostelci byl bohatý mydlář pan Niček. Dařilo se mu jako málokomu v širokém okolí. Starší lidé si vypravovali, že když se k nám přistěhoval, docela nic prý neměl – ale teď mu patřil na náměstí dům – krásný*

¹¹⁾ Tamtéž.

¹²⁾ Tamtéž.

¹³⁾ Tamtéž.

¹⁴⁾ SOKA Rakovník, f. Archiv města Rakovníka (dále jen AMR), neuspořádáno.

¹⁵⁾ Opis křestního listu F. Otty. SOKA Rakovník, f. Děkaný úřad Rakovník, neuspořádáno.

¹⁶⁾ Jak jsem začínal. Vzpomínky Tomáše Bati, Jana Böhma, Václava Klementa, Bedřicha Kočího, Františka Otty. Red. Pavel Čermák, Brno, nakl. Epos s. r. o., rok vyd. neuveden, s. 158 – 159.

– radost se podívat. [...] Pan Niček si chodil pěkně oblečený, měl hezké koně a jeho děti? Ty se, pane, jinak nosily než nás sedm dětí doma!¹⁷⁾

Už jako dítě F. Otta srovnával, jak který řemeslník prosperoval, a stále mu vycházelo, že mydlářství je pro něho to nejlepší řemeslo. Když končil školu, ucházel se o učednické místo u pana Nička, ale ten v té době žádného učedníka nepotřeboval. Požádal tedy otce, a zajeli spolu do Prahy, kde sháněli místo u mydlářů, ovšem bezvýsledně. „*Kolikrát jsme vešli do dílny, nízké, začouzené, nikdy nevětrané, a proto škaředě páchnoucí, až se tatínek lekal, že by jeho syn měl být v takové lidomorně. Když jsme pak z takové díry vyšli, říkal starostlivě: 'No, tady bys přece nemohl být! Vždyť to jde o zdraví!' Ale mne nic nezarazilo. Ve mně žila jen jediná myšlenka – už abych v takové dílně byl. Pospíšil jsem si tedy honem tatínka uklidnit slovy: 'Když to vydrží všichni – tak to také já vydržím!'“¹⁸⁾ Prošli mnoho dílen, ale nikde nepochodili. Nakonec pomohl sám pan Niček. Dal jim písemné doporučení, na které Františka přijala do učení firma Pitteroff v Praze Jirchářích.*

Na učení v Praze

Do Prahy nastoupil pět let před válkou s Prusy, v roce 1861. Firma Pitteroff byla v té době poměrně velkým závodem. Po Praze měla šest krámů a v nich prodávala pouze své výrobky – svíčky a mýdlo. V tehdejší době se svíček spotřebovalo veliké množství. Elektriina ještě nebyla, petrolej se neužíval a plyn patřil mezi novinky, o kterých se vlastně jenom mluvilo. Mýdla se vyrábělo méně. V těch dobách se s ním v rodinách hodně šetřilo.

„*Šel jsem k mydlářině s velikou chutí – ale musel jsem zpočátku svou horlivost k učení přenést na jinou činnost. Ke kotli, kde se vařilo a škařilo na svíčky i na mýdlo, mne tak hned nepustili. Hlavní můj úkol spočíval v tom, že jsem se pěkně zapřáhl do vozíku a jezdil po Praze rozvážet zboží do všech našich šesti krámů i kupcům, kteří také výrobky našeho závodu prodávali. – Zatím co já táhl vpředu, starší učedník vzadu tlačil. To bylo čestné místo a já se k tlačení vozíku dostal až po dvou letech!¹⁹⁾*

Po obědě vykonával práci v dílně. Zprvu podřadnější, po čase samostatnou u kotle. Mistr byl Němec z Bavorska, hodný člověk, ale v práci nic neodpustil. Pracovalo se hodně, zvláště v zimě, kdy lidé spotřebovali mnoho svíček. V zimě se začínalo ráno v pět hodin a končilo večer v sedm. Učedníci museli ještě uklidit dílnu, a tak většinou končili až kolem deváté. V létě nebyl svíček velký odbyt, vyrábělo se méně, a práce končila v pět hodin odpoledne.

Čtyři léta učení při takovém vytížení utekla jako voda, a tak v roce 1865 dostal mladý František za vyučenou a tovaryšský list s pochvalou. Začal však přemýšlet o novém místě. Byl u svého mistra sice spokojen, ale toužil získat další zkušenosti ve svém oboru a zároveň chtěl zjistit, jak se pracuje v jiných dílnách. Našel si asi rok po vyučení nové místo v Praze u mydláře Vlčka v Nové ulici, blízko malostranských jatek. Dílna však zde byla špatná, zařízení zastaralé a veškerá starost o výrobu spočívala na něm. Mistr přes den prodával v krámě a on pracoval sám s dvěma učedníky. Když zjistil, že se zde nic nového nenaučí, zkusil to po roce ještě v Praze na jiném místě, a sice v mydlárně v domě, kde se říkalo U Velkých šalků. Dům stál na Karlově náměstí, tehdy ještě zvaném Dobytčí trh. Ale zde se František také dlouho nezdržel. V létě ho mistr pro nedostatek práce propustil.

¹⁷⁾ Tamtéž, s. 160.

¹⁸⁾ Tamtéž, s. 161 – 162.

¹⁹⁾ Tamtéž, s. 162 – 163.

Ve světě na vandru

František Otta se zašel podívat domů na rodiče. Doma pobyl jenom krátce a rozhodl se, že půjde na zkušenou do světa. Vzal ranec, do kterého složil trochu prádla, a s holí v ruce vykročil směrem na jih do Vídně. Jít na vandr tehdy patřilo k řemeslnickému vzdělání. Cestou potkával kamarády, kteří také hledali práci. Každý po cestě navštěvoval dílny svého řemesla a jako ostatní tovaryši přijímal podporu od mydlářských mistrů, kteří mu nemohli poskytnout práci. Přespával v noclehárnách, tzv. herbercích. Tak došel až do Vídně, kde však ke smůle žádné místo nedostal. Zamířil tedy do Lince a dále na Solnohrad. Zde byl na doporučení mistra z Lince přijat.

„Pracoval jsem tam přes zimu, dost jsem se tam nadřel, ale pracoval jsem rád. Avšak v létě jsem byl zase bez práce. Tenkrát to bylo u našeho řemesla u mladších pomocníků každý rok stejné – v zimě dělat, v létě být propuštěn. Tak jsem zase stál ve světě bez místa a uvažoval, co teď? Povídal jsem si, že by teď možná bylo něco v Praze, ale tam se mi nechtělo. Lákalo mne Německo. Věděl jsem, že mydlářství v Němcích je značně pokročilejší než u nás. Doufal jsem tedy, že se tam něčemu novému přiučím. Já byl tenkrát na řemeslo jako dravý. Kam jsem přišel, pořád jsem koukal dílovedoucímu po ruku, abych viděl, co a jak se dělá.“²⁰⁾

A tak se mladý Otta vydal do Německa. Bohužel se tam ale nemohl uchytit. Byl v Drážďanech i v Ochranově, dva měsíce zde putoval v citelné zimě s rozbitou obuví. Sníh zalézal do bot a hrozně záblo. Toto dvouměsíční cestování využil tím, že se aspoň snažil učit německy.

Po vandru znovu v Praze

Protože František nemohl žádnou práci najít, obrátil se směrem domů, do Prahy. Tam sehnal zaměstnání v továrně na mýdlo u firmy Feigl a Winternitz, kde pracoval čtyři roky. Po této době přešel na své poslední místo v Praze, a sice k dobře zavedené a známé firmě Demartini na Malou Stranu. Zde nastoupil místo dílovedoucího. Při této funkci získal další cenné zkušenosti. Přestože byl starý teprve 27 let, řídil práci lidí daleko starších. Za funkci dílovedoucího dostal také lépe zapláceno.

„Co se přijímů týče, to už jsem byl tenkrát pán! Dostával jsem 6 zlatých týdně, měl jsem pěkný byt, dobrou stravu a celé ostatní zaopatření. Kromě toho jsem dostával z každého centu loje, který u nás řezníci vážili, 10 krejcarů. To už mi nebylo zle – naopak: pěkně jsem se oblékl a mohl jsem se podívat i někdy do společnosti. Chodil jsem často do divadla a navštěvoval jsem národní besedy – které tenkrát kvetly. Rád jsem také chodíval s přáteli na výlety do přírody.“²¹⁾ Nyní už byl se svým postavením spokojen, ale myšlenka na vlastní podnikání se začínala ozývat stále častěji. Peněz, které by býval potřeboval do začátku, měl málo, ale touha po samostatnosti den ode dne sílila.

Začátek podnikání v Rakovníku

V roce 1875, kdy působil u firmy Demartini již čtyři léta, dostal jednoho dne František Otta dopis od svého staršího bratra, který znal jeho touhu po samostatném podnikání, že se

²⁰⁾ Tamtéž, s. 168.

²¹⁾ Tamtéž, s. 169.

v Rakovníku uvolnila mydlářská dílna a je k pronajmutí. František se ihned do Rakovníka rozjel a dílnu si pronajal. Bylo to v domě čp. 117/l na náměstí. Otec mu vyplatil podíl 1200 zl., 100 zl. měl ušetřeno, od strýce Josefa z Kostelce nad Labem si vypůjčil 400 zl. a dal se do práce.

„Místo, kde jsem měl začít nový život, byla ubohá, sešlá díra, sotva sedm metrů dlouhá, začouzená a nevládná – hotový chlév. Kádě byly napolo stráveny žíravinami a ostatní zařízení nedostatečné. Ale samostatnost je samostatnost! Viděl jsem, že to všechno za mnoho nestojí, ale bylo to moje, mohl jsem tu rozhodovat sám, byl jsem svým pánem!“²²⁾

Když si celou situaci uvědomil, nebylo mu zrovna lehké. To však trvalo jenom chvíli. Bylo mu jasné, že nějaké naříkání zde nepomůže, obzvláště když už měl zaplacen nájem ve výši 350 zlatých. Proto se pustil s houževnatostí do nutných oprav a zařízení. Když vše uspořádal podle svého pořádku, shledal, že mu zůstalo velmi málo peněz do provozu a na nákup surovin. Dnes si můžeme stěží představit, z jakých těžkých začátků a nepříznivých podmínek se rodilo jeho podnikání. Situace se zdála bezvýchodná. Jeho předchůdce, zámožný místní mydlář, si zařídil novou rozsáhlou dílnu a disponoval slušným kapitálem. Další Ottovou nevýhodou bylo, že začínal v cizím městě a nebyl zde známý. O to důležitější se jevil fakt, že zákazníci musí přesvědčit kvalitou svých výrobků. Proto se tím usilovněji pustil do práce. Na svou první várku, kterou uvařil v rakovnické dílně, poté vzpomínal:

„Když na podzim roku 1875 vařil jsem ve své vlastní dílně první várku mejdla, bylo mi všelijak. Né však proto, že bych to neuměl, ale v srdci i prsou mě to nějak svíralo, a to jednak pýchou a ctižádostí a pak vnitřním blahem i nedočkavostí, jaké to první rakovnické mejdlo bude. Chtěl jsem také přesvědčiti své starší pány kolegy, že to ten ‘mladiček’ taky dovede, a za druhé jsem si umínil, že budu konkurovati jenom dobrým zbožím a za stejné peníze. Tenkrát se vařilo jen jádro, šmír (mazavé mýdlo) a mejdlo černé – tomu jsme říkali terpentínové. Lidi byli už tenkrát nároční, protože peníze měly cenu, a proto hospodyně, než mejdlo koupila, několikrát takový rýgl (hranol nelisovaného mýdla) obrátila v ruce a přesvědčovala se, je-li tvrdé, aby jí dlouho vydrželo.“

A tak jsem se s chutí pustil do díla, všechno pěkně připravil, zatopil pod kotlem a už jsem se oháněl kopistem u kotle a dbal, aby omastek – lůj – se nepřipálil, nebo dokonce nechyt při vyškvírnutí, protože ohniště pod kotlem bylo otevřené. A pak to začalo. Zmýdelňoval jsem tuk, stále míchal a s obavou pozoroval každé vzkypění mýdlové kaše, která se mi stále více a více drala z kotle ven. Pěkně se mně to dařilo, a tak v zápalu práce jsem zapomněl na jídlo i spánek a nedbal starostlivosti své sestry Marky, která mně tenkrát, ještě svobodnému, hospodařila, a dokud jsem várku neodsadil a nepřipravil vše na druhý den, nehnul jsem se z dílny – svého království. Nemohl jsem radostí a vnitřním uspokojením nad zdarem svého díla ani usnouti a těšil jsem se už, až bude forma mejdla vychladlá a já začnu krychli drátem rozřezávat v bloky a na ruční řezačce krájet na rýgle. S jakou chutí jsem pak v krámě mejdlo prodával, můžete si představit.“²³⁾

Přes den obsluhoval v krámě a v noci vařil mýdlo a vyráběl svíčky. Dřiny se nelekal a vědomí, že pracuje na svém, ho posilovalo. První zkušenosti z vlastního podnikání však nebyly valné. Tržby zůstávaly malé, někdy pouhé tři zlatky denně. Věděl, že podnikat samostatně není snadné. Jeho houževnatost však byla příkladná. Také obyvatelstvo si pomalu

²²⁾ Tamtéž, s. 170 – 171.

²³⁾ Donát, P.: Vzpomínka na šéfa seniora Františka Ottu. RN, roč. 10, 1939, č. 22, s. 2.

začalo zvykat na nového mydláře, který vyráběl kvalitní zboží, měl dobré vystupování a vždy každému ochotně vyhověl.

František Otta postupně poznával, že na vše nebude stačit sám. Také proto se rozhodl založit vlastní rodinu. Jeho nevěstou se stala Žofie Junová, narozená 24. března 1855, dcera Josefa Juny, bývalého kupce v Kněževsi, později hospodáře a majitele malodolu v Rakovníku, a matky Františky, rozené Vogelsangové, z Ploskova u Lán. Sňatek měli 8. listopadu 1876 v Rakovníku.²⁴⁾ Byla to vítaná pomoc, ale zároveň větší odpovědnost. Dne 23. srpna 1877 se mladým manželům narodil syn Alois. Následovali ho tři sourozenci, Marie, František a Rudolf, kteří však brzy zemřeli.

Noví zákazníci přibývali pomalu a odbyt vlastních výrobků Ottu stále neuspokojoval. Odvážně se však pustil do soutěže s konkurenty, především neustálým zlepšováním jakosti svých výrobků. Aby zvýšil odbyt, vypravil se z počátku nesměle do okolních vesnic, kde nabízel svoje zboží. A měl úspěch. Venkovští obchodníci poznali, že má opravdu kvalitní výrobky, a začali jeho zboží kupovat. Sám o tom vyprávěl: *„Jenže jsem byl pořád více řemeslníkem než obchodníkem. Neznal jsem obchodních způsobů. Chodil jsem po okolních dědinách, ale do měst jsem si netroufal. Až teprve jeden židovský obchodník, s kterým jsem se na svých cestách seznámil, mne k tomu povzbudil. Povídal mi: ‘Co budete pořád chodit po vesnicích, pusťte se také do měst – támhle do Berouna nebo do Kladna.’ Poslechl jsem, a dobře jsem pochodil. Prodával-li jsem na vesnicích mýdlo na kilogramy, ve městech je kupovali na metrické centy. Zmlsal jsem se na tom úspěchu a pouštěl jsem se stále dále a dále – až k Příbrami a Plzni.“*²⁵⁾

Ottovi se začalo dařit a obchod se zvětšoval. Musel přijmout pomocníka a dva nádeníky, aby stačil s výrobou. V té době ho ale stihla nečekaná rána. Jeho manželka Žofie náhle 12. ledna 1883 zemřela. Proto se dne 23. dubna 1884 znovu oženil. Jeho druhou chotí se stala Františka Linhartová, narozená 26. února 1855 v Rakovníku, dcera Jana Linharta, měšťana a kupce z Rakovníka, a Kateřiny, rozené Brejchové. Sňatek měli v chrámu Páně sv. Jindřicha na Novém Městě pražském.²⁶⁾ Z tohoto manželství se narodilo celkem 7 dětí, z nichž tři brzy zemřely. Dospělého věku se dožila dcera Františka, provdaná Petráčková (1883 – 1949). Nás však budou zajímat především tři synové: František (nar. 25. 2. 1890), Jan (25. 2. 1891) a nejmladší Julius (2. 9. 1892).

Práce stále přibývalo a Otta nemohl vše zastat sám. Proto nezbývalo jiné řešení než vzít v roce 1893 nejstaršího syna Aloise ze studií na rakovnické reálce, aby se připravil na zastupování svého otce v podniku. A tak se syn postavil k mydlářské kádí, tehdy ještě v domě u Nejedlých na náměstí, a společně se třemi pomocníky sám jako učeň začal vařit mýdlo a učit se tajům mydlářského řemesla. V roce 1897 musel Alois nastoupit vojenskou službu u 28. pěšího pluku, s nímž pobyl mj. dvě léta v Cavalese u Tridentu. Tato tvrdá škola života ho naučila houževnatosti a odolnosti, což byly neocenitelné vlastnosti pro jeho budoucí povolání. Pan Otta senior však nespolehal jen na jeho vlastní výchovu, ale ihned po vyučení ho poslal na zkušenou. Nejprve do Bejdova nad Dyjí a později do Kamenice v Sasku. V Německu skončil svou cestu v Berlíně u vyhlášené firmy Palis.²⁷⁾

²⁴⁾ SOkA Rakovník, f. Děkaný úřad Rakovník, neuspořádáno.

²⁵⁾ Jak jsem začínal..., s. 172 – 173.

²⁶⁾ SOkA Rakovník, f. Děkaný úřad Rakovník, neuspořádáno.

²⁷⁾ Lhota, A.: K šedesátinám Aloise Otty. RN, roč. 8, 1937, č. 34, s. 1.; Jak jsem začínal..., s. 174.

V Rakovníku nestačila brzy kapacita dílny na uspokojení všech zakázek. František Otta nechal tedy prorazit zeď do dvora, kde postavil dřevěné kůlny, a začal v nich vařit mýdlo. Sám se doma málo zdržoval, protože býval na cestách. Když se vracel domů, skoro vždy si u něj někdo stěžoval. Bylo to pochopitelné, protože výpary z dílny obtěžovaly okolní sousedy. Také majitel domu mu kvůli těmto stížnostem dal najevo, že počítá s jeho vystěhováním. Otta začal proto shánět jiný objekt, ale nikde neuspěl. „Co dělat? – Hledal jsem něco vhodného – nakonec jsem se rozhodl a postavil jsem si dílnu za městem u trati. To už nebyla taková díra jako ta, ve které jsem začínal před lety. Vybuďoval jsem si ji podle chuti a svých zkušeností – netušil jsem ovšem ještě tenkrát, jak rychle moje nová dílna poroste a že se stane základem, na kterém vybudujeme naši nynější továrnu.“²⁸⁾

Ve vlastní dílně

V roce 1900 se tedy František Otta rozhodl zřídit vlastní dílnu. Ta byla prostorná, a proto nemusel šetřit místem. Před ní si dal postavit přístřešky pro uskladnění surovin a truhlářskou dílnu, ve které se vyráběly bedny. Také počet zaměstnanců se zvyšoval. V tomtéž roce zakoupil Otta, dle tržové smlouvy ze dne 1. srpna, dům na náměstí čp. 124/l od dědiců rodiny Skopovy, kam se s rodinou přestěhoval z domu čp. 117/l, v němž bydlel od svého příchodu do Rakovníka.²⁹⁾

Ottova dílna postavená po r. 1900 (SOKA Rakovník)

²⁸⁾ Jak jsem začínal..., s. 173.

²⁹⁾ SOKA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

Třicáté výročí založení firmy – r. 1905 (SOka Rakovník)

„Na novém místě šla nám práce daleko lépe od ruky. Nebylo tam zle o kousek místa a mohli jsme si výrobu lépe uspořádat. Starostí ovšem bylo stále dost a dost. Nebyl jsem ještě dlouho v nové dílně, když si přišel za mnou soused stěžovat, že na jeho poli zrovna vedle naší dílny všechno obilí zežloutlo sodovými parami, unikajícimi z našeho závodu. Věděl jsem, že je v právu, a hleděl jsem po dobrém nějak věc s ním urovnat. Nabízel mi, abych jeho pole najal – ale já se rozhodl raději je koupit. A dobře jsem udělala! – To pole se mi krásně hodilo, protože zanedlouho jsem musil dále závod rozšiřovat. – Skoupil jsem brzy i ostatní pozemky okolo, protože závod rostl a rostl a musel jsem pamatovat na to, kam budu přistavovat později.“³⁰⁾

V roce 1905 se slavilo 30. výročí založení firmy. Na fotografii pořízené při této příležitosti poznáváme nejstarší zaměstnance závodu: Václava Jelínka, vaříče mýdla, Josefa Kroba a jeho manželku Annu, Františku Krausovou, paní Pidrmanovou, Vincence Škrdleho, pány Kapouna, Kubínka a Vitnera, Antonína Bláhu, Františka Kohouta (kočičho s párem podnikových koní), pana Vodrážku a další dva zaměstnance, které jménem neznáme. Vpředu stojí účetní Kokoška, vedle něj sedí Františka Petráčková, rozená Ottová, František Otta – senioršéf, jeho nejstarší syn Alois Otta a ing. Josef Petráček. To bylo tehdy osazenstvo podniku.

Dílo se dařilo, ale v té době vyvstal nový závažný konkurent. Známa kapitálově silná německá firma J. Schicht z Ústí nad Labem počala na severu Čech vyrábět levné a dobré mýdlo a s pomocí působivé reklamy pronikala na trh. Byl to velký soupeř firmy Otta: „*Tenkrát šlo opravdu do tuhého a kolikrát jsem se ptal sám sebe, vydržíme-li tento útok. Museli*

³⁰⁾ Jak jsem začínal..., s. 175 – 176.

jsme rychle svoji výrobu upravit tak, abychom při nových nízkých cenách ještě přetrumfli cizí mýdlo dobrou jakostí. Konkurence byla ohromná a měli jsme co dělat, abychom se neutopili. A přece jsme neprohráli! Na základě zkušeností, které si dovezl syn z Německa, pokusili jsme se o něco nového, co dosud na mydlářském trhu v našich krajích nebylo. Začali jsme vařit bílé mýdlo, které jsme počali také označovat svou firmou a raketem, jenž se stal pak naší ochrannou značkou. Mělo výbornou jakost a nebylo drahé – proto o něm kdekdo brzy věděl a šlo výborně na odbyt. Získali jsme také několik dobrých cestujících, kteří nám pak v rozšiřování našich výrobků zdatně pomáhali. Ottovo rakovnické mýdlo začínalo šířit dobrou pověst našeho závodu v okruhu stále větším a větším.³¹⁾

A tak nastala doba trvalého rozmachu. Téměř každý rok se přestavovalo, rozšiřovaly se dílny a kvalita výrobků se vylepšovala. Také bylo nutno zřídit další oddělení, a to balírnou, výpravnu zboží, písárnu a účtárnu. Syn Alois často jezdil na odborné kurzy do Německa, aby neztratil kontakt s vývojem a technickými novinkami v mydlářském průmyslu a se vším, co bylo dokonalejší a lepší, aby to mohlo být uplatněno v podniku. Na přelomu 19. a 20. století počala zasahovat do výroby mýdla strojová technika. Jednalo se hlavně o stroje na řezání, tvarování a balení. „Časem zařídili jsme si parní kotle, zavedli řádné účetnictví, vyzbrojili jsme svou kancelář psacím strojem, což byla tenkrát ještě náramná novinka, a stále jsme hledali, co by se dalo ještě zlepšit.“³²⁾

V roce 1909 byl zakoupen vzhledem k nepřetržité stoupající poptávce nový kotel o obsahu 200 q na vaření mýdla a vybudováno k ulehčení výroby zařízení na štěpení tuků a dále umělé chlazení. Roku 1912 se zakoupily automatické lisy a první balicí stroj na mýdlo. V tomto roce také Otta koupil dům, který stál na poli před mydlárnou a vlastnili jej obchodníci, komisionáři bratři Fišerové. Dům byl začleněn do areálu podniku a vjezd se posunul k hlavní silnici nad železničním přejezdem. Předtím vedl příjezd k mydlářské dílně tak, že cesta zahýbala pod strážním domkem doprava podél zdi tehdejší slévárny kovů firmy Jan Linhart a asi po 40 metrech přecházela na další přejezd trati k mydlárně. V nově koupeném domě se umístili kanceláře firmy a zároveň zřídili byt pro domovníka. Toto zaměstnání nabídl František Otta mému dědovi Josefu Krobovi, který jej přijal. V podniku pracoval již od roku 1899.³³⁾

Továrna rostla, a tak před první světovou válkou dosáhl počet zaměstnanců čísla čtyřiceti, což představovalo tehdy v mydlářském oboru skutečně mnoho.

Strasti první světové války

V roce 1914 přecházelo vedení podniku na nejstaršího syna Aloise, kterého František Otta jmenoval spolujednatel a těšil se, že ve svých 66 letech bude mít možnost si odpočnout od starostí a samé práce. Osud si ovšem zahrál se členy celé rodiny jinak, než „starý pán“ předpokládal.

První světová válka začala v červenci 1914. Bylo to neočekávané a tato situace zaskočila mnoho lidí. Většina zapracovaných zaměstnanců narukovala. Také všichni synové Františka Ottý museli do války. Z nich Jan, absolvent obchodní akademie, s nímž počítali v podniku jako s ekonomem, utrpěl kdesi v močálech haličského Sanu smrtelné zranění. Tomu podlehli

³¹⁾ Tamtéž.

³²⁾ Tamtéž, s. 176.

³³⁾ Rodinná kronika Eichingerů a Krobů, zapsaná podle vzpomínek autora, autorova děda a otce. V majetku autora.

19. září 1915 v lazaretu v maďarském městě Satoraljaúhely, které leží při jižní hranici Slovenska. Byl převezen do Rakovníka a zde pohřben 4. října 1915 v rodinné hrobce.³⁴⁾

Alois Otta se zúčastnil bojů na východní frontě. Zde padl do ruského zajetí a osud ho zavál až na Sibiř, kde prožil delší čas v zajateckých táborech. V roce 1917 vstoupil do československých legií. Ve druhé polovině roku 1918 zde nastal nedostatek mýdla, a tak armádní intendant plk. Petřech rozhodl, že si ho legionáři musí vyrobit sami. Najali mydlárnu v Petropavlovsku, kam byl Alois Otta povolán jako dílovedoucí. Po přesunu fronty se mydlárna přestěhovala do Irkutska, ležícího na sibiřské magistrále poblíž Bajkalského jezera. V září 1919 se i tato zlikvidovala, jelikož vyrobené zásoby mýdla vystačily k zásobení všech částí našich legií až do jejich odjezdu z Vladivostoku do svobodné vlasti. A tak i na Sibiři se umývali naši vojáci Ottovým mýdlem. Alois Otta se vrátil domů v lednu 1920 jako ruský legionář.³⁵⁾ Také syn František Otta, inženýr chemie, byl povolán na vojnu, a to ke 4. pluku pevnostního dělostřelectva v Pule a s ním prodělal válku v Dubrovniku, Kotoru a Gradu. Domů se vrátil po demobilizaci začátkem prosince 1918.³⁶⁾

František Otta st. na válečné období vzpomínal: *„Na počátku války nebylo to ještě tak cítiti, ale brzy se ukázaly hrozivé nedostatky surovin. Zkušení naši dělníci byli odvedeni na vojnu a stále obtížněji a dráže museli jsme sháněti všechny potřeby k vaření mýdla. Stoupaly ovšem i ceny mýdla a hlavně koncem války bylo to vysoce ceněné zboží, ale já z toho mnoho neměl. Naopak jsem se ještě dostal několikrát do vyšetřování, že vařím mýdlo příliš spravedlivě. Rakouské úřady vydaly příkaz, že nesmí míti více než 35 procent tuku a že se má do něj přimíchávat kaolin. Ale mně se protivilo kazit tak bez rozumu vlastní zboží – a pokud to šlo, staral jsem se, aby mýdlo dostalo, co mu patří. Byl jsem však proto několikrát vyslýchan a úřady mi hrozily, že továrnu zavrou, budu-li lidem dávat mýdlo příliš dobré jakosti. Byly to tenkrát těžké a divné poměry!“³⁷⁾*

Po válce nastal shon po všech možných výrobcích. Bylo to pochopitelné, jelikož veškerá výroba se zaměřila na válku, a ostatního zboží přetrvával velký nedostatek. Lidé čtyři léta strádali, a proto chtěli být zase řádně oblečení, obuti a umyti. Nastávala nová konjunktura, podnik začal pracovat naplno. Zprvu nestačil vyrábět a dodávat tolik, co lidé žádali. *„Ale tentokrát jsem už nebyl sám. Všichni tři synové museli domů do závodu a pracovat se mnou. Pěkně si tu práci rozdělili. Alois jako mydlář byl ovšem hned ve svém živlu, prostřední František stal se inženýrem chemie a také nám přišel svými vědomostmi vhod – protože teď už není mydlářství tak prosté, jako bývalo za mých mladých let, a té chemie je k tomu čím dále tím více potřeba. Jen nejmladší Julius vybral si v životě jinou dráhu. Studoval architekturu a měl již hezký kus studií za sebou, když jsme ho potřebovali doma. Stavitelství musel zanechat, vrhl se rychle na studia účetnická a přišel nám také pomáhat.“³⁸⁾*

Podnik pod novým vedením

V roce 1921 odevzdal František Otta podnik svým synům a uchýlil se konečně ve věku 73 let na zasloužený odpočinek. Bydlel s chotí ve svém domě čp. 124/I na Husově náměstí.

³⁴⁾ Seznam padlých v 1. světové válce v roce 1915 z okresu Rakovník. SOKA Rakovník, f. AMR, neuspořádáno.

³⁵⁾ Otta, A.: Jak jsem vařil mýdlo na Rusi. RN, roč. 6, 1935, č. 50, s. 2.

³⁶⁾ Dp.: Ing. František Otta padesátníkem. RN, roč. 11, 1940, č. 8, s. 3.

³⁷⁾ Jak jsem začínal..., s. 177 – 178.

³⁸⁾ Tamtéž, s. 178 – 179.

V něm také sídlila prodejna továrních výrobků, a to by ani nebyl on, tak činorodý člověk, aby zde nepomáhal zaměstnaným prodavačkám při prodeji. Jeho duševní svěžest a neutuchající pracovní píle mu nedovolily odpočívat. Potom už jenom sledoval práci svých synů a snažil se jim poradit, pokud se jednalo o závažnější rozhodování.

S příchodem synů přišel i nový mladistvý elán, s kterým se pustili do práce. Hned v roce 1921 postavili zámečnickou dílnu, garáže, skladiště tuků a novou výrobu krystalové sody. V roce 1922 zavedli výrobu toaletních mýdel, vybudovali provozní laboratoř, postavili novou kotelnu s vysokým továrním komínem a zavedli tovární vlečku, která velmi usnadnila odvoz výrobků z podniku. Roku 1923 přistavili Ottové novou výpravnu zboží a rozšířili varnu mýdla o dva nové kotle o obsahu 400 q. Hospodárnější provoz továrny si vynutil zřízení glycerinky, jelikož přišel zákaz vypouštění mydlářských louhů do odpadní stoky, a navíc nebylo ekonomické plýtvat cennou surovinou. Tím spíše, že glycerin je důležitou základní látkou při výrobě výbušnin, zvláště nitroglycerinu, z kterého se vyrábí dynamit.³⁹⁾

V roce 1925 se slavilo 50. výročí založení firmy. Na fotografii úřednictva z té doby je Alois Smrž, vedoucí kanceláře, Anna Trešlová, provdaná Parisová, Marta Bornová-Prošková, Marie Dřeváková, Štěpánka Linhartová-Vrbová, Milena Launová-Böhmová, Františka Hadrbalcová-Ráčová, paní Klatovská-Jizbová, Marie Friesová-Donátová, Františka Guthová-Čechová, Pavel Donát, Monika Nachtkalová-Čihová. Na fotografii dělnictva poznáváme Antonína Bláhu, Josefa Kroba (ze sušárny), Emila Mrázka, zámečníka, Vincence Škrdleho, pomocníka vaříče, Adolfa Hvězdu, Václava Flettnera, mistra zámečnické dílny, Karla Háčka, Václava Jelínka, vaříče mýdla, Františka Halmla, Rudolfa Kroba, pana Jiráska, Josefa Hvězdu, Annu Krobovou, Marii Krobovou, paní Fišerovou, Karlu Krobovou (ze sušárny), Boženu Fuchsovou, Annu Polákovou-Sinkulovou, Annu Přibíkovou, Josefa Kroba, domovníka, Václava Bláhu, Antonína Šebka, Rudolfa Ráce, Stanislava Eichingera, Josefa Korfa, Františka Šebka, Václava Fišera, Viléma Ráce a Jaroslava Šnobla. Není to úplný počet zaměstnanců. Ten se tehdy pohyboval kolem padesáti.⁴⁰⁾

Roku 1925 také majitelé započali s výstavbou vlastní pily a bednářny, dokončené o rok později. V roce 1927 však začala zásadní přestavba závodu. V kotelně byl zřízen výkonný parní kotel. Firma ČKD Praha dodala parní stroj o výkonu 120 HP, jenž poháněl dynamo na výrobu elektřiny a zároveň pomocí transmisí velkou část strojů v mydlárně. Začala první etapa stavby dvoupatrové administrativní budovy, která skončila v roce 1928. Dále se pokračovalo s budováním nových moderních provozoven – lisovny mýdla a rozlehlé výpravný zboží, kde byly instalovány dva automatické balicí stroje a část pro přípravu k odbavování zásilek jak auty, tak i vagony. Pro nakládání zboží do vagonů se zřídil transportér, který dopravoval bedny bez velké námahy až do přistavených vozů na tovární vlečce. Pro zaměstnance postavili Ottové toalety a koupelny se sprchami, kde se dělníci mohli po práci umýt, a šatny s oddělením pro muže a ženy. Nad výpravnu a lisovnu mýdla v prvním patře umístili oddělení výroby toaletních mýdel s moderním technickým strojovým vybavením a laboratoř pouze pro toto oddělení.⁴¹⁾

³⁹⁾ Rodinná kronika Eichingerů a Krobů...

⁴⁰⁾ Popsáno podle dobových fotografií ze vzpomínek autora.

⁴¹⁾ Rodinná kronika Eichingerů a Krobů...

Mé vzpomínky na dětství, prožité v průmyslovém podniku ⁴²⁾

Kamarády od nejtělejšího mládí

Narodil jsem se „v podniku“ v domě čp. 472/II, který Ottové koupili od komisionářů bratří Fišerů (jak už byla zmínka). Tento dům byl zbourán v roce 1928 a na jeho místě stojí nová administrativní budova. Jsem ročník 1924, jako Sláva (Ladislav) Otta, syn Julia Otty, a tak se stalo, že od nejtělejšího mládí jsme byli kamarády. Hrávali jsme si i s jeho o rok starší sestrou Jaruškou, zprvu na zahrádce před vilou na velké hromadě písku. Na první nesmělé výlety po továrním dvoře jsme se pouštěli až asi v pěti letech, a to ještě pod dohledem Boženy Pospíšilové, která sloužila u Ottů jako vychovatelka. Tehdy jsme hlavně vyhledávali pana Šimona Halmle, který jezdil s párem továrních koní. Nejvíce jsme se těšili, když pan Halml vyjel mimo továrnu. Vozil kusové zásilky na nádraží, balíky s kosmetikou na poštu, zboží do továrního obchodu na náměstí a obchodníkům ve městě.

Když jsme začali navštěvovat školu, už jsme suverénně ovládali celý tovární dvůr a prolezli kdejaký kout. Pro nás kluky to bylo pravé eldorádo. Rostli jsme s podnikem a podnik s námi. Přestavbu továrny jsme prožívali jako velké dobrodružství. Rádi jsme procházeli různými provozy a pozorovali, jak se co dělá. Často jsme navštěvovali expedici zboží, kde byl vedoucím můj otec. Se zájmem jsme sledovali balení mýdla na balicích strojích, kde na jedné

Na továrním dvoře s kočím Šimonem Halmlem v dubnu 1930. Na koni sedí Slávek Otta, za ním Zdeněk Eichinger (foto Julius Otta, v majetku autora)

⁴²⁾ Tamtéž – není-li uvedeno jinak.

Novostavby z r. 1930 – administrativní budova s částí provozoven (SOka Rakovník)

straně dávaly ženy do stroje nezabalené kousky mýdla a na druhé vylézaly bezvadně zabalené kostky buď v kartonových krabičkách, nebo v bílých papírových obalech s natištěnou firmou a červeným rakem. Zabalené mýdlo se ihned skládalo do beden různých velikostí a váhy podle toho, kolik ho bylo zapotřebí k expedici. Navrch pod každé víko se přibalily různé pohádky, betlémy, obrázky či jiné reklamní poutače. Po naplnění dělník víko přibíl a zabezpečil jej dvěma ráfky. Další zaměstnanec odvážel takto připravené výrobky k expedici do prostoru, kde se každý den shromáždilo až přes dva tisíce beden k odeslání.

Některé druhy mýdel se balily ručně. Tuto práci vykonávaly převážně ženy u dlouhých stolů, na které jim pomocnice nachystaly mýdlo a obaly. Zabalené zboží se ihned připravovalo k odeslání. Pokud se pamatuji, v tomto oddělení pracovali: Vojtěch Rác, Václav Jindra, Josef Ložek, Jarda Krejčí, Josef Ruprecht, Olda Chytrý a další. Balicí stroje obsluhovaly Anna Krobová, Marie Hadrbalcová, Marie Hvězdová, Františka Šváchová, Marie Jindrová, Jarka Alterová a Marie Krobová. Když bylo zapotřebí, tak tyto ženy balily též mýdlo ručně a s nimi ještě paní Šilerová, Červenková, Petráková, Kohoutová, Anna Šnoblová, Anna Spoustová, Jana Milfaitová, Helena Bláhová, Anna Stachová, Anna Pichnerová, Marie Jindránková a Anna Švarcová.

Sdružené zásilky, kde v jedné bedně bylo odesíláno více druhů výrobků, připravovali Antonín Bláha, Jaroslav Švácha, Ladislav Socha, Josef Melena, František Korf, Vojtěch Koutník a Antonín Vondřích. Velké vagonové zásilky připravovali Josef Beneš (Pepan), pánové Zíma a Výborný a dle potřeby ostatní pracovníci, aby vše bylo včas přichystáno k odeslání. Otec veškeré zásilky překontroloval a Pepan Beneš natiskl na bedny pořadová čísla. Nakonec se všechny zakázky naložily do vagonů a ty se zaplombovaly. Kolem 16. hodiny je odtáhla lokomotiva na nádraží.

Výroba mýdla a jeho zpracování

Vlastní výroba mýdla začínala ve varně. Zde ve velkých kotlích vařil mýdlo vaříč pan Václav Jelínek, jeden z nejstarších zaměstnanců závodu, a jemu pomáhal druhý vaříč, pan Žížka. Byl to pro nás zprvu nevšední zážitek, pozorovat jak se z tuku, oleje a louhu vaří mýdlo v tak obrovském kotli. Jak v něm bublá a vře hustá nažloutlá kašovitá hmota, kterou musel vaříč při zmýdelňování pečlivě hlídat, aby nevytekla z kotle ven. Protože při zmýdelnění obsahuje mýdlo mnoho nečistot a vody, pročišťuje se přidáním soli. Asi po dvou hodinách se hmota rozdělí. Nahore zůstane pročištěné mýdlo a ve spodní části kotle mydlářský lough smíšený s glycerinem, solí a nečistotou. Mýdlo zůstalo dva až tři dny v kotli, kde chladlo a dozrávalo, a lough s nečistotami se vyčerpál a dále zpracovával v glycerince. Zde prošel dlouhou procedurou v řadě kotlů, čerpadel, kalolisů a nakonec vývěvou a odstředivkou, kde se zbavil nečistot a vyloučil se z něj glycerin a čistá sůl, připravená tak pro další použití. Mýdlo, které zůstalo v kotli, se ještě upravilo přidáním louhu, soli a vody a po dozrání se přečerpávalo do chladicích lisů, kde tuhlo do velkých tabulí. Ty se po vyjmutí z lisu skládaly na dřevěné podvozky a převážely k řezačkám, na kterých se rozřezávaly do tyčí a rýglů, a takto zformované se dávaly sušit. Z nich se potom lisovaly požadované tvary mýdel.

V lisovně pracovaly tři automatické lisy, které obsluhovali Václav Jindra, Václav Fišer a někdy vypomáhal předák v lisovně František Halml. Dále to byly paní Šafránková, Červená, Suková, Marie Gregorová, Anna Šnoblová (zvaná Boubelka), Růžena Rosenmüllerová, Hana Šváchová, Albína Dlouhá, Anna Kapicová, paní Koutníková, Keřková a Schumanová. Na celou proceduru a kvalitu výroby dohlíželi ing. Vasil Pyrih, vedoucí varny a laboratoře, se svým zástupcem ing. Josefem Šimonem. Ve varně pracovali pan Antonín Sedláček, Václav Bláha, Vilém a Rudolf Rácové, Rudolf Pavlíček, František Bočánek, Jan a Tomáš Chmelenští, Josef Kýna, František Šebek a další.

Nejoblíbenějšími výrobky z obvyklých mýdel v té době byly: Ottovo bílé mýdlo s raketem, hexalinové mýdlo Mogul, terpentínové mýdlo s krocánem, jádrové mýdlo F. O. R., Oříšky, Hlemýžď, zhuštěné mýdlo Mydlík (obsahující 82 – 84 % tuku), mýdlový prášek Otamýr a mýdlové vločky. Výroba toaletních mýdel byla pracnější. Ta se vařila z nejlepších tuků a musela být dobře zpracována, aby se snad později vinou nedokonalého zmýdelnění nekažila. Základní mýdlo, které se jakostí vyrovnalo nejlepším mýdlům jádrovým, se po zchlazení strouhalo na hobliny a sušilo v sušičce na pohyblivých zahřívacích sítích. Hobliny se po vysušení míchaly s barvou a parfemovaly jemnými voňavkami. Při dalším zpracování nebyla obava, že by vůně vprchala. Potom mýdlo prošlo ještě několika procesy a nakonec bylo slisováno do potřebného tvaru, nakrájeno automaticky na kusy a na razicích lisech dostalo značku, správný tvar a firmu.

Vedoucím toaletního oddělení byl ing. Viktor Procházka a pracovali zde Stanislav Eichinger, Anežka Kašparová, Kristina Varyšová, Boženka Pospíšilová, Anna Haušildová, Věra Zíková, paní Linhartová a Kratochvílová, Antonie Klímová, Marie Jindrová ml. a další. Z toaletních mýdel byly velmi oblíbené značky Jasmín, Lanolin, Rose, Chypre, Oracon, Fougere a holicí mýdlo Rakon. Později, právě příchodem ing. Procházky, se sortiment výrobků značně rozšířil o další nová mýdla, například o značku Otima, k níž také patřila kolínská voda, pudry různých odstínů a noční i denní krémy. Dále to byla toaletní voda Mateřídouška a kazeta šesti mýdel s názvem „Z našich luhů a hájů“. K holicímu mýdlu Rakon přibyl ještě

další výborný holicí krém, zubní pasta Otana, opalovací krém Onyx a mnoho jiných výrobků a luxusních dárkových kazet.

V té době už proniká do propagace sortimentu účinná reklama. Po celém státě se objevují různé nálepky s reklamními slogany, jako například: „Do všech vrstev lidu vniká mýdlo Otta z Rakovníka“ – „Špína má jen jeden lík, mýdlo – Otta – Rakovník“ – „Omýrem se pere lehce – špína pustí, ať chce nechce“ – „Ať jsi černý jako bota – umyje tě mýdlo Otta“ – „Máš-li s prádlem trampoty, kup si Omýr od Otty“ – „Schvalujeme nový zákon – na holení mýdlo Rakon“ – „Mydlík pere, pění – ale neubývá“. Později to byl slogan „Otta mydlí – Otta masť v celé vlasti“. S ním jsme se setkávali za první republiky v každém městě, Slovensko a Podkarpatskou Rus nevyjímaje. Ke všemu se produkovalo velké množství různých plakátů, plechových smaltovaných cedulí a jiných reklamních předmětů, které pomáhaly k odbytu kvalitních výrobků české firmy.

Po továrních provozech jsme často se Slávou pobíhali a delší dobu zde setrvali, hlavně ve dnech, kdy přšelo nebo když venku mrzlo. V zimě jsme se chodili ohřát do kotelny. Bylo tu příjemné teplo. Zde jsme pozorovali topiče Viléma Beneše s jeho pomocníkem Bohoušem Černoorským, jak obsluhují kotle. Tehdy se ještě do kotlů přikládalo uhlí ručně a topilo se černou krupicí. Bylo zajímavé se dívat, s jakým navykým fortelem se vše odbývalo. Zkoumali jsme symfonii pohybů, zažitých do nejmenších detailů. Pomocník otevřel dvířka u kotle, topič prohrábl žhavý popel a oba začali vhadzovat lopatami uhlí do nenasytné pece. Asi po patnácti vhozených lopatách vše v ohništi dlouhým pohrabáčem pomocník rozhrábl do vzdorovné vrstvy a zavřel dvířka. Pokud bylo potřeba, pustil vzduch, aby uhlí lépe začalo hořet. A tak se to střídalo po celou směnu. V létě se topilo na dva kotle, v zimě při větších mrazech se používaly kotle tři. Později na ně byly přidělovány automatické příkladače s dopravníkem uhlí. To se vyložilo z vagonu do betonové násypky a odtud se dopravovalo k násypkám u kotle, odkud se automaticky přikládalo do topeniště bez pomoci lidské ruky. Od kotlů se už jenom vyvážel popel. Ale i toto bylo později zautomatizováno. K doplňování vody sloužilo parní čerpadlo, které samočinně přičerpávalo vodu na optimální stav v kotli. Opravaři ho nazývali „špajzkou“, protože podle nich „špajzovalo“ vodu do kotlů. A my jako „odborníci“ jsme ho nemohli při vyprávění jmenovat jinak.

Někdy nás cesta zavedla do sodárny, kde pracoval pan Trögler s Františkem Pichnerem. Vyráběli zde krystalovou sodu. V kotli rozpustili ve vodě práškovou sodu, aby roztok byl hodně nasycen. Do roztoku přidali Glauberovu sůl. Potom tento roztok zahřáli na určitou teplotu a nějaký čas vařili. Když se roztok „uvařil“, odebrali vzorek pro laboratoř a po jeho vyhodnocení teplý roztok vypustili do kovových nádob. Sodárna představovala velikou místnost s mnoha řadami vaniček, postavených ve třech poschodích nad sebou. Bylo jich kolem dvou set. V nich při chladnutí vyrůstaly shluky krystalů. Když uzrály, vytil se mateční louh, vykrystalizovaná soda se z vaniček vyklepla na hromadu, kde oschla, a nakládala se po 50 kg do jutových pytlů, v kterých se expedovala zákazníkům.

Při naší obchůzce jsme se zastavili i „na vejfuku“, v nízké dlouhé místnosti, kde byly v zemi zapuštěny velké kádě, přikryté podlahou z fošen. Do nich se vypouštěly oleje z cisteren, dopravených do podniku po železnici. Jelikož oleje byly v tuhém stavu, musely být nejdříve pomocí páry v kotláku rozeřháty a potom vypuštěny do kádí. Odtud se dle potřeby přečerpávaly do varny. Některé tuky přicházely do podniku v sudech. Pro ty sloužil onen „vejfuk“, jehož pomocí se vyprazdňovaly. Byly to vlastně trubky s vývodem páry instalované nad kádí.

Na sudech se odstranily špunty, na kovových vyšroubovaly uzávěry. Sudy se navalily po kovových lísách otvory nad trubky. Pak se do nich vhněla horká pára, která rozpouštěla obsah sudů, a ten stékal do kádě. Zde pracovali Václav Griesch, Vincenc Kratina a pan Rosenbaum, zvaný Pobuda.

Ze všech strojů v podniku se nám nejvíc líbil parní stroj, vyrobený v ČKD Praha. Už jsem se o něm zmínil. Poháněl generátor na výrobu elektřiny a transmisemi pomáhal roztočit kola mnohých strojů v mydlárně. Stál v malém sálku, obloženém na stěnách dlaždicemi. Všude panovala vzorná čistota. Velké kolo roztácel dlouhý píst, pracující obdivuhodně tiše. Vše běhalo jako přesné hodiny. Nepamatuji se, že by měl někdy tento stroj nějakou závadu. V té době šlo o opravdový div techniky. Na chod tohoto zařízení dohlížel František Šmíd.

Podnik v té době, tj. kolem roku 1930, měl již poměrně rozsáhlý automobilový park. Sem patřila především pětitunka značky Praga. Postranice jejího valníku byly pomalovány barevnou reklamou firmy, a tak jsme ji nazývali Parádina. Jezdili s ní páni Šnajdr, Novotný a Frije. Další tři vozy, o nosnosti tři a půl tuny, nesly značku Škoda. Na nich se vystřídali řidiči Vladimír Lev se závozníkem Rudou Benešem, pan Mačenbachr se závozníkem Mildou Šváchou a Karel Polcar se závozníkem Františkem Trešlem. Potom se objevila třítunka Škoda, s kterou jezdil Antonín Švarc, pan Šnejdar, František Pelikán, Jindra Hvězda a u nich se vystřídali závozníci Václav Podaný, Roman Nauš a Josef Juppa. S novou pětitunkou Praga – Diesel jezdil Josef Kraus se závozníkem Václavem Kulhánkem. Později přibyl ještě nějaké třítunky Škoda – Diesel. Když bylo potřeba rozvozu většího množství zboží do různých měst a podniková doprava nestačila, využívala firma služeb dopravce Františka Povolného. Co se týče parku osobních aut, byly to zprvu Prahy – Alfý, které vystřídala auta značky Praga – Piccolo. S těmi jezdili řidiči František Maršoun, Václav Rieger, Antonín Šaroch, Josef Švarc, Josef Hošek, František Kastner a Josef Trejbal. František Pelikán zas šoféroval osobní dodávku Tatra. Tito řidiči vyjížděli každý týden v pondělí ráno do světa, aby byli k dispozici obchodním zástupcům firmy, a s nimi objížděli určené rajony, kde nabízeli výrobky a uzavírali obchody. Do podniku se vraceli v pátek večer, aby v sobotu auta ošetřili a připravili na další jízdu v příštím týdnu. Páni šéfové používali šestiválec Praga, později osmiválec Praga – Grand a v roce 1936 nejnovější šestiválec Praga. S těmito auty jezdili Jan Čech a garážmistr Rudolf Vitvera.

Rád vzpomínám na jednu dodávku, původně osobní Pragu – Alfú, která měla už za sebou asi milion kilometrů. Z té ponechali vpředu kabinu pro řidiče a závozníka a na zadek zhotovili nákladní plošinu. Automobil překřtili na „Zázrak“. Používalo se ho na pojiždky ve městě a vůz odváděl velký kus práce. Jezdil s ním každý, kdo byl momentálně volný. Na první jízdu po městě s ním vyjel Frantík Pelikán a „kamarádi šoféři“ mu na zadní „sajtnu“ připevnili nápis: „Zázrak v záběhu – zajíždí Carraciolla“. To byl tehdy slavný automobilový závodník. Se Slávkem jsme se často a rádi tlačili na místě závozníka, abychom se mohli po městě svézt s tak zázračným automobilem.

Vedle garáže stála zámečnická dílna. Zde vládl mistr Václav Flettner a pracovali zámečníci Emil Mrázek, pánové Mrnka a Matějka, soustružník Stružka, Arnošt Farták a František Hochman. Každý zde používal vlastní ponk, k dispozici měli svářečský agregát, dva soustruhy, vrtačku a mnoho dalších strojů. Venku na plácku nad vlečkou bylo složeno staré železo a také se zde nacházela výheň. Jelikož jsme měli se Slávkem tříkolky a často se nám na nich

něco porouchalo, zajížděli jsme hlavně k panu Fartákovvi, který nám naše „oře“ udržoval v pojízdném stavu. Později se počet zaměstnanců v dílně zvýšil na 15 lidí.

Nad vlečkou pracoval důležitý provoz, a sice pila a bednárna. Pila byla velmi zaměstnána, neboť zde vládl od rána do konce směny čilý ruch. Vyrobil každý den potřebné množství beden pro výpravnu zboží znamenalo vynaložit velké úsilí. Nad pilou se nalézalo složiště kulatiny. Kmeny naskládané na velkých hromadách zde denně přezávala parta pěti dělníků na délky 3, 4 a 5 metrů. Tyto výřezy se navázely k rámovým pilám (katrům), kde se řezalo prizma a z něj na menším katru slabá prkna. Tato potom prošla asi třemi pilami, aby se z nich připravily přířezy na různé druhy beden. Ty se na dalším stroji potiskly firmou a ochrannou známkou, červeným rakem. Odtud se na podvozcích odvážely do skladu. Když bylo zapotřebí vyrábět bedny určitého druhu, tak se přepravovaly ke sbíjecím strojům. Od sbíječek je ihned odvážel pan Halml s párem továrních koní do expedice. Po přístavbě margarínky zde práce přibýlo a v roce 1938 se vyrobilo přes 700 tisíc beden, což byl úctyhodný výkon. Správcem pily byl Jan Jentis, provozním úředníkem Sláva Prokš. V provozu pracovali Josef Vait, František Meloun, František Přibík, František Sinkule (zároveň jako řemenář a brusič pil), Václav Kouba, Emil a Ludvík Hvězdové, František Krob, Josef Beran, Josef Justra, Václav Václavík, František Kejla, Hynek Krejčí, J. Vojta, Františka Chaloupková, Marie Korfová, Milada Regálová, Emilie Polcarová, Alžběta Pidrmanová, Anna Řezáčová, paní Bušková, Topinková a Janoušková.

V truhlárně zas pracovali mistři řemesla Emil Korf, Bohumil Škaloud, Karel Mikeš, Rudolf Strankmüller a pan Kraus. Zde jsme se také rádi zdržovali. Pan správce Jentis nám každou chvíli nechal něco u truhlářů vyrobit, ať už to byla dřevěná kuše, nějaká loutka či káča. Za pilou ležely narovnané staré bedny, z kterých jsme stavěli „chaty“. Po práci, když zaměstnanci odešli, jsme se rádi vozili na vozíčkách úzkokolejně trati, která vedla kolem celé pily a bedárny, většinou k nelibosti pana šéfa Aloise Otty, který nás zde často překvapil. Proti svezení nic neměl, ale bál se, abychom nepřišli k nějakému úrazu. Někdy do továrny přišel také Fanouš, syn pana ing. Františka Otty, který se k našim hrátkám rád připojil.

Pokud jsme se Slávou provedli nějakou nadvorní party, na všechno vždy přišel můj děda Josef Krob, který byl od roku 1927 mistrem nadvorní party. Jelikož celý areál podniku spadl do jeho rajonu, nikde jsme se před ním neschovali. Měl na starosti vykládku všech vagonů, které každý den přitáhla lokomotiva do podniku a které musely být do určitého času vyloženy. Dohlížel také na sklady s oleji, kde se ukládaly v sudech veškeré tuky, dále na různé kyseliny ve velkých demižonech, které se musely skladovat venku na širém prostranství, a hlídal také pořádek na továrním dvoře. Po ukončení práce procházel děda celý areál, zda je vše řádně uzamčeno a zabezpečeno. Jeho parta pracovala často rozdělená na několika místech.

V podniku byla v každém provozu nainstalována signální siréna, kterou obsluhovala telefonistka v centrále. S tou dávala znamení, když se sháněli tři pracovníci v podniku, aby se ohlásili telefonem na ústředně. Byl to pan Alois Otta na jedno zahoukání, pan správce Jentis na dvě a můj děda na tři. V nadvorní partě pracovali Václav Sklenička, Josef Petrбок, Josef Kejla, Karel Krob, Láda Rác, František Červenka, pan Pavlíček, Karel Cibulka, Josef Kýna, Rudolf Maršál a další pracovníci, které si již nepamatuji.

Také administrativa se novou výstavbou početně rozšířila. V nové budově byly vzdušné, světlé a účelně zařízené kanceláře, vybavené nejnovější technikou. Zde v sídle vedení podniku se soustřeďovala celá organizace obchodního styku prostřednictvím podnikových zá-

stupců, rozmístěných ve všech krajích republiky. Ti se ze všech sil snažili uspokojit čtyřicet tisíc stálých zákazníků. Zde měli své kanceláře Alois Otta, který jako nejzkušenější měl na starosti technické vedení továrny, a ing. František Otta, šéf chemického a nákupního oddělení, jenž stál vždy u zrodu mnoha plánů rozvoje podniku a který byl zároveň jeho reprezentantem na veřejnosti. Sídlił zde i nejmladší z bratrů Julius, organizační šéf administrativního a účetnického oddělení a zároveň podnikový „ministr financí“.

Komerčním ředitelem majitelé jmenovali Aloise Smrže, disponenty Adolfa Racka a ing. Jiřího Heinze. Na zkušené zde pobyl ing. Zbyněk Čáp, potomek ze známé firmy s látkami „Prokop a Čáp“. Později to byli ředitel Kadlec po zemřelém panu Smržovi a po panu Kadlecovi Leopold Hoffmann. Do administrativního oddělení patřila dále celá plejáda jmen, kterou si většinou pamatují: Josef Lukáš, Marie Rohlínková, Betinka Fořtová-Pertlová, Matylda Natali, Jan Endyš, Marie Kratinová-Vomelová, Gusta Phillipová-Hejdrová, Anna Pavlíková, Anna Kounovská, Anna Polcarová, Karel Paris, Františka Břizová, Lída Wirsichová, František Doubek, Božena Voříšková-Hübschová, Libuše Mrázková, paní Červená, Antonín Albert, Marie Černá-Trojanová, Václav Konopka, Barbora Elznicová-Erbenová, Jindra Šubrtová-Látalová, Marie Šťastná-Černá, Antonín Adamec, Václav Vonásek, Jaroslav Černý, František Donát, Antonín Vrba, Josef Schrogl, Václav Levý, Václav Voříšek, Ladislav Maidl, Kamil Vlk, Standa Kreuzer, Václav Jindra, Otakar Khol, Rudolf Bendl, Milda Klatovský, Josef Mourek, Anna Friesová-Boušková, Josef Vrbata, Ladislav Adámek, František Sucharda, Josef Bouma (zvaný Šejkspír), Jan Kadlec, Jiří Petráček, Brunhilda Klierová-Šimonová, Karla Berounská-Lisá, sl. Stehlíková, Josef Šíma, Miloš Říšský, Zdeňka Klátilová-Stránská, Antonie Zahnová-Svobodová, Václav Štys, pan Mach, Jožka Šitina, Ota Elznic, Rudla Mikšová, Karel Hübsch, Štěpánka Bouchalová, Anselma Vorbachová-Brožová, Jiřina Filipová-Kubičková, Lída Polcarová, Jarka Týčová, pan Lukeš, Marie Baurová-Jindrová, Marie Hvězdová-Vrbová, Jirka Fontána, Jan Baier, Anežka Janatová, Marie Šnáblová, paní Sudíková-Kašková, Josef Mužík, Růžena Heklová, Vasil Siarij a všichni vředu jmenovaní.

Pokud si dále pamatují, byli u firmy zaměstnaní obchodní zástupci: Josef Šmíd, Antonín Šmíd, pánové Bobysud, Kšír, Vycpálek, Šilhavý, Procházka, Šalanský, bratři Hylišové, Jarouš Cífka, pan Mosinger, pozdější ředitel Josef Kadlec a Leopold Hoffmann a dále pan Novák, správce skladu ve Veletržním paláci. Celkem přes třicet osob.

V podniku se pracovalo od pondělí do pátku od 7 hodin do 12 a po hodinové přestávce od 13 do 16 hodin. Pouze v sobotu od 6 do 14 hodin. Hlavní vchod do podniku nad přejezdem železniční trati byl otevřen od 6.30 do 17 hodin. Jako vrátný zde pracoval pan Eduard Nachtigal. Nosil šedo zelenou uniformu, na hlavě brigádýrku s nápisem „Otta – Mýdlo“ a s rakem uprostřed mezi slovy. Zaměstnanci používali vchod horní, kde se v průjezdu nacházely kontrolní hodiny se schránkami na píčačky. Tento vchod byl přes den uzamčen. Z průjezdu se vcházelo do bytu domovніка, kde jsme bydleli.

Světová hospodářská krize

Program stanovený pro dobudování technicky vyspělé výroby mýdla byl touto výstavbou dokončen. Průzkum trhu naznačil, že spotřeba mýdla v republice je naplněna, a proto vystala otázka jak pokračovat dál. Ovšem již dlouho mohli zaměstnanci pozorovat v továrně časté porady všech tří šéfů. Podnikali cesty do ciziny a konferovali s odbornými experty.

Od vedoucích pracovníků v podniku sem tam probleskla zpráva, že se snad bude přistavovat nový provoz. Víc do veřejnosti neproniklo.

Na počátku třicátých let počala v Rakovníku narůstat velká nezaměstnanost, důsledek celosvětové krize. Skoro ve všech podnicích se propouštělo. U Ottů odpovědnost majitelů podniku vůči pracujícím a pocit povinnosti čelit tomuto nepříznivému stavu burcovala k nové iniciativě. Z počátku firma přispěla peněžitými dary na podporu nezaměstnaných, ale všem bylo jasné, že jde pouze o nic neřešící jednorázovou pomoc. Proto na jaře 1932 rozhodli majitelé začít se stavbou nové železniční vlečky a s vybudováním dvou studní pro nový provoz. Na této akci bylo zaměstnáno 50 lidí.

Znalost hospodářských poměrů a požadavků tehdejší doby, kdy se jevila potřeba konkurovat jiným velkým firmám, nutnost další ekonomizace výroby a prostudování technických otázek a odbytových možností – to vše přimělo trojici šéfů rozšířit továrnu o vlastní rafinerii tuků a o výrobu margarínu. K tomu se ještě přistavěl nový sklad olejů, vybuďovala nová výkonná kotelna, vysoký komín a trafostanice.

Brzy z jara v roce 1933 započali Ottové s výstavbou. Nejdříve se kopaly a betonovaly základy pro margarínku. Tesaři zhotovovali bednění, do kterého byla vkládána železná armatura, zalévána betonovou směsí. Tak vyrůstala celá zašalovaná budova. Po zabetonování se musela směs v lešení nechat vyzrát a řádně zatvrdnout. Po určité době bylo bednění odstraněno a před námi se objevil v celé kráse konstruktivistický skelet budoucí továrny na margarín. Nato se započalo s vyzdíváním stěn a příček a během pěti měsíců se objevila hotová budova v hrubé stavbě. Ihned navazovaly práce na vnitřní a venkovní fasáde, zaváděly se veškeré vodovodní a elektrické instalace, zabudovávalo strojní zařízení, chladírenské a strojírenské technologie a zkrátka se zařizovalo všechno, co moderní provoz vyžadoval. Veškeré práce se znovu opakovaly při výstavbě rafinerie olejů a přízemního skladu surových olejů, dopravovaných do podniku v „kotlácích“. Kapacita vybudovaných velikých nádrží postačovala k uskladnění dostatečného množství surovin pro rafinerii. Další desítky ležatých nádrží, postavených na masivních betonových základech, bylo dislokováno za vlečkou, která zde procházela do závodu. Zároveň se stavěla kotelna, kde se montovaly dva vysokotlaké kotle systému „Tischbein“ s automatickým strojovým zařízením a s dopravníkem uhlí z betonových jímek až do topného prostoru. Topeniště bylo vybaveno pohyblivými rošty, z kterých se popel sypal na dopravník, a ten ho dopravil do výsypky. Vedle kotelny vyrostl během dvou měsíců 50 m vysoký komín a za ním nová transformační stanice. První prošel kolaudací tovární komín, a to 31. října 1933. Dle přesného měření zjistila kolaudační komise venkovní výšku 50, 64 m a jeho světlost v hlavě 1, 60 m. Zároveň končila práce na ostatních objektech. Kolaudace novostaveb a povolení k provozu margarínky, kotelny, komína a transformátoru byly vydány 17. ledna 1934. K tomuto datu započal zkušební provoz v margarínce. Rafinerie olejů byla zkolaudována a povolení k užívání vydáno 20. září 1934. Od této doby celý nový provoz pracoval v optimální výrobní kapacitě.⁴³⁾

Tovární dvůr se rozrostl o třetinu

Počátkem roku 1934 vyrostlo oplocení kolem nového komplexu továrních budov, takže se „náš rajon“ rozrostl asi o třetinu. To už nám bylo kolem deseti let a leccos jsme

⁴³⁾ SOKA Rakovník, f. Berní správa Rakovník, kart. č. 465 – 468.

cháпали. Prolezali jsme se Slávou nové budovy a nestačili se divit, jak se všechno rychle mění v moderní provoz. Po provedené kolaudaci zde začínal pulzovat nebyvalý ruch. Do podniku nastoupilo asi 70 nových zaměstnanců. Každý z nich si vážil toho, že dostal práci.

Nás před spuštěním zkušebního provozu přitahovala kotelna a hlavně vysoký komín. Několikrát jsme vlezli dovnitř komína, kde to vonělo čerstvou betonovou maltou, a se Slávkem jsme vzhlíželi vzhůru, kde se nám rýsovala kružnice na modrém nebi, přes kterou sem tam přelétl bílý oblak. Asi ve výšce 4 m začínaly uvnitř kovové stoupačky, které končily na vrcholu. Stále nás to sem táhlo, a tak jedno sobotní odpoledne uzrálo v naší hlavě rozhodnutí, že se pokusíme vylézt nahoru. Po 14. hodině dělníci odešli, a my začali uskutečňovat náš plán. Obstatat čtyřmetrový žebřík, který jsme už měli dávno vyhlédnutý, bylo dílem okamžiku. Přistavili jsme ho k stoupačkám, a začal náš riskantní výstup. Na počátku asi do poloviny to šlo poměrně rychle. Každých 5 m byl odpočivný velký kruh, kde jsme vždy nabrali nových sil. Když jsme se blížili k vrcholu, postupovali jsme čím dál pomaleji. A najednou jsme se ocitli nahoře. Kolem komína se uvnitř nacházel zabetonovaný železný kruh, na kterém se dalo stát. Opatrně jsme se postavili k okraji a před námi se objevil severním a východním směrem úchvatný pohled na město, nádraží, Zátíší, jižně na sušárnu s lihovarem a dále k Lubné, k západu pohled na Doubravy, kde je dnes letiště, na závod Keram a Stadion, Šibeňák, Vltavských, na kasárna s kostelíkem sv. Jiljí a severozápadně na nemocnici. Dívali jsme se asi 15 minut a potom se pustili na cestu dolů. Lezli jsme pomalu a opatrně, jelikož byl cítit úbytek sil. Teprve na pevné zemi se nám roztřásla kolena. Tovární komín jsme tehdy pokořili, ale rozhodli jsme, že o této výpravě se nesmíme doma zmínit. Toto tajemství přetrvalo dva měsíce, až jednou v nestřeženém okamžiku jsme se podřekli před otcem. Jeho reakce na naše přiznání byla hrozná. Ještě dnes vidím, jak celý zesinal a řekl: „To mi ani neříkejte, že jste byli nahoře. Nedovedu domyslet, kdyby se někomu z vás něco stalo!“ Nebyli jsme však sami, kdo tento výstup uskutečnil. Asi za týden po nás na komín vylezl pan správce Jentis a udělal odtud snímek. Mám ho doma uschovaný. Ovšem prvními pokořiteli komína z domácích jsme se stali my dva.

Při výstavbě nového komplexu byla provedena nástavba druhého patra nad oddělením parfumerie v mydlárně, kam se umístil sklad kartonáže a reklamních prostředků, jako například plakáty, nálepky, smaltované kovové tabule, poutače, neskutečné množství sérií různých pohádek, ilustrovaných našimi předními ilustrátory, jako Scheiner, Fischerová-Kvěchová, Wenig, Salač, Svolinský, Rada, Kočí, Panuška, Soukup a další. Nacházely se tu obrázky spisovatelů, vynálezců a různých významných lidí naší republiky, vystřihovánky vojáků z italsko-habešské války, betlémy, různá zvířata a mnoho dalšího. Tento sklad měl na starosti Václav Štros.

My jsme se v té době začali věnovat hlavně novým provozům. Margarínka měla roční kapacitu 900 vagonů. Pokud se týkalo výroby, je nutno začít v rafinerii olejů. Sem přicházely tuky živočišné, lůj a rybí tuk. Hlavní surovinu však tvořily tuky rostlinné, vylišované ze semen či plodů bavlníku, olivy, podzemnice olejné (burských oříšků), sojových bobů, sezamových semen a kopry (jader kokosových ořechů). Zde se surové tuky čistily a upravovaly. Surové oleje byly dopravovány cisternami po železnici a uskladňovány v nádržích skladu olejů podle druhů. Odtud se v případě potřeby přečerpávaly do rafinerie, kde bylo množství stojatých i ležatých kotlů, v kterých se oleje rafinovaly. V prvním se zbavovaly neutralizační příchutí, v druhém se propíraly vodou. Odtud se čerpaly do velkého ležatého kotle, kde se ve

Kancelářské prostory v administrativní budově v r. 1935 (SOka Rakovník)

Výrobní hala margarínky v r. 1935 (SOka Rakovník)

vakuu pomocí spodia a jiných látek podobných vlastností zbavoval tuk svého zabarvení a v kalolisech cizích příměsí. Potom zbýval ještě odstranit charakteristický zápach některých tuků. To se provádělo ve dvou desodorizačních stojatých kotlích, kde se uvolňovaly z tuků všechny prchavé látky, působící zápach. Poté tuky ještě přešly přes chladič a kalolisy, aby na konci celé procedury zůstala čirá, bělavá tekutina bez zápachu – čistý tuk. Tím rafinační proces skončil. Mistrem v rafinerii olejů byl pan Knotek, jeho zástupce pan Vondruška a dále zde pracovali Josef Prantl, Jan Bouma, Josef Kapoun, Čeněk Lajbl, Josef Nágl, Alois Sýkora, pan Suchan, František Schovánek a Josef Křikava, bednář. Při obsluze zde nebylo zapotřebí mnoho lidí, jelikož provoz byl vysoce mechanizován.

Takto vyčištěný tuk se přečerpával do margarínky, kde se dle druhu uskladnil v uzavřeném rezervoáru, aby se chránil proti přístupu vzduchu a bakterií. V celém tomto výrobním procesu nepřišly tuky do styku s lidskou rukou. Tyto rezervoáry se nacházely v druhém patře provozovny. Zde se tuky udržovaly v patričné teplotě, aby mohly být ihned použity ve výrobě. V prvním patře (na galerii výrobního sálu) se prováděla úprava míchacích poměrů jednotlivých druhů tuků a zde se přidávaly do směsi další přísady, které dodávaly tukům barvu, chuť a vzhled – potřebné vlastnosti, které působily pění a hnědnutí omastku při smažení apod. Toto přesné odvážení, propočítané měření a použití jednotlivých druhů se řídilo roční dobou, protože bylo nutno dbát, aby obzvláště v létě margarín neobsahoval takové tuky, které snadno tály, protože by se brzy kazily. Do mléčných margarínů se přidávalo mléko, podrobené důkladné proceduře, aby se zbavilo látek působících rozklad, a dále se mísilo s tuky v nádobě, zvané kirna. Tato směs se míchala tak dlouho, až z ní vznikla kašovitá emulze. Potom nastala konečná úprava rafinády pro konzum. Úprava byla prakticky u všech druhů stejná. Hlavní podmínkou bylo rafinádu propracovat, promísit a prohnětat natolik, aby vznikla homogenní hmota, zbavená přebytečné vody.

V chladičím stroji pokryla hmota v tenké vrstvě válec, na kterém promrzla, a seškrabána v tenkých páscích mezi dva páry mramorových válců se zmrzlá emulze zbavovala posledních zbytků vody. Nakonec se nechávaly mléčné margaríny několik hodin odležet, aby aroma z mléka stejnoměrně prostoupilo celou hmotou. Potom se ještě jednou hnětly na stroji, na jehož kruhovitém válu dřevěné zuby důkladně propracovávaly margarín a naposled ho zbavovaly vzduchových bublinek. Po této proceduře přicházela konečná fáze úpravy v balicím stroji, který je zabalil do úhledných čtvrtkilových krychliček, a takto zabalené se ukládaly do beden o váze 5 a 10 kilogramů. Ty se skládaly na podvozky a odvážely do chladičích sálů v suterénu a odtud se již expedovaly k zákazníkům. Na všem se podílela vysoká mechanizace, takže k obsluze zde bylo zapotřebí minimum pracovníků.

Vedoucím nového provozu byl jmenován ing. Josef Šimon a jeho zástupcem ing. Pavel Dlouhý, který měl zároveň na starosti novou laboratoř. Veškerá výroba tak probíhala pod jeho kontrolou. Často jsme ho se Slávou vídali v laboratoři, kde neustále prováděl kontrolu výroby jak v rafinerii, tak v margarínce. Mistrem v tomto provozu byl Rudolf Erben a pracovali zde Jaroslav Beneš, František Korf, Alois Mach, Jan Novotný, Celestýn Pochman, Václav Černý, Ota Novotný, pan Matýsek, Antonín Burger a z počátku též Standa Kreuzer, Josef Bouma a Eda Paris (tí později přešli do kanceláře) a mnoho dalších nových zaměstnanců, hlavně žen, na které si už nevzpomínám.

V suterénu se nacházela expedice zboží, kterou vedl František Wirsich a s ním zde pracovali Bohouš Krejčí, Antonín Hradec, Vladimír Eichinger, Jaroslav Šlapák, pánové Malec,

Mašek, Matýsek a Karel Fuchs. V suterénu byl též malý sálek, kde pracoval velký chladicí kompresor, obsluhovaný Antonínem Zelenkou, jenž dohlížel i na provoz ostatních strojů. Ještě zde byla výroba ledu v tyčích, který se užíval při různých příležitostech, například v létě k chlazení železničních vagonů, speciálních přepravních aut apod. Z tehdejších výrobků můžeme jmenovat mléčný margarín „Ia Otta“, dále čajový margarín Otava, tažný margarín Efor, pokrmový margarín Sup, solený margarín Ikar, umělá sádla Kalif a Bojar a z čistých pokrmových rostlinných tuků Jedlík, Marobud a Smažík. Velmi oblíbený byl též olej na smažení, který se expedoval v kovových plechovkách různých velikostí. Názvy jednotlivých druhů se časem měnily podle toho, jak se zaváděly nové druhy výrobků.

Umělá sádla Kalif a Bojar se vyráběla tavením různých tuků a do nich se přidávalo vepřové sádlo, čímž se získala aromatická chuť. Rychlostí tuhnutí emulze se docílilo, jaké sádlo bude. Když tuhla rychle, bylo hladké, pokud tuhla pozvolně, sádlo krystalizovalo a zkrupičkovatělo. Vepřové sádlo se dodávalo do továrny v syrovém stavu a zde se po rozkrájení škvařilo ve velkých kádích. To už nás vyhlížel mistr Erben. Každému nám nandal do pergamenového sáčku teplé škvarky a k tomu přidal dva krajíce měkkého chleba. S tímto proviantem jsme se odklidili do altánku na zahrádku a tam pomalu každý svou porci snědl. Ten den jsme už doma mnoho chuti k jídlu neměli, čemuž se vždy rodiče divili, než přišli na pravý důvod našeho nechutenství.

Zpočátku jsme se Slávou studovali výrobu jak v rafinerii, tak hlavně v margarínce. Její výrobní sál byl vzdušný, světlý, všechno zde přímo dýchalo čistotou. Podlaha a stěny samé dlaždičky, úzkostlivě tu dbali na pořádek. Každou sobotu ve 12 hodin zůstal provoz stát, vše se řádně vyčistilo a celá výroba vydezinfikovala roztokem formalinu. Po provedeném postříku se do tohoto prostoru nedalo jinak vstoupit než s ochrannou maskou. Přes neděli dezinfekce vyprchala, takže v pondělí ráno se mohlo začít s výrobou. Nám se povedlo jednou vlézt do tohoto prostoru, ale velmi rychle jsme se odtud celí ubřečení klidili.

60. výročí založení firmy

Dvanáctého ledna 1935 zemřel administrativní ředitel Alois Smrž. Na jeho místo byl jmenován zástupce firmy, který působil delší dobu na Plzeňsku, Josef Kadlec. Tento rok vůbec nezačal pro podnik dobře. První zprávy o možnosti omezování výroby a kontingencí umělých tuků se objevily v denním tisku na konci roku 1933. Následující rok, tedy v době, kdy měla firma již v provozu moderně vybavenou továrnu na margarín o kapacitě 900 vagonů ročně, vyšlo vládní nařízení o výrobě umělých tuků. Těsně před počátkem roku 1935 byl rozdělen kontingent, z něhož firma Otta obdržela oprávnění k výrobě 70 vagonů ročně, což byla kapacita margarínky sotva na jeden měsíc. Po velkých intervencích firmy, dělnictva a starosty města Rakovníka Čeňka Vaněčka uznaly úřady částečně křivdu, která se podniku stala. Proto byl v květnu aspoň povolen dodatek 50 vagonů. Avšak přes velké objednávky od zákazníků, které nemohl podnik vzhledem ke kontingenci plnit, byla firma stejně nucena provoz v margarínce počátkem září úplně zastavit. Toto výrobní omezení, prováděné ve prospěch agrárních skupin a velkých koncernů, připravilo pro vedení závodu na nějaký čas těžké chvíle, ale nakonec se vše zvládlo a výroba se plně rozběhla.

Své šedesáté výročí založení firma důstojně oslavila. Třebaže v této době nebyla nejlepší situace, dostali zaměstnanci při výplatě mzdy jeden plat navíc. Na fotografii pořízené při příležitosti oslav máme zvěčněné nejstarší zaměstnance závodu: Emil Mrázek, zámečník,

František Otta senior, zakladatel podniku (foto B. V. Kračmar)

Ing. František Otta

Alois Otta

Julius Otta

Zdeněk Eichinger, vedoucí expedice, Antonín Bláha, dělník v expedici, Vilém Beneš, topič, Václav Jelínek, vaříč mýdla, Rudolf Rác a Václav Bláha – oba dělníci ve varně, Josef Krob, mistr nádvorní party, Marie Jindrová, Marie Petráková, Františka Kohoutová, Marie Krobová a Anna Krobová – všechny zaměstnané při balení mýdla. Všem firma vyplatila finanční odměnu. Václav Jelínek jako nejstarší zaměstnanec obdržel diplom a stříbrnou medaili, Josef Krob a Anna Krobová diplomy a bronzové medaile. Tato ocenění jim udělila Obchodní a živnostenská komora v Praze.

Stabilita podniku se lepší, mezinárodní situace se zhoršuje

V roce 1936 se poměry lepšily a zaměstnanost se stabilizovala. Situace v Evropě se však vzhledem k mezinárodnímu napětí a výbojně politice nacistického Německa přiostrhovala. V tomto roce zaznamenal podnik výrazný nárůst v odbytu parfumerie a kosmetiky. Rozšířila se již tak široká paleta výrobků hlavně v oblasti kolínských a pletových vod, parfémů, pudrů, vlasových přípravků, krémů a zubních past. Jejich výroba se rychle zvyšovala a vzhledem ke své dobré kvalitě tyto výrobky získávaly na oblibě. Ke konci roku začali majitelé podniku plánovat jeho rozšíření. Po nesčetných konzultacích se rozhodli postavit novou budovu glycerinky.

Na Štědrý den roku 1936 v 19. hodin zemřel náhle ředitel Josef Kadlec, který na své místo nastoupil před necelými dvěma roky. V nekrologu, uveřejněném v Rakovnických novinách, se psalo: „*Nemilosrdný osud zasáhl krutě svou smrtící perutí náš závod, neboť odvedl do neznáma jednoho z našich nejlepších úředníků, pana ředitele Josefa Kadlece. Byl to muž práce, neúporné píle, svědomitý, houževnatý a iniciativní pracovník, jehož budeme těžce postrádat. Odešel dobrý člověk zlatého srdce, přítel a kamarád všech zaměstnanců, kteří ho měli opravdu rádi. Ředitel Kadlec bude navždy zapsán v historii našeho podniku zlatým písmem.*“⁴⁴⁾ Byly to smutné Vánoce, a ještě smutnější rozloučení před podnikem dne 28. prosince, kdy se jeho tělesné ostatky převážely do rodné Plzně.

Ve čtvrtek 17. února 1937 jsme se Slávkem prožili nečekané dobrodružství. Kolem půlnoci vypukl požár v továrně na stroje a slévárně firmy Jan Linhart. Vzbudilo mě kvílení továrni síréný. Ihned jsem se oblékl a přes napomínání maminky vyběhl k továrnímu plotu, který přes železniční kolej sousedil s hořícím objektem. Usadili jsme se se Slávkem na sloupu u plotu a pozorovali zásah hasičů. Za krátkou dobu byla v plamenech téměř celá střecha rozsáhlé tovární budovy. Od ní shořelo mnoho dřevěných modelů uskladněných na půdě, pro firmu velmi cenných. Rovněž střecha nad kanceláří byla zničena. Podařilo se však zachránit zařízení a kancelářskou agendu. K požáru se dostavil sbor rakovnických dobrovolných hasičů s motorovou stříkačkou a během 2 hodin se mu podařilo zamezit rozšíření ohně na ostatní budovy továrny. K likvidaci požáru přispělo vydatnou měrou hasičské tovární družstvo firmy Otta s motorovou stříkačkou. Při hašení pomáhalo také mužstvo dělostřeleckého pluku 301 a pořádek udržovali policisté a četnictvo. Asi ke 4. hodině se podařilo oheň lokalizovat.⁴⁵⁾ To jsme se poprvé v životě se Slávou setkali se zhoubným živlem.

Asi v březnu v roce 1937 se započalo s výstavbou nové budovy glycerinky, a to v prostoru za pilou a bednárnou, jižně od nové kotelny. Stavba pokračovala rychlým tempem, takže

⁴⁴⁾ Úmrtí ředitele Josefa Kadlece. RN, roč. 7, 1936, č. 52, s. 6.

⁴⁵⁾ Požár továrny firmy Jan Linhart. RN, roč. 8, 1937, č. 8, s. 5.

kolaudace proběhla už 25. září. Vzhledem k současné situaci se jevil glycerin jako strategická surovina.

Aby se zlevnila výroba umělých jedlých tuků a aby firma nemusela kupovat surové oleje, bylo rozhodnuto postavit vlastní lisovnu olejů. Podařilo se vytipovat vhodný objekt v Židovicích u Roudnice nad Labem. Původně to byl cukrovar, ve kterém měla slovenská akciová společnost z Dobšíně papírnu a brusírnu dřeva. Tento areál zakoupila firma Otta v květnu 1937. Vytvořila projekt na přestavbu stávajících budov na lisovnu olejů, kde by se zpracovávala semena podzemnice olejné, sojových bobů a hlavně kopyry. Veškeré suroviny se začaly nakupovat prostřednictvím agentů v Holandsku a dovážela je pak z Hamburku nákladními čluny Čs. paroplavební společnost labsko – oderská až k vlastnímu přístavišti do Židovic. K uskladnění surovin se v přístavu využil velkokapacitní sklad po zrušeném cukrovaru. Do areálu vedla vlastní vlečka, pro kterou firma zakoupila motorovou lokomotivu.

Koncem roku 1937 pracovalo v podniku celkem 415 zaměstnanců.⁴⁶⁾

Končí léta svobody a rozvoje

Přichází rok 1938

Tento rok byl plný mimořádných událostí. Pamatuji se na zvláštní přírodní úkaz, u nás vzácný, viditelný 25. ledna ve všech evropských státech. Šlo opravdu o jedinečnou podívanou na mohutnou polární záři. Pozorovali jsme ji se Slávou a s velkým množstvím lidí z pěší cesty nad tratí u hospodářského družstva mezi 20. a 21. hodinou a 30. minutou. Celá severní obloha byla zalita modrozeleným světlem, jež ponenáhlu přecházelo v rudou záři, mezi kterou probleskovaly chvílemi barevné světelné pruhy jako od reflektorů. Nádherné divadlo trvalo asi hodinu a pak náhle zaniklo v mracích. Úkaz vyvolal u lidí různé dohady a obavy. Jelikož doba byla velmi zjitřená, mnozí v tom viděli předzvěst přicházející válečné katastrofy.

Na jaře se události dramatizovaly. Nebezpečí nacismu začalo čím dál více doléhat na naši zem. V pohraničí se rozšiřovaly incidenty, vyvolávané příslušníky Sudetendeutsche Partei, kteří byli podporováni z Německa. Henlein, Frank a ostatní nacisté vytvářeli těžkosti, aby předvedli Evropě i světu, jak je německá menšina u nás potlačována. I v našem městě jsme se dovídali o potížích vyvolávaných Němci v nedalekém okolí, kde žilo smíšené obyvatelstvo, což budilo pocit napětí. Pro uklidnění situace se stát rozhodl povolát do vojenské služby jeden ročník záložníků. Z podniku tak odešlo několik zaměstnanců do armády na mimořádné cvičení. Také od řidičů, kteří jezdili s obchodními zástupci v poněmčelém pohraničí, jsme se dovídali o různých incidentech, které se stávaly každodenním jevem. Dokonce už byly i ztráty na životech, zejména mezi finanční stráží a četnictvem.

Chýlil se konec školního roku a v Praze se připravoval 10. všesokolský slet, v jehož rámci se konaly 4. středoškolské hry. Těch jsme se jako studenti gymnázia zúčastnili ve dnech 10. – 12. června. Vedoucím naší skupiny se stal prof. Kubík. V sobotu jsme se účastnili nácviku našeho nižšího oddílu na Strahovském stadionu a v podvečer slavnostního pochodu Prahou. Neděle byla nádherou manifestací studující mládeže z celé republiky. Mohutně zapůsobilo, když přes 51 tisíc cvičících nastoupilo na plochu stadionu, aby vzdalo hold naší

⁴⁶⁾ SOkA Rakovník, Otta František – osobní fond, 1 kart.

vlaice. Přes 11 tisíc středoškoláků nižšího oddílu v bílých tričkách a červených trenýrkách, obuto v bílých plátnkách vyvolalo bouři potlesku předvedeným cvičením. Se Slávou jsme byli na naší účast v tomto oddíle patřičně hrdí.

21. červen 1938

Toho dne odjeli Slávek s Fanoušem, panem Aloisem a ing. Františkem Ottou na prohlídku do Židovic u Roudnice nad Labem, kde měl být dán už brzy do provozu nový podnik, lisovna olejů. Odtud jejich cesta pokračovala do Prahy. Při cestě z hlavního města havarovali na silnici před Hostivicemi. Při tom přišel Slávek o život. Zranění byli pan Alois i František Ottovi. Pouze Fanouš, syn ing. F. Otty, vyvázl bez vážnějšího zranění. Páni Ottové byli ihned převezeni do Všeobecné nemocnice v Praze a později do sanatoria v Podolí, kde se zotavovali asi 2 měsíce. Se Slávkem jsem se rozloučil v pátek 24. června v 11 hodin v krematoriu v Praze – Strašnicích. Poprvé jsem se setkal s tak hrozným majestátem smrti. Těžko jsem potom sám chodil po továrním dvoře, kde mi vše připomínalo mého kamaráda.

Přešel všesokolský slet a události dostaly rychlý spád. Situace se čím dál více vyhrocovala. Spojenecké státy se počaly distancovat od všeho dění, aby se nedostaly do konfliktu s Německem a zachránily mír. Německo stupňovalo nátlak na republiku. Do města přicházely zprávy z blízkého národnostně smíšeného území o zpučnosti a drzých provokacích Němců.

Po důkladné přestavbě všech provozních budov započala 13. září výroba v lisovně olejů v Židovicích. Vedoucím podniku byl určen ing. Pavel Dlouhý. Firma zde zaměstnávala jednu administrativní sílu a kolem 35 dělníků. Vylisovaný surový olej se k dalšímu zpracování dovážel v cisternách do rafinerie v Rakovníku. Odpad z výroby surového oleje se zpracovával na pokrutiny, jež sloužily za krmivo pro hospodářská zvířata. Takto započal v těchto rušných dnech provoz v nové lisovně.

Jelikož se stávala situace neudržitelnou, vyhlásila čs. vláda 23. září mobilizaci. Ihned bylo nařízeno zatemnění, jelikož hrozilo nebezpečí náletů. Záložníci okamžitě nastupovali ke svým útvarům. Byla předávána vozidla pro potřebu armády. Můj děda hlídal dolní vchod do podniku a já dostal za úkol střežit vchod horní. Bylo nařízeno nepouštět do továrny nikoho cizího. Otec nastoupil jako člen civilní protiletectké obrany pořádkovou službu ve městě. Několik starších zaměstnanců bylo určeno pro ostrahu podniku. Ráno se dával dohromady zbytek osazenstva, který nepodléhal vojenské povinnosti. Všeobecně se očekával začátek vojenského konfliktu, ale vše se událo jinak. Přišel Mnichov a s ním dohoda o odstoupení pohraničí Německu. Situace se ještě více komplikovala v roce 1939, kdy se rozpadla Československá republika. 15. března Němci zabrali Čechy a Moravu, Slovensko se stalo samostatným státem. Začalo období protektorátu a okupace.

Zemřel budovatel Rakovníka

Dne 25. května 1939 zemřel pan František Otta senior ve věku 91 let. Činorodý člověk, neúnavný ve svém úsilí, se dopracoval výsledku, nad kterým se musel každý s údivem poztavit. Po odevzdání podniku svým synům už jenom pozoroval jeho další růst. Při 60. výročí založení firmy, v roce 1935, tehdy prohlásil: „Vzpomínám na těžké začátky, když listuji rok po roce a vidím, jak to všechno rostlo, co to dalo práce, odříkání a námahy v sebedůvěru. Vytrval jsem a dílo se podařilo. Jsem šťasten, že mně bylo dopřáno dožítí se tohoto jubilea, a jsem spokojen, vidím-li, že závod jsem odevzdal v ruce synů, kteří se stejnou láskou, obě-

*tavostí a pílí se snaží mé dílo rozšířit, zdokonalit a vybudovat tak, jak toho dnešní poměry vyžadují. Vytvrvejme. Budme věrní práci a svému národu.*⁴⁷⁾

František Otta nepečoval jenom o svůj podnik. Činně se zúčastňoval veřejného života města. Býval volen na přední místa různých korporací a spolků. 25 let byl členem městské rady a obecního zastupitelstva, v letech 1910 – 11 zastával post starosty města a za daných možností se zasloužil o jeho zvelebení. Byl členem okresního výboru, ředitelství rakovnické spořitelny, správní rady rakovnického pivovaru, předsedou Družstva pro postavení sokolovny, spoluzakladatelem a předsedou Okrašlovacího a Muzejního spolku. Ztráta takové osobnosti znamenala pro Rakovník hluboký smutek.

Netruchlily jenom rodiny zemělého. „Starého pána“, jak byl s úctou nazýván, vzpomínalo i přes 500 zaměstnanců a celé město, které mu vděčí za tak mnohé. Pohřeb se konal v sobotu dne 27. května a znamenal svým obrovským rozsahem hold mrtvému a projev uznání mnohých, kteří mu přišli poděkovat za klid rodinného krbu. Zúčastnili se ho významní činitelé našeho průmyslového života, dělníci a úředníci Ottovy firmy a nepřehledné zástupy ostatních občanů.⁴⁸⁾

Období druhé světové války

Jelikož můj děda už přesluhoval přes půl roku, kdy měl odejít do penze, skončil práci po dohodě 31. prosince 1939. Už 27. července se s babičkou (a já s nimi) odstěhovali z domovníckého bytu v továrně do našeho rodinného domku v Malinovské ulici v Rakovníku. Místo domovníka převzal po dědovi Josef Vait, doposud zaměstnanec na pile. Děda dosloužil do konce roku jako skladník a mistr u nádvorní party. Do továrny jsem se přihlásil na práci vždy o prázdninách v letech 1940 – 43 ještě se svým spolužákem Tonym Čadkem, kdy jsme si vydělávali na školné jako žáci obchodní akademie.

*„Na další osud firmy padl také stín druhé světové války a německé okupace. Prosperující podnik s ryze českou účastí byl trnem v oku Němců ještě před válkou, v okupaci se to více vyostřilo. Firmu si vyhlédl šéf SD a Gestapa na Kladně SS Sturmführer Rosstock a nevybíravým způsobem vyvíjel nátlak, aby byl vzat do firmy jeho přítel Fick, navíc s 55% účastí. Fick se měl stát ředitelem, bratři Ottové měli být zatčeni a odpraveni. Zázkamem a obratným manévrováním se však podařilo, že nebyl do firmy až do konce války dosazen ani jeden Němec a češství firmy zůstalo uhájeno.*⁴⁹⁾

Nastal nedostatek surovin, zejména těch, co se dovážely ze zahraničí. Rozšířila se výroba mýdlových prášků s nízkým obsahem mýdla, které po dobu války nahrazovaly dřívější kvalitní výrobky. Také do mýdla se přidával kaolin a umývání s ním byl „opravdu zážitek“. Co se týče margarínu, po dobu války se vyráběl pouze jeden druh. Suroviny, jichž byl nedostatek, se přísně kontrolovaly. Každý měsíc prováděli vedoucí provozu ing. Josef Šimon a jeho zástupce ing. Josef Žalský a dva úředníci z Tukosvazu z Prahy inventury, protože ručili za správné hospodaření s tuky. Při tom začali zjišťovat manka. Lidé měli nedostatek omastku, a tak se margarín ztrácel. O tom všem věděli od počátku jak majitelé podniku, tak Šimon se Žalským a oba kontrolní úředníci z Prahy. Možnost prozrazení manka, a tím nebezpečí postihu bylo veliké. Představu, jaké následky by nesli majitelé a všichni odpovědní pracovníci,

⁴⁷⁾ Zemřel budovatel Rakovníka. RN, roč. 10, 1939, č. 22, s. 1.

⁴⁸⁾ Tamtéž.

⁴⁹⁾ Rodinný archiv Ottů. V majetku L. Bartoše, Rakovník – Praha.

kdyby se při několika kontrolách orgánů říšského ministerstva pro válečné hospodářství na tuto skutečnost přišlo, lépe nedomyšlet. Nedotknutelná zásoba tuků byla uskladněna v dřevěných sudech, narovnaných na sobě ve dvou vrstvách, z nichž pouze první řady sudů byly plné. Za nimi uložené sudy při poklepu duněly prázdnotou; pouze doplňovaly chybějící manko. Však si všichni na konci války oddechli.

Manko později vyčíslil ing. Šimon. Za dobu od zavedení vázaného hospodářství v roce 1939 do konce dubna 1945 se rozebralo skoro 10 vagonů margarínu. A jelikož od roku 1943 započala výroba umělého medu, do kterého se přidával cukr, vznikl zde další rozdíl přes půl vagonu.⁵⁰⁾

Po osvobození a v dalších letech

Konec války zastihl bratry Ottovi při plánování dalšího rozvoje podniku. Běh událostí však nabral zcela jiný kurz, než se všeobecně očekávalo. V červnu 1945 byl majitelům zakázán vstup do podniku a na firmu uvalena národní správa. Podle dekretu prezidenta republiky z roku 1945 byl základním předpokladem pro znárodnění průměr počtu zaměstnanců podniků pracujících ve výrobě jedlých tuků v letech 1938 – 1940 vyšší než 150. Tento počet však výroba jedlých tuků v rakovnické firmě nedosáhla. To bratři Ottové vysvětlovali ve vyjádření k výzvě ministerstva výživy. Opakované pokusy upozornit na tuto skutečnost však byly marné. Znárodnění firmy se ustavilo vládní vyhláškou v roce 1946 a v roce 1947 se zaknihovalo v pozemkové knize. K „nápravě“ tohoto nezákonného stavu došlo až po Únoru 1948, kdy byl vydán zákon č. 115/48 Sb., který dával možnost znárodnit prakticky všechno. S odvoláním na toto poučnorové ustavení Ministerstvo výživy ČSR dne 11. ledna 1949 firmu definitivně znárodnilo. Do výčtu vyvlastněných nemovitostí byly zahrnuty i obytné domy a další nemovitosti nemající s provozem firmy nic společného. Firma „*František Otta, továrna na mýdlo a jedlé tuky*“ dostala v roce 1949 nové jméno „*Rakona*“. Ochranná značka raka byla též znárodněna a byla používána až do roku 1991.

Po znárodnění podniku a po měnové reformě v roce 1953 přišly všechny tři rodiny o celý majetek. *Alois Otta* po pilné celoživotní práci v podniku (52 let) a skromném způsobu života dožíval s penzí 280 Kčs a 100 korun jako přírůstek měsíčně. Zemřel v roce 1959 ve věku 82 let a jeho paní Jindřiška v roce 1964.

Ing. František Otta nemohl dlouho najít žádné zaměstnání. Nakonec pracoval jako dělník a později, to už byl nemocen, v kanceláři. Zemřel roku 1956 v 66 letech na leukémii. Jeho manželka Marie pracovala v Továrně obráběcích strojů v Roztokách u Křivoklátu na soustruhu a poté ve Stadionce v Rakovníku. Zemřela v roce 1968. *František Otta ml.* byl dlouholetým členem Pěvecko-hudebního spolku Vítězslav Novák v Rakovníku, roku 1922 se stal jeho místopředsedou a v letech 1933 až 1946 působil jako jeho předseda. Sám vynikal ve hře na housle a lahodným tenorem. Byl nadšený příznivec a obětavý podporovatel tohoto spolku a od roku 1940 vzniklé Rakovnické opery, jejímž uměleckým vedoucím a dirigentem byl ředitel Městské hudební školy Zdeněk Tomáš. Také *ing. F. Otta* se podílel aktivně na rozvoji města. Za první republiky byl členem městského zastupitelstva a náměstkem starosty, dlouholetým předsedou „*Jednoty českých mydlářů a voňavkářů*“ až do její likvidace v roce 1939, předsedou „*Sdružení továren na margarín a pokrmové tuky*“ a členem tukového odboru Českomoravského svazu.

⁵⁰⁾ Podle vzpomínek bývalých zaměstnanců: J. Mourka, V. Eichingera, J. Boumy, A. Hradce.

Julius Otta pracoval nejdříve na zemědělském statku všech tří bratří v Rakovníku. Když byl i tento majetek spolu se statky jiných majitelů vyvlastněn, vedl dva roky jejich účetnictví. Po vytvoření Státního statku Rakovník byli převzati všichni zaměstnanci kromě Julia Otty. Pracoval tedy jako palič v cihelně. Potom se mu podařilo získat místo účetního, které však nesměl zastávat. Svou kariéru zakončil ve „funkci“ skladníka Státních statků na Doupně, kde pracoval až do svých 75 let. Na konci svého života měl důchod 534 Kčs měsíčně. Zemřel v 82 letech v roce 1975. Jeho žena Ludmila byla zaměstnána v závodní kuchyni státního statku a potom jako dělnice v třísměnném provozu v pekárně, a to do svých 72 let. Zemřela v roce 1986. Julius Otta se od mládí aktivně účastnil činnosti a rozvoje Tělocvičné jednoty Sokol v Rakovníku, působil jako místopředseda Klubu fotografů amatérů a jako místopředseda Muzejního spolku. Finančně podporoval činnost všech těchto organizací.

Všichni tři bratři končili svůj život v nedostatku a na nejnižším stupni žebříčku lidské společnosti. Bohužel ani jejich děti nezůstaly ušetřeny pronásledování ze strany nového režimu. Například několikrát zmíněný syn ing. Františka Otty, také František, strávil 10 let jako politický vězeň. Na následky práce v uranových dolech zemřel 7. září 1995 po těžké nemoci ve věku 72 let.⁵¹⁾ Takto se odměnil poválečný stát rodině Ottů za miliardový majetek, který po roce 1945 a hlavně 1948 dal vyvlastnit, majitele podniku nechal živořit a ponižovat nedůstojným, odsouzeníhodným způsobem.

⁵¹⁾ Rodinný archiv Ottů. V majetku L. Bartoše, Rakovník – Praha.

INVENTARIZOVANÉ OSOBNÍ FONDY STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU RAKOVNÍK

1. Úvod

Na podzim roku 1999 přistoupil Státní okresní archiv v Rakovníku k pořádání svých významnějších osobních fondů. Většina z nich byla sice již dříve sepsána a mohla alespoň částečně sloužit badatelské veřejnosti, avšak tento způsob využití a zpracování nebyl podle současných požadavků vyhovující. Protože se jedná o důležitější osobnosti, které na Rakovnicku aktivně působily, a protože při pořádání jejich pozůstalostí vyvstala řada nových skutečností, rozhodli jsme se tuto práci a její výsledky přiblížit badatelům prostřednictvím tohoto článku. Nově je dnes zpracován a vybaven schválenou archivní pomůckou osobní fond regionálního historika *Václava Kočky*, rakovnických profesorů a historiků *Zikmunda Wintra* a *Miroslava Görtlera*, místního okresního archiváře *Antonína Cikánka*, ředitele městských úřadů *Jindřicha Šuberta* a vlastivědného pracovníka *Jaroslava Janaty*. S použitím platných metodik, publikovaných v literatuře,¹⁾ byly uvedené fondy strukturovány podle následujícího základního schématu, který se přizpůsoboval povaze materiálu (nutno vzít v úvahu, že ve všech jmenovaných případech šlo o regionální historiky nebo o vlastivědné a kulturní pracovníky):

I. **Osobní doklady** (průkazy, dotazníky...).

II. **Korespondence**, dělená pouze podle let v případech, kdy ji fond zahrnuje malé množství. U V. Kočky jsme přistoupili k rozdělení podle odesílatelů nebo například u M. Görtlera byla vydělena samostatná tematická skupina (viz níže). V jiném případě je korespondence člena na osobní a úřední (J. Šubert).

III. **Texty původce fondu**, představující převážně hlavní část uspořádaného materiálu (rukopisy prací, výpisky a poznámky, přednášky nebo diáře atd.).

IV. **Materiál shromážděný původcem fondu** (pozvánky, fotokopie, výstřižky aj. – pokud přímo souvisí s činností původce).

V. **Materiál týkající se původce fondu** (úmrtní oznámení, novinové články o původci...).

VI. **Dokumenty rodinných příslušníků původce fondu**.

V některých případech vyvstala potřeba vyčlenit další skupinu, jako například u J. Šuberta **Písemný materiál vzniklý z úřední a veřejné činnosti původce fondu**. V úvodní části obsahují všechny inventáře stručný životopis zůstavitele, jeho výběrovou bibliografii (většinou prací vztahujících se k regionu) a bibliografii článků o původci, pokud nějaká existuje. Nezbytnou částí úvodu jsou dějiny a archivní charakteristika fondu.

¹⁾ Wurmová, M.: Z problematiky písemných pozůstalostí. Archivní časopis, roč. 9, 1959, č. 1, s. 14 – 25.; Ederová, R., Podaný, V.: K problematice osobních archivních fondů. Sborník archivních prací, roč. 34, 1984, č. 2, s. 310 – 350 (viz zde další literatura). Nejnověji k osobním fondům pak: Křesťan, J.: Získávání osobních fondů. Archivní časopis, roč. 51, 2001, č. 3, s. 153 – 175 (viz zde uvedená literatura).

2. Václav Kočka

Regionální historik Rakovnicka a Kralovicka Václav Kočka (1875 – 1951) pocházel z Čisté u Rakovníka. Živil se jako poštovní úředník, působil v Žatci, Teplicích, Litomyšli a nakonec v Praze na Masarykově nádraží. Ve své badatelské práci se zaměřil na centrální archivy (zemský, Národního muzea, ministerstva vnitra, Pražského hradu, města Prahy, univerzity, arcibiskupský atd.), ale cestoval i po různých archivech regionálních (Rakovník, Kralovice, Třeboň). Využíval zejména zemské a dvorské desky, gruntovní knihy, katastry aj. Těžištěm jeho bádání byly oblasti Kralovicka a Rakovnicka, v rámci nichž dále vyděloval Manětínsko, Plasko a Křivoklátsko. Kočka se stal členem místopisné komise České akademie věd a umění (nikoli členem ČAVU). Nejznámějšími jeho publikovanými pracemi jsou obsáhlé a zevrubné *Dějiny politického okresu kralovického* (1930 – 1934) a *Dějiny Rakovnicka* (1936 – 1939). Obě práce jsou koncipovány jako chronologicky sepsané historie jednotlivých obcí, zaniklých osad, šlechtických sídel, hospodářských dvorů a samot nacházejících se na území tehdejších politických okresů Kralovice a Rakovník. Autor se zaměřuje na jména vlastníků, jejich grundy a poplatky, ohled bere i na místní církevní dějiny. Těžiště jeho prací spočívá v 16. – 18. století, texty jsou faktografické (bez hlubší interpretace) a opatřené podrobnými citacemi pramenů. Kočka byl členem rakovnického Muzejního spolku, publikoval v jeho Věstníku a v Kralovickém obzoru. *Dějiny Rakovnicka* představují dosud nejvýznamnější práci o historii regionu.²⁾

Po Kočkově smrti v r. 1951 byla písemná pozůstalost ponechána v jeho pražském bytě Marii Tietzové, historikově družce. Vážný zájem o materiál projevil rakovnický archivář Jan Renner, který na počátku ledna 1952 přiměl Místní národní výbor v Rakovníku, aby pozůstalost od M. Tietzové odkoupil pro městský archiv. Tietzová patrně všechny uchované písemnosti už v lednu či počátkem února t. r. archivu věnovala. Renner se pokusil fond uspořádat, avšak zcela nevyhovujícím způsobem, neboť jej patrně pouze sepsal, sestavil seznam a některým částem poskytl novější obaly. V rakovnickém archivu jsou doklady o evidenci materiálu až k r. 1961, a to v souvislosti s věnováním Kočkova rukopisu *Místopis městečka Čisté Františkem Lauberem*. V 70. letech byla písemná pozůstalost překartonována a znovu sepsána, avšak původní struktura se v podstatě zachovala. Při novém pořádní na přelomu let 2000 a 2001 byla z fondu vyčleněna korespondence rodiny Ottů, vedená s několika historiky (mj. i s Kočkou), kteří se podíleli na sestavování jejich rodokmenu. Do pozůstalosti také zřejmě patřila *Pamětní kniha archivu*, založená J. Rennerem na paměť V. Kočky. Kniha začíná na prvních 46 stranách Kočkovým rukopisem, který se týká zaniklých osad. Zároveň je do ní vlepeno historikovo úmrtní oznámení a fotografie. Kronika pak obsahuje z větší části informace rakovnických archivářů vztahující se bezprostředně k historii archivu, a tak je součástí příslušného fondu. Během nového pořádní nebyl žádný materiál skartován, kromě některých Rennerových obalů. Fond má dnes rozsah 2,52 bm (21 kart.) a zahrnuje období 1918 – 1951 (1960).³⁾

Málo dochovaná korespondence je rozdělena na odeslanou a přijatou a seřazena abecedně podle odesílatelů. Nejvýznamnějším z nich je Gustav Friedrich (jeden list z r. 1929). K dochovaným rukopisům Kočkových prací patří publikované *Dějiny Rakovnicka* a zmíněný

²⁾ Zilynskyj, B.: Václav Kočka – regionální historik Kralovicka a Rakovnicka. Severní Plzeňsko, roč. 3, Mariánská Týnice 1997, s. 46 – 56.; Renner, J.: Václav Kočka. SOKA Rakovník, Renner Jan – osobní fond, neuspořádáno, rukopis, 12 s.; Černý, J.: Jan Renner. Rakovník, Rabasova galerie Rakovník 1999, s. 113 – 116.

³⁾ SOKA Rakovník, Kočka Václav – osobní fond, 21 kart.

Místopis městečka Čisté. Centrum celého fondu však tvoří rozsáhlé historikovy výpisky a poznámky, které se pořádaly poměrně komplikovaně, proto muselo být zvoleno několikéré hledisko. Na prvním místě je zařazen Kočkův jmenný a místní lístkový katalog, obsahující odkazy na některé prameny. Další výpisy jsou děleny podle archivů (arcibiskupský, ministerstva vnitra, Pražského hradu, univerzitní atd.), v nichž byl v historikově době materiál uložen, a podle samotného materiálu (především výpisy z desk zemských a dvorských a z register komorního soudu). Další Kočkovy poznámky mohly být řazeny podle jednotlivých regionů: Kralovicko, Manětínsko, Plasko, Rakovnicko, Křivoklátsko, v menším množství pak také Slánsko, Kladensko, Unhošťsko, Novostrašcko, Žluticko, Plzeňsko, Písecko, Žatecko, Loketsko, Berounsko, Jesenicko a spousta dalších oblastí. Poslední část Kočkových výpisků a poznámek se dělí podle tématu. Zde převažují exerpta o genealogii, šlechtických rodech na Rakovnicku nebo o různých osobnostech. Dále se výtahy týkají například zaniklých osad, archeologie, hospodářství, berně a cla, manství, náboženství a církve, správy a soudnictví, hornictví atd. Fond také obsahuje materiál týkající se samotné Kočkovy pozůstalosti a dále jednu historikovu fotografii.

Kočkova písemná pozůstalost tak obsahuje velké množství výpisů především z gruntovních knih a desk zemských a dvorských, které se vztahují k držitelům pozemků v uvedených regionech, a to zejména v 16. – 18. století. Velmi precizní poznámky, pečlivě řazené již původcem fondu, tak představují stále dobře použitelný materiál pro studium uvedených témat. Ač obě jmenované velké syntézy o Kralovicku a Rakovnicku přinášejí publikované množství informací, přesto autor kvůli omezenému rozsahu nemohl zdaleka použít všechny nashromážděný materiál.

3. Zikmund Winter

Rakovnický profesor z let 1874 – 1884 Zikmund Winter (1846 – 1912) byl prvním profesionálním historikem, který ve městě působil. Zpočátku se vedle své pedagogické práce věnoval především kulturní a spolkové činnosti. Teprve v závěru 70. let začal pracovat na své historické prvotině *Rakovník a jeho historické památky* (Method 1882), která nebyla ještě zpracována na základě primárních pramenů. Jeho první návštěvu v městském archivu můžeme doložit až k 1. březnu 1880.⁴⁾ Od 80. let publikoval své odborné i beletristické texty z dějin Rakovníka a Rakovnicka, a to především v *Methodu*, *Památkách archeologických a místopisných*, v *Časopisu Českého muzea*, ve *Světozoru*, *Lumíru* či v *Osvětě*.⁵⁾ Roku 1883 sepsal ve výročním sborníku reálky stať z dějin místního školství pod názvem *O rozvoji školství rakovnického*. Z. Winter tak během rakovnického pobytu omezil svou spolkovou a kulturní činnost a začal badatelsky pracovat v místním archivu s městskými prameny. Toto zaměření dále rozvíjel po odchodu do Prahy. K regionu se později vracel mj. ve svých velkých kulturně historických pracích.⁶⁾

⁴⁾ Görtler, M.: Počátek Wintrova archivního studia. *VMS*, roč. 33, 1948, s. 73 – 76.; Týž, Wintrova historická prvotina. *SSH*, roč. 11, 1976, s. 149 – 176.

⁵⁾ Z odborných textů například: Město a kraj rakovnický za vojny třicetileté. *ČČM*, roč. 60, 1886, s. 225 – 241; roč. 61, 1887, s. 168 – 187; roč. 62, 1888, s. 63 – 85, 279 – 305; roč. 63, 1889, s. 96 – 121.; Křivoklát za vpádu lidu kurfiřtského r. 1631. *PAM*, roč. 13, 1885, s. 125 – 132.; K dějinám němčiny v Čechách – příspěvky z archivu rakovnického. *Lumír*, roč. 12, 1884, č. 21, s. 329; č. 22, s. 339.

⁶⁾ Zikmund Winter mezi historií a uměním. Red. V. Brožová, Rakovník, OM Rakovník a Ústav pro českou literaturu AV ČR 1997.; Brožová, V.: Zikmund Winter (1846 – 1912). *Rakovník*, OM Rakovník 1991.; Týž, Zikmund Winter a jeho rakovnický kult. *Dějiny a současnost*, roč. 16, 1994, č. 5, s. 31 – 35.

Rakovnický osobní fond Z. Wintra se utvářel postupně zřejmě od meziválečného období, poslední jeho části byly archivem přijaty v roce 1963. Pozůstalost vznikala spíše jako náhodná sbírka Wintrových rukopisů (snad kromě historikovy korespondence s Rakovníkem a jeho pěveckých textů s notovými záznamy) než jako ucelený fond vzešlý z organické činnosti. Při pořádání na konci roku 1999 musely být vyřazeny především materiály z Wintrových oslav, organizovaných ve městě roku 1937. Z těchto písemností byl založen nový fond *Výbor pro oslavy Zikmunda Wintra*. Při dodržování zásad o původci fondu a po skartaci staršího pomocného obalového materiálu vznikl menší soubor převážně Wintrových textů v rozsahu 0,24 bm (2 kart.), zahrnující období 1874 – 1912 (1963).⁷⁾

Wintrova rakovnická pozůstalost obsahuje z osobních dokladů jen průkaz pro penziované státní zaměstnance s historikovou fotografií. Korespondence se řadí k nejdůležitějším částem fondu. Zahrnuje dopisy psané Z. Wintrem v období jeho rakovnického působení a listy zaslané do Rakovníka po Wintrově odchodu z města. Jedná se tak výhradně o korespondenci odeslanou. Rukopisy původce představují torzovitý, porůznu shromážděný materiál. Známa je oslavná píseň pro Imu Reichovou *Slavíku ty z lesů našich*, nejrozsáhlejší a nejdůležitější rukopis tu představuje část *Roziny sebrance*. Podstatné jsou písně s notovými záznamy, jejichž texty napsal či přeložil Z. Winter a které pocházejí z jeho spolkové a kulturní činnosti v Rakovníku. Sem patří například známější *Fürstenberská hymna*. Fond dále obsahuje opisy a tisky Wintrových textů, kde se nachází mj. časopis *Method* s článkem *Stavba chrámu sv. Bartoloměje v Rakovníku* nebo Wintrovy slavnostní přednášky. Materiál vztahující se k původci fondu tvoří korespondence týkající se Z. Wintra a jeho pozůstalosti, texty o původci, úmrtní oznámení nebo fotografie.

Oproti staršímu zpracování tak změnil Wintrův rakovnický osobní fond svou strukturu a rozsah. Pro skutečnou torzovitost a menší počet písemností stačilo rozdělení tohoto materiálu do obecných skupin, zejména na texty literární, odborné, písně s notovými záznamy, přednášky aj.

4. Miroslav Görtler

Středočeský regionální historik Miroslav Görtler (1911 – 1982), žák Josefa Pekaře a Josefa Šusty, pocházel z Bílichova u Slaného a do Rakovníka přišel z pohraničí po mnichovských událostech v roce 1938.⁸⁾ Vyučoval na rakovnickém reálném gymnáziu a obchodní akademii. V závěru války byl vězněn v terezínské Malé pevnosti. Po návratu se vedle pedagogické práce zapojil do kulturní a osvětové činnosti, zároveň působil vedle Jana Rennera v městském archivu. V první polovině 50. let také sepisoval městskou kroniku. Dále pracoval v místním Muzejním spolku a publikoval v jeho *Věstníku*. Roku 1953 se stal ředitelem rakovnické jednáctiletky, brzy ale odešel na Krajský národní výbor do Prahy. Z regionální publikační činnosti jsou důležité především jeho metodicky precizní články *Husovy reliéfy na rakovnických knižních vazbách ze 16. století* a *Počátek Wintrova archivního studia* (obojí VMS, 1948). Později se Görtler zabýval dějinami levicového hnutí a protifašistického odboje (publikace

⁷⁾ SOKA Rakovník, Winter Zikmund – osobní fond, 2 kart. Hlavní část Wintrovy písemné pozůstalosti se nachází v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (50 kartonů). Viz Literární archiv, roč. 26, 1993, Původce po fondech Literárního archivu PNP, sv. 2, P-Ž, s. 299 (publikace uvádí dnes již neaktuální údaj o počtu 23 kartonů).

⁸⁾ Černý, J.: Profesor Miroslav Görtler a Rakovník. Rakovnický historický sborník, roč. 1, 2000, s. 26 – 48.

Rakovnicko v boji proti fašismu) a publikoval populární i odborné články ve středočeských periodikách (*Svoboda, SSH*).

Görtlerovu písemnou pozůstalost převzal rakovnický okresní archiv v roce 1988, uspořádána byla na podzim 1999. Fond má rozsah 1,8 bm (15 kart.) a zahrnuje období 1942 – 1982.⁹⁾ Při skartaci se vyřadil pomocný obalový materiál a některé písemnosti musely být vráceny zpět do příslušných fondů (především úřední dokumenty týkající se spolku Oul se začlenily do okresního úřadu).

Zachovaná korespondence pochází z let 1946 – 1982 a byla rozdělena na osobní a úřední. Zvláštní skupinu pak tvoří korespondence vzešlá z působení v místním archivu, která souvisí s Görtlerovou badatelskou a archivářskou činností po druhé světové válce (1946 – 1951). Fond zahrnuje také autorovy rukopisy, jejichž seznam jsme publikovali,¹⁰⁾ a přednášky a proslovy z let 1942 – 1982. V nich se odráží Görtlerovy bohaté osvětové aktivity, které rozvíjel především v Rakovníku na přelomu 40. a 50. let. Další skupinu tvoří recenze a posudky z období činnosti v Krajském pedagogickém ústavu KNV v Praze a z období sklonku historikova života. Týkají se zejména historických soutěží, zvláště soutěží ČSPB. Centrum celého osobního fondu však představují výpisky a poznámky a poté materiál shromážděný původcem během jeho života. Obojí nejvíce vypovídá o historikově badatelském zájmu. Výpisy se týkají středověkých legend a kronik (tyto poznámky pořídil patrně okolo druhé světové války) a pak především hospodářství v Rakovníku 2. poloviny 16. století (obchody, cla). Dále se soustřeďují na spolkový život ve městě 2. poloviny 19. století (hlavně Oulu), na Z. Wintra či na rakovnickou realitu. Velké množství jak poznámek, tak shromážděného materiálu se týká dělnického hnutí a komunistické činnosti na Slánsku a Rakovnicku, dále okupace, odboje a osvobození regionu za druhé světové války.¹¹⁾

Z překvapivě bohatých poznámek o středověkých písemnostech není známa žádná Görtlerova publikovaná práce. Podobně z městského hospodářství 16. století nezpracoval historik žádnou studii. Nepřímo se však tímto dostal k Husově ikonografii zachycené na knižních vazbách tohoto období. Řada autorových textů se týká levicového hnutí počátku 20. století v rámci bývalého Středočeského kraje a pak uvedeného odboje a osvobození. Toto jeho zaměření souvisí s prací v ústředním výboru ČSPB, kde vedl tzv. historikodokumentační komisi. Görtler úzce spolupracoval s jejím okresním výborem v Rakovníku, a tak řada materiálu, nacházejícího se v Görtlerově osobním fondu, se přímo vztahuje k písemnostem zdejšího fondu Okresního výboru ČSPB.¹²⁾

5. Antonín Cikánek

Rakovnický okresní archivář Antonín Cikánek (1934 – 1967) se narodil v Dolních Počernicích u Prahy. Studoval lesnictví a v 50. letech pracoval jako správce Zemědělsko-lesnického archivu v Klášterci nad Ohří. Od roku 1958 zastával místo vedoucího Okresního archivu Podbořany se sídlem v Blšanech. V lednu 1961 nastoupil do Okresního archivu Rakovník, umístěného na zámku v Petrovicích. Zde během svého krátkého působení zpracoval velké

⁹⁾ SOKA Rakovník, Görtler Miroslav – osobní fond, 15 kart. Část Görtlerovy pozůstalosti (0,5 bm) se nachází ve Státním ústředním archivu v Praze (viz <http://www.mvcr.cz/archivy>).

¹⁰⁾ Černý, Profesor..., s. 47 – 48.

¹¹⁾ Viz například Görtlerova studie: Květen 1945 na středočeských železnicích. SSH, roč. 15, 1980, s. 17 – 43.

¹²⁾ SOKA Rakovník, OV ČSPB Rakovník, 24 kart.

množství především rozsáhlejších fondů: Okresní úřad Rakovník, Expozitura OkÚ Slaný v Novém Strašecí, Okresní zastupitelstvo Rakovník, Berní správa Rakovník, Berní úřad Nové Strašecí a mnohé jiné. Vedle své archivářské práce se také podílel na kulturním životě Rakovnícka. Jako člen komise pro regionální dějiny při OV KSČ v Rakovníku sbíral s Františkem Laitnerem ml. a prof. Jaroslavem Černým dokumenty k dějinám okupace, které pak byly částečně publikovány.¹³⁾ Dopisoval do regionálních novin *Rozvoj a Svoboda* a vydal několik brožur (*Hrady a zámky na rakovnickém okrese* – s J. Janatou, *Privilegia města Nového Strašecí* aj.).

Písemnosti vzniklé z činnosti A. Cikánka převzal okresní archiv patrně krátce po jeho smrti v roce 1967. Materiál byl zaevidován až v březnu 1994. Fond má rozsah 0,72 bm (6 kart.) a zahrnuje období 1959 – 1967.¹⁴⁾ V minulosti se již částečně pořádal, avšak veškeré záznamy o pořádání a vnitřní skartaci chybí. Při novém zpracování na jaře 2000 se vyčlenil některý materiál zejména do příslušných osobních fondů a skartovány byly duplicitní oběžníky ONV Rakovník.

Cikánkova korespondence se dochovala v malém množství, a to z let 1959 – 1966. Přínosné jsou drobnější rukopisy (strojopisy) prací, které se týkají dějin Podbořanska a Karlovarska, dále pak měst Rakovníka a Nového Strašecí. Hlavní důraz autor kladl na své práce z dějin dělnického hnutí, KSČ, z období Mnichova a počátku okupace, které pokrývají regiony Rakovnícka, Novostrašecka a Křivoklátska.¹⁵⁾ Mezi původcovy texty patří také materiál z některých výstav organizovaných v 60. letech (20. výročí osvobození, N. Strašecí v archivních dokumentech) a vlastní výpisky a poznámky týkající se genealogie, dějin Rakovnícka, místních rybníků atd. Uvedená témata jsou obsažena také v materiálu shromážděném původcem: dějiny Podbořanska a Kadaně, výtahy z knih o Sudetech, dějiny Rakovnícka, dějiny dělnického hnutí a KSČ na Rakovnícku, Novostrašecku a Kladensku (větší množství fotokopí) nebo opisy a výstřižky novinových článků z tohoto období. Cikánkovu bohatou a všestrannou činnost, ukončenou bohužel předčasnou smrtí, dokumentuje také materiál vzešlý z jeho práce vedoucího pražského souboru *Opera antiqua Bohemica Strahoviensis*, zabývajících se latinskou operní hudbou (opisy her, materiál k jezuitským skladbám). Osobní fond také obsahuje některé Cikánkovy fotografie, pozvánky a úmrtní oznámení.

6. Jindřich Šubert

Ředitel městských úřadů v Rakovníku Jindřich Šubert (1882 – 1948) působil na místním městském úřadě od roku 1917. Za nacistické okupace byl v letech 1941 – 1945 vězněn v Terezíně a Buchenwaldu. Šubert se výrazně podílel na veřejném a spolkovém životě Rakovnícka. Působil v akademickém spolku Krakovec, v Muzejním spolku, Městském osvětovém sboru a ve Společnosti přátel umění. Spolupracoval na vydávání a redakci krajiniského týdeníku *Rakovnické noviny*, který vycházel v letech 1930 – 1941 a kde Šubert publikoval několik článků. Po válce byl činný ve Svazu osvobozených politických vězňů, jehož se stal prvním předsedou. Jako nejvyšší úředník města zajišťoval několik význam-

¹³⁾ Cikánek, A., Laitner, F.: *Rakovnicko v letech 1938 – 1941*. Rakovník, OV KSČ 1965.; Cikánek, A., Černý, J., Laitner, F.: *Rakovnicko v letech 1942 – 1943*. Rakovník, OV ČSPB 1988.

¹⁴⁾ SOKA Rakovník, Cikánek Antonín – osobní fond, 6 kart. S tímto osobním fondem úzce souvisí materiál: SOKA Rakovník, f. Sběrka osobních spisů ONV Rakovník, kart. č. 125, inv. č. 3153 – Antonín Cikánek.

¹⁵⁾ Například: *Rakovnicko krátce před okupací*, *Rakovnicko v době Mnichova*, *Bývalé Sudety a okres Rakovník* nebo strojopisy prací citovaných v pozn. č. 13.

ných kulturních a hospodářských akcí, k nimž patřily oslavy stoletého založení rakovnické reálky (1933), oslavy Z. Wintra (1937) aj. Angažoval se kolem sanace hradu Krakovce, stavby obchodní akademie, zřízení Masarykova pomníku, Tyršova koupaliště nebo urnového háje, organizoval přednáškovou a výstavní činnost. Ke konci své práce se zasloužil o otevření místní galerie.

Písemnou pozůstalost J. Šuberta přebíral rakovnický archiv v poválečných letech, avšak materiál byl zaevidován až v roce 1994. V 70. letech se písemnosti částečně zpracovávaly a byl vytvořen jejich soupis. Při novém pořádní na počátku roku 2000 se vyčlenily do příslušných fondů zejména materiály týkající se některých spolků a osobností. Fond má dnes rozsah 1,80 bm (15 kart.) a zahrnuje období 1911 – 1948 (1959).¹⁶⁾

Mezi dochované Šubertovy osobní doklady patří dva spolkové průkazy a osobní dotazník vyplněný v době osvobození Buchenwaldu roku 1945. Korespondence je dělena na osobní (obsahuje dopisy psané z koncentračního tábora a listy od herce Eduarda Kohouta) a úřední, která se týká jednotlivých kulturních událostí organizovaných J. Šubertem a dalších záležitostí vyplývajících z jeho veřejných funkcí. Nejrozsáhlejší část fondu představují původcovy diáře z let 1917 – 1948. Doplnují je zápisníky a množství poznámek z různých schůzí a návštěv, řada z nich se týká samosprávných záležitostí. Některé zápisky pochází ze schůzí Svazu osvobozených politických vězňů. Zvláštní skupinou jsou proslovy a přednášky ve směs úředního charakteru a řada smutečních proslovů. Poslední část fondu se vztahuje k úmrtí J. Šuberta a obsahuje také smuteční projev od K. Spalové a M. Görtlera.

7. Jaroslav Janata

Vlastivědný pracovník severního Plzeňska a Rakovnicka Jaroslav Janata (1905 – 1987) absolvoval v Praze učitelský ústav a ve 30. letech Školu vysokých studií pedagogických. Vyučoval na různých obecných a měšťanských školách, až posléze v roce 1930 zakotvil v Čisté u Rakovníka (tehdejší okres Kralovice). Po válce pracoval jako ředitel Okresního domu osvěty v Plasích, pak jako vedoucí okresního pedagogického střediska a okresní školní inspektor v Rakovníku. Janata publikoval velké množství vlastivědných článků (před válkou například v Kralovickém obzoru), na počátku 30. let stál u zrodu Vlastivědného sborníku Rakovnicka a Rakovicka. Zajímal se o hrady, zámky a tvrze zdejšího kraje a o zasloužilé osobnosti. Byl redaktorem časopisu Javorníček (vyd. JZD Javorna Čistá), pracoval v časopisu Rakovnická regionální revue, podílel se na edici Vlastivědné špalíčky Plaska. Samostatně vydal například populární publikace *Hrad Krašov* nebo *Naše městečko Čistá*. Jako osvětový a kulturní pracovník proslovil řadu veřejných přednášek a uspořádal četné instruktáže.

Písemnou pozůstalost J. Janaty převzal archiv v letech 1987 – 88. Fond se poté částečně pořádal, avšak záznamy o pořádání a vnitřní skartaci chybí. Při novém zpracování v létě 2000 byl skartován pouze starý obalový materiál a vyčlenily se publikace s notovými záznamy. Osobní fond má rozsah 0,60 bm (5 kart.) a týká se let (1895) 1925 – 1987.¹⁷⁾

Osobní doklady zahrnují jednak Seznam přednášek Školy vysokých studií pedagogických (tzv. index), jednak větší množství průkazů spolkových, novinářských aj. Chronologicky řazená korespondence souvisí s Janatovou kulturní, vlastivědnou a badatelskou činností, významnější jsou například dopisy o varhanářské rodině Guthů. Ústřední část fondu však

¹⁶⁾ SOkA Rakovník, Šubert Jindřich – osobní fond, 15 kart.

¹⁷⁾ SOkA Rakovník, Janata Jaroslav – osobní fond, 5 kart.

představují Janatovy texty, které tvoří rukopisy a tisky prací, dále poznámky a proslovy. Značné množství drobnějších rukopisů (strojopisů) muselo být členěno podle regionů: dějiny Čisté a Čisticka, Rakovnicka a Rakovnicka, Kralovicka a Plaska, Křivoklátska a Křivoklátska, Manětína, dále pak tematicky: hrady a zámky, turistika na Rakovnicku, tvrze na Novostrašecku, osobnosti Rakovnicka a Kralovicka. Tisky autorových prací se dochovaly ve fondu v menším množství, podobně jako poznámky a výpisy, týkající se převážně Čisté. Fond zahrnuje také novinové výstřižky, a to jak s texty J. Janaty, tak s texty přímo souvisejícími s jeho prací (osobnosti regionu, Čistá, Rakovnicko). Další zachované články (i výstřižky) se týkají původce fondu a jeho činnosti. Nachází se tu také bibliografie Janatových prací a jeho úmrtní oznámení. Fond obsahuje položku „Dokumenty rodinných příslušníků původce fondu“, ač ta zahrnuje pouze pracovní knížku Aloise Janaty.

8. Závěr

Vedle studia jednotlivých osobností, které jsou původci uvedených fondů, je možno nyní plně využít jejich pozůstalost také ke studiu témat, kterými se tito badatelé či pracovníci zabývali. Materiál k levicovému hnutí a k období druhé světové války v regionu lze hledat v osobních fondech M. Görtlera a A. Cikánka. Fond V. Kočky již obsahuje přehledně uspořádané množství různorodých excerpt, týkajících se pozemků, gruntů, jejich vlastníků a majetkových převodů, zrovna tak zahrnuje množství místopisných údajů. Překvapení přinesl fond Z. Wintra, neboť se zjistilo, že větší část písemností do tohoto celku nenáleží. Fond vznikl jako náhodná sbírka materiálu, vztahujícího se k činnosti tohoto kulturního historika. O tom svědčí existence pouze přijaté korespondence, patrně sebrané po městě od jednotlivých adresátů, nebo řada drobných různorodých Wintrových textů, mnohdy zakoupených v antikvariátech. Většinu pak představovaly písemnosti týkající se pozdějších Wintrových oslav, mající tedy jiného původce. V osobním fondu J. Šuberta se nalézá řada informací o veřejném, kulturním a spolkovém životě Rakovnicka první poloviny 20. století a další údaje k fungování tehdejší samosprávy. Některé záležitosti se týkají druhé světové války. Všestranný vlastivědný materiál severního Plzeňska, Rakovnicka, zvláště pak Čisticka (ale například i Novostrašicka) obsahuje písemná pozůstalost J. Janaty.

Ve Státním okresním archivu Rakovník se na konci roku 2001 nacházelo celkem 103 osobních fondů. Řada z nich je menší rozsahem, avšak obsahuje množství pro region důležitých pramenů. Na prvním místě je třeba jmenovat osobní fond Jana Rennera, který má část pozůstalosti uloženou v místním okresním muzeu. Dále to jsou drobnější fondy: František Hovorka, Matěj Dobromír Štembera, František Levý (s rukopisem jeho Dějin král. města Rakovnicka), Josef Čermák, Čeněk Vaněček, Adolf Spal, František Otta a mnohé další. K větším celkům náleží například Karel Mejstřík či Otto Reichel. Při pořádání archivních fondů dochází neustále k vyčleňování dalších písemností, které vzešly z činnosti různých osobností. Tyto materiály jsou pak základem vzniku nových drobných osobních fondů. V nedávné době tak bylo vytvořeno několik malých pozůstalostí, například Karla Czerného nebo Rudolfa Maxery.

Seznam zkratk:

ČČM – Časopis Českého musea

ČSPB – Český svaz protifašistických bojovníků

OM – Okresní muzeum

OV – Okresní výbor

PAM – Památky archeologické a místopisné

PNP – Památník národního písemnictví

SSH – Středočeský sborník historický

VMS – Věstník Musejního spolku král. města Rakovnicka

SOUPIS FONDŮ STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU RAKOVNÍK

(pokračování)

Tento zpracovaný soupis fondů má poskytnout širší badatelské veřejnosti základní informace o archivním materiálu uloženém ve Státním okresním archivu Rakovník. Soupis je zpracován k 30. listopadu 2001.

VIII. ŠKOLSKÁ SPRÁVA

a) okresní školní výbory

254. Nové Strašecí	1941-1949	N	285. Olešná	1886-1937	IS
255. Rakovník	1870-1951		286. Panoší Újezd	1926-1948	IS
256. Slaný	1942-1946	N	287. Pavlíkov	1883-1938	IS

b) místní školní rady

257. Břežany	1947	IS	288. Petrovice	1946-1950	IS
258. Bránov	1931-1949	IS	289. Pochválov	1921-1949	IS
259. Čistá	1928-1949	IS	290. Přílepy	1934-1950	IS
260. Děkov	1947	IS	291. Pšovlky	1922-1941	IS
261. Hořesedly	1883-1938	IS	292. Rakovník	1928-1929	N
262. Hořovičky	1946	IS	293. Rousínov	1932-1937	IS
263. Hředle	1906-1949	IS	294. Ruda	1923-1949	IS
264. Chrástany	1885-1936	IS	295. Rynholec	1927-1950	N
265. Karlov – Roztoky	1912-1945	IS	296. Ryšín	1900-1948	N
266. Karlova Ves	1926-1948	IS	297. Řevničov	1921-1948	SI
267. Kněževes	1936-1937	IS	298. Senec	1923-1938	IS
268. Kolečovice	1892-1950	IS	299. Senomaty	1935-1942	IS
269. Kounov	1931-1937	IS	300. Skupá	1938-1939	IS
270. Krakov	1911-1927	IS	301. Sýkořice	1877-1947	IS
271. Kroučová	1934-1944	IS	302. Šanov	1947	N
272. Krupá	1921-1950	N	303. Šípy	1928-1950	IS
273. Krušovice	1925-1948	N	304. Třtice	1910-1949	IS
274. Křivoklát	1889-1897	IS	305. Václavy	1899-1900	IS
275. Lišany	1906-1939	IS	306. Velká Buková	1933-1946	IS
276. Lužná	1889-1949	SI	307. Všesulov	1948-1949	IS
277. Malinová	1942	IS	308. Všetaty	1892-1912	IS
278. Milíčov-Šípy	1913-1938	N	309. Zdeslav	1946	IS
279. Milostín	1919-1948	IS	c) újezdní školní rady		
280. Mutějovice	1853-1936	IS	310. Mšec	1901-1949	IS
281. Nesuchyně	1865-1890	IS	311. Pustověty	1940-1941	IS
282. Nezabudice	1935-1940	IS	312. Rakovník	1939-1949	N
283. Nová Ves	1946-1949	IS			
284. Nové Strašecí	1915-1949	N			

IX. ACHIVY ŠKOL

a) obecné školy (národní)

313. Bdín	1880-1965	IS	355. Podbořánky	1887-1965	IS
314. Břežany	1869-1968	IS	356. Pochválov	1833-1957	IS
315. Čistá	1948-1979	IS	357. Povlčín	1895-1896	IS
316. Děkov	1874-1975	IS	358. Rakovník (chlapecká)	1859-1953	IS
317. Drahouš	1900-1945	IS	359. Ruda	1848-1956	IS
318. Hořesedly	1865-1983	IS	360. Rynholec	1842-1950	N
319. Hředle	1874-1956	IS	361. Ryšín (obecná)	1878-1957	IS
320. Hředle	1950-1952	IS	362. Ryšín (národní)	1957-1977	IS
321. Chotěšov	1899-1945	IS	363. Řeřichy	1945-1963	IS
322. Chrástany	1912-1927	IS	364. Skryje	1929-1949	IS
323. Jesenice	1921-1939	IS	365. Skřivaň	1900-1936	IS
324. Karlov	1890-1950	IS	366. Srbeč	1870-1945	IS
325. Karlova Ves	1875-1966	IS	367. Svojetín	1891-1949	IS
326. Kněževes	1862-1938	IS	368. Sýkořice	1875-1982	IS
327. Kolečovice	1873-1967	IS	369. Šípy	1926-1946	N
328. Kounov	1764-1959	IS	370. Třeboc	1896-1940	IS
329. Kroučová	1885-1944	IS	371. Třitice	1866-1953	IS
330. Krtý	1947-1962	IS	372. Václavy	1919-1947	IS
331. Krupá	1867-1950	IS	373. Veclov	1884-1939	IS
332. Krušovice	1875-1969	IS	374. Všetaty	1926-1977	IS
333. Lány	1839-1950	IS	375. Zbečno	1883-1913	IS
334. Lašovice (obecná)	1861-1974	IS	376. Zderaz	1947-1961	IS
335. Lašovice (národní)	1953-1975	IS	377. Zdeslav	1920-1936	IS
336. Lišany	1874-1968	IS	b) měšťanské školy		
337. Lhota	1890-1921	IS	378. Čistá (chlapecká s dívčí koedukací)	1920-1923	IS
338. Lubná	1895-1970	IS	379. Kolečovice	1945-1962	IS
339. Městečko	1852-1935	IS	380. Kounov	1928-1953	IS
340. Milíčov	1873-1926	IS	381. Mšec	1921-1949	IS
341. Milostín	1876-1968	IS	382. Mutějovice	1871-1954	IS
342. Milý	1902-1953	IS	383. Rakovník (dívčí)	1889-1919	IS
343. Mšec	1870-1945	IS	384. Rakovník (chlapecká)	1894-1957	IS
344. Mšecké Žehrovice	1869-1947	IS	c) obecné a měšťanské školy		
345. Mutějovice	1898-1954	IS	385. Čistá	1855-1956	IS
346. Nesuchyně	1891-1902	IS	386. Jesenice	1890-1977	IS
347. Nezabudice	1879-1963	IS	387. Lužná	1813-1953	SI
348. Nová Ves	1948-1965	IS	388. Nové Strašecí (dívčí)	1879-1950	IS
349. Nové Strašecí	1876-1895	IS	389. Nové Strašecí (chlapecká)	1876-1976	IS
350. Nový Dům	1880-1969	IS	390. Příčina	1898-1976	N
351. Olešná	1909-1969	IS	391. Řevničov	1885-1953	SI
352. Oráčov	1856-1977	IS			
353. Pavlíkov	1875-1975	IS			
354. Petrovice	1876-1977	IS			

d) živnostenské pokračovací školy			432. Šanov	1939-1963	IS
392. Čistá	1888-1943	IS	433. Třitice	1950-1969	IS
393. Kněževes	1908-1934	IS	434. Václavy	1927-1945	IS
394. Křivoklát	1910-1943	IS	h) základní školy		
395. Mšec	1922-1934	IS	435. Čistá	1961-1989	IS
396. Mutějovice	1902-1943	IS	436. Hředle	1950-1952	IS
397. Nové Strašecí (dívčí)	1920-1938	IS	437. Chrástany	1873-1989	N
398. Nové Strašecí	1920-1947	IS	438. Jesenice	1971-1989	N
399. Rakovník	1884-1945	I	439. Kněževes	1988-2000	N
400. Řevničov	1913-1935	SI	440. Kounov	1945-1988	N
401. Slabce	1922-1943	N	441. Krušovice	1854-1988	N
e) lidové školy hospodářské			442. Křivoklát	1886-1987	N
402. Hředle	1882-1946	IS	443. Lhota	1956-1962	IS
403. Petrovice	1937-1948	N	444. Lišany	1937-1994	N
f) jednorocní učební kurz			445. Lubná	1873-1989	N
404. Jesenice	1945-1954	IS	446. Městečko	1912-1913	IS
405. Kolečovice	1945-1949	IS	447. Mutějovice	1938-1977	N
406. Kounov	1931-1949	IS	448. Nový Dům	1969-1980	IS
g) mateřské školy			449. Pavlíkov	1971-1998	N
407. Čistá	1939	IS	450. Srbeč	1982-2001	N
408. Hředle	1972-1990	IS	ch) ostatní školy		
409. Kněževes	1977-1995	N	451. Střední škola Čistá	1948-1961	IS
410. Kolečovice	1946-1964	IS	452. Pokračovací hospodářská škola Hředle	1889-1915	IS
411. Kounov	1975-1989	N	453. Lidová škola zemědělská Jesenice	1946-1951	IS
412. Krupá	1938-1950	IS	454. Střední škola Jesenice	1951-1952	IS
413. Lány	1930	N	455. Zemědělské odborné učiliště Jesenice	1958-1985	IS
414. Lišany	1938-1992	IS	456. Učňovská škola hornická Lány	1942-1950	IS
415. Lužná I	1936-1995	N	457. Pokračovací škola průmyslová Mutějovice	1907-1909	N
416. Lužná II	1979-2000	N	458. Farní škola Nové Strašecí	1870-1876	N
417. Milostín	1948-1963	IS	459. Osmiletá střední škola Nové Strašecí	1952-1954	IS
418. Mšec	1945-1994	N	460. Pokračovací škola průmyslová Nové Strašecí	1897-1918	IS
419. Nesuchyně (1939)	1974-1996	IS	461. Učňovská škola dřevodělná Nové Strašecí	1946-1947	IS
420. Nové Strašecí II	1965-1995	N	462. Učňovská škola kovodělná Nové Strašecí	1943-1945	IS
421. Nové Strašecí III	1976-1991	N			
422. Nové Strašecí IV	1981-1991	N			
423. Oráčov	1971-1992	N			
424. Panoší Újezd	1977-1997	N			
425. Pavlíkov	1947-1994	IS			
426. Petrovice	1948-1961	IS			
427. Dětské jesle Rakovník	1951-1982	IS			
428. 1. MŠ Rakovník	1925-1961	N			
429. 8. MŠ Rakovník	1976-1999	N			
430. 9. MŠ Rakovník	1975-1984	IS			
431. Srbeč	1968-1991	N			

463. Učňovská škola oděvní Nové Strašecí 1946-1947	IS	474. Reálná škola Rakovník 1876-1989	N
464. Dívčí škola Rakovník 1877-1890	IS	475. Střední ekonomická škola Rakovník 1961-1973	IS
465. Hornická škola pokračovací Rakovník 1920-1946	N	476. Veřejná obchodní škola Rakovník 1926-1935	IS
466. Masarykova obchodní akademie Rakovník 1948	IS	477. Vyšší sociálně-zdravotní škola Rakovník 1950-1953	IS
467. Masarykova vyšší hospodářská škola Rakovník 1951-1955	IS	478. Veřejná odb. škola pro ženská povolání Rakovník 1939-1948	IS
468. Obchodní akademie Rakovník 1934-1948	IS	479. Základní odborná škola Rakovník 1946-1953	N
469. Obchodní škola Rakovník 1919-1934	IS	480. Odborná pokračovací škola pro horníky Senec 1920-1934	N
470. Obchodní a rodinná škola Rakovník 1929-1935	IS	i) školní zařízení	
471. Obchodní škola pokračovací Rakovník 1904-1945	IS	481. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě Lány 1943-1945	N
472. Oděvní škola pokračovací Rakovník 1929-1945	IS	482. Kuratorium kursů laické morálky Rakovník 1936-1938	N
473. Okresní odborná škola pokračovací kovářská a podkovářská Rakovník 1931-1942	N	483. Kuratorium Veřejné obchodní školy Rakovník 1929	IS

X. CÍRKEVNÍ SPRÁVA

a) archivy vikariátů

484. Vikariát římskokatolický Zbečno 1669	N	497. Lužná 1840-1949	N
		498. Městečko 1740-1958	

b) archivy děkanství

485. Jesenice 1716-1951	I	499. Mutějovice 1760-1947	N
486. Rakovník 1724-1996	N	500. Nezabudice 1787-1949	N

c) archivy far římskokatolických

487. Čistá 1710-1950		502. Olešná 1768-1952	N
488. Děkov 1661-1949	N	503. Oráčov 1723-1951	I
489. Hořesedly 1795-1949	IS	504. Panoší Újezd 1674-1949	N
490. Hředle 1778-1940	N	505. Petrovice 1669-1953	
491. Kněžves 1855-1950	N	506. Podbořánky 1724-1951	I
492. Kolečovice 1855-1959	N	507. Rousínov 1788-1951	I
493. Kounov 1775-1949	N	508. Senomaty 1788-1953	N
494. Krušovice 1778-1909	N	509. Skryje 1829-1939	N
495. Křivoklát 1680-1956	N	510. Slabce 1703-1949	N
496. Lišany 1846-1950	N	511. Srbeč 1681-1902	N
		512. Velká Chmelištná 1700-1945	N

XI. CECHY, ŽIVNOSTENSKÁ SPOLEČENSTVA, OBCHODNÍ GREMIA

a) cechy

513. Cechy Křivoklát	1736-1872	IS	534. Okresní sekretariát Svazu čl. živností Rakovník	1946-1950	N
514. Cech rozličných řemesel			535. Pekaři Rakovník	1899-1948	N
			536. Společenstvo cukrářů		
			Rakovník	1938-1947	N
			537. Společenstvo hostinských		
			Rakovník	1912-1948	N
			538. Společenstvo kolářů		
			Rakovník	1920-1948	N
			539. Společenstvo obuvníků		
			Rakovník	1939-1948	N
			540. Společenstvo řezníků a uzenářů		
			Rakovník	1881-1948	N
			541. Společenstvo potravních živností		
			Rakovník	1884-1940	N
			542. Společenstvo smíšených řemesel		
			Rakovník	1888-1948	N
			543. Společenstvo truhlářů, řezbářů		
			a soustružníků dřeva		
			Rakovník	1928-1948	N
			544. Oděvní společenstvo		
			Rakovník	1929-1940	IS
			545. Společenstvo zámečníků		
			Rakovník	1942-1948	N
			546. Živnostenské odborné společenstvo		
			krejčích Rakovník	1933-1948	N
			547. Jednota živnostenských společenstev		
			pro Rakovník		
			a Křivoklát	1948	N
			548. Společenstvo smíšených řemesel		
			stavebních Rakovník	1919-1937	N
			549. Společenstvo smíšených řemesel		
			a živností Řevničov	1919-1939	N
			c) obchodní gremia		
			550. Čistá	1910-1939	N
			551. Mšec	1919-1941	N
			552. Nové Strašecí	1897-1930	N
			553. Rakovník	1883-1948	N

XII. SPOLEČENSKÉ ORGANIZACE, SPOLKY, DRUŽSTVA A HOSPODÁŘSKÉ ORGANIZACE

A. SPOLKY

a) branné spolky

1. ostrostřelecké

554. Ostrostřelecký sbor
Rakovník 1829-1918 N

2. vojenských vysloužilců

555. Čistá 1878-1924 N

556. Nové Strašecí 1874-1937 N

557. Mšec 1874-1891 IS

558. Rakovník 1922-1933 N

3. ostatní

559. Družina čsl. válečných
invalidů Řevničov 1925-1945 SI

560. Odbočka čsl. legionářů
Kněževés – N

561. Svaz bojovníků za svobodu
Kněževés 1950-1951 N

562. Odbočka čsl. obce dobrovolců
Rakovník 1918-1939 N

563. Čsl. obec legionářská – jednota
Rakovník 1915-1931 IS

564. Národní obrana (garda)
Rakovník 1849-1938 N

b) církevní spolky

565. Konference narození Panny Marie
Nové Strašecí 1887-1939 N

566. Křesťanská nár. soc. jednota
Nové Strašecí a okolí 1904-1908 N

567. Místní rada katolíků v duchovním
obvodu Nové Strašecí 1920-1941 N

568. Osvětový odbor katolických spolků
Nové Strašecí 1927-1928 N

569. Husův fond
– odbor pro Rakovník 1898-1940 N

c) hasičské spolky

570. Spolek dobrovolných hasičů
Chrástany 1844-1944 IS

571. Hasičský sbor
Kněževés 1949 N

572. Sbor dobrovolných hasičů
Kroučová 1920-1934 IS

573. Župní hasičská jednota Podžbánská
Krušovice 1893 N

574. Sbor dobrovolných hasičů
Lišany 1932-1943 N

575. Sbor dobrovolných hasičů
Lubná 1932-1957 IS

576. Sbor dobrovolných hasičů
Městečko 1898-1939 IS

577. Dobrovolný hasičský sbor
Milostín 1938 IS

578. Dobrovolný hasičský sbor
Mutějovice 1861-1937 IS

579. Hasičská župa
Nové Strašecí 1901-1934 N

580. Hasičský sbor
Nové Strašecí 1895-1950 N

581. Sbor dobrovolných hasičů
Panoší Újezd 1911-1945 IS

582. Sbor dobrovolných hasičů
Petrovice 1887-1985 IS

583. Sbor dobrovolných hasičů
Přílepy 1924-1940 IS

584. Hasičská župa
Podžbánsko-rakovnická
1913-1940 N

585. Hasičský sbor
Rakovník 1949-1998 N

586. Okresní inspekce požární
ochrany Rakovník 1960-1980 IS

587. Okresní výbor ČSPO
Rakovník 1947-1987 IS

588. Sbor dobrovolných hasičů
Rakovník 1903-1944 IS

589. Dobrovolný hasičský sbor
Roztoky 1897-1937 IS

590. Sbor dobrovolných hasičů
Rynholec 1945-1951 IS

591. Sbor dobrovolných hasičů
Ryšín 1938 IS

592. Dobrovolný hasičský sbor
Senec 1925-1944 IS

593. Dobrovolný hasičský sbor Senomaty 1937	IS	613. Spolek zahrádkářů Lišany 1956-1979	N
594. Sbor dobrovolných hasičů Skrýje 1891-1951	IS	614. Svaz chovatelů drobného zvířectva Lišany 1966	N
595. Sbor dobrovolných hasičů Skupá 1910-1951	IS	615. Svaz domkářů a malorolníků Lubná 1937-1949	N
596. Dobrovolný hasičský sbor Sýkořice 1882-1907	IS	616. Lovecká společnost Hlavačov Lužná 1949	IS
597. Sbor dobrovolných hasičů Šanov 1930-1956	IS	617. Živnostensko-obchodnický spolek Mšec 1862-1906	IS
598. Dobrovolný hasičský sbor Újezd nad Zbečnem 1911-1916	IS	618. Potravní spolek Mutějovice 1870-1877	IS
599. Sbor dobrovolných hasičů Velká Chmelištná 1946-1954	IS	619. Spolek pro pěstování chmele Mutějovice 1874	IS
600. Dobrovolný hasičský sbor Všetaty 1942	IS	620. Lovecko-kynologický klub Nové Strašecí 1940-1951	N
601. Sbor dobrovolných hasičů Zavidov 1910-1961	IS	621. Přátelé myslivosti Nové Strašecí 1868-1949	N
602. Dobrovolný hasičský sbor Zbečno 1908-1924	IS	622. Spolek podporujících se živnostníků Nové Strašecí 1906-1907	N
603. Dobrovolný hasičský sbor Zdeslav 1946	IS	623. Potravní spolek Oul Pavlíkov 1881-1883	IS
d) hospodářské spolky		624. Myslivecké sdružení Přílepy – Kněžves 1977	N
604. Spolek hospodářsko-včelařský Hořesedly 1890-1937	IS	625. Rybářský spolek Pustověty 1940	IS
605. Svaz domkářů a malorolníků Chlum 1912-1938	N	626. Jednota pomocníků řemeslníků Pokrok Rakovník 1895	IS
606. Hospodářský spolek Kněžves 1884-1885	N	627. Okresní sdružení chovatelů hosp. zvířectva Rakovník 1942-1950	IS
607. Svaz zahrádkářů Kněžves –	N	628. Spolek kovářů a podkovářů Rakovník 1932	N
608. Zásobní a podnikatelský spolek „Věrný Čech“ Kněžves 1904	N	629. Spolek pro pěstování stromů v krajině rakovnické 1879	N
609. Hospodářský spolek Krakovec 1928-1940	IS	630. Svaz československého živnostenstva Rakovník 1948-1952	N
610. Myslivecká společnost Eustach Křivoklát 1952	IS	631. Kontribuční fond Řevničov 1865-1908	N
611. Spolek okr. sdružení chovatelů hospodářského zvířectva pro obvod Křivoklát 1936-1943	N	632. Malorolnicko-domkářské sdružení Řevničov 1916-1951	N
612. Živnostenský spolek Křivoklát 1861-1899	IS	633. Potravní spolek Oul Senec 1871-1881	IS
		634. Hospodářský spolek Svinařov 1899-1939	IS

e) osvětové a kulturní spolky a instituce

635. Čtenářsko-ochotnický spolek Neruda Bdín	1930-1952	N	655. Ochrana matek a dětí Mutějovice	1930-1933	IS
636. Spolek divadelních ochotníků Čistá	1873-1950	IS	656. Okrašlovací spolek Nesuchyně	1904-1931	IS
637. Spolek Havlíček Čistá	1941-1947	IS	657. Čtenářský spolek Nové Strašecí	1864-1940	N
638. Učednická besídka Čistá	1910-1948	IS	658. Dalibor, hudebně-pěvecký spolek Nové Strašecí	1919-1956	N
639. Divadelní kroužek Hořovičky	1957-1963	IS	659. Dům osvěty Nové Strašecí	1948-1960	IS
640. Dobrovolný spolek čtenářsko-ochotnický Chrástany	1896-1932	IS	660. Fond pro podporu vdov a sirotků po padlých vojínech Nové Strašecí	1919-1928	N
641. Okrašlovací spolek Kněžves	1929	IS	661. Jednota učitelská Budeč Nové Strašecí	1887-1922	N
642. Vlastenecko-dobročinné sdružení obce Baráčníků Kněžves	1957-1982	N	662. Kroužek mládevců Nové Strašecí	1900-1913	N
643. Ovocnářsko-včelařský a okrašlovací spolek Krušovice	–	IS	663. Muzeum Nové Strašecí	1881-1948	N
644. BIO (kino) Sokol Křivoklát	1921-1981	N	664. Okresní osvětový sbor Nové Strašecí	1927-1945	IS
645. Okrašlovací a cizinecký spolek Křivoklát	1922-1940	IS	665. Okrskový sbor lidové akademie Nové Strašecí	1928-1930	N
646. Osvětová beseda Křivoklát	1949-1989	IS	666. Spolek pro okrašlování a ochranu domoviny Nové Strašecí	1889-1948	N
647. Pionýrská skupina Jana Ohnivce Křivoklát	1973-1990	IS	667. Svatopluk Čech – vzájemně se podporující spolek Nové Strašecí	1918-1949	N
648. Spolek liga proti tuberkulóze Křivoklát	1942	IS	668. Spolek čtenářsko-divadelní Olešná	1881-1900	IS
649. Spolek pro podporování chudých a nemocných Křivoklát	1899-1928	N	669. Okrašlovací spolek Pavlíkov	1902-1931	IS
650. Divadelní ochotnický spolek Neruda Lhota pod Džbánem	1922-1940	IS	670. Ochotnický spolek Tyl Přílepy	1895-1934	IS
651. Vzdělávací a zábavný spolek Havlíček Lodenice	1934-1951	IS	671. Okrašlovací spolek Přílepy	1930-1938	IS
652. Spolek divadelních ochotníků Milostín	1894-1913	IS	672. Legionářský podpůrný spolek Pustověty	1935	IS
653. Vzdělávací ochotnická jednota Palacký Milý	1933-1952	N	673. Akademický spolek Krakovec Rakovník	1877-1939	IS
654. Hospodářsko-čtenářská beseda Mutějovice	1885	IS	674. Besídka učňů Rakovník	1942	N

675. Československá obec úřednická Rakovník 1919-1920 N	695. Ochrana matek a dětí Rakovník 1929-1947 N
676. Dělnický ochotnický divadelní spolek Rakovník 1920 N	696. Okrašlovací spolek Rakovník 1886-1948 IS
677. Divadelní ochotnická jednota Tyl Rakovník 1872-1951 I	697. Okresní knihovna Rakovník 1960-1993 IS
678. Dramatický a zpěvácký spolek Československé sociálně demokratické strany dělnické Rakovník 1921-1923 N	698. Okresní kulturní středisko Rakovník 1960-1990 N
679. Dům dětí a mládeže Rakovník 1978-1985 N	699. Okresní muzeum a galerie Rakovník 1962-1991 IS
680. Klub fotografů – amatérů Rakovník 1934-1945 N	700. Okresní osvětový sbor Rakovník 1928-1948 N
681. Komitét pro záchranu hradu Krkovce Rakovník 1892-1947 IS	701. Okresní vzdělávací sbor Rakovník 1906-1919 IS
682. Kuratorium Městského muzea Rakovník 1911-1915 N	702. Osvětová komise Rakovník 1936-1943, (1949) IS
683. Literární a zábavný spolek Vesna Rakovník 1869-1952 IS	703. Pěvecko-hudební spolek Rakovník 1883-1930 IS
684. Masarykova letecká liga Rakovník 1935 N	704. Rabasova galerie Rakovník 1946-1960 IS
685. Masarykova liga proti tuberkulóze Rakovník 1930 N	705. Radio klub Rakovník 1930-1945 N
686. Městský osvětový sbor Rakovník 1917-1949 IS	706. Rakovnické noviny 1992-1994 IS
687. Měšťanská beseda Rakovník 1838-1914, (1931) IS	707. Rotary Club Rakovník 1926-1947 N
688. Měšťanská řemeslnická beseda Rakovník 1838-1909 IS	708. Sdružená obec Baráčníků Rakovník 1901-1903 IS
689. Místní osvětová rada Rakovník 1945-1948 N	709. Sdružení YMCA Rakovník 1926 IS
690. Muzejní spolek Rakovník 1889-1958 IS	710. Skautská jednota Rakovník 1919 IS
691. Muzeum Rakovník 1898-1996 N	711. Společenský klub Rakovník 1929 N
692. Občanská podpůrná jednota Palacký Rakovník 1926 N	712. Společnost přátel umění Rakovník 1921-1959 IS
693. Odbočka dělnické akademie Rakovník 1945-1948 N	713. Společnost Zikmunda Wintra Rakovník 1937 N
694. Odbor Jednoty všeobecného sdružení českých soukromých úředníků, dílovedoucích a zřízců Rakovník 1924 N	714. Spolek divadelních ochotníků Rakovník 1812-1928 IS
	715. Spolek hornictva a pokladnice bratrské Moravie Rakovník 1872 N
	716. Spolek Krematorium Rakovník 1921-1947 N

717. Spolek Národní dům Rakovník	1942-1954	N	737. Odbor národní jednoty severočeské pro Švihov a okolí	1922-1938	N
718. Spolek pro podporování chudých žáků Rakovník	1865-1904	N	738. Čtenářský spolek Třebízský Třtice	1915-1916	IS
719. Spolek pro vybudování Městského divadla Rakovník	1929-1949	N	739. Okrašlovací spolek Třtice	1905-1922	IS
720. Spolek příslušníků pěšího pluku berounského Cihláři v Praze – odbočka Rakovník	1936	N	740. Vzdělávací a zábavný spolek Havlíček Vašírov	1929-1950	IS
721. Spolek vzájemně se podporujících dělníků Rakovník	1873-1951	I	741. Divadelní spolek Havlíček Velká Chmelištná	1952	N
722. Spolek vzájemně se podporujících živnostníků Rakovník	1903-1952	IS	742. Čtenářsko-hospodářská beseda Zavidov	1884-1936	N
723. Svaz národní revoluce Rakovník	1948	N	743. Čtenářsko-ochotnický spolek Břetislav Zbečno	1904-1905	IS
724. Učitelská jednota Budeč Rakovník	1870-1927	IS	744. Okrašlovací spolek Zbečno	1912-1933	IS
725. Učitelstvo školního okresu rakovnického	1881	N	745. Všeobecně vzdělávací a vzájemně se podporující spolek Zbečno	1922-1927	N
726. Ústřední matice divadelních ochotníků českých Šimonovského okrsek Rakovník	1912-1923	N	f) matice		
727. Volná myšlenka – spolek Rakovník	1905-1939	IS	746. Ústřední matice školská Rakovník	1882-1937	IS
728. Výbor pro opravu chrámu sv. Bartoloměje Rakovník	1882	N	g) tělovýchovné spolky a jednoty		
729. Výbor pro oslavy Zikmunda Wintra Rakovník	1935-1938	IS	747. TJ Sokol Čistá	1893-1984	IS
730. Zábavný spolek Kroužek Rakovník	1848-1892	N	748. Svazarm Kněževs	1978	N
731. Zpěvácký spolek Rakovník	1861-1948	N	749. Sportovní klub Český lev Kolešovice	1932	IS
732. Ochotnický spolek Klicpera Rynholec	1934	IS	750. TJ Sokol Kolešovice	1921-1932	IS
733. Osvětová beseda Rynholec	1953-1965	IS	751. Fotbalový klub Křivoklát	1932-1938	IS
734. Věřejná lidová knihovna Rynholec	1914-1917	N	752. TJ Sokol Křivoklát	1909-1990	IS
735. Vlastenecko-dobročinná obec Baráčníků Rynholec	1959-1984	IS	753. TJ Sokol Lišany	1941-1957	N
736. Osvětová beseda Svojetín	1957	N	754. TJ Sokol Lubná	1928	IS
			755. Sportovní klub Mšec	–	IS
			756. TJ Sokol Mšec	1929	IS
			757. Klub cyklistů Mšecké Žehrovice	1909-1933	N
			758. Národní střelecká jednota Mutějovice	1928	N
			759. TJ Sokol Mutějovice	1935	N
			760. Klub českých velocipedistů Nové Strašecí	1926-1929	N
			761. TJ Sokol Nové Strašecí	1870-1985	N

762. TJ Sokol Olešná	1919-1947	IS	772. Sokolská župa		
763. TJ Sokol Panoší Újezd	1963-1990	IS	Rakovnická	1948	N
764. SK Pavlíkov	1931	IS	773. SK Rakovník	1928-1944	IS
765. Tělocvičná jednota dělnická Pavlíkov	1931-1938	IS	774. Svazarm Rakovník	1980	N
766. TJ Sokol Petrovice	1919-1936	N	775. TJ Sokol Rakovník	1885-1956	IS
767. TJ Sokol Příčina	1921-1929	IS	776. Jednota proletářské tělovýchovy Rynholec	1930-1938	N
768. Dělnická tělovýchovná jednota Rakovník	1960-1976	N	777. SK Rynholec	1929-1945	IS
769. Jednota proletářské tělovýchovy Rakovník	1921-1935	N	778. TJ Sokol Rynholec	1910-1944	IS
770. Klub československých turistů Rakovník	1912-1946	IS	779. TJ SK Senomaty	1933-1934	IS
771. Plavecko-bruslařský klub Rakovník	[1932]	N	780. Svazarm Velká Chmelištná	1958-1963	IS

B. VÝROBNÍ A HOSPODÁŘSKÉ PODNIKY A ORGANIZACE

a) státní statky

781. Hořesedly	1961-1975	IS
782. Jesenice	1976	N

b) strojní traktorové stanice

783. Nové Strašecí	1958-1960	N
784. Olešná	1949-1968	IS

c) pivovary

785. Rakovník	1921-1931	N
---------------	-----------	---

d) lihovary

786. Družstevní lihovar Hřebečnický	1924-1971	IS
787. Družstevní lihovar Olešná	1898-1960	N

e) mlýny

788. Rolnický akciový parní mlýn Čistá	1874-1876	IS
---	-----------	----

f) ostatní

789. AVV, s. r. o., Krušovice	1991-1995	IS
790. Lánsko-rakovnická kamenouhelná a. s. Lány	1940-1950	N
791. Agrodát Nové Strašecí	1965-1990	IS
792. Okresní stavební podnik Nové Strašecí	1948-1961	IS
793. Agrostav, společný zemědělský podnik Rakovník	1970-1994	N

794. Okresní bytový podnik Rakovník, s. p. v likvidaci	1976-1997	N
---	-----------	---

795. Okresní průmyslový podnik

Rakovník	1972-1978	IS
----------	-----------	----

796. Okresní správa silnic

Rakovník	1869-1979	IS
----------	-----------	----

797. Okresní stavební podnik

Rakovník	1948-1991	IS
----------	-----------	----

798. Okresní zemědělská správa

Rakovník	1960-1992	IS
----------	-----------	----

799. Podnik místního hospodářství

Rakovník, s. p. v likvidaci	1951-1998	N
--------------------------------	-----------	---

800. Restaurace a jídelny Rakovník, s. p.

v likvidaci	1961-1997	N
-------------	-----------	---

801. Spolkový rolnický cukrovar

Rakovník	1871-1895	N
----------	-----------	---

802. Elektrárenský podnik

Rynholec	1919-1945	IS
----------	-----------	----

C. DRUŽSTVA

a) JZD

803. Bránov	1950-1974	N	845. Panoší Újezd	1949-1993	IS
804. Častonice	1959-1964	N	846. Pavlíkov	1949-1998	IS
805. Čistá	1948-1994	IS	847. Petrovice	1960	N
806. Děkov	1960	N	848. Pochválov	1955-1974	N
807. Drahouš	1959-1962	N	849. Přerubnice	1956-2000	N
808. Heřmanov	1950	N	850. Příčina	1950-1960	I
809. Hokov	1960-1963	N	851. Pšovlky	1950-1959	N
810. Hořesedly	1950-1963	N	852. Račice	1954-1960	N
811. Hořovičky	1959-1975	N	853. Rousínov	1958-1975	IS
812. Hřebečnický	1951-1966	N	854. Ruda	1953-1962	N
813. Hředle	1950-1975	N	855. Rynholec	1953-1964	N
814. Hvozď	1948-1980	IS	856. Řeřichy	1953-1975	N
815. Chlum-Ryšín	1950-1973	N	857. Řevničov	1953-1960	N
816. Chotěšov	1959-1972	N	858. Senec	1950-1961, (1965)	I
817. Chrášťany	1946-1992	IS	859. Senomaty	1950-1975	N
818. Janov-Kounov	1952-1965	IS	860. Skupá	1950-1973	IS
819. Jesenice	1950-1964	IS	861. Slabce	1945-1993	IS
820. Kněževés	1950-1975	N	862. Smilovice	1958-1974	N
821. Kolečov	1959-1975	N	863. Soseň	1960	N
822. Kolečovice	1950-1966	N	864. Srbeč	1952-1975	N
823. Kosobody	1960	N	865. Svojetín	1950-1976	IS
824. Kounov	1950-1992	IS	866. Sýkořice	1950-1952	N
825. Kozojedy	1958-1974	N	867. Šanov	1951-1975	N
826. Krakov	1952-1973	IS	868. Šípy	1959-1974	N
827. Krakovec	1956	N	869. Švihov	1959-1974	N
828. Krty	1959-1969	N	870. Třeboc	1953-1974	N
829. Krušovice	1953-1974	N	871. Tytry	1952-1972	IS
830. Křekovice	1959-1960	N	872. Újezd nad Zbečnem	1950-1955	N
831. Lány	1950-1964	IS	873. Velká Buková	1945-1995	IS
832. Lišany	1950-1951	N	874. Velká Chmelištná	1959-1960	N
833. Lubná	1951-1973	N	875. Všesulov	1951-1975	IS
834. Malinová	1952-1973	IS	876. Všetaty	1950-1973	N
835. Městečko	1950-1961	N	877. Zavidov	1947-1983	IS
836. Milostín	1949-1976	IS	878. Zbečno	1957-1959	N
837. Milý	1952-1974	N	879. Zdeslav	1959-1960	N
838. Mšec	1952-1975	N	880. Žďár	1959-1964	N
839. Mšecké Žehrovice	1952-1974	N	b) družstva pro rozvod el. energie		
840. Mutějovice	1950-1975	N	881. Čistá	1920-1964	IS
841. Nesuchyně	1951-1974	N	882. Mšec	1920-1934	IS
842. Nezabudice	1958-1974	N	883. Panoší Újezd	1927-1949	IS
843. Nová Ves	1960	N	884. Pavlíkov	1928	IS
844. Oráčov	1959-1964	N	885. Ruda	1920-1949	IS

886. Slabce	1938-1949	IS	903. Václavy	1914	IS
887. Svinařov	1941-1955	IS	e) spotřební družstva		
888. Elektrárenské družstvo Hořesedly	1922-1944	N	904. Jednota Čistá	1953	N
889. Elektrárenské družstvo Slabce	1936-1945	IS	905. Družstvo Budoucnost Kněževes	1980	N
890. Elektrárenské družstvo Veclov	1922-1944	IS	906. Budoucnost Rakovník	1910-1932	N
c) zemědělská strojní družstva			907. Jednota, lidové spotřební družstvo Rakovník	1910-1985	IS
891. Senec	1945-1951	I	908. Všeobecné konzumní a úsporné družstvo Rakovník	1924-1925	N
892. Skryje	1946-1953	IS	909. Družstvo Včela Rynholec	1937	IS
d) vodní družstva			f) hospodářská družstva		
893. Kněževes	1920-1948	IS	910. Senomaty	1916-1936	IS
894. Lišany	1924	N	g) ostatní		
895. Milostín	1924	IS	911. Družstvo pro postavení Dělnického domu Rakovník	1937	N
896. Mutějovice	1921-1924	IS	912. Místní skupina družstevní práce Rakovník	1933-1935	N
897. Nesuchyně	1926	IS	913. Svépomocné družstvo pro postavení Dělnického domu Rakovník	1923-1946	N
898. Přílepy	1929-1942	IS			
899. Řevničov	1903-1935	IS			
900. Šanov	1909	IS			
901. Týřovice	1927	IS			
902. Újezdec	1925-1945	IS			

D. ZÁLOŽNÍ INSTITUCE

a) záložní a spořitelní spolky

914. Spořitelní a záložní spolek Kolešovice	1905-1936	IS	919. Záložna Rakovník	1868	N
915. Spořitelní a záložní spolek Mutějovice	1880-1927	IS	920. Hospodářská záložna Roztoky	1933	IS
916. Spořitelní a záložní spolek Olešná	1914-1949	IS	b) pojišťovna		
917. Spořitelní a záložní spolek Pavlíkov	1914-1934	IS	921. Okresní nemocenská pojišťovna Jesenice	1939-1953	N
918. Úvěrní ústav Rakovník	1910-1914	N	c) banka		
			922. Státní banka československá – pobočka Rakovník	1950-1977	IS

E. KOMUNÁLNÍ SLUŽBY

923. Nové Strašecí	1953-1958	N			
--------------------	-----------	---	--	--	--

F. POLITICKÉ A ODBOROVÉ ORGANIZACE

a) politické organizace

924. Republikánská strana čsl. venkova Hostokryje	1928-1938	N	946. Český nár. soc. tábor Vlajka Rakovník	1939-1941	N
925. Místní organizace KSČ Janov	1948	N	947. Hraničářské komitě při České národní demokracii		
926. AV NF Kněževés	1948-1957	N	Rakovník	1934-1936	N
927. Československá strana národně socialistická Kněževés	1946-1947	IS	948. Klub KSČ při ONV Rakovník	1948	N
928. Místní organizace KSČ Kněževés	1948-1962	IS	949. Městský AV NF Rakovník	1948-1951	N
929. Národní jednota severočeská Kolešovice	1902-1904	N	950. Národní jednota na Rakovnicku (přípravný výbor)	1938-1939	N
930. Národní fronta Křivoklát	1948-1987	IS	951. Národní souručenství Rakovník	1939-1940	N
931. Národní souručenství Křivoklát	1939	IS	952. Okresní AV NF Rakovník	1948-1959	IS
932. ZO KSČ Křivoklát	1945-1989	IS	953. Okresní výbor KSČ Rakovník	1951-1989	IS
933. Česká strana agrární Lány-Vašírov	1919	N	954. Okresní výbor NF Rakovník	1977-1989	IS
934. Místní odbor KSČ Lišany	1951-1956	N	955. Organizace mládeže soc. demokratic- ké Rakovník	1921-1922	N
935. NF Mšecké Žehrovice	1965-1978	IS	956. Osvětový klub při Čs. nár. demokracii Rakovník	1925-1937	N
936. Národní jednota severočeská Nesuchyně	1897-1910	IS	957. Pokrokové souručenství Rakovník	1925	N
937. Klub KSČ Nové Strašecí	1952	N	958. Politický klub Havlíček Rakovník	1918	N
938. Národní souručenství Nové Strašecí	1939-1944	N	959. Politický klub Rakovnický	1883-1919	N
939. Okresní AV NF Nové Strašecí	1948-1959	IS	960. Republikánská strana Rakovník	1928-1935	N
940. Republikánská strana českého venkova			961. Sbor Národní jednoty severočeské Rakovník	1897-1943	N
941. AV Reálné školy Rakovník	1862-1949	N	962. Státoprávně pokroková strana Rakovník	1908-1917	N
942. AV zaměstnanců ONV Rakovník	1948	N	963. ZO KSČ při Okr. průmyslovém kombinátu Rakovník	1950-1953	IS
943. Česká národní demokracie Rakovník	1918-1920	N	964. Československá strana komunistická – skupina Roztoky	1921-1923	N
944. Česká strana pokroková Rakovník	1913	N	965. Sociálně demokratická strana československá		
945. Československá strana nár. soc., MO Rakovník	1918-1946	N	Roztoky u Křivoklátu	1910-1938	N

966. Československá strana národně socialistická Rynholec 1942-1948 IS
967. NF Rynholec 1962-1976 IS
968. ZO KSČ Svojetín 1960-1971 N
- b) odborové organizace**
969. Svaz křesťanskosociálně železničních zřízenců pro král. České, Moravu, Slezsko a Nové Strašecí 1913 N
970. Odbočka sdružení peněžního úřednictva Rakovník 1938-1941 N
971. Odborové sdružení hudebníků Rakovník 1924 IS
- G. SPOLEČENSKÉ ORGANIZACE**
- a) Československý červený kříž**
976. ZO Československého červeného kříže Kněževs 1964-1989 N
977. Československý svaz červeného kříže Lišany 1976 N
978. Československý červený kříž Nové Strašecí 1926 N
979. ZO Československého červeného kříže Petrovice 1954-1990 IS
980. Okresní výbor Československého červeného kříže Rakovník 1961-1977 IS
981. Československý červený kříž Rynholec 1975-1990 IS
982. Československý červený kříž Svojetín 1970 N
983. ZO Československého červeného kříže Šanov 1962-1980 IS
- b) Československé sdružení invalidů**
984. Svaz čsl. invalidů Lišany 1960 N
985. Družina čsl. válečných invalidů Nové Strašecí 1951-1957 N
986. Svaz čsl. invalidů Nové Strašecí 1954-1957 N
- c) Československý svaz mládeže**
987. ZO Československého svazu mládeže Kněževs 1965 N
988. ZO Socialistického svazu mládeže Kněževs 1972-1985 N
989. Socialistický svaz mládeže Kolečovice 1974-1984 N
990. Český svaz mládeže Křivoklát 1948-1990 IS
991. ZO Socialistického svazu mládeže Lány 1970-1983 N
992. Svaz socialistické mládeže Lišany 1980 N
993. Okresní výbor Českého svazu mládeže Rakovník 1945-1990 IS
994. Československý svaz mládeže Rynholec 1946-1967 IS
- d) Český svaz žen**
995. Český svaz žen Kněževs 1950-1957 IS
996. Výbor žen Lišany 1954-1974 N
997. ZO Českého svazu žen Mšecké Žehrovice 1960-1976 IS
998. Český svaz žen Přílepy 1965-1973 IS
999. Okresní výbor Českého svazu žen Rakovník 1967-1992 IS
1000. Český svaz žen Svojetín 1956 N
- e) Český svaz tělesné výchovy**
1001. Okresní výbor Českého svazu tělesné výchovy Rakovník 1945-1990 IS
- f) Jednotný svaz českých zemědělců**
1002. Kalivody 1952 N
1003. Kozojedy 1950-1952 N
972. Okresní výbor odborového svazu pracovníků státních orgánů, peněžnictví a zahraničního obchodu Rakovník 1984-1989 N
- c) okresní odborové rady**
973. Rakovník 1972-1990 IS
- d) závodní výbory ROH**
974. ROH, skupina při ONV Nové Strašecí 1947-1953 N
975. ZO ROH při Okr. průmysl. kombinátu Rakovník 1954-1957 IS

1004. Kroučová	1946-1952	N	ch) Socialistická akademie		
1005. Lhota	1947-1948	N	1018. Okresní výbor socialistické akademie		
1006. Malinová	1948	IS	Rakovník	1972-1991	IS
1007. Mšec	1950	N	i) Svaz československo-sovětského přátelství		
1008. Pavlíkov	1945	IS	1019. Kněževés	1951	N
1009. Pochvátal	1952	N	1020. Křivoklát	1948-1966	IS
1010. Ruda	1945-1950	N	1021. Nové Strašecí	1955-1960	N
1011. Rynholec	1949-1952	N	1022. Okresní výbor SČSP		
1012. Řevničov	1945-1949	N	Rakovník	1966-1987	IS
1013. Smilovice	1950	N	1023. Rakovník	1960	N
1014. Srbeč	1950-1952	N	1024. Rynholec	1949-1976	IS
1015. Vsesulov	1945-1964	IS	j) Svaz protifašistických bojovníků		
g) Český svaz myslivců			1025. Kněževés	1952	N
1016. Okresní výbor Českého mysliveckého svazu Rakovník	1939-1972	N	1026. Rakovník	1930-1988	IS
h) Český svaz včelařů			k) Československý svaz požární ochrany		
1017. Rynholec	1973-1985	IS	1027. Jesenice	1966-1971	IS
			1028. Kněževés	1964-1986	N

XIII. ZDRAVOTNICKÉ A SOCIÁLNÍ INSTITUCE

1029. Okresní chorobinec			1032. Okresní komise péče o mládež		
Nové Strašecí	1897-1940	N	Rakovník	1935-1970	N
1030. Nemocenská pokladna pro učitele a jejich příslušníky ve školním okrese rakovnickém Rakovník			1033. Okresní správa sociálního zabezpečení Rakovník		
	1887-1910	N		1978-1999	IS
1031. Nemocnice s poliklinikou Rakovník	1979-1990	N	1034. Okresní ústav národního zdraví Rakovník	1923-1970	N

XIV. OSOBNÍ FONDY

1035. Běhounek Josef	1815-1893	IS	1047. Diepolt František	1945	IS
1036. Bělohlávek Felix	–	IS	1048. Donát Pavel	1900-1948	IS
1037. Bělohlávek Felix	1942-1951	N	1049. Engelthaler Richard	1922-1935	N
1038. Bradský Josef	1824-1875	IS	1050. Engelthalerovi	1862-1901	IS
1039. Bureš Jarolím	1715-1989	IS	1051. Fára Zdeněk	1928-1950	N
1040. Burian Karel – Burian Emil			1052. Franěk Albín	1929-1934	IS
	1911-1947	IS	1053. Fryč Longin	1950-1976	N
1041. Cédl Vojtěch	1882-1944	IS	1054. Furst Josef	1959	IS
1042. Cikánek Antonín	1959-1967	I	1055. Görtler Miroslav	1942-1982	I
1043. Cvak Karel	1871-1886	N	1056. Hejda Antonín	1940-1975	N
1044. Czerny Karl	1941-1945	IS	1057. Herold Jiří	1851-1935	IS
1045. Čermák Josef	1890-1917	IS	1058. Hornov – Karpatějev Ljuba		
1046. David Karel	–	IS		1941-1943	IS

1059. Hovorka František	1872	IS	1100. Pracných – pozůstalost rodiny		
1060. Hůla Josef	1920-1943	IS		1850-1978	N
1061. Hupnerová Jiřina	1920-1933	IS	1101. Rajtora Václav	1938-1947	IS
1062. Hyšman Filip	1881-1894	N	1102. Reichel František	1904-1964	IS
1063. Janata Jaroslav (1895)	1925-1987	I	1103. Reichel Otto	1937-1958	IS
1064. Jandač Petr	1907	IS	1104. Reichová Irma	–	IS
1065. Janoušek František	1881	IS	1105. Rejcha Jakub	1935-1940	N
1066. Jaroš – Gamma Gustav			1106. Renner Jan	1893-1959	IS
	1913-1947	IS	1107. Röhling Karel	1894-1944	IS
1067. Klaban František	1937-1951	N	1108. Řehák Josef	–	N
1068. Kočka Václav	1918-1951 (1960)	I	1109. Sedláček August	–	IS
1069. Kos Jaroslav	–	IS	1110. Schleyder Karel	1884-1930	IS
1070. Košťál František	1848-1888	N	1111. Smola Josef	1932-1933	IS
1071. Král Jaroslav Josef			1112. Somoškeoy Jan	1871-1950	IS
	1912-1914, (1931)	IS	1113. Soukup Jan	1894-1933	IS
1072. Kratochvíl Karel	1914-1918	IS	1114. Spal František	1863-1923	IS
1073. Kratochvílová-Čížková Marie			1115. Stříbrský Jan	1944-1945	IS
	1880-1924	N	1116. Šala František	1778-1837	IS
1074. Kraus Bohumil	1941-1944	N	1117. Šmíd – firma	1943-1955	IS
1075. Kraus František	1936	IS	1118. Štembera Matěj	1827-1879	IS
1076. Kropáček Václav	1856-1871	IS	1119. Štorch Leopold	1875	IS
1077. Kroupa Jan	1925-1946	N	1120. Štátný Pavel	1870-1919	IS
1078. Kubínek Josef	1948-1976	IS	1121. Šubert Jindřich	1911-1948 (1959)	I
1079. Laitner František st.	1937-1970	IS	1122. Šulc Jindřich	1948-1968	N
1080. Levý František	1893	IS	1123. Šulc Josef	1935-1943	IS
1081. Lexa František	–	IS	1124. Toms František	1945	IS
1082. Lhota Antonín	1836	IS	1125. Topinka Karel Ferdinand		
1083. Maisner Bohumil	1917-1922	N		1890-1941	N
1084. Majer Václav	1941-1947	N	1126. Topinka K. J.	1962	IS
1085. Malec Ferdinand	1890-1910	IS	1127. Trejbal Václav	1934	IS
1086. Markup František	1946-1956	IS	1128. Vaněček Čeněk	1923-1946	IS
1087. Maxera Rudolf	1932-1933	IS	1129. Vaňovic	–	IS
1088. Mayer Jiří	1949-1957	IS	1130. Veselý Josef Karel	1886	IS
1089. Mejstřík Karel	1874-1945	IS	1131. Veselý Karel	1868-1952	IS
1090. Michálek Jan	–	IS	1132. Vonka Rudolf	1920-1940	IS
1091. Mohl Antonín	1896-1924	IS	1133. Waleschová Františka		
1092. Nechleba Alois	1916-1941	IS		1939-1945	IS
1093. Nitsche František	1878	N	1134. Winter Zikmund	1874-1912 (1963)	I
1094. Otta František	1930-1945	IS	1135. Zahradník Jiří	1959-1964	IS
1095. Pánek František	–	N	1136. Zubr Leopold	–	N
1096. Pelčík Tomáš	1942-1946	IS	1137. Zuska František	–	IS
1097. Pelz Josef	1945	IS			
1098. Petrovec Jaroslav	1858-1907	IS			
1099. Podolka Bohuslav	–	IS			

XV. SBÍRKY

1138. Sběrka osobních spisů ONV
Nové Strašecí 1949-1960 I
1139. Sběrka plakátů
Nové Strašecí – N
1140. Materiály vyjmuté z pomníku
M. R. Štefánika Rakovník
1927-1929 N
1141. Regionální revue Rakovník
1968-1969 N
1142. Rozvoj – příspěvky 1959-1976 N
1143. Sběrka fotografií 1860-1990 IS
1144. Sběrka osobních spisů OkÚ Rakovník
1990-1999 IS
1145. Sběrka osobních spisů ONV Rakovník
1945-1992 I
1146. Sběrka diplomů 1865-1946 IS
1147. Sběrka map 1776-1963 N
1148. Sběrka notového materiálu
– IS
1149. Sběrka novinových výstřižků
1958-1987 IS
1150. Sběrka plakátů 1848-1962 IS
1151. Sběrka pohlednic – Reichel
1890-1960 IS
1152. Sběrka rukopisů 1828-1947 IS
1153. Sběrka rukopisů a modlitebních knížek
1636-1909 IS
1154. Sběrka vzácných tisků
1700-1900 N

XVI. OSTATNÍ

1155. Poštovní úřad Hořesedly
1850-1938 N
1156. Poštovní úřad Hořovičky
1888-1937 N
1157. Posádkové velitelství Jesenice
1945 IS
1158. Poštovní úřad Kolečovice
1875-1938 N
1159. Poštovní úřad Lišany 1906-1915 N
1160. Horní úřad Lubná 1810-1890 N
1161. Četnická stanice Mutějovice
1879 IS
1162. Okresní průmyslový kombinát
Nové Strašecí 1949-1960 IS
1163. Okresní sbor národohospodářský
Nové Strašecí 1941 N
1164. Hudba Rakovník – N
1165. Okresní komise cestovního ruchu
Rakovník 1949-1952 N
1166. Okresní odbor národohospodářského
sboru Rakovník 1941 N
1167. Okresní průmyslový kombinát
Rakovník 1917-1960 I
1168. Okresní sbor starostenský
Rakovník 1940-1941 N
1169. Okresní úřad ochrany práce
Rakovník 1927-1947 N
1170. Pionýrský tábor Permon
Roztoky 1966 N
1171. Duplikáty matrik (římskokatolické fary)
1901-1949 N
1172. Pozemkové knihy 1511-1881 IS

Seznam zkratk:

- AV – akční výbor
I – inventář
IS – inventární soupis
MO – místní organizace
N – nezpracováno
NF – Národní fronta
SI – sdružený inventář
SK – sportovní klub
s. p. – státní podnik
TJ – tělocvična (tělovýchovná) jednota
ZO – základní organizace

POZNÁMKY

Rakovnický historický sborník II/2001
Vydal: Státní okresní archiv Rakovník ve spolupráci s Okresním úřadem Rakovník
Autoři: Jan Černý, Zdeněk Eichinger, Jan Krško, Renata Mayerová, Luboš Smitka
Litografie: Lokša PrePress Rakovník. Tisk: Tuček tiskárna Rakovník
Náklad 750 výtisků
NEPRODEJNÉ

1. S. Rochus	5. Rath. hausz.
2. S. Trinitatis	6. Luisen Thor.
3. S. J. K. Thor.	7. Pfarr Kirch & Park
4. Das Meist Thor	8. P. g. Thor.

